

українська асоціація марксистсько-ленінських
науково-дослідних інститутів (УАМІН)

під
марксистсько-
ленінським
прапором

партвидав ЦК КП(б)У 1935

5 (9)

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДИНАЙТЕСЬ!
УБРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКИХ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ІНСТИТУТІВ (УАМЛІН)

ПІД МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКИМ П РА Ц О Р О М

ТЕОРЕТИЧНИЙ ДВОМІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ

5 (9)

П А Р Т В И Д А В Ц К К П (б) У с 1935

Промова товариша Сталіна на першій Всесоюзній нараді стахановців

1. Значення стахановського руху

Товариші! Про стахановців тут, на цій нараді, так багато і так добре говорили, що мені, власне, мало що лишається сказати. Все ж, коли мене викликали на трибуну, доведеться сказати кілька слів.

Стахановський рух не можна розглядати, як звичайний рух робітників і робітниць. Стахановський рух — це такий рух робітників і робітниць, який ввійде в історію нашого соціалістичного будівництва, як одна з пайславніших її сторінок.

У чому полягає значення стахановського руху?

Передусім у тому, що він виражає нове піднесення соціалістичного змагання, повий, вищий етап соціалістичного змагання. Чому новий, чому вищий? Тому, що він, стахановський рух, вигідно відрізняється, як вияв соціалістичного змагання, від старого етапу соціалістичного змагання. У минулому, років три тому, у період першого етапу соціалістичного змагання, соціалістичне змагання не обов'язково було зв'язане з новою технікою. Та тоді у нас, власне, і не було майже нової техніки. Теперішній же етап соціалістичного змагання — стахановський рух, навпаки, — обов'язково зв'язаний новою технікою. Стахановський рух був би немислимий без нової, вищої техніки. Перед вами такі люди, як тт. Стаханов, Бусиґін, Сметанін, Кривонос, Пронін, Виноградови і багато інших, люди нові, робітники і робітници, які цілком опанували техніку своєї справи, осіддали її і погнавши вперед. Таких людей у нас не було або майже не було років три тому. Це — люди нові, особливі.

Далі Стахановський рух — це такий рух робітників і робітниць, який ставить своєю метою подолання вищих технічних норм, подолання існуючих проектних потужностей, подолання існуючих виробничих планів і балансів. Подолання — тому, що вони, ці самі норми, вимагають вже старими для наших днів, для наших нових людей. Цей рух ламає старі погляди на техніку, ламає старі технічні норми, старі проектні потужності, старі виробничі плани і вимагає створення нових, вищих технічних норм, проектних потужностей, виробничих планів.

Він покликаний зробити в нашій промисловості революцію. Саме тому він, стахановський рух, є в основі своїй глибоко революційним.

Тут говорили вже, що стахановський рух, як вираз нових, вищих технічних норм, являє собою зразок тієї високої продуктивності праці, яку може дати тільки соціалізм і чого не може дати капіталізм. Це зовсім правильно.

Чому капіталізм розбив і подолав феодалізм? Тому, що він створив більш високі норми продуктивності праці, він дав можливість суспільству одержувати незрівняно більше продуктів, ніж це було при феодальних порядках. Тому, що він зробив суспільство багатшим. Чому може, повинен і обов'язково переможе соціалізм капіталістичну систему господарства? Тому, що він може дати вищі зразки праці, вищу продуктивність праці, ніж капіталістична система господарства. Тому, що він може дати суспільству більше продуктів і може зробити суспільство багатшим, ніж капіталістична система господарства.

Деякі думає, що соціалізм можна зміцнити шляхом деякого матеріального урівнення людей на базі бідняцького життя. Це невірно. Це дрібпобуржуазне уявлення про соціалізм. Насправді соціалізм може перемогти тільки на базі високої продуктивності праці, вищої ніж при капіталізмі, на базі достатку продуктів і усякого роду предметів споживання, на базі заможного і культурного життя всіх членів суспільства. Але для того, щоб соціалізм міг добитися цієї своєї мети і зробити наше радянське суспільство найзаможнішим, — необхідно мати в країні таку продуктивність праці, яка перебиває продуктивність праці передових капіталістичних країн. Без цього нічого й думати про достаток продуктів і всякого роду предметів споживання. Значення стахановського руху полягає в тому, що він є таким рухом, який ламає старі технічні норми, які недостатні, перебиває в цілому ряді випадків продуктивність праці передових капіталістичних країн і відкриває, отже, практичну можливість дальшого зміцнення соціалізму в нашій країні, можливість перетворення нашої країни на найзаможнішу країну.

Але цим не вичерпується значення стахановського руху. Його значення полягає ще в тому, що він підготує умови для переходу від соціалізму до комунізму.

Принцип соціалізму полягає в тому, що в соціалістичному суспільстві кожний працює за своїми здібностями і одержує предмети споживання не за своїми потребами, а за тією роботою, яку він зробив для суспільства. Це значить, що культурно-технічний рівень робітничого класу все ще невисокий, протилежність між працею розумовою і працею фізичною продовжує існувати, продуктивність праці ще не така висока, щоб забезпечити достаток предметів споживання, зважаючи на те, що суспільство змушене розподіляти предмети споживання не відповідно до потреб членів суспільства, а відповідно до роботи, зробленої ними для суспільства.

Комунізм являє вищий ступінь розвитку. Принцип комунізму полягає в тому, що в комуністичному суспільстві кожний працює за своїми здібностями і одержує предмети споживання не за тією роботою, яку він зробив, а за тими потребами культурно-розвиненої людини, які в нього є. Це значить, що культурно-технічний рівень робітничого класу став досить високий для того, щоб підірвати основи протилежності між працею розумовою і працею фізичною, протилежність між працею розумовою і працею фізичною вже зникла, а продуктивність праці піднялася на такий високий ступінь, що може забезпечити повний достаток предметів споживання, зважаючи на те, що суспільство має можливість розподіляти ці предмети відповідно до потреб його членів.

Деякі думає, що знищення протилежності між працею розумовою і працею фізичною можна добитися шляхом деякого культурно-технічного урівнення працівників розумової і фізичної праці на базі завершення культурно-технічного рівня інженерів і техніків, працівників

зумової праці, до рівня середньокваліфікованих робітників. Це зовсім невірно. Так можуть думати про комунізм тільки дрібнобуржуазні ба-зіки. Насправді знищення протилежності між працею розумовою і пра-цею фізичною можна добитися лише на базі піднесення культурно-технічного рівня робітничого класу до рівня працівників інженерно-технічної праці. Було б смішно думати, що таке піднесення не здійсненне. Воно цілком здійсненне в умовах радянського ладу, де продуктивні сили країни звільнені від пут капіталізму. де праця звільнена від гніту експлуатації, де при владі стоїть робітничий клас і де молоде покоління робітничого класу має всі можливості забезпечити собі достатню тех-нічну освіту. Нема ніяких підстав сумніватися в тому, що тільки таке культурно-технічне піднесення робітничого класу може підірвати основи протилежності між працею розумовою і працею фізичною, що тільки воно може забезпечити ту високу продуктивність праці і той достаток предметів споживання, які необхідні для того, щоб почати перехід від соціалізму до комунізму.

Стахановський рух знаменний у цьому ав'язку в тому відношенні, що він має в собі перші початки, правда, ще слабкі, але все ж початки такого саме культурно-технічного піднесення робітничого класу нашої країни.

Справді, придивіться до товаришів стахановців. Що це за люди? Це, головню, молоді або середніх років робітники й робітничі, люди культурні і технічно підковані, які дають зразки точності і акуратності в роботі, які вміють цінити фактор часу в роботі і які навчилися лічити час не тільки хвилинами, але й секундами. Більшість із них пройшла так званий технічний мінімум і далі поповнює свою технічну освіту. Вони вільні від консерватизму і застійності деяких інженерів, техніків і господарників, вони йдуть сміливо вперед, ламаючи застарілі технічні норми і створюючи нові, вищі, вони вносять поправки до проектних потужностей і господарських планів, складених керівниками нашої про-мисловості, вони раз-у-раз доповнюють і поправляють інженерів і тех-ніків, вони нерідко навчають і штовхають їх уперед, бо це — люди, які цілком опанували техніку своїх справи і які вміють витискувати з тех-ніки максимум того, що можна з неї витиснути.

Сьогодні стахановців ще мало, але хто може сумніватися, що завтра їх буде вдесятеро більше? Хіба неясно, що стахановці є новаторами в нашій промисловості, що стахановський рух являє майбутність нашої індустрії, що він містить у собі зерно майбутнього культурно-техніч-ного піднесення робітничого класу, що він відкриває нам той шлях, на якому тільки й можна добитися тих вищих показників продук-тивності праці, які необхідні для переходу від соціалізму до кому-нізму і знищення протилежності між працею розумовою і працею фізичною?

Таке, товариші, значення стахановського руху в справі нашого со-ціалістичного будівництва.

Чи думали про це велике значення стахановського руху Стаханов і Бусигін, коли вони приступали до ламання старих технічних норм? Звичайно, ні. У них були свої турботи — вони прагнули до того, щоб вивести підприємство з прориву і перевищити господарський план. Але, домагаючись цієї мети, їм довелось розбити старі технічні норми і роз-винути високу продуктивність праці, яка перекрыла передові капіталі-стичні країни. Було б, проте, смішно думати, що ця обставина може хоч скількинебудь применшити велике історичне значення руху стаха-новців.

Те ж саме можна сказати про тих робітників, які вперше організували в нашій країні Ради робітничих депутатів у 1905 році. Вони, звичайно, не думали, що Ради робітничих депутатів послужать основою соціалістичного ладу. Вони тільки оборонялися від царизму, від буржуазії, створюючи Ради робітничих депутатів. Але ця обставина ані трохи не суперечить тому безсумнівному фактові, що рух за Ради робітничих депутатів, початий в 1905 році лєнінградськими і московськими робітниками, привів кінець кінцем до розгрому капіталізму і перемоги соціалізму в одній шостій частині світу.

2. Корені стахановського руху

Ми присутні тепер біля колиски стахановського руху, біля його початків.

Слід було б відзначити деякі характерні риси стахановського руху.

Впадає в око, передусім, той факт, що він, цей рух, почався якось самотужки, майже стихійно, знизу, без якого б то не було тиску з боку адміністрації наших підприємств. Більш того. Цей рух зародився і став розгортатися до певної міри всупереч волі адміністрації наших підприємств, навіть у боротьбі з нею. Товариш Молотов уже розповідав вам про те, які муки довелося пережити тов. Мусинському, лісопилльничкові в Архангельську, коли він потай від господарської організації, потай від контролерів виробляв нові, вищі технічні норми. Доля самого Стаханова була не кращою, бо йому доводилося оборонятися при своєму русі вперед не тільки від деяких чинів адміністрації, але й від деяких робітників, що висміювали і цькували його за «новшества». Щодо Бусигіна, то відомо, що він за свої «новшества» трохи був не поплатився втратою роботи на заводі, і тільки втручання начальника цеху тов. Соколінського допомогло йому лишитися на заводі.

Як бачите, якщо і мав місце якийсь вплив з боку адміністрації наших підприємств, то він ішов не назустріч стахановському рухові, а наперекір йому. Отже, стахановський рух зародився і розгорнувся як рух, що йде знизу. І саме тому, що він зародився самотужки, саме тому, що він йде знизу, він є найжиттєвішим і непереможним рухом сучасності.

Слід далі, спинитися ще на одній характерній рисі стахановського руху. Полягає вона ця характерна риса, в тому, що стахановський рух рознісся по всьому лицю нашого Союзу не поступово, а з якоюсь небаченою швидкістю, мов ураган. З чого почалася справа? Стаханов підняв технічну норму видобутку вугілля в'ятєро або вшєстєро, якщо не більше. Бусигін і Сметанін зробили те ж саме, один — в галузі машинобудування, другий — в галузі взуттєвої промисловості. Газети повідомили про ці факти. І раптом — полум'я стахановського руху охопило всю країну. У чому тут справа? Звідки взялася така швидкість у справі поширення стахановського руху? Може, Стаханов і Бусигін є великими організаторами з великими зв'язками в областях і районах СРСР, і вони самі організували цю справу? Ні, звичайно, ні! Може Стаханов і Бусигін мають претензію бути великими фігурами нашої країни, і вони самі рознесли іскри стахановського руху по всій країні? Це теж невірно. Ви бачили тут Стаханова і Бусигіна. Вони виступали на параді. Це — люди прості і скромні, без будьяких претензій на те, щоб здобути лаври фігур всесоюзного масштабу. Мені навіть здається, що вони трохи збентежені тим розмахом руху, який розгорнувся у нас

всупереч їх сподіванням. І якщо, не зважаючи на це, сірника, кипучого Стахановим і Бусигіним, виявилось досить для того, щоб уся ця справа розгорнулася в полум'я, — то це значить, що стахановський рух є справою цілком назрілою. Тільки рух, який цілком назрів і йде поштовху для того, щоб вирватися на волю, — тільки такий рух міг поширитися так швидко і наростати, як снігова грудя.

Чим пояснити, що стахановський рух виявився справою цілком назрілою? Де причини того, що він дістав таке швидке поширення? Які корені стахановського руху?

Іх, цих причин, принаймні чотири.

1) Основою стахановського руху послужило, насамперед, корінне поліпшення матеріального становища робітників. Жити стало краще, товариші. Жити стало веселіше. А коли весело живеться, — робота сподобиться. Звідси — високі норми виробітку. Звідси — герої і героїні праці. У цьому, передусім, корінь стахановського руху. Якби у нас була криза, якби у нас було безробіття — бич робітничого класу, якби у нас жилося погано, неприглядно, невесело, то ніякого стахановського руху не було б у нас. (Оплески.) Наша пролетарська революція є єдина в світі революція, якій довелося показати народові не тільки свої політичні наслідки, але й наслідки матеріальні. З усіх робітничих революцій ми знаємо тільки одну, що якось добилася влади. Це — Паризька Комуна. Але вона існувала недовго. Вона, правда, спробувала розбити пута капіталізму, але вона не встигла їх розбити і тим більш не встигла показати народові добрі матеріальні наслідки революції. Наша революція є єдиною, яка не тільки розбила пута капіталізму і дала народові волю, але встигла ще дати народові матеріальні умови для заможного життя. У цьому сила і непереможність нашої революції. Звичайно, добре прогнати капіталістів, прогнати поміщиків, прогнати царських опричників, взяти владу і дістати волю. Це дуже добре. Але на жаль, самої тільки волі далеко ще не досить. Якщо не вистачає хліба, не вистачає масла і жирів, не вистачає мануфактури, житла погані, то на самій тільки волі далеко не поїдеш. Дуже трудно, товариші, жити самою тільки волею. (Схвальні вигуки, оплески.) Щоб можна було жити добре і весело, необхідно щоб блага політичної волі доповнювалися благами матеріальними. Характерна особливість нашої революції полягає в тому, що вона дала народові не тільки волю, але й матеріальні блага, але й можливість заможного і культурного життя. Ось чому жити стало у нас весело і ось на якому ґрунті виріс стахановський рух.

2) Другим джерелом стахановського руху є в нас відсутність експлуатації. Люди працюють у нас не на експлуататорів не для збагачення дармоїдів, а на себе, на свій клас, на своє радянське суспільство, де при владі стоять кращі люди робітничого класу. Тим то праця має в нас суспільне значення, вона є справою честі і слави. При капіталізмі праця має приватний, особистий характер. Виробив більше, одержуй більше і живи собі, як знаєш. Ніхто тебе не знає і знати не хоче. Ти працюєш на капіталістів, ти їх збагачуєш? А як же інакше? Для того тебе й найняли, щоб ти збагачував експлуататорів. Ти не згодний з цим — ступай в ряди безробітних і животій як знаєш — знайдемо інших, згодливіших. Тим то праця людей не високо ціниться при капіталізмі. Зрозуміло, що в таких умовах стахановському рухові не може бути місця. Інша справа — в умовах радянського ладу. Тут трудова людина в пошані. Тут вона працює не на експлуататорів, а на себе, на свій клас, на суспільство. Тут трудова людина не може відчувати себе закінятою і самотною. Навпаки, трудова людина почував себе у нас

вільним громадянином своєї країни, свого роду громадським діячем. І якщо вони працює добре і дає суспільству те, що може дати, — вона герої праці. Вона овіяна славою. Зрозуміло, що тільки в таких умовах міг зародитися стахановський рух.

3) Третім джерелом стахановського руху слід вважати наявність у нас нової техніки. Стахановський рух органічно зв'язаний з новою технікою. Без нової техніки, без нових заводів і фабрик, без нового устаткування стахановський рух не міг би у нас зародитися. Без нової техніки можна піднести технічні норми в один — два рази — не більше. Якщо стахановці піднесли технічні норми в п'ять і шість разів, то це значить, що вони спираються цілком і повнотою на нову техніку. Отже, виходить, що індустріалізація нашої країни, реконструкція наших заводів і фабрик, наявність нової техніки і нового устаткування послужили однією з причин, що породили стахановський рух.

4) Але на самій тільки новій техніці далеко не поїдеш. Можна мати першокласну техніку, першокласні заводи і фабрики, але якщо нема людей, здатних осідлати цю техніку, техніка так і лишилася у вас голою технікою. Щоб нова техніка могла дати свої наслідки, треба мати ще людей, кадри робітників і робітниць, здатні стати на чолі техніки і двинути її вперед. Зародження і зростання стахановського руху означає, що у нас вже народилися такі кадри серед робітників і робітниць.

Років два тому партія сказала, що, збудувавши нові заводи і фабрики і давши нашим підприємствам нове устаткування, ми зробили тільки половину справи. Партія сказала тоді, що ентузіазм будівництва наших заводів треба доповнити ентузіазмом їх освоєння, що тільки таким шляхом можна довести справу до кінця. Очевидно, що за ці два роки йшло освоєння цієї нової техніки і народження нових кадрів. Тепер ясно, що такі кадри вже є у нас. Зрозуміло, що без таких кадрів, без цих нових людей у нас не було б ніякого стахановського руху. Отже, нові люди з робітників і робітниць, які освоїли нову техніку, послужили тією силою, яка оформила і двинула вперед стахановський рух.

Такі умови, що породили і двинули вперед стахановський рух.

3. Нові люди — нові технічні норми

Я говорив, що стахановський рух розвинувся не порядком поступовості, а порядком вибуху, що прорвав якусь греблю. Очевидно, що йому довелося перебороти якісь перепони. Хтось йому перешкодив, хтось його затискував, і ось, нагромадивши сил, стахановський рух прорвав ці перепони і залив країну.

У чому тут річ, хто ж, власне, заважав?

Заважали старі технічні норми і люди, що стояли за спиною цих норм. Кілька років тому, наші інженерно-технічні і господарські працівники склали певні технічні норми стосовно до технічної відсталості наших робітників і робітниць. Відтоді минуло кілька років. Люди за цей час виростили і підкувалися технічно. А технічні норми лишилися незмінними. Зрозуміло, що ці норми виявилися тепер для наших нових людей застарілими. Тепер усі лають діючі технічні норми. Але вони ж не з неба впали. І справа тут зовсім не в тому, що ці технічні норми були складені в свій час, як норми занижені. Справа, насамперед, у тому, що тепер, коли ці норми стали вже застарілими, памагаються відстоювати їх, як норми сучасні. Чіпляються за технічну відсталість на-

ших робітників і робітниць, орієнтуються на цю відсталість, виходять із відсталості, і справа доходить нарешті до того, що починають грати у відсталість. Ну, а як бути, якщо ця відсталість відходить в область минулого? Невже ми будемо преклонятися перед нашою відсталістю і робити з неї ікону, фетиш? Як бути, якщо робітники й робітниці встигли вже вирости і підкуватися технічно? Як бути, якщо старі технічні норми перестали відповідати дійсності, а наші робітники й робітниці встигли вже на ділі перекрыти їх вп'ятеро, вдсятеро? Хіба ми колинебудь присягали на вірність нашій відсталості? Здається, не було цього у нас, товариші? (Загалальний сміх.) Хіба ми виходили з того, що наші робітники й робітниці так і зостануться навки відсталими? Начебто ми не виходили з цього? (Загалальний сміх.) У чому ж тоді справа? Невже у нас не вистачить сміливості зломити консерватизм деяких наших інженерів і техніків, зломити старі традиції і норми і дати простір новим силам робітничого класу?

Говорять про науку. Кажуть, що дані науки, дані технічних довідників і інструкцій суперечать вимогам стахановців про нові, вищі технічні норми. Але про яку науку йде тут мова? Дані науки завжди перевірялися практикою, досвідом. Наука, яка порвала зв'язки з практикою, з досвідом, — яка ж це наука? Якби наука була такою, якою її змальовують деякі наші консервативні товариші, то вона давно загинула б для людства. Наука тому і зветься наукою, що вона не визнає фетишів, не боїться піднести руку на відмираюче, старе і чуїно прислухається до голосу досвіду, практики. Якби справа стояла інакше, у нас не було б взагалі науки, не було б, скажімо, астрономії, і ми все ще пробавлялися б застарілою системою Птолемея, у нас не було б біології, і ми все ще тішилися б легендою про створення людини, у нас не було б хемії, і ми все ще пробавлялися б провіщуваннями алхіміків.

Ось чому я думаю, що наші інженерно-технічні і господарські працівники, які встигли вже чимало відстати від стахановського руху, зробили б добре, коли б вони перестали чіплятися за старі технічні норми і перебудувалися по-справжньому, по-науковому, на новий, стахановський лад.

Добре, скажуть нам. Але як бути з технічними нормами взагалі? Чи потрібні вони для промисловості, а чи можна обійтися зовсім без усяких норм?

Одні кажуть, що нам непотрібно більше ніяких технічних норм. Це не вірно, товариші. Більше того, — це безглуздо. Без технічних норм неможливе планове господарство. Технічні норми потрібні, крім того, для того, щоб підстаючі маси підтягувати до передових. Технічні норми — це велика регулююча сила, яка організує на виробництві широкі маси робітників навколо передових елементів робітничого класу. Отже, нам потрібні технічні норми, але не ті, які існують тепер, а вищі.

Інші говорять, що технічні норми потрібні, але їх треба довести тепер же до тих досягнень, яких добилися Стаханови, Бусигіни, Виноградови та інші. Це теж невірно. Такі норми були б переальні для теперішнього часу, бо робітники й робітниці, менш підковані технічно, ніж Стаханови і Бусигіни, не змогли б виконати таких норм. Нам потрібні такі технічні норми, які проходили б десь посередині між теперішніми технічними нормами і тими нормами, яких добилися Стаханови і Бусигіни. Взяти, наприклад, Марію Демченко, всім відому п'ятисотенницю по буряках. Вона добилася врожаю буряків на гектар в 500 і більше центнерів. Чи можна це досягнення зробити нормою врожайності для всього бурякового господарства, скажемо, на Україні? Ні, не

можна. Рано поки говорити про це. Марія Демченко добила 500 і більше центнерів на один гектар, а середній врожай по буряках, наприклад, на Україні в цьому році становить 130—132 центнери на гектар. Різниця, як бачите, не маленька. Чи можна дати норму для врожайності по буряках у 400 або в 300 центнерів? Усі знавці справи говорять, що не можна цього робити покищо. Очевидно, що доведеться дати норму по врожайності на гектар по Україні на 1936 рік у 200—250 центнерів. А норма ця не маленька, бо, у разі її виконання, вона могла б дати нам вдвоє більше пукру, ніж у 1935 році. Те ж саме треба сказати щодо промисловості. Стаханов перебив існуючу технічну норму, здається, разів у 10 або навіть більше. Оголосити це досягнення новою технічною нормою для всіх працюючих на відбійному молотку було б нерозумно. Очевидно, що доведеться дати норму, яка проходить десь посередині між існуючою технічною нормою і нормою, здійсненою тов. Стахановим.

Одне в усякому разі ясно: теперішні технічні норми вже не відповідають дійсності, вони відстали і перетворились на гальмо для нашої промисловості, а для того, щоб не гальмувати нашу промисловість, необхідно їх замінити новими, вищими технічними нормами. Нові люди, нові часи — нові технічні норми.

4. Найближчі завдання

У чому полягають наші найближчі завдання з погляду інтересів стахановського руху?

Щоб не розкидатися, давайте зведемо цю справу до двох найближчих завдань.

Перше. Завдання полягає в тому, щоб допомогти стахановцям розгорнути далі стахановський рух і поширити його вище і глибше на всі області і райони СРСР. Це з одного боку. І з другого боку — приборкати всі ті елементи з господарських і інженерно-технічних працівників, які вперто чіпляються за старе, не хочуть посуватися вперед і систематично гальмують розгортання стахановського руху. Щоб поширити всю стахановський рух по всьому лицю нашої країни, для цього самих тільки стахановців, звичайно, не досить. Необхідно, щоб наші партійні організації включилися в цю справу і допомогли стахановцям довести рух до кінця. Щодо цього, донецька обласна організація виявила безперечно велику ініціативу. Добре працюють у цьому розумінні московська і ленінградська обласні організації. А як інші області? Вони, очевидно, все ще «розкачуються». Наприклад, щось не чути або дуже мало чути про Урал, хоч Урал є, як відомо, величезним промисловим центром. Те ж саме треба сказати про Західний Сибір, про Кузбас, де ще, як з усього видно, не встигли «розкачатися». А втім, можна не сумніватися, що наші партійні організації візьмуться до цієї справи і допоможуть стахановцям перебороти труднощі. Щодо іншої сторони справи — приборкання мертвих консерваторів із середовища господарських і інженерно-технічних працівників, — то тут справа стоятиме трохи складніше. Доведеться, насамперед, переконувати, терпляче і по-товариському переконувати ці консервативні елементи промисловості — в прогресивності стахановського руху і в необхідності перебудуватися на стахановський лад. А якщо переконування не допоможуть, — доведеться вжити рішучіших заходів. Взяти, наприклад, Наркомат шляхів. У центральному апараті цього наркомату недавно існувала група професорів, інже-

перів та інших знавців справи — серед них були і комуністи, — яка запевняла всіх у тому, що 13—14 кілометрів комерційної швидкості на годину є межею, далі від якої не можна, неможливо посуватися, якщо не хочуть вступити у суперечність з «наукою про експлуатацію». Це була досить авторитетна група, яка проговідувала свої погляди усно і друковано, давала інструкції відповідним органам НКШ і взагалі була «владарем дум» серед експлуатаційників. Ми, не знавці справи, на підставі пропозицій цілого ряду практиків залізничної справи в своє чергу запевняли цих авторитетних професорів, що 13—14 кілометрів не можуть бути межею, що при певній організації справи можна розширити цю межу. У відповідь на це ця група замість того, щоб прислухатися до голосу досвіду і практики і переглянути своє ставлення до справи, кинулася в боротьбу з прогресивними елементами залізничної справи і ще більше посилила пропаганду своїх консервативних поглядів. Зрозуміло, що нам довелося дати цим шаловним людям злегка в зуби і чемпенько випровадити їх з центрального апарату НКШ. (О плески). І що ж? Ми маємо тепер комерційну швидкість у 18—19 км на годину. (О плески.) Мені думається, товариші, що в крайньому разі доведеться вдатися до цього методу і в інших галузях нашого народного господарства, якщо, звичайно, вперті консерватори не перестануть заважати і кидати палки в колеса стахановському рухові.

Подруги. Завдання полягає в тому, щоб допомогти перебудуватися і очолити стахановський рух тим господарникам, інженерам і технікам, які не хочуть заважати стахановському рухові, які співчують цьому рухові, але не зуміли ще перебудуватися, не зуміли ще очолити стахановський рух. Я повинен сказати, товариші, що таких господарників, інженерів і техніків є в нас чимало. І якщо ми допоможемо цим товаришам, то їх буде в нас безсумнівно ще більше.

Я думаю, що коли ці завдання будуть виконані нами, — стахановський рух розгорнеться на всю широчінь, охопить усі області і райони нашої країни і покаже нам чудеса нових досягнень.

5. Два слова

Кілька слів щодо цієї наради, щодо її значення. Ленін вчив, що справжніми керівниками-більшовиками можуть бути тільки такі керівники, які вміють не тільки вчити робітників і селян, але й вчитися у них. Декому з більшовиків ці слова Леніна не сподобались. Але історія показує, що Ленін був правий і в цій галузі на всі сто процентів. Насправді, мільйони трудящих, робітників і селян трудяться, живуть, борються. Хто може сумніватися в тому, що ці люди живуть не впусту, що, живучи й борючись, ці люди нагромаджують величезний практичний досвід? Хіба можна сумніватися в тому, що керівники, які зневажають цим досвідом, не можуть вважатися справжніми керівниками? Отже, ми, керівники партії й уряду, повинні не тільки вчити робітників, але й вчитися у них. Що ви, члени цієї наради, дечого повчилися тут, на нараді, у керівників нашого уряду, — цього я не стану заперечувати. Але не можна заперечувати і того, що і ми, керівники уряду, багато чого повчилися у вас, у стахановців, у членів цієї наради. Так от, спасибі вам, товариші, за навчання, велике спасибі! (Бурхливі оплески.)

Нарешті, два слова про те, як слід було б ознаменувати цю нараду.

шо параду керівників влади в керівниками стахановського руху. І от ми прийшли до такого вирішення, що чоловік 100—120 із вас доведеться представити до вищої нагороди.

Голоси: Правильно. (Бурхливі оплески.)

Сталін. Якщо ви схвалюєте, товариші, то ми цю справу проведемо.

(Учасники наради стахановців влаштовують бурхливу захоплену овацію товаришеві *Сталіну*. Весь зал гримить від оплесків, могутнє «ура» потрясає зводи залу. Численні вигуки, які вітають вождя партії товарища *Сталіна*, лунають з усіх кінців. Овація закінчується могутнім співом «*Інтернаціоналу*» — 3000 учасників паради виконують пролетарський гімн.)

П. П. ПОСТИШЕВ

Промова на зльоті стахановців Києва 27 жовтня 1935 року

Товариші! Через десять днів трудящі СРСР, пролетаріат і шпирокі трудящі маси усього світу будуть святкувати вісімнадцяті роковини Великої Жовтневої революції.

Пригадується, що писав Володимир Ільїч чотирнадцять років тому, до четвертих роковин існування пролетарської держави:

«Настають, — писав тоді тов. Ленін, — четверті роковини 25 жовтня. Чим далі відходить від нас цей великий день, тим ясніше стає значення пролетарської революції в Росії, тим глибше ми вдумуємося та кож у практичний досвід нашої роботи».

Не чотири, а вісімнадцять років відокремлюють нас тепер від того великого дня, коли робітничий клас Росії вирвав владу з рук буржуазії і поміщиків і створив державу трудящих.

З цієї вишки вісімнадцяти пройдених років перед поглядом найширших трудящих мас і всіх передових елементів світу розкривається в усій своїй повноті велике значення перевороту 25 жовтня 1917 року для судеб усього людства.

Ясно стало тепер для всіх, що саме в СРСР і тільки в СРСР трудяща людина добилася повного розкріпачення від класового рабства і живе повноцінним людським життям.

Ясно стало тепер для всіх, що саме в СРСР і тільки в СРСР відбувається безперервний могутній розквіт продуктивних сил, що несе багатство і достаток усім членам суспільства, повне торжество людини над природою.

Ясно стало тепер для всіх, що саме СРСР і тільки СРСР є справжнім охоронцем і носієм нагромадженої людством світової культури, двигуном її прогресу.

Найважливіший, найцінніший підсумок вісімнадцяти років, що минули, — це мільйони нових людей, зрощені і виховані великим Жовтнем, героїчною боротьбою за перемогу соціалізму. З найглибших верств нашого радянського народу забили потужні джерела народних талантів, мільйони соціалістичних трудівників піднялися до творчого життя, стали свідомими будівниками безкласового соціалістичного суспільства.

У цьому світлі стає, товариші, зрозумілою суть і виключне значення стахановського руху, один з загонів якого ви, що є присутніми тут, представляєте.

Тепер уже цілком очевидно, що рух стахановців, бусигінців, кривonosівців, виноградовців, сметанівців, демченківців — це не рух купки рекордистів, а початок могутнього руху усього нашого радянського народу за справді соціалістичну продуктивність праці, за повне використання усіх можливостей, закладених у нашій соціалістичній системі.

Тепер уже цілком очевидно, що рекорди стахановців, бусигінців, кривonosівців, — це наслідок не випадкового ривка або тимчасового по-

наднапруження, а наслідок глибокого опанування техніки і творчих шукаць крапцями людьми нашої промисловості і сільського господарства нових прийомів роботи, нових методів організації праці і виробництва.

Тепер уже цілком очевидно, що стахановці — це не тільки і не просто люди, що опанували техніку і дають високу продуктивність праці, а нові люди, передові люди епохи соціалізму, які показують своїм ділом і прикладом найширшим масам нашого радянського народу, як треба опановувати техніку, як треба працювати, як треба боротися за цілковиту перемогу соціалізму.

Ясно, товариші, що такий рух міг народитися тільки в соціалістичній країні, де вперше в історії людства увесь народ звільнено від підневільної праці, де кожний громадянин на ділі здійснив своє право на працю, де трудівника звільнено від гніту матеріальної нужди і непевності в завтрашньому дні, де кожному трудящому забезпечено доступ до знань і освіти, де праця стала «справою честі, доблесті і героїства», де трудяща людина дістала всі умови для повного розкриття і застосування своїх творчих можливостей і здібностей.

Стахановський рух не є якась несподіванка. *Цей рух підготовлено усім попереднім розвитком соціалістичного змагання і є найвищим його ступенем.*

Дійсно, згадайте, які основні етапи пройшло у своєму розвитку соціалістичне змагання і ударництво.

Пригадайте *комуністичні суботники* епохи воєнного комунізму — цей найранніший ступінь соціалістичного змагання. Тисячі передових робітників, виснажені, напівголодні, віддавали до останньої години свій час для того, щоб вирвати з зруйнованого господарства ще один ешелон палива, для того, щоб відремонтувати ще один паровоз, для того, щоб підкріпити фронт ще кількома вагонами металу, для того, щоб відстояти завоювання пролетарської революції від Колчака, Денікіна, від інших наймитів поміщиків і капіталістів. *Віки проминуть, але не забудуть ніколи трудящі нашої країни і всього світу ці зразки трудового ентузіазму героїв революційного тилу.*

Пригадайте, товариші, *соціалістичне змагання і ударництво періоду першої п'ятирічки*, коли на весь зріст стало завдання створення, суттю наново і до того за мінімальні строки, своєї індустрії, завдання технічного озброєння і соціалістичної переробки сільського господарства. Пригадайте славні, незабутні штурмові дні і ночі на наших Магнітобудах, Кузнецьобудах, Дніпробудах, коли ентузіасти соціалістичної праці до останньої краплі віддавали свої сили для того, щоб швидше, якнайшвидше побачити свою країну могутньою, обороноздатною, незалежною від капіталістичного світу. Це було велике соціалістичне поривання найкращих, найпередовіших людей нашої країни, поривання, що не завжди було підкріплене знанням техніки своєї справи, але змітало всі і всілякі перепони і перешкоди з шляху боротьби за більшовицькі темпи, за свою індустрію, за соціалістичне сільське господарство.

Пригадайте *ізотовський рух*, більш високий ступінь соціалістичного змагання і ударництва, що написав на своєму прапорі прекрасні слова товариша Сталіна: «Принцип соціалістичного змагання — товариська допомога відсталим з боку передових з тим, щоб добитися загального піднесення». Не тільки сам добре працює, але й інших навчає і підтягує до свого рівня — такий був лозунг ізотовського руху. Опортуністи і бюрократи намагалися зобразити ізотовський рух, як чергову «більшовицьку моду», як чергову «новину сезону». Така вже доля цих людей — сичати і ненавидіти все нове, породжуване нашою великою соціалістичною епо-

хою. На ділі ізотовський рух став могутнім масовим рухом, показуючи зразки соціалістичної продуктивності праці, соціалістичної взаємодопомоги.

Пригадайте дальший розвиток соціалістичного змагання і ударництва, коли зародився *рух так званих відмінників*, тобто ударників не тільки за кількісними показниками, але і за якістю продукції, ударників, які повднали високу продуктивність праці з високою якістю роботи. Цей рух знаменний тим, що він своєю боротьбою за високу продуктивність праці і високу якість продукції по-ударному відгукнувся на нове завдання, що постало перед нашою країною у другій п'ятирічці, завдання, сформульоване товаришем Сталіним у лозунгу: «Доповнити пафос нового будівництва пафосом освоєння нових заводів і нової техніки».

Такі, товариші, в найзагальніших рисах основні етапи розвитку соціалістичного змагання й ударництва, що передували стахановському рухові. Ви бачите, як з щабля на щабель піднімалося, зростало вшир і вглиб соціалістичне змагання мас, відбиваючи собою зростання соціалізму в нашій країні, виховання нового ставлення до соціалістичної праці і соціалістичної власності, опанування техніки дедалі ширшими масами трудящих СРСР.

Стахановський рух, що захопив протягом якихось двох-трьох місяців буквально всі галузі нашої промисловості і сільського господарства, — це вища форма соцзмагання і ударництва епохи соціалізму, яка увібрала в себе всі риси попередніх форм соціалістичного змагання і збагатила їх досконалим опануванням техніки свого виробництва.

Стахановський рух — це більшовицька боротьба передових людей нашої промисловості і сільського господарства за високу, справді соціалістичну продуктивність праці; за високу якість продукції, за передачу свого передового виробничого досвіду широким масам робітників і колгоспників; за систематичну роботу над поглибленням своїх технічних знань; за безперервні шукання нових, дедалі більш удосконалених прийомів роботи, нових методів організації праці і виробництва.

Ви бачите, що Стаханови, Кривоносови, Виноградови, Бусигін, Демченки — це дійсно найпередовіші люди нашої епохи, бо ці люди сполучають у собі високий рівень соціалістичної свідомості, безмежну відданість справі соціалізму з глибоким знанням техніки виробництва, творчим підходом до своєї праці.

Я вважаю, товариші, за необхідне особливо підкреслити цей творчий момент у роботі стахановців. Адже і Стаханов, і Кривонос, і Бусигін, і стахановці інших галузей промисловості добилися перевиконання звичайних норм у три-чотири рази саме завдяки тому, що вони по-своєму, по-новому підійшли до способів своєї роботи, поставили собі на службу хронометраж, самі вишукали ряд удосконалень для раціоналізації свого робочого місця і своєї праці. Або візьміть п'ятисотенниць бурякових полів на чолі з Марією Демченко. Адже ці люди по-своєму підійшли до бурякосіяння, застосовують свої особливі прийоми догляду за рослиною, вишуковують нові агротехнічні способи для бурякових плантацій. І для стахановців у промисловості, і для п'ятисотенниць у колгоспах характерна творча участь у виробничому процесі.

І саме те, що стахановці — люди творчого типу, дає нам певність, що цей рух буде зростати не тільки вшир, але і вглиб, ламаючи і перекидаючи встановлені, а по суті застарілі, косні уявлення про межі виробітку, межі урожайності і т. ін., показуючи нові і нові зразки соціалістичної продуктивності праці, демонструючи перед усім світом, до чого

здатний озброєний найновішою технікою трудівник, який працює не на капіталіста, а на себе, на свій народ, на свою соціалістичну батьківщину.

Такі, товариші, якщо можна так висловитися, історичні коріння і суть стахановського руху.

Дозвольте перейти до характеристики розгортання стахановського руху по Києву і Київській області і до тих завдань, які перед нами в цій галузі стоять.

На підприємствах Києва стахановський рух розгорнувся досить широко. Ми маємо десятки і сотні стахановців на різних підприємствах, для яких перевиконання норм виробітку у 2—3 рази уже увійшло у систему роботи. Можна б назвати вам стахановців заводу «Більшовик» тт. Сьоміна і Попова, які систематично виконують свою норму на 450%, електрозварника заводу «Ленінська кузня» тов. Юзика, що перевиконує свою норму на 400—450%, обтяжчика 4-ої взуттєвої фабрики тов. Гомулька, який замість норми обтяжки за зміну 720 пар взуття дає 2170 пар взуття. Можна б назвати далі тракториста Ковалю Івана, що дав на 10 жовтня 440 га виробітку на трактор (за одну зміну) при сезонній нормі в 300 га, і до того ж заощадив 1170 кілограмів пального, або льонотіпальниці тов. Дубок Тетяну, яка дає 32 кг. льону за день при нормі 9 кг. і т. ін.

Я тут назвав вам тільки деяких з стахановців Києва і Київської області. Таких людей на наших підприємствах, по наших МТС, радгоспах і колгоспах уже тепер в сотні.

Якими шляхами досягають ці люди своїх рекордів продуктивності? Зрозуміло, у кожного з них свої способи, свої методи роботи. Але, якщо не взяти до уваги особливості прийомів і методів роботи кожного окремого стахановця, то можна знайти деякі спільні риси, характерні для роботи всіх стахановців.

Насамперед — це *максимальне уцільнення робочого дня*. Робочий день у нас найкоротший у світі — семигодинний, а на шкідливих виробництвах шестигодинний. Але ж досить відомо, що дуже часто на наших підприємствах з цих семи годин заповнено продуктивною роботою 5—5½ годин. У робочому дні на наших підприємствах в дуже багато резервів. Ось перший принцип роботи усіх стахановців, незалежно від підприємства, або галузі, в якій вони працюють, — це *максимальне уцільнення робочого дня, заповнення всіх 7 годин продуктивною роботою*.

Друга спільна риса, яку необхідно відмітити в роботі всіх наших стахановців, — це *систематична робота над раціоналізацією свого робочого місця і способів роботи*. Візьміть, приміром, згаданого мною вище стахановця — обтяжчика 4 взуттєвої фабрики тов. Гомулька. Як він добився свого рекорду? Налочатку він приналіг на швидкість роботи верстата. Цим він добився деякого підвищення виробітку, а потім він провів ряд раціоналізаторських заходів, зокрема такий раціоналізаторський захід, як наближення на півметра свого верстата до конвеєра. Перед ним ніхто не домислився цього зробити, а ось він зробив, і цього було досить, щоб значно підвищити виробіток тов. Гомулька, бо, наблизивши свій верстат на півметра до конвеєра, він тим самим добився великої економії в руках. Систематична робота над раціоналізацією свого робочого місця і прийомів своєї роботи — ось що спільне всім нашим стахановцям у їх боротьбі за рекордний виробіток.

І третя риса, на яку я вважаю за необхідне звернути вашу увагу, — це *ретельна підготовка і обслуговування робочого місця*. Якщо проаналі-

зувати — через що найбільше втрачають на наших підприємствах робочого часу, то виявились, що це головним чином втрата часу на ходіння за матеріалами, інструментами, на чекання робітником прийомки у нього обробленої продукції і т. ін., тобто втрати через погане обслуговування і підготовку робочого місця. Заслугою наших стахановців і одним з серйозних джерел їх високої продуктивності праці є те, що вони добилися більш організованого обслуговування свого робочого місця.

Ви бачите, що в основі рекордів стахановців ніяких чудес нема, що в основі цих рекордів лежить не будьяке понаднапруження, а боротьба за максимальне ущільнення робочого дня, за раціоналізацію своєї роботи, за добре виробничо-технічне обслуговування робочого місця. Ви бачите, що в основі рекордів стахановців лежить те, що підсилльне і доступне кожному робітникові, що успішно опановує техніку свого виробництва. Ви бачите, які величезні резерви дальшого підвищення продуктивності праці ми маємо, якщо при перших же кроках у цьому напрямі стахановці вже добилися перевищення норм виробітку в три-чотири і більше разів.

Якщо на багатьох наших київських підприємствах стахановський рух набрав уже досить широкі розміри, то зовсім не можна цього сказати про всі наші підприємства. У нас ще в Києві і особливо в інших містах і районах Київської області чимало підприємств, де цей найвизначніший рух нашої епохи не дістав ніякого або майже ніякого відгуку. Візьміть, приміром, швейну фабрику ім. Горького або завод № 43, або фастовський завод «Червоний Жовтень». Адже на цих підприємствах партійне, господарське і профспілкове керівництво буквально нічого не зробило для розгортання стахановського руху.

У 1929 році товарищ Сталін, викриваючи бюрократичне ставлення до соцзмагання, писав:

«Деякі «товариші» з бюрократів думають, що змагання є чергова мода більшовиків і як така повинна заглухнути по закінченні «сезону».

Мені не хотілося б думати, що керівництво названих мною вище підприємств дивиться на стахановський рух очима цих бюрократів. Але тоді незрозуміло, чому вони нічого не роблять для розгортання цього руху на своїх підприємствах. Це тим дивніше, що з виконанням промфінпланів на цих підприємствах дуже негаразд. Треба гадати, що представники цих підприємств є на зльоті. Чи не можна попросити їх на трибуну, пояснити нам, у чому справа.

Серйозною хвилю розгортання стахановського руху у нас у Києві та Київській області слід вважати те, що ми ще не дали належної відсічі саботажникам і зривачам стахановського руху. Ви знаєте, що і в Донбасі, і в інших галузях нашого народного господарства стахановський рух натрапив на досить сильний опір. Хто, звичайно, виявляється в таборі тих, що чинить опір стахановському рухові, хто виступає зривачами стахановських методів? Звичайно, це або прями вороги, або косні бюрократичні елементи, яким «шкода» і важко розлучатися із «звичиними», а по суті відсталими, примітивними методами роботи. Серед тих, що чинять опір стахановському рухові є і окремі відсталі робітники, які не вижили ще цілком свого старого ставлення до праці, які продовжують ще дивитися на свою роботу за «принципом» — «дати державі найменше, взяти з неї найбільше».

Боротьба з саботажниками і тими, хто чинить опір стахановському рухові, за усунення перешкод з шляху цього руху є тепер однією з найважливіших діляниць класової боротьби. Бо і боротьба з старим несо-

ціалістичним ставленням до праці є, як не раз зазначав тов. Ленін, одна з різновидностей класової боротьби в умовах диктатури пролетаріату.

Проте, належної боротьби з тими, хто чинить опір, і ворогами стахановського руху в нас ще немає. Ми і на київських підприємствах мали ряд фактів опору стахановським методам роботи. На деяких підприємствах, очевидно, порядком «заохочення» стахановців навіть почали знижувати їм розцінки. Ми повинні тепер звернути особливу увагу на подібні факти і гостро реагувати на найменший опір стахановському рухові, стахановським методам роботи. Зрозуміло, тут не може бути огульного, однакового підходу до ворога і до того чи того відсталого робітника. Першого треба міцно побити, а другому треба пояснити, його треба виховувати в дусі соціалістичного ставлення до праці.

Як на спільну хибу, характерну майже для всіх наших підприємств, необхідно вказати на те, що *методи роботи стахановців не вивчаються, не аналізуються*. Того чи того стахановця описують у газеті, славословлять на зборах, конференціях різних, але ні адміністрація, ні інженерно-технічний персонал не вникають всерйоз у методи роботи цього стахановця, не допомагають йому розкрити «секрет» свого рекорду. Тимчасом ясно, що не можна всерйоз і по-діловому говорити про велике поширення стахановських методів роботи, якщо не вивчати цих методів у кожному даному цеху, на кожному даному робочому місці.

Візьміть для прикладу досвід стахановця казанового цеху заводу «Ленінська кузня» тов. Дейнеги. Він домігся виконання своєї норми на 300%. Здавалося б, що адміністрація, інженерно-технічний персонал, якщо не всього підприємства, то хоча б казанового цеху зацікавляться цим рекордом, виявлять і вивчать прийоми та методи роботи тов. Дейнеги. Але ні, нічого подібного не сталося. Його описали в газеті, віддали, сказати б, данину стахановському рекордові і край. Що ж дивного, що в казановому цеху, де працює тов. Дейнега, він майже єдиний стахановець.

Нам не потрібно алілуйства на адресу стахановського руху. Нам потрібне більшовицьке керівництво ним.

У свій час Володимир Ільїч писав:

«Сила прикладу, яка не могла виявити себе в суспільстві капіталістичному, дістає величезне значення в суспільстві, яке скасувало приватну власність на землю і на фабрики».

«... Нам треба саме тепер подбати про те, щоб маса надзвичайно цінного матеріалу, який є в наявності у вигляді досвіду нової організації виробництва в окремих містах, в окремих підприємствах, в окремих сільських общинах — щоб цей досвід став надбанням мас».

Так ставив Володимир Ільїч питання про поширення передового виробничого досвіду в ті давні роки. Тим необхідніше це щодо такого передового виробничого досвіду, як досвід стахановців.

Ми повинні вимагати від адміністрацій та інженерно-технічного персоналу наших підприємств старанного вивчення стахановських методів роботи, вникання в суть цих методів, узагальнення цього передового досвіду, організованого поширення його серед широкої маси робітників.

Я хотів би звернути вашу увагу ще на одне нездорове явище, яке має місце на деяких наших підприємствах у зв'язку з розгортанням стахановського руху. Ми мали за останній час ряд фактів, які говорять про те, що подекуди починають опошлювати суть і лозунги стахановського руху.

Знаходяться, кажучи словами товарища Сталіна, окремі «товариші» а бюрократів, які не від того, щоб «взяти в свої руки» стахановський

рух, «спустити» на підприємства і в цехи контрольні цифри зростання стахановців, настрочити календарний план поширення стахановських методів і т. п. Нема потреби говорити про те, що таким «керівництвом» можна тільки згубити цю живу справу, затримати розгортання цього справді великого руху.

Я вже раніше говорив, що стахановський рух — найвищий ступінь соціалістичного змагання та ударництва, що стахановці це — найбільш передові люди нашої епохи. А от знаходяться окремі «керівники», які не від того, щоб хрестити ім'ям Стаханова такі явища, які нічого спільного з стахановським рухом не мають. На нашій кондиторській фабриці ім. Карла Маркса, наприклад, «лічиться» 118 стахановців. Коли ми поцікавилися, хто входить у цей список і які в цих товаришів виробничі показники, то виявилось, що в число 118 увійшли в переважній більшості робітники, які перевищили норми виробітку на 10—15%.

Ясно, що тут ми маємо справу з славнозвісною і давно відомою гонитвою за цифрою побільше. Ясно, що тут ми маємо справу не з керівниками стахановського руху, а з «крикунами голоснішими за всіх». Ясно, що подібні факти тільки принижують і опонують стахановський рух і що по таких фактах треба найпещадніше і найрішучіше бити.

Товариші! Одним з вирішальних організаційних принципів більшовизму завжди було і є, що всякий рух має потребу організації та керівництва. З тих фактів, які я наводив вам по підприємствах Києва та Київської області, ви можете зробити висновок, що з керівництвом стахановським рухом у нас поки ще не все гаразд.

Нашим центральним завданням є тепер перетворення соціалістичного почину цих передовиків на рух найширших мас робітників і колгоспників. А це вимагає, насамперед, щоб ми поставили рух стахановців у центр уваги господарських, партійних, комсомольських і профспілкових організацій, у центр всього життя підприємств, МТС, радгоспів, колгоспів. Ми повинні забезпечити таку обстановку для стахановців, щоб вони справді могли очолити рух найширших мас робітників і колгоспників у боротьбі за справді соціалістичну продуктивність праці, за високі соціалістичні показники роботи.

Для цього нам потрібно:

всіма способами розширювати цей рух і поширювати методи роботи стахановців;

усунути всякі перешкоди та перешкоди з шляху розвитку цього руху; оточити повсякденним піклуванням та увагою цих передовиків;

неухильно працювати над дальшим підвищенням рівня технічних знань стахановців і всієї широкої маси робітників та колгоспників;

забезпечити кожному стахановцеві умови для дальшого політичного і культурного зростання;

рішуче боротися з усякими спробами опонувати цей рух, спробами підмінити більшовицьке керівництво цим рухом тріскотною, базіканням і безмістовною шумихою.

Такі завдання керівництва стахановським рухом, які стоять тепер перед нами.

У зв'язку з цим я хотів би сплнитися на *тих вимогах, які керівники підприємств та інженерно-технічний персонал повинні тепер поставити до самих себе.*

Факт лишається фактом. Не наукові наші інститути і не наші інженерно-технічні працівники висунули ті нові методи роботи й організації праці, які дають зростання продуктивності в три-чотири рази, а Стаханов, Бусигін, Виноградові, Кривоносі і т. ін.

Я, зрозуміло, не маю наміру протиставляти стахановців інженерно-технічному персоналові наших підприємств. Але все ж той факт, що не інженери і техніки, а самі передові робітники випукали ці нові прийоми та методи роботи, цей факт про дещо говорить. Він говорить про те, що наш інженерно-технічний персонал недосить працює над раціоналізацією виробництва, над випуканням нових методів поліпшеної організації праці, над випуканням шляхів підвищення продуктивності праці.

Наші директори та інженерно-технічні працівники повинні тепер зробити для себе висновки із стахановського руху, міцно подумати про методи своєї роботи з тим, щоб бути на чолі могутнього руху стахановців, який охоплює все ширші маси нашого радянського народу.

Ви повинні очолити рух стахановців, двигати цей рух вперед, рухатися самим разом з ним, рухати вперед розвиток нашого соціалістичного господарства.

Ми сьогодні зібралися для того, щоб разом з вами з'ясувати, що перешкоджає розгортанню стахановського руху, що стоїть в нього на шляху, що потрібно для того, щоб множити досвід стахановців серед широкої маси робітників Києва та Київської області.

У мене, та і у вас, я сподіваюсь, нема сумнівів у тому, що міськком і обком зараз міцно візьмуться до цієї справи.

Від вас же, передовиків-стахановців київських підприємств, вимагається тепер одного: не заспокоюватися на досягнутому, не тушцювати на місці.

Підносьте й надалі все вище й вище рівень своїх технічних знань. Це вдвоє і втриє збільшить ваші досягнення, підвищить ще більше вашу провідну організуючу роль серед широкої маси робітників.

Безперервно вдосконалюйте методи та прийоми своєї роботи, поширюйте їх серед широкої маси робітників, роз'яснюйте, вчіть інших, як працювати по-стахановському.

Працюйте міцніше над підвищенням свого політичного і культурного рівня.

Будьте справжніми передовиками в усіх галузях соціалістичної праці та соціалістичного життя.

Давайте міцною, спаяною сім'єю передовиків піднесемо цей рух так, як підносить його батьківщина стахановського руху — промисловий пролетарський Донбас. *(Бурхливі овації всього залу, всі встають.)*

П. П. ПОСТИШЕВ

Підсумки сільськогосподарського року і наші завдання

Промова на пленумі Київського Обкому КП(б)У 8 листопада 1935 р.

Могутній розбіг сільського господарства

Товариші! На XVII з'їзді партії товариш Сталін, характеризуючи реорганізаційний період у нашому сільському господарстві, говорив:

«По суті справи звітний період був для сільського господарства не стільки періодом швидкого піднесення і могутнього розбігу, скільки періодом створення передумов для такого піднесення і такого розбігу в найближчому майбутньому».

Що являє собою 1935 сільськогосподарський рік на Україні в ряді останніх років, у світлі цих слів товариша Сталіна?

1933 рік був, як вам відомо, роком ліквідації прориву в сільському господарстві України 1931 — 1932 років. Ліквідація прориву в сільському господарстві України зовсім не означала, що у нас уже в 1933 році не було відстаючих галузей сільського господарства, відстаючих районів і колгоспів, що ми вже в 1933 році вирівняли весь фронт сільського господарства України. Зрозуміло, цього в 1933 році не було, та, мабуть, і не могло бути після такого глибокого прориву, який пережило сільське господарство України в 1931 — 1932 роках.

1934 сільськогосподарський рік не приніс з собою значного просування вперед сільського господарства України. Ви знаєте, що причиною цього були специфічні метеорологічні умови 1934 року. Рік був посушливий. Чим, проте, був визначним 1934 сільськогосподарський рік? Тим, що він показав всю життєздатність, внутрішню силу і стійкість колгоспної системи навіть в умовах серйозних стихійних труднощів.

Не зважаючи на тяжкі метеорологічні умови, колгоспи України в 1934 році вчасно і цілком виконали свої зобов'язання перед державою, непогано забезпечили себе хлібом і спокійно прожили цей рік.

1934 сільськогосподарський рік показав, що в умовах колгоспної системи долю врожаю вирішує не дощик і не сонечко, а чесна колгоспна праця, наукове провадження господарства, соціалістична техніка.

1935 сільськогосподарський рік — це перший рік, коли ми посприятливо вступили в ту смугу швидкого піднесення і могутнього розбігу нашого сільського господарства, про який говорив товариш Сталін на XVII з'їзді партії. 1935 сільськогосподарський рік є роком значного просування вперед у справі вирівнювання фронту всього сільського господарства України, підтягування всіх його відстаючих галузей, районів і колгоспів.

Подивимось докладніше на ті позитивні процеси і зміни, які відбулися протягом 1935 року в сільському господарстві України і, зокрема, Київщини.

Перше. Насамперед, необхідно відзначити, що 1935 рік можна з повним правом назвати рекордним роком щодо строків виконання всього комплексу державних зобов'язань.

Якщо у 1934 році ми закінчили хлібоздачу до Жовтневих свят, то в 1935 році хлібоздачу закінчено, як вам відомо, по Україні 15 вересня, а по Київщині — 1 вересня. При цьому важливо відзначити, що 1935 рік був роком зразкового виконання не тільки хлібоздачі, але й всього комплексу державних зобов'язань.

Тоді, як торік колгоспи України продали державі 14 млн. пудів хліба, то в цьому році на 25-Х—35 року вже продано понад 25 млн. пудів хліба.

Якщо в 1934 році на 20-Х було здано буряків цукрозаводам 55 проц. плану, то в цьому році ми на це-ж число вже здали 74,4 проц. плану при значно більшому плані контрактації буряків.

Друге. Подивимось, що приніс з собою 1935 рік щодо врожайності. Я вважаю необхідним одразу ж застерегти, що досягнута в 1935 році урожайність ні в якому разі не може розглядатися нами, як урожайність, яку треба було б одержувати з соціалістичних ланів. Я далі говоритиму про це докладніше. Але все ж деяких успіхів у справі підвищення врожайності, особливо буряків і технічних культур, ми за 1935 рік домоглися.

Середня врожайність зернових культур у колгоспах України становила в 1934 році 6 цент. з га, в 1935 році — 8,5 цент. По Київській області середня врожайність зернових у колгоспах виросла з 7,4 цент. з га в 1934 році до 8,7 цент. в 1935 році.

Значно більше зростання врожайності дали в цьому році буряки як по Україні, так і по Київській області. Якщо в 1933 році врожайність буряків з га становила по Україні 69,9 цент. з га, в 1934 році — 86,6 цент., то в 1935 році урожайність буряків становить 127,6 цент. з га. По Київській області урожайність буряків виросла з 77,7 цент. у 1933 році і 99,6 цент. у 1934 році до 126,2 цент. в 1935 році.

Проте, ці середні показники ще не дають досить повного уявлення про зростання врожайності в колгоспах України і Київщини. Для більшої повноти картини порівняймо групи районів України і Київщини щодо врожайності. Якщо в 1934 році врожайність зернових культур від 9 і вище центнерів дали тільки 52 райони по Україні і 17 районів по Київщині, то в 1935 році ми маємо таких районів по Україні 314 і по Київщині 46 районів. Якщо врожайність зернових до 5 цент. з га в 1934 році дали по Україні 156 районів, то в 1935 році тільки — 26 районів.

Ще значніше виросла кількість високоврожайних і поменшала кількість низьковрожайних районів по буряках. Якщо в 1933 році районів з урожайністю буряків понад 130 цент. по Київській області не було зовсім, а в 1934 році їх було 8 районів, то в 1935 році таких районів ми маємо вже 23.

Якщо в 1933 році районів з урожайністю буряків до 75 цент. це було на Київщині 36, а в 1934 році 17 районів, то в 1935 році таких районів у нас зовсім немає. Ще наочніше видно зростання врожайності в 1935 році, якщо порівняти так звану комірну врожайність по Київщині в 1933, 1934 і 1935 роках. Якщо в 1933 році колгоспи Київщини в середньому зсипали в комору 7,9 цент. з га, а в 1934 році тільки 5,9 цент., то в 1935 році вони зсипали в комору 8,2 цент. зернових з га, тобто значно більше, ніж у 1934 році і навіть більше ніж у високоврожайний 1933 рік. Це свідчить про те, що 1935 рік дав не тільки

зростання врожайності на корені, але, що особливо важливо, дав значне зменшення втрат зерна при збиранні, обмолоті, перевезенні.

Третє. Найважливішим позитивним наслідком 1935 сільськогосподарського року слід вважати те, що ми вперше у цьому році підтягли так звані або, вірніше, так неправильно звані «другорядні» культури — льон, коноплі, хміль, ріципу, ефіроноси і т. п.

Якщо у попередні роки звичайно єдиним критерієм при оцінці нашої роботи було становище з зерновими культурами, а так звані «другорядні» культури ми, як правило, провалювали, то в цьому році ми вперше підтягли боротьбу за ці «другорядні» культури до рівня боротьби за зернове господарство.

Найкраще говорять про це показники врожайності цих культур у 1935 році. Якщо у 1933 році ми одержали по Київській області льону-волокна 60 кг з га середнім номером 5,8, а в 1934 році 70 кг середнім номером 5,7 то в 1935 році ми маємо 240 кг з га середнім номером 11,9. Якщо у 1934 році по Київській області врожайність хмелю з га становила 2,8 цент., то в 1935 році вона становить 3,7 цент. з га. Якщо врожайність ріципи становила по Україні в 1933 році 0,8 цент. з га, а в 1934 році — 1,4 цент., то в 1935 році ми одержали ріципи — 3,2 цент. з га. Значне збільшення врожайності ми маємо по жовтих тютюнах, по яких врожайність у 1933 році становила 4,8 цент., у 1934 — 6,9 цент., у 1935 році — 7,5 цент. з га.

Підтяглися за цей рік і ефіроноси. От, приміром, м'ята дала зростання врожайності з 2,3 цент. з га в 1932 році до 5,4 цент. з га в 1935 році. Значне зростання врожайності дав також бавовник: у 1933 році врожайність бавовника по Україні становила 0,11 цент. з га, у 1934 році — 1,04 цент., а в 1935 році — 2,87 цент. з га.

Четверте. Поліпшення в 1935 році показників врожайності є значною мірою наслідок того, що ми підвищили боєспроможність колгоспів і радгоспів у боротьбі з стихією, за стійкі врожаї.

Ми маємо по Україні десятки районів, які в цьому році перебували не в кращих метеорологічних умовах, ніж торік, і, проте, добилися значно вищих врожаїв.

Візьміть, наприклад, Шполянський район, Київської області. Метеорологічні умови в 1935 році в цьому районі були майже такі ж, що і в 1934 році. Досить сказати, що у вирішальні для врожаю місяці — травень і червень — випало опадів у 1934 році 58 міліметрів, а в 1935 році — 47 міліметрів. Яка ж врожайність зернових по Шполянському району? Якщо в 1934 році Шполянський район дав 9,7 цент. з га, то в 1935 році він дав 12,7 цент. Шполянський район не єдиний такий район у нашій області.

Серйозним показником підвищення нашої боєспроможності в боротьбі з стихією є і та боротьба з шкідниками, яка була проведена в цьому році. Ви знаєте, що в 1935 році ми мали величезну навалу шкідників, яка по площі охоплення значно перевищувала навіть 1932 рік. Якщо довгоносом, наприклад, у 1932 році було охоплено по Україні 91 тис. га, то в 1935 році — 592 тис. га. Гусінню лугового метелика і озимої совки в 1932 році по Україні було охоплено 186 тис. га., а в 1935 році — 273 тис. га. Ви бачите звідси, що охоплення засіву шкідниками в 1935 році було значно більше, ніж навіть у 1932 році.

Проте, ми вийшли з боротьби з цими шкідниками, можна сміливо сказати, з честю. Тоді, як у 1932 році по Україні загинуло від шкідників 50 тис. га, в 1935 р. загинуло 6400 га. По Київській області в 1932 році загинуло від шкідників 23.600 га, в 1935 році тільки 500 га.

П'ятье. 1935 рік приніс значне поліпшення стану з тваринництвом по Київській області.

Якщо у відношенні продуктивності тваринництва у нас ще поки неблагополучно, на чому я докладно спинюся далі, то щодо виконання кількісних показників державного плану тваринництва ми за 1935 рік значно просунулися вперед.

Досить сказати, що загальне поголів'я Київської області по колгоспно-селянському сектору виросло за останній рік на 218 тис. голів, або на 25 проц., поголів'я свиней — на 327 тис., або на 69 проц., поголів'я овець — на 35 тис. голів, або на 23 проц. і вперше за останні 7 років виросло навіть поголів'я коней, хоч і не значно — на 2300 голів.

За останній рік кількість ферм у колгоспах виросла з 4600 до 9000 ферм, при чому поголів'я великої рогатої худоби, свиней і овець у колгоспних товарних фермах виросло в середньому на 75 проц.

Ми перевищили державний план по вирощуванню телят і маємо вже тепер на 10 жовтня 65 тис. телят проти 53 тис. за планом. Ягнят вирощено за цей рік 45 тис. при плані 28 тис. Поросят ми вже тепер маємо 202 тис., тоді, як всього за планом, тобто на 1 січня 1936 року, ми повинні мати 206 тис. поросят. Якщо за минулий рік ми одержали 24 тис. лоша́т, то в 1935 році — 48 тис. лоша́т.

Зростання поголів'я за останній рік супроводилося значним зростанням кормових площ і кормових ресурсів колгоспів. Досить, наприклад, сказати, що площа під кормовими культурами в 1935 році виросла з 148 тис. га до 223 тис. га. Уперше в 1935 році підсіяно 117 тис. га багатолітніх трав, з них близько 110 тис. конюшини.

Шосте. 1935 рік визначний також і тим, що він приніс з собою значну «роздвижку» господарства колгоспів.

Якщо років зо два тому в нас були сотні колгоспів, все господарство яких зводилося до рільництва, в сполученні з невеликим тваринництвом, то тепер переважна більшість наших колгоспів почала заводити сади, ягідники, рибно-ставкове господарство, птахівництво, бджільництво та інші допоміжні галузі.

Досить, наприклад, сказати, що площа всіх насаджень садів у колгоспах України виросла за останні пару років, приблизно, на 35 проц. Якщо зважити, що це дуже трудомістка галузь господарства, то цей процент говорить про значне зростання садівництва в колгоспах. За приблизними даними, площа ягідників за цей самий час виросла по Україні з 4,293 га в 1933 р. до 7,074 га в 1935 році. Площа культурних ставків у колгоспах Київщини виросла з 17,000 га в 1934 році до 22,000 га в 1935 році, кількість вуликів у колгоспах виросла за цей самий рік з 134,000 до 166,000.

Аналіз прибутків колгоспів за 1935 рік показує, що хоч ці допоміжні галузі всього тільки рік-два як стали створюватися, вони вже починають відігравати значну роль у прибутках колгоспників.

Ось, наприклад, колгосп ім. Чапаєва, Золотоніського району. Він у 1935 році одержав від своєї пасіки 81,000 крб. прибутку, що становить 14 проц. від усіх прибутків цього колгоспу. Або ось колгосп «12 березня» Сквирського району. Він одержав від свого рибно-ставкового господарства 47,000 крб. прибутку. Або колгосп «3-й вирішальний» Таращанського району. Одержав від свого рибно-ставкового господарства 25,000 крб.

Сьоме. Ще в 1934 році ми мали дуже значну кількість проривних колгоспів, які зничайно провалювали строки сільськогосподарських робіт

і приходили до кінця сільськогосподарського року з мізерними наслідками.

У нас і тепер є відстаючі колгоспи, але, поперше, кількість таких колгоспів значно зменшилась, а, подруге, і що особливо важливо, саме поняття відставання змінилося.

На початок 1934 року в нас ще було по Київській області 1135 відстаючих колгоспів, на початок 1935 року таких колгоспів було близько 800, на кінець 1935 року таких колгоспів лишилося близько 300.

Щодо типу відстаючого колгоспу пару років тому і тепер, то досить для прикладу навести колгосп імені XII-річчя Жовтня, села Юзефівки, Рокитянського району.

Ось характеристика відставання цього колгоспу в 1933 році.

Колгосп ім. XII-річчя Жовтня сів 52 дні, збирання він розтягнув на 54 дні, осіння сівба тривала 57 днів. Колгосп зібрав врожай зернових 8 цент. з га, цукрових буряків — 65 цент. з га і видав на трудодень 1,8 кг хлібом і 35 коп. грішми. Хлібоздачу цей колгосп виконав у 1933 році в листопаді, при чому натуроплату він так і недовиконав. Такі показники відставання колгоспу ім. XII-річчя Жовтня у 1933 році.

Цей колгосп іде в числі відстаючих і в 1935 році. Проте, подивіться, які у нього показники порівняно до 1933 року. Весняну сівбу він провів за 33 дні, збирання врожаю — за 38 днів, осінню сівбу — за 32 дні, хлібоздачу й натуроплату виконав цілком на 1 вересня. Ви бачите, що за строками виконання робіт і за виконанням державних зобов'язань, що було раніше основним критерієм при характеристиці відстаючого колгоспу, колгосп імені XII-річчя Жовтня йде майже врівень з середніми колгоспами області.

І все ж цей колгосп лічиться у нас серед відстаючих, бо в 1935 році він дав врожаю зернових, 7,5 цент. з га. 102 цент. буряків з га і видав на трудодень 1,6 кг зерна і 32 коп. грішми.

Ви бачите, що піпінший відстаючий колгосп несхожий на відстаючий колгосп 1933 або 1934 року. Ви бачите, що критерієм відставання є у нас тепер уже не строки проведення сільськогосподарських робіт або виконання державних зобов'язань, а якість роботи, вкоріплення агротехніки і, головне, господарські наслідки.

Восьме Найважливішим позитивним результатом 1935 року є те, що в цьому році наші радгоспи почали по-справжньому виходити на передову лінію соціалістичного сільського господарства.

Ви пам'ятаєте, як малював перспективу розвитку нашого сільського господарства товариш Сталін у доповіді на XVI з'їзді партії:

«Як розгортатиметься далі повний рух на селі? Попереду підуть радгоспи. Як становий хребет перебудови старого укладу села. За ними потягнуться численні колгоспи, як опорні пункти нового руху на селі...».

Ви знаєте, що протягом, ряду років наші радгоспи не всі, не завжди і не в усьому виправдували це своє передове призначення.

Ви, треба гадати, пам'ятаєте, що ще на XVII з'їзді партії товариш Сталін заявив:

«Я далекий від того, щоб недоцінити велике революціонізуєче значення наших радгоспів. Але, якщо зіставити величезні вкладення держави в справу радгоспів з нинішніми фактичними результатами роботи радгоспів, то виходить величезна невідповідність на невигоду радгоспів...».

Якщо ще рік-два тому радгоспи не могли бути прикладом для колгоспів щодо врожайності, а окремі радгоспи навіть відставали від колгоспів щодо цього, то в 1935 році ми вперше домоглися такого стано-

вища, коли врожайність і зернових, і буряків по радгоспах значно вища, ніж у колгоспах.

Якщо врожайність зернових по колгоспах Київської області становить у цьому році 8,7 цент. з га, то по радгоспах вона становить 10,7 цент. Якщо в колгоспах України врожайність буряків становить 126 цент. з га, то по радгоспах — 142 цент. з га. Якщо протягом ряду останніх років радгоспи України систематично не виконували своїх планових завдань по хлібоздачі і навіть у 1934 році недодали державі близько 2 млн. пудів зерна, то в 1935 році радгоспи системи Наркомрадгоспів перевищили план хлібоздачі і здали в 2,5 раза більше хліба, ніж у минулому році.

Дев'яте. Серйозним досягненням 1935 року є також і те, що ми *вперше в цьому році взяли всерйоз до розв'язання проблеми Полісся.*

Що ми встигли за 1935 рік зробити в цьому напрямі в Поліссі?

Ви знаєте, що до 1935 року проблема Полісся ставилася не раз, але все це було в площині розмов, що нам робити з Поліссям, який напрям господарства визначити для Полісся тощо.

1935 рік — це перший рік, коли від загальних міркувань про проблему Полісся ми перейшли до здійснення практичних заходів до піднесення сільського господарства Полісся.

Насамперед у 1935 році нам удалося більш-менш точно визначити господарське обличчя Полісся, напрям його господарства.

Найбільш сприятливі умови в Поліссі має для свого розвитку тваринництво, льон, хміль і картопля. В напрямі розвитку цих галузей сільського господарства і йшли наші практичні заходи.

Насамперед необхідно відзначити те, що ми впровадили льон у Поліссі, як основну культуру його господарства. Ми збільшили за цей рік засіви льону в Поліссі з 32 тис. га до 62 тис. га і домоглися зростання врожайності льону-волокна з 70-кг до 240 кг. при чім одночасно домоглися значного підвищення якості льону, піднявши його з середнього номера 5,8 до номера 11,9. Підвищення питомої ваги льону в засівах уже дало значне зростання прибутковості колгоспів. Якщо до 1935 р. питома вага льону в прибутках колгоспів була мізерна, то за 1935 рік ця питома вага становить значну величину.

Ми обслідували спеціально в цьому питанні 13 поліських колгоспів. Якщо торік питома вага льону в прибутках цих колгоспів зводилася майже до нуля, то в цьому році питома вага льону в прибутках цих 13 колгоспів становить 45 — 60 проц. усього валового прибутку від рільництва. Ви бачите, що в справі впровадження льону — цієї провідної для Полісся культури — ми за 1935 рік зуміли домогтися серйозних успіхів.

Другим серйозним практичним досягненням у Поліссі за цей рік є те, що ми значно збільшили кількість тваринницьких ферм у колгоспах і збільшили поголів'я в них.

Майже всі колгоспи Полісся тепер обзавелися товарними тваринницькими фермами. До заходів, спрямованих на піднесення тваринництва Полісся, треба зарахувати також і те, що ми в цьому році вперше заасіяли 48 тис. га конюшини. Цей захід дасть збільшення кормових ресурсів Полісся на 1936 рік, приблизно, на 100 тис. тонн прекрасних кормів.

Важливо також відзначити, що в 1935 р. ми завдали нищівного удару дуже поширеному забобонові, що ніби механізація особливого застосування в сільському господарстві Полісся не матиме. Досить сказати, що в 1934 р. трактори зробили робіт у Поліссі в переводі на м'яку оранку на 198 тис. га, а в 1935 р. тільки на 20 жовтня — 356 тис. га.

Ми також завезли в цьому році в Полісся значну кількість льонотіпальних коліс і підняли рівень механізованого льонотіпання з 11 проц. до 80 проц.

Ми за цей рік домоглися також значного політичного зміцнення поліських районів. Ви знаєте, що охоплення колективізацією Полісся на кінець 1934 р. становило, приблизно, 64 проц. Тепер охоплення колективізацією в Поліссі зросло до 89 проц. по кількості господарств і до 95 проц. по охопленню колективізацією землі.

Безперечно, важливішим політичним заходом, проведеним нами за цей рік в Поліссі є очистка Полісся від антирадянських, диверсантських, шпигунських елементів.

Такі основні практичні наслідки, досягнуті нами за 1935 рік у зв'язанні проблеми Полісся.

Десяте. 1935 рік приніс далі значне зростання добробуту колгоспників, зростання культури на селі.

Колгоспи, фігурально висловлюючись, добилися в цьому році солідного «куска» заможного життя для своїх колгоспників.

Зважте, насамперед, на те, що ми в цьому році зробили великий рок уперед щодо ліквідації безкорівності. Якщо торік по Київській області процент колгоспних дворів, які мають корів, становив, приблизно 48, то тепер таких колгоспників ми маємо близько 65 проц. е, безперечно, великий серйозний стрибок щодо дальшого зростання бробуту колгоспників.

Виросла за цей рік і вартість трудодня. Ми не маємо ще тепер вних даних про вартість трудодня по всіх колгоспах області. Але ми обили вибіркоче обслідування і розрахунок вартості трудодня по 3-колгоспах, при чому брали колгоспи типові для своїх районів і зон. ожно вже тепер сказати, що по цих типових для Київщини колгоспах ідача зерна на трудодень, у порівненні з минулим роком, виросла і 75 — 80 проц.

Якщо в минулому році ми мали значну групу колгоспів з невеликою дачею хліба на трудодень, то в цьому році ця група колгоспів різко оротилася і, навпаки, виросла група колгоспів з великою видачею на на трудодень. В обслідуваних 366 колгоспах 8 районів Київської ласті ми бачимо таку картину: в 1934 році до 2 кг на трудодень видали 3 проц. цих колгоспів, а в 1935 році тільки 17,8 проц. цих колгоспів. те колгоспів, які їдали їд 2 до 4 кг. на трудодень, в 1934 році о 36,1 проц., а в 1935 році — 57,5 проц. колгоспів. Понад 4 кг. на додень в 1934 році видало 1,6 проц. колгоспів, а в цьому році — 7 проц. усіх колгоспів.

Одночасно з зростанням натуральної частини трудодня слід відзна і зміну структури натуральної видачі на трудодень. Якщо ще навіть 934 році натуральна видача на трудодень зводилася по суті майже ком до зерна і до невеликої кількості картоплі, то в цьому році нагу льна видача на трудодень стала багатобічнішою і в ній почали з'явля я і городина, і мед, і м'ясо.

Я не спинятимуся тут на таких показниках зростання заможного і ьтурного життя колгоспників, як кількість придбаних колгоспниками івщини промтоварів, як благоустрій сіл, як перекриття протягом ки осені 1935 року не менше 30 тис. дахів у хатах колгоспників, те, що на книгу Островського «Як гартувалася сталь» або Бруно нського — «Людина міняє шкіру» в колгоспних бібліотеках запису ся в чергу для читання 50 — 100 колгоспників і т. п. В усіх цих аннях вам докладно доповідав тов. Василенко.

Я хотів би звернути вашу увагу на одну нову, надзвичайно важливу рису в зростанні культурності колгоспних мас.

Я маю на увазі те, що в колгоспах ми вже тепер маємо не тільки, так би мовити, споживачів культури, але й творців її.

Візьміть, наприклад, такий факт. До київської консерваторії в цьому році подали заяви про прийом 225 колгоспників, при чому починаючи від вокальних класів і кіпчаючи класами скрипки і фортепіано.

Студент-колгоспник харківського музтехнікуму тов. Гайдамака написав увертюру, побудовану на матеріалі народних пісень, яка дістала високу оцінку від професури.

Або візьміть такий факт. У 4 районних наших газетах (Читирин, Золотоноша, Шпола і Узин) є літературні сторінки з постійним активом початкуючих письменників і поетів-колгоспників.

Або візьміть хоролий колгоспний ансамбль села Кам'янки, Київської області, який досяг такого зростання музичної культури, що вважали за можливе записати його виконання на грамофонні пластинки і на кіноплівку.

Або такий факт. Колгоспний драматичний гурток у селі Оленівці, Дніпропетровської області, готує до роковин Жовтня постановку п'єси «Коварство і любов» Шіллера. Або візьміть виступ балетного гуртка колгоспу ім. Чапаєва, Золотоніського району, який користується великим заслуженим успіхом.

Зрозуміло, поряд з такими фактами ми маємо ще немало нещастя і безкультур'я на селі, Але *подібні факти, коли люди колгоспів починають переходити від споживання культури до її створення — такі факти не можуть не служити показником того, що культура всього нашого колгоспного села зростає справді велетенськими темпами.*

Такі основні позитивні процеси і зміни, які відбулися в сільському господарстві України і, зокрема, Київщини протягом 1935 сільськогосподарського року.

Ви можете зробити висновок з цих даних, що 1935 рік справді був першим роком, коли ми по-справжньому вступили в смугу швидкого піднесення і могутнього розбігу нашого сільського господарства, всіх сторін роботи і життя нашого колгоспного села.

Було б невірно уявляти собі справу так, що ці успіхи 1935 року досягнуті нами порядком самопливу, без опору класово-ворожих елементів. Таке уявлення, повторюю, було б невірне. На ділі наша робота і в 1935 році проходила в обстанові класової боротьби. Ми мали і в цьому році факти підпалів майна колгоспів і колгоспників, вбивств активістів і передовиків колгоспного ладу, псування сільськогосподарських машин, спроб підірвати господарську міць колгоспів. Ми виявили у зв'язку з перевіркою партійних документів немало класово-ворожих елементів, які проникли у наші сільські партійні організації, які пакостили справі колгоспного будівництва під прикриттям партійних квитків.

Усе це говорить про те, що рештки розгромленого класового ворога ще повнотою не добиті, що, як говорив товариш Сталін, порох більшовицької шпльності ми повинні весь час тримати сухим.

У 1936 році доб'ємося суцільного високого врожаю, крутого піднесення продуктивності тваринництва

Які основні завдання стоять тепер перед більшовиками Київщини та й усієї України в галузі сільського господарства? Я вважала, що ми повинні на 1936 рік поставити перед собою такі корінні завдання:

а) зробити 1936 рік роком суцільного високого врожаю по всій області, по всіх культурах;

б) зробити 1936 рік роком крутого піднесення продуктивності тваринництва;

в) на цій основі вивести Київську область на те провідне місце серед областей України, яке Київщина, як столична область, повинна займати по всіх показниках роботи і життя нашого соціалістичного села.

Такі наші вирішальні завдання. Чи спроможні ми розв'язати ці завдання? Я вважаю, що ми маємо всі необхідні умови і передумови для того, щоб успішно розв'язати ці завдання вже протягом 1936 сільськогосподарського року.

Справді, які умови необхідні для того, щоб уже в 1936 році перетворити Київщину на область суцільного високого врожаю? Для цього необхідно:

щоб сільське господарство нашої області було забезпечене в достатній мірі механізмами;

щоб зацікавленість кожного колгоспника в забезпеченні такого високого врожаю безперервно зростала;

і головне, — необхідні люди колгоспів, які опанували техніку, здатні служити зразком і прикладом у боротьбі за високу врожайність.

Розглянемо трохи докладніше, наскільки ми забезпечені з погляду цих трьох вирішальних умов.

Подивимось на це завдання, насамперед, з погляду забезпеченості сільського господарства нашої області механізмами.

Уже на протязі 1935 року ми охопили механізацією майже всі виробничі процеси рільництва в колгоспах. Якщо ще в 1934, а тим більше в 1933 році ми охоплювали механізацією тільки оранку, культувацію, молотьбу і в мізерній мірі засів, то зовсім по-іншому виглядав охоплення механізацією сільськогосподарських робіт у 1935 році.

Ми вже в 1935 році охопили оранкою на тракторній тязі 1.480 тис. га або 59,0 проц. усієї площі засівів; ми вже в 1935 році провели культувацію і боронування тракторами в розмірі 54,0 проц. від усього обсягу цих робіт; ми вже в 1935 році посіяли тракторами 92 тис. га буряків або 42,1 проц. усієї площі буряків; ми вже в 1935 році охопили механізованим мотиженням 387 тис. га буряків або 60,1 проц. до всього обсягу проведеного мотиження буряків; ми вже в 1935 році охопили копанням тракторами 82.600 га буряків або 44,3 проц. усієї викопаної площі засівів буряків; ми вже в 1935 році охопили механічною первинною переробкою льону близько 80 проц. усього врожаю; ми вже в 1935 році перевезли своїм автопарком 31,4 проц. усіх буряків.

Ви бачите звідси, якого високого процента охоплення механізацією виробничих процесів рільництва ми домоглися вже в 1935 році.

А зважте ж, що протягом 1936 року Україна, і в тому числі Київщина, одержить значне подальше підкріплення тракторами і механізмами.

Ми ще тепер точно не знаємо, скільки нам союзний уряд і ЦК ВКП(б) дадуть тракторів і інших механізмів, але ми сподіваємося мати в цьому році (для МТС України, не рахуючи радгоспів) подальше зростання,

а) парку тракторів на 30—35 проц.,

б) парку комбайнів на 100 проц.,

в) автопарку на 50—55 проц.,

г) кількості бурякопідіймачів на 60 проц.,

д) кількості льонотеребилек на 280 проц.,

е) кількості молотарок на 15 — 17 проц.
ж) і значне зростання інших причіпних знарядь.

Так от, якщо врахувати охоплення механізацією основних виробничих процесів рільництва уже в 1935 році і перспективу зростання парку механізації в 1936 році, то стане цілком очевидним, що завдання забезпечення суцільного високого врожаю по Київській області в 1936 році з боку механізації цілком забезпечене.

Підійдемо тепер до завдання забезпечення суцільного високого врожаю з погляду безперервного зростання зацікавленості кожного колгоспника в такому врожаї.

Ті дані, які я наводив у першій частині свого виступу про підвищення вартості трудового дня в 1935 році по колгоспах Київської області, без особливих коментарів говорять про те, що боротьба за суцільний високий урожай спирається тепер у нас на солідну базу безпосередньої матеріальної зацікавленості кожного колгоспника.

У цьому ж напрямі діють і встановлені партією та урядом преміювання за перевищення планової урожайності по буряках, яку одержують колгоспи, а також голови колгоспів і бригадири.

Досить вам, наприклад, сказати, що за найорієнтовнішими попередніми підрахунками, бурякосійні колгоспи нашої області одержать у цьому році близько 4,5 млн. крб. доплати за перевищення планової урожайності буряків, а голови і бригадири цих колгоспів одержать премій близько 1.300 тис. крб.

І особливо важливе, виняткове значення має для зростання зацікавленості колгоспників новий сталінський статут сільськогосподарської артілі і закріплення землі за колгоспами навечно.

Досить побувати на зборах, присвячених врученню актів на вічне користування землею, досить послухати виступи колгоспників на цих зборах, щоб відчути, яку нову могутню хвилю трудового ентузіазму викликає у мільйонних мас колгоспників і колгоспниць цей великий, історичний захід партії та уряду.

І, нарешті, подивимось, як забезпечене завдання перетворення Київщини на область суцільного високого врожаю з погляду наявності передових людей колгоспів, які опанували техніку, здатні очолити цю боротьбу і галучити до неї мільйони колгоспників і колгоспниць нашої області. Ясно, що без таких людей тих завдань, які ми ставимо перед собою на 1936 рік, не розв'язати.

У своїй доповіді на XVI з'їзді партії товариш Сталін говорив:

«Одно з найзнаменніших завоювань колгоспного руху полягає в тому, що він уже встиг висунути тисячі організаторів і десятки тисяч агітаторів колгоспної справи з самих селищ. Тепер уже не ми одні, кваліфіковані більшовики, а самі селяни з колгоспів, десятки тисяч селян організаторів і агітаторів колгоспної справи нестимуть вперед прапор колективізації.»

Це було в 1930 р. За 5 років, що минули з цього часу, колгоспний зад висунув і виростив не тільки сотні й тисячі агітаторів і організаторів колгоспної справи, а й тисячі таких людей, які, опанувавши нову техніку великого соціалістичного сільського господарства, здатні показати на власному досвіді і прикладі мільйонним масам колгоспників і колгоспниць, як треба працювати, що потрібно для того, щоб перетворити наші поля на невичерпне джерело колгоспного достатку.

Візьміть п'ятисотениць тт. Марію Демченко, яка дала 523 цент. буряків з гектара, Марину Гнатенко, яка дала 510 цент., Швидку Ганцу, яка дала 576 цент., Кошеву Галпу, яка дала 630 цент. буряків з гектара.

Візьміть знатних трактористів нашої області тт. Коваля Івана, Швиденка Євдокима, трактори яких дали по 800—850 гектарів оралки.

Візьміть льонотеребилниць тт. Дубок Тетяну, Катюшину Уляну, Степалчук Віру, які перевищують норму в два-три рази і дають прекрасну якість волокна.

Чим визначні ці передовики колгоспного ладу? Тим, що вони ламають всякі звичайніє закоренілі, а по суті відсталі уявлення про максимальні врожаї, про межі виробітку тощо. Спробуйте знайти в якому-небудь довіднику про продуктивність праці на комбайні, цифру в 1000 га. Або спробуйте знайти дещобудь в нашій радянській, або дореволюційній, або західній літературі вказівку на врожаї буряків у 500—600 цент. з га і не з дослідного якогонебудь гектара, а з звичайного поля.

Ці люди на практиці своєю роботою ламають псевдонаукові забобони типу теорії «межі», які розгромив тов. Каганович на залізничному транспорті і які, на жаль, мають ще немале хождіння на багатьох дільницях нашого народного господарства, серед практиків, а часом і серед інженерно-технічних працівників і спеціалістів сільського господарства.

П'ятисотенниці, стахановці-трактористи не з неба впали і не в оранжереях і теплицях вирощені. Це люди, народжені, висунуті і виховані колгоспним ладом.

Рух п'ятисотенниць на чолі з Марією Демченко, стахановців-трактористів і інших передовиків соціалістичного сільського господарства — це початок справді народного руху за цілковите використання всіх величезних, невичерпних можливостей, закладених у колгоспному ладі.

Пригадайте, як Ленін говорив про могутні джерела народних талантів, які м'яв, давив, душив капіталізм і які розкріпачив Великий Жовтень. *Тепер ми вступили в такий етап розвитку колгоспів, коли справді могутні джерела народних талантів забити великою силою, демонструючи перед усім світом, яку небачену і нечувану продуктивність може дати і дає соціалістичний трудівник, як невичерпно багата земля, звільнена від пут поміщицької власності, капіталістичного і дрібновласницького господарювання на ній.*

1935 рік дав сотні передовиків колгоспного виробництва, які показали справді соціалістичну продуктивність праці, справді соціалістичний врожай на колгоспних полях.

Завдання полягає тепер у тому, щоб:

очолити рух цих передовиків, організувати їх і оперативно і конкретно ними керувати;

підняти цих людей;

вивчити і всіляко поширити методи їх роботи;

оточити цих передовиків таким піклуванням і увагою і створити для них такі умови, щоб вони справді могли очолити мільйонні маси колгоспників у боротьбі за перетворення 1936 року на рік рішучого стрибка у справі дальшого піднесення колгоспного сільського господарства.

Ви бачите, що ми справді маємо всі необхідні умови і передумови для того, щоб за 1936 рік зробити Київську область областю суцільного високого врожаю.

Щодо завдання крутого піднесення продуктивності тваринництва, то це завдання ми повинні в 1936 с.-г. році розв'язати будьщо.

Адже у нас становище з продуктивністю тваринництва справді вкрай погане. Чи знаєте ви, наприклад, що колгоспи Київщини за одну

лише першу половину 1935 року, в наслідок поганої вгодованості худоби, втратили на різниці між фактичною і зарахованою вагою великої рогатої худоби 4.000 цент. при загальній здачі м'яса в 22.500 цент. тобто близько 20 проц. Це значить, що колгоспи примушені були здати більше, приблизно, на 1600 голів великої рогатої худоби.

Або візьміть вагу зданих у першому півріччі 1935 року свиней по Київській області: середня вага зданих свиней порядком м'ясоздачі по Київській області становила у 1935 році всього 70 кг. Як бачите, вага абсолютно незадовільна.

Низька продуктивність тваринництва в нашій області знаходить свій вияв і в надто низьких удолах. За 9 місяців 1935 року удій на одну корову становив 730 літрів, тобто всього 2,5 літра на день. Удій, як бачите, мізерний.

Ви бачите, наскільки гостро стоїть завдання крутого піднесення продуктивності тваринництва нашої області. Ми маємо всі необхідні умови для розв'язання в 1936 році і цього завдання. У 1935 році ми добилися виконання в основному державного плану тваринництва по його кількісних показниках — вирощуванню молодняка і виходу поголів'я. У 1935 році ми значно розширили й якісно поліпшили нашу кормову базу. Тим самим ми створили всі необхідні умови і передумови для того, щоб у 1936 році зробити стрибок уперед у справі рішучого підвищення удоїв і нагулу худоби.

Звідси ви бачите, що лозунг — «зробити 1936 рік роком суцільного високого врожаю, роком крутого піднесення продуктивності тваринництва» — лозунг цілком реальний і здійснений.

Звичайно, ще в 1935 році ми таке завдання в повному обсязі розв'язати не змогли б. Але в 1936 році, коли база механізації нашого сільського господарства різко виросла і продовжує рости, коли державний план тваринництва в основному виконано, коли в колгоспах широко розгорнувся могутній народний рух п'ятисотенниць, стахановців-трактористів, комбайнерів і т. д., коли в 1936 рік наша область вступає, маючи понад 670 колгоспів з урожайністю від 11 до 13 цент. з га і 520 колгоспів з урожайністю від 13 і вище центнерів, — тепер ми це завдання перетворення в 1936 році Київщини на область суцільного високого врожаю і високої продуктивності тваринництва можемо ставити, повинні ставити, можемо розв'язати і повинні розв'язати.

Розв'язати це завдання — справа честі більшовиків, комсомольців, колгоспників і колгоспниць Київщини.

Я побоююсь, якби окремі керівники районів і колгоспів, що дали в цьому році врожай вище середнього по області, якби ці товариші не подумали, що, власне кажучи, лозунг боротьби за суцільні високі врожаї до них не стосується і що все завдання 1936 р. зводиться до того, щоб вирівняти по них усі райони і колгоспи області.

Поперше, зважте, що і так звані високі врожаї 1935 р. ні в якій мірі не відповідають тим урожаям, які ми можемо і повинні збирати з наших колгоспних полів. Звідси виходить, що завдання підвищення врожайності і в цих районах і колгоспах стоїть, як і раніше, якнайважливіше завдання дня. А подруге, і в районах, які дали в 1935 р. високу врожайність, є немало колгоспів, а всередині колгоспів — бригад з низькою врожайністю.

Звідси виходить, що боротьба за суцільні високі врожаї по всіх культурах, по всій Київщині є бойове завдання всіх районів, всіх колгоспів, всіх бригад.

Наші основні практичні завдання

Перехожу, товариші, до основних практичних завдань, які стоять тепер перед більшовиками Київщини в галузі сільського господарства.

На першому місці тут стоїть питання про запровадження агротехніки. Питання, як бачите, не нове, але разом з тим вирішальне для забезпечення суцільного високого врожаю.

У 1935 році ми одержали таку географію врожайності, коли поруч з колгоспами і районами високої врожайності є немало районів і колгоспів з злочинно низьким урожаєм.

Візьміть, наприклад, групу районів, розташованих навколо Тальнівського району. Кліматичні умови в усій цій групі районів були однакові. Проте, Тальнівський район дав урожайність зернових в 12,1 цент з га, а сусідні з ним райони дали: Бабанський — 8,5 цент., Уманський — 8,7 цент., Підвисоцький — 7,8 цент.

Аналогічну картину ми спостерігаємо по багатьох інших групах районів.

Аналіз низької врожайності і строкатості врожайності різних, частогусто межуючих між собою, районів і колгоспів, показує, що причина цих явищ — незадовільна боротьба за впровадження справжньої агротехніки на наших колгоспних полях.

У справі впровадження агротехніки виявляються в основному три серйозні групи хиб.

Перше — це відсутність комплексності в застосуванні агротехніки.

Друге — це відсутність диференціації агротехнічних заходів залежно від ґрунтових і кліматичних умов кожного даного району і колгоспу.

Третє — просто формальний підхід і замилювання очей в застосуванні агротехніки.

Я хотів би дещо докладніше спинитися на цих хибах, які мають місце в справі вкорінення агротехніки і є безперечно основною причиною недозволених низьких врожаїв у багатьох районах і колгоспах.

Досить відомо, що агротехніка — це не є якийсь окремий, ізольовано-застосовуваний захід. Агротехніка може дати наслідки і ефекти лише при тій умові, якщо вона застосовується саме як комплекс. Інакше кажучи, агротехніка — це і вчасні строки проведення сільськогосподарських робіт, і додержання відповідних вимог до якості обробітку ґрунту, і врахування метеорологічних умов при проведенні тієї чи іншої сільськогосподарської роботи, і правильне внесення добрив, і засів чистосортним насінням.

А що ми маємо часто-густо на практиці? На практиці ми маємо часто-густо те, що наші колгоспи і райони проводять окремі переважно елементарні, агротехнічні заходи і зовсім ігнорують вимогу комплексності вкорінення агротехніки.

Ми вже привчили людей битися за вчасність проведення сільськогосподарських робіт і виробили певну вимогливість щодо глибини оранки і обробітку ґрунту, хоч і цих елементарних правил агротехніки не скрізь і не завжди додержують. Проте, куди істотніше, те, що ми ще не вкоренили в свідомість наших працівників і, головне, не добилися на ділі комплексного застосування агротехніки.

Я хочу навести вам пару прикладів.

Візьміть, наприклад колгосп «12-річчя Жовтня», с. Юзефівки, Рокитнянського району. Там строки проведення робіт були додержані, причому колгосп виконав усі сільськогосподарські роботи в основному в:

установлені строки. І все ж урожай зернових у цьому колгоспі становить всього 7,5 центнера. У чому ж справа? Виявляється, при площі в 1470 га угносно тільки 55 га. До того ж у цьому колгоспі були факти засіву пшениці по пшениці. А тимчасом, ще старе прислів'я говорить, що «хліб по хлібу сіяти — не молотити, не віяти».

Ви бачите, що додержуючи елементарних агротехнічних вимог, цей колгосп ігнорував інші серйозні агротехнічні вимоги, без яких ті агротехнічні заходи, які він провів, не можуть дати ефекту. Тим то немає нічого дивного, що в цьому колгоспі виявилася така низька врожайність зернових.

Або візьміть колгосп ім. Петровського, Емільчинського району. Там у цьому році льон сіяли по зернових. Агротехніка вимагає, щоб під такий попередник фосфорнокалійні добрива були внесені в сполученні з азотистими добривами, тобто гноєм. Колгосп цей вчасно засіяв, непогано обробив землю, але вніс тільки фосфорнокалійні добрива без азоту.

В результаті, не вважаючи на додержання строків сівби, не вважаючи на не погану якість обробітку, не вважаючи на впровадження добрив, але тому, що він не дав того сполучення добрив, яке необхідне під цей попередник, урожай льону в цьому колгоспі становив 1 цент., тоді, як у сусідньому колгоспі, де ці добрива були внесені у відповідному сполученні, зібрано урожай льону-волокна в 2,3 цент. з гектара.

Ви бачите на цих окремих прикладах, що агротехніка, застосовувана тільки, як окремі, розрізнені заходи без відповідного комплексного сполучення всіх агротехнічних заходів, яких потребує даний ґрунт і дана культура, дає мізерні наслідки.

Відсутність комплексності в застосуванні агротехніки — це одна з докорінних вирішальних причин низької урожайності по багатьох колгоспах і районах.

Протягом 1934 і особливо 1935 року ми домоглися не поганих наслідків у справі впровадження елементарних вимог агротехніки.

Але тепер цього мало. Раз ми ставимо тепер перед собою завдання забезпечення суцільного високого врожаю по Київщині, ми не можемо задовольнятися тільки тим, що строки скоротили, або луціння провели, або вчасно промочили буряки і т. д.

Тепер ми повинні битися за цілковите, вчасне і високоякісне застосування всього комплексу агротехнічних заходів.

Другою найсерйознішою хвилюючою проблемою того застосування агротехніки, яке тепер має місце, є відсутність диференційованого підходу до окремих ділянок поля залежно від структури і стану ґрунту, відсутність диференційованого підходу до різних культур.

Візьміть, наприклад, такий факт. Більшість колгоспів Володарського (Білоцерківського) району знаходяться на чорноземних ґрунтах і угноють бурякові плантації суперфосфатом. Але у цьому ж районі в деяке число колгоспів, розташованих на піщаних ґрунтах.

Агротехніка бурякосіяння на таких ґрунтах вимагає внесення не тільки суперфосфату, а й селітри. Проте, колгоспи Володарського району, розташовані на піщаних ґрунтах, не рідко ігнорують цю додаткову вимогу агротехніки бурякосіяння на піщаних ґрунтах і вносять тільки суперфосфат. У наслідок, у цих колгоспах низька врожайність буряків. От, наприклад, колгосп «Червона зірка», розташований на піщаних ґрунтах, вніс тільки суперфосфат і одержав врожай в 45 цент. буряків з га, а колгосп ім. Крунської цього ж району, але розташований на чорноземних ґрунтах, також вніс тільки суперфосфат і одержав 145 цент. буряків з га.

Або візьміть хоча б ті факти, надто раннього засіву гречки й проса, які мали велике поширення в цьому році. Усім вам добре відомо, що просо і гречку ми в цьому році, по суті кажучи, угробили.

Хіба ці факти не говорять про те, що у нас ще нема диференційованого підходу до агротехніки кожної культури, відповідно до її особливостей.

Елементарно відомо, що чим раніше посіяти — тим краще. Це правило ми у свідомість людей зуміли вкоренити. Але це правило треба вміти застосовувати з толком. А це значить, що засіяти то треба якомога скоріше, та тільки зважаючи на ті метеорологічні умови, яких вимагає кожна дана культура.

Ось чому ми повинні вкоренити у свідомість наших працівників, колгоспників і колгоспниць таке правило. *Сіяти, обробляти, збирати кожен культуру вчасно, у науково-обґрунтовані і практичним досвідом перевірені строки.*

Третім негативним моментом, який я хотів би відзначити, говорячи про застосування агротехніки, є те, що в цій галузі ще багато формального, а іноді й прямого замилювання очей.

Візьміть, наприклад, такий факт. У колгоспі ім. «Другої п'ятирічки», Яготинського району, на буряковому полі третьої бригади суперфосфат не розкидали, а купами приорали. У наслідок, врожайність буряків на полі цієї бригади становила всього 59 цент. з га. Або ось колгосп «Плугатар», Сквирського району. Цей колгосп пари підняв ніби вчасно, у травні, і навіть почав був їх культивувати. Але у липні й серпні закинув культивувацію. Пішли дощі, культивації парам не давали, пари були засмічені і під час озимої сівби довелося дати кількість культивації більше нормальної. У наслідок, структура ґрунту була порушена, земля запливла і пшениця дала з цього поля: 45 га — по 2 цент., а на 15 га пшениця і зовсім загинула. Або візьміть колгосп «Нове життя», Погребищенського району. У цьому колгоспі гній вивезли, але вивезли гній пересушений і розкидали його до того ж по зайнятому пару. Або візьміть численні факти засіву озимих по свіжій оранці. Усі знають, що перш ніж сіяти, треба дати землі 10—15 днів полежати. А у нас часто-густо порушують це правило і чекають чудес, — високого врожаю.

Ясно, що таке формальне застосування агротехніки є, по суті, змушання з агротехніки.

Якщо ми раніше керівників колгоспів, райвиконкомів карали за те, що у них норми висіву порушувались, замість 6 пудів сіяли 4—5, за те, що вони сіяли по стерні і сіяли врозкидь, за те, що вони господарських планів не виконували, то тепер ми повинні з такою ж рішучістю карати за формальне застосування агротехніки. Якщо ми не оголосимо війну цьому формальному, а іноді оковамилювальному підходові до проведення агротехнічних заходів, то де тут говорити про суцільні високі врожаї по всіх культурах, по всій Київщині.

Проте, і забезпечити комплексність агротехніки, і впровадити диференційований підхід до кожної ділянки та культури, і запобігти замилюванню очей у цій галузі ми зможемо лише при тій умові, якщо ми ліквідуємо найближчим часом нашу агротехнічну неграмотність.

У нас дуже багато агрономічної малограмотності, а дуже часто навіть, і цілковитої неграмотності.

Візьміть робітників, які не склали технімуму. Хто не склав технімуму, той не переходить до підвищеного розряду. І це підганяє робітника. А хіба колгоспне сільське господарство не вимагає цього? Хіба не ясно, що без ліквідації цієї агронеграмотності не можна добитися висо-

ких сталих врожайів. дальшого просування вперед нашого сільського господарства.

Ми повинні добитися, щоб кожний голова колгоспу, кожний член правління, кожний бригадир склали в обов'язковому порядку агромінімум, а ті, хто займається тваринництвом у колгоспах — зоомінімум.

Бюро обкому недавно ухвалило рішення про обов'язкове складення агромінімуму працівниками сільгоспвідділу обкому, інструкторами обкому і обліковиком, керівними працівниками районів і головами колгоспів. Я вважаю, що ми повинні це рішення бюро обкому без найменших відхитень, неухильно провести в життя і цим покласти початок систематичній роботі по підвищенню рівня агрономічної і зоотехнічної грамотності всіх наших кадрів.

Боротьба за комплексне застосування агротехніки, за диференційований агротехнічний підхід до кожної ділянки поля, до кожної культури, боротьба проти формального застосування агротехніки, боротьба за ліквідацію агротехнічної безграмотності — такий шлях забезпечення суцільного високого врожаю в 1936 році.

Я не буду, товариші, докладно спинятися на практичних питаннях, зв'язаних з завданням крутого піднесення продуктивності тваринництва в 1936 році. Про це говорив досить докладно тов. Василенко і тому я вважаю необхідним звернути вашу особливу увагу тільки на такі основні завдання в цій галузі:

Перше — ми повинні в цьому році забезпечити всієї нашої худоби сити і теплу зимівлю. Звичайно за зиму худоба худне і приходять до весни з значними втратами ваги. Ми в цьому році повинні вперше забезпечити таку зимівлю, щоб наша худоба прийшла до весни «у повній формі». Це матиме серйозне значення для підвищення продуктивності тваринництва.

Друге — ми повинні поставити перед собою на 1936 рік завдання провести метизацію всього нашого стада. Уже в 1935 році ми охопили метизацією приблизно 60 проц. поголів'я великої рогатої худоби. Ми можемо в 1936 році цілком справитися з завданням суцільної метизації. Не треба доводити вам, яке це матиме значення для розв'язання завдання крутого піднесення продуктивності тваринництва.

Третє — ми повинні добитися в цьому році ліквідації зоотехнічної неграмотності. Якщо у відпопівні агротехніки ми маємо таке становище, що про неї хоч би говорять і вона починає доходити до свідомості широких мас колгоспників, то про зоотехніку не можна сказати і цього. Найбільший примітивізм, відсталість, дідівські правила догляду, годівлі тощо ми маємо саме в галузі тваринництва. Завдання 1936 року полягає в тому, щоб і в галузі опанування зоотехніки добитися різкого перелому і вкорінення наукових правил догляду за худобою.

Четверте — ми повинні підняти і показати передовиків тваринництва. Чому не чути про Марію Демченко колгоспного тваринництва? А хіба немає у нас у колгоспах таких передових доярок, скотарок, які дають зразки роботи? Підняти цих людей, забезпечити їм добрі умови роботи і життя, поширити їх досвід — таке наше найважливіше завдання в боротьбі за круте піднесення продуктивності тваринництва у 1936 р.

Окремо я хотів зупинитися на завданні боротьби в 1936 році за високу грошову вартість трудодня.

Підвищується і зростає якість споживальницького попиту колгоспників. Особливо інтенсивно зростає попит колгоспників на промислові товари. Ясно, що дальше підвищення рівня споживання колгоспників вимагає високої грошової вартості трудодня.

Тимчасом, підсумки 1935 року, хоч ми і не маємо закінчених систематизованих матеріалів, говорять про те, що з цього господарського року ми виходимо з незадовільними наслідками щодо цього. Зрозуміло, ми в 1935 році маємо зростання, і досить значне зростання, грошової вартості трудодня. Але це ніякою мірою не може нас задовольнити, бо абсолютні розміри цієї грошової вартості трудодня поки ще низькі.

Ми провели вивчення цих питань по 113 колгоспах нашої області. Виявляється, що 97 колгоспів із цієї групи видадуть у 1935 році не вище одного карбованця на трудодень.

Де основні причини низької грошової вартості трудодня по багатьох колгоспах нашої області?

Основні причини, як правило, криються:

а) у тому, що господарство значної кількості наших колгоспів поки ще малотварне, зводиться майже до рільництва і певликого, малопродуктивного до того ж, тваринництва. Тимчасом колгоспи, у яких видача на трудодень в цьому році становитиме 3 і більше карбованців, показують, що ця висока грошова вартість трудодня є значною мірою наслідком того, що ці колгоспи вже мають міцно розвинуте рільництво, солідне продуктивне тваринництво і обресли різними допоміжними галузями, як от: садівництво, городництво, бджільництво, рибальство і т. д.;

б) другою найважливішою причиною низької вартості трудодня є те, що й досі фінансове господарство наших колгоспів перебуває в занебаному стані і дуже часті розкрадання і розбазарювання грошових коштів колгоспів;

в) і буквально бичем для грошової вартості трудодня є випадки явно нездорового захоплення капітальним будівництвом, які не тільки б'ють по трудодню, а й дуже часто взагалі ставлять колгосп у надто важкий фінансовий стан.

Наведу вам пару прикладів: ось, наприклад, колгосп ім. Тельмана району ім. Петровського. При валсовому прибутку в 216.000 крб., колгосп витратив на капітальні вкладання 80.000 крб., тобто близько 40 проц. лишивши для грошової видачі на трудодні тільки 17.000 крб. Що ж дивного, що цей колгосп намічає видати в 1935 році на трудодень тільки 34 коп. Або ось колгосп «Комуніст» Київської приміської смуги. Усіх грошових надходжень у цьому колгоспі у 1935 році передбачається 234.700 крб. Колгоспом запроєктовані відрахування у неподільний фонд 45.000 крб. і на капітальні вкладання 45.000 крб. Колгосп видасть на трудодень — 1 крб. 34 коп. Ясно, що 90.000 крб. капітальних фондів за один рік, при всіх грошових надходженнях всього в 230.000 крб., це непомірно велика цифра.

Рішуча боротьба з такими захопленнями капітальним будівництвом є найневідміннішою умовою боротьби за високу вартість трудодня.

Отже, даліше підвищення товарності господарства колгоспів, зокрема й тваринництва, розвиток допоміжних галузей у колгоспах, впорядкування їх фінансового господарства і боротьба з нездоровими захопленнями в частині капітального будівництва — такі завдання і шляхи боротьби за високу грошову вартість трудодня.

Найважливішим завданням 1935 року повинна стати боротьба за беззбитковість усіх наших радгоспів і МТС.

Пригадайте, що говорив тов. Сталін у 1933 році на січневому пленумі ЦК ВКП(б) у своїй доповіді про підсумки першої п'ятирічки:

«Кажуть, що колгоспи і радгоспи не цілком рентабельні, що вони поглинають силу коштів, що держати такі підприємства немає ніякого резону, що доцільніше було б розпустити їх, лишивши тільки рентабельні з них. Але так

можуть говорити лише люди, які нічого не тямлять у питаннях народного господарства, в питаннях економіки... Серед колгоспів і радгоспів є старі, нові і зовсім молоді. Вони переживають у своєму організаційному будівництві, приблизно, той же період, який переживали наші заводи і фабрики в 1920—1921 рр. Зрозуміло, що вони не можуть бути ще рентабельними в своїй більшості. Але, що вони стануть рентабельними протягом 2—3 років, так само як стали рентабельними наші фабрики і заводи після 1921 року, — в цьому не може бути ніякого сумніву».

Минуло лише понад 2 роки. І ми маємо тепер уже значну кількість прибуткових радгоспів і МТС.

Ми вже тепер маємо в Київській області ряд зразкових радгоспів і МТС, які вже в 1935 році добилися безбитковості. Ми вже в 1935 році добилися деякого зменшення дотації держави нашим радгоспам і МТС. Так, наприклад, дотація держави МТС Київської області в 1934 році становила 22 крб. 40 коп. на гектар тракторних робіт, а в 1935 році вона становила 19 крб. 80 коп. на га тракторних робіт.

Ось черкаська МТС: вона вже в 1935 році добилася економії в 51 тис. крб. Богодухівська МТС Іркліївського району добилася економії в 54 тис. крб. Радгосп «13-річчя Жовтня» добився в 1935 році прибутку в 227 тис. крб. Радгосп ім. Сталіна добився прибутку в 146 тис. крб.

Якими шляхами добилися передові МТС і радгоспи цієї економії, зменшення дотації, прибутковості? Візьміть, наприклад, ту саму Черкаську МТС. Її економія в 51 тис. крб. складається: а) з економії по середньому і поточному ремонту в 13 тис. крб.; б) з економії 22 тис. крб. на зарплаті в наслідок підвищення продуктивності праці і кращого використання машин (виробіток на 1 трактор по цій МТС становить 689 га при середньообласному в 362 га); в) із зменшення процентів за використований кредит на 7000 крб.; г) із зменшення адміністративно-господарських витрат на 4000 крб.; д) із економії на пальному в 1300 крб.

Ви бачите, що і по цій МТС ми ще маємо дуже великий резерв дальшої економії, зокрема по пальному, по якому досягнута дуже незначна економія в 1935 році. А головне, ви бачите, що ми ці самі вимоги можемо поставити і до першої-літшої МТС Київської області.

Або візьміть радгосп насінтресту «13-річчя Жовтня», який дав, як я вже зазначав, 227 тис. крб. прибутку.

Що лежить в основі цього прибутку? а) При середній продуктивності праці по бурякотресту в 1224 крб. на одного робітника, радгосп «13-річчя Жовтня» дав продуктивності на одного робітника в 3.200 крб.; б) тоді, як собівартість центнера пшениці за планом 11,8 крб., радгосп добився собівартості пшениці в 9,9 крб.; планова собівартість центнера вівса — 12,7 крб., а у радгоспу — 9,6 крб.; планова собівартість центнера насінного буряка 151 крб., а радгосп «13-річчя Жовтня» домігся фактичної собівартості насінного буряка в 104 крб.; в) радгосп скоротив накладні витрати з 35 тис. крб. у 1934 році до 24 тис. крб. у 1935 році; г) радгосп домігся значно вищої врожайності ніж у середньому по тресту. Середня врожайність пшениці по тресту — 14 цент., у радгоспі — 18; жита по тресту — 11, у радгоспі — 15.

Ви бачите з цих прикладів, що лозунг боротьби за безбитковість усіх наших МТС і радгоспів є цілком реальним лозунгом і ми повинні на протязі 1936 року за нього битися і здійснити його.

І останнє питання, на якому я хотів би зупинитися, — це питання про культурну роботу на селі.

Ми повинні в цю зиму забезпечити колгоспникам нашої області культурне, змістовне дозвілля.

Що для цього потрібно?

а) ми повинні вітати цінний почин ЦК комсомолу України, який організує тепер кінофестиваль для колгоспної молоді. Нам треба підхопити цей досвід і запровадити в систему періодичні міжколгоспні кінофестивалі не тільки для молоді, але й для всіх колгоспників;

б) ми повинні взяти під особливий нагляд наші пересувні колгоспні театри, підкріпити їх кваліфікованою режисурою і організувати періодичні виїзди з ними на гастролі кращих артистів наших столичних і обласних театрів;

в) треба запровадити в систему організацію лекцій у колгоспах як у питаннях сільського господарства, так і в питаннях політичних, художньої літератури, природознавства, життя в інших країнах тощо;

г) за це літо ми добилися деяких наслідків у справі вкорінення літніх форм спорту в колгоспи. Треба продувжувати цю справу і на пролязі зими, зокрема, вкоренити в колгоспи конькобіжний, лижний і інші форми зимового спорту;

д) ми повинні до зими обов'язково дати колгоспам добру, змістовну, доступну, музикальну пісню;

е) ми повинні в цю зиму організувати ряд міжколгоспних, міжрайонних і обласну олімпіаду колгоспної художньої самодіяльності;

ж) треба б нам спробувати організувати колгоспні чайні, де можна б і газету почитати і в шапки, шахи зіграти, і просто порозмовляти за чашкою чаю.

* * *

Наприкінці свого виступу я хотів би спинитись ще на одному питанні. Це питання про той тип керівних кадрів колгоспного сільського господарства, який нам тепер необхідний.

Ми вступили в смугу швидкого піднесення і могутнього розбігу соціалістичного сільського господарства. Зростають десятки й сотні тисяч передовиків колгоспного виробництва. Зростає вся багатомільйонна маса колгоспників. Той з керівників, хто цього не бачить, не приводить своє знання справи, свою роботу у відповідність з цією новою обстановкою, той немінуче вилетить з візка.

Візьміть наших спеціалістів у галузі сільського господарства. Я вважаю, що роль спеціаліста в колгоспному сільському господарстві неправильно розуміється. Спеціаліст не зайняв того місця в колгоспному сільському господарстві, яке він повинен займати. Спеціалісти повинні зайняти провідну роль в галузі сільського господарства. Спеціалісти в галузі сільського господарства повинні бути відповідальними особами, повинні відповідати.

Нам треба добитися такого становища, коли агроном, який має достатній практичний стаж і своїми знаннями завоював собі відповідний авторитет, щоб такий агроном розв'язував питання і розв'язував не тільки в полі, але щоб на нього, на його думки і пропозиції вважали і райкоми і РВК.

Треба високо підняти спеціаліста в сільському господарстві, його роль, його питому вагу. Треба покінчити з тим, що у нас спеціаліст тільки в ролі консультанта, порадника виступає. Це в старому індивідуальному господарстві він був порадником. У колгоспному господарстві агроном і зоотехнік не можуть бути порадниками, консультантами, вони повинні бути відповідальними особами, керівниками, організаторами.

Це про спеціалістів. А тепер про керівників наших районів і МТС. Це питання надто важливе, якщо зважати, що більшість цих керівни-

ків — практики, з дуже малими агрономічними знаннями, а то й зовсім без таких.

Нам треба міцно ставати на шлях поступової заміни практиків спеціалістами і перетворення самих практиків-керівників на спеціалістів.

Візьміть, наприклад, заврайЗВ. ЗаврайЗВ — практики не потрібні тепер. Вони шкідливі. Вони, як Абакумови у вугільній промисловості. Вони шкідливі тому, що вони не розуміють ролі агрономів, почувавши себе безграмотними перед ними. Вони через цю безграмотність свою ігнорують агронома. ЗаврайЗВ не відчуває себе рівним з агрономом. Він дуже часто садить агронома на палери, а біля себе тримає таку ж безграмотну, як і він сам людину, з якою він почуватиме себе вільно. Такий керівник райЗВ не може агронома штовхати уперед, щоб агроном ріс, він не може дати йому поради, він не може агронома уличити на примітиві, він не може агронома зробити відповідальним, він не зуміє вчасно поставити перед ним завдання, спитати з нього, він не зуміє перевірити його роботи, попередити його.

Те, що я говорив про заврайЗВ, так само стосується і директорів МТС, і голів райвиконкомів, і секретарів райпарткомів, і працівників обляЗУ і всякого працівника, поставленого урядом і партією керувати колгоспами. Правда, про директора МТС питання стоїть ще складніше: він повинен бути і добрим агрономом, і добрим техніком.

Практики в світі час потрібні були. Без них не можна було обійтись. Кадрів не було. Вони робили потрібну справу. Тепер життя й господарство переросли практиків. Тепер культура зростає, техніка зростає, люди культурні ростуть. Керівники повинні йти попереду, — а ось керівники в сільському господарстві являються відсталими, не відстають, а саме відстали. Ось чому, якщо ці працівники не хочуть бути відсутніми і звалитися вниз, вони повинні тепер міцно взятися до набуття агрономічних знань, до набуття кваліфікації агронома, зоотехніка, спеціаліста відповідної галузі сільського господарства.

Ось, товариші, і всі ті питання, на яких я вважав за необхідне зупинитися.

1935 сільськогосподарський рік ми закінчили непогано.

Завдання наше, повторюю, полягає в тому, щоб зробити 1936 рік — роком суцільного високого врожаю, роком крутого піднесення продуктивності тваринництва.

А для цього нам треба, насамперед, перетворити соціалістичний почин Марії Демченко, Марини Гуатенко, Івана Коваля, Тетяни Дубок та інших передовиків на рух мільйонних колгоспних мас.

Давайте ж за це битися! (Бурхливі оплески, що переходять в овацію.)

ШЛЯХИ ВЕЛИКОЇ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

ДОКУМЕНТИ

Рада¹ й Рада Народних Комісарів.

Генеральний Секретаріат Ради і кадетсько-каледіньська контрреволюція

Нижче знайде читач відповідь генерального секретаря Центральної Ради на ультиматум Ради Народних Комісарів. Непристойно задириливий тон Винниченка — Петлюри (авторів цієї відповіді), їх сумнівна позиція, яка веде до прямої підтримки Каледіна, Родзянко проти трудового народу Росії, — ясні самі собою. Виставляти принципи самовизначення для того, щоб підтримати бешкетування Каледіна і політику роззброєння революційних радянських військ, як це робить тепер Генеральний секретаріат, — це значить знущатися з самовизначення і елементарних принципів демократії. Не для того боролися робітничі й солдати народів Росії, не для того вони проливали кров, щоб забезпечити самодержавство Каледіна. Ради внесли весь тягар революції. Ради — опора і надія революції. Роззброювати Ради — це значить зрадити революцію в ім'я торжества Каледіних і Родзянко. Справа тут не в республіці України, яку завоювали Ради і яку вони будуть захищати грудьми. Справа також не в самовизначенні народів, яке з перших же днів оголосила Рада Народних Комісарів, і яке проведе вона в життя щоб там не було. Справа лише в тому, що на догоду Каледіним — роззброює Генеральний секретаріат Ради¹ війська революційних Рад. Точніше так, як робили це Корнілов і Керенський, юнкери й ударники. Справа в тому, що на догоду ворогам революції, які стовпилися тепер на півдні, генеральний секретаріат Ради¹ не пропускає революційних військ проти Каледіних і Родзянко. Тільки в цьому справа — між народами Росії, між російським і українським народами немає ніякого конфлікту. Разом боролися вони проти царату і керенщини, разом же доведуть вони ніщівну революцію до повної перемоги. Крив'ю і боротьбою спаяні, вони підуть разом до перемоги соціалізму. Конфлікт існує тільки між Радами робітничих, солдатських і селянських депутатів та Генеральним секретаріатом Ради¹. Цей конфлікт мусить бути розв'язаний що б там не було. Але він може бути розв'язаний лише спільною боротьбою російського і українського народів проти контрреволюційних елементів Центральної Ради.

Народний комісар у справах національностей

Й. Джугашвілі-Сталин

«Правда» № 209 8 (21) грудня, 1917 р.

¹ Центральна. — Ред.

Про Київську буржуазну раду

Буржуазні газети посилено розповсюджують чутки, нібито «про переговори, що відкрилися між Радою¹ і Радою Народних Комісарів». Кола, близькі до контрреволюціонерів, всіляко мусирують ці чутки, підкреслюючи їх «особливе» значення. Справа дійшла до того, що багато хто з товаришів не від того, щоб повірити в казку про переговори з Київською Радою, причому багато хто з них уже звернулися до мене з листовним запитом про її правдоподібність.

Заявляю всім до відома, що:

1. Ніяких переговорів з Київською Радою¹ Рада Народних Комісарів не веде й вести не збирається.

2. З Київською Радою¹, яка остаточно зв'язала себе з Каледіним і веде зрадницькі переговори з австро-німецькими імперіалістами за спиною народів Росії, з такою Радою¹ Рада Народних Комісарів вважає можливим вести лише нещадну боротьбу до повної перемоги Рад України.

3. Мир і заспокоєння на Україні може прийти лише в результаті повної ліквідації Київської буржуазної Ради, в результаті заміни її новою соціалістичною Радою Рад, ядро якої вже утворилося в Харкові.

Народний комісар у справах національностей — *Й. Сталін*

«Правда» № 9, від 26 січня, 1918 р.

Промова товариша Сталіна

Третій Всеросійський З'їзд Рад Робітничо-Солдатських і Селянських депутатів.
Засідання 15 Січня

З кінцевим словом з приводу цієї резолюції виступає товариш Сталін. Він вказує, що запропонована резолюція не є законом, а намічає загальні основи майбутньої конституції Російської Федеративної Республіки.

Поки ще не закінчилася боротьба між двома політичними течіями: націоналістичною контрреволюцією — з одного боку, і радянською владою — з другого, до того часу не може бути й мови про вишліфовану конституцію, що ясно і точно визначає всі деталі державного устрою Радянських республік.

Резолюція містить у собі лише загальні основи конституції, що їх передано для детальної розробки Центральному Виконавчому Комітетові і подано на остаточне затвердження найближчому з'їздові Рад.

У відповідь на закиди з приводу надмірної суворості, яку виявляє радянська влада в боротьбі з Радою¹, товариш Сталін вказує, що йдеться про боротьбу з буржуазною контрреволюцією, одягнутою в національно-демократичну форму.

Товариш Сталін підкреслює, що демократичне репоне тих чи інших політичних діячів (як Вишинченко), які стоять на чолі Ради, зовсім ще не є гарантією справді демократичної політики.

Ми судимо про Раду не за її словами, а за її ділами.

В чому виявилася соціалістичність соціалістів з Ради?

На словах в універсалі вони оголосили себе прибічниками передавання всієї землі народові, а згодом оголошеним роз'ясненням вони обмежили це передавня, оголосивши частину поміщицьких земель недоторканою і неналежною до передавання народові.

На словах вони оголосили свою лояльність до Рад, а на ділі вони вели одчайдушну боротьбу з ними, роззброюючи радянські війська, заарештовуючи радянських працівників і позбавляючи Ради всякої можливості дальшого існування.

На словах вони говорили про відданість революції, а на ділі показали себе найлютішими ворогами революції. Вони говорили про нейтралітет у боротьбі з Доном, а на ділі подавали пряму й активну допомогу генералові Калєдіну, допомагаючи розстрілювати радянські війська і не пропускаячи хліба на північ.

Все це усім відомі факти, і та обставина, що Рада² по суті буржуазна й антиреволюційна, не підлягає ніякому сумніву.

Про яку ж боротьбу проти демократії говорить тут Мартов?

Оратори справа, і особливо Мартов, мабуть, тому хвалять Раду² й

¹ Центральну. — Ред.

² Центральна. — Ред.

захищають її, що бачать в її політиці відображення своєї власної. В Раді, яка становить собою коаліцію всіх класів, таку милу серцю для нп. угодовців, вони бачать прообраз устаночних зборів. Мабуть, Рада, чуючи промови представників правого сектору, буде таксамо ретельно хвалити і їх. Не дарма, кажуть, що свій свояка вгадає здалека. (*Сміх, оплески.*)

Далі оратор зупиняється на самовизначенні Кавказа і доводить на підставі точних даних, що кавказький комісаріат веде явно агресивну політику проти радянських організацій Кавказа і фронтового з'їзду, підтримуючи в той же час контакт з героєм контрреволюційного руху на Кавказі — генералом Пржевальським.

Виходячи з цього цього, доводиться продовжувати гак звану громадянську війну, яка є по суті боротьбою між течією, що намагається встановити на окраїнах владу коаліційну, угодовську, і другою течією, що бореться за встановлення влади соціалістичної; за владу Рад трудових мас — робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Ось у чому зміст і історичний смисл тих гострих конфліктів, які виникають між Радою Народних Комісарів — з одного боку, і крайніми буржуазно-націоналістичними коаліційними урядами — з другого. Посилання цих урядів на те, що вони ведуть боротьбу для того, щоб відстояти національну незалежність, — є не більш, як лицемірне прикриття походу, що ведеться проти трудового народу і його влади. (*Бурхливі оплески.*)

Відповідаючи на закид з боку Мартова на адресу радянської влади в тому, що вона суперечить собі, вимагаючи влади пролетарської на російських окраїнах і задовольняючись референдумом для Курляндії, Литви, Польщі і т. інш., який відстоєє в Бресті Троцький, товариш Сталін відзначає, що було б цілковито нісенітницею вимагати в західних областях радянської влади, коли в них не існує ще Рад, коли там немає ще соціалістичної революції.

Якщо говорить оратор, діяти за рецептом Мартова, то довелось б вигадувати Ради там, де їх не тільки нема, але ще не відкритий шлях до них. За таких умов розмови про самовизначення через Ради — найбільша нісенітниця.

Наприкінці доповідач ще раз зупиняється на основному розходженні правого і лівого крила демократії. В той час, коли ліве крило домагається диктатури шілів. влади більшості над меншістю, — праве крило рекомендує тягнутися назад до пройденого вже етапу буржуазного парламентаризму. Досвід парламентаризму у Франції і Америці з очевидністю показав, що демократична за зовнішнім виглядом влада, яка народжується в результаті загального виборчого права, на ділі виявляється дуже далекою і чужою справжньому демократизмові коаліцією з фінансовим капіталом. У Франції, у цій країні буржуазного демократизму, депутатів обирає весь народ, а міністрів постачає Ліонський банк. В Америці вибори загальні, а при владі виявляється ставленик Рокфеллера.

Хіба це не факт? — питає оратор. Так, буржуазний парламентаризм ми поховали, і даремно Мартові тягнуть нас до мартовського періоду революції. (*Сміх, оплески.*) Нам, представникам робітничих шівів, треба, щоб народ був не тільки голосуючим, але й правлячим. Панують не ті, хто обирає її голосує, а ті, хто править. (*Бурхливі оплески.*)

«Правда» № 13, від 31 січня, 1918 року.

М. М. ПОПОВ

Шляхи Великої пролетарської революції на Україні¹

I.

Я не буду докладно зупинятися на передумовах перемоги Великої пролетарської революції в нашій країні. Це питання ґрунтовно, повно, всебічно висвітлене у відомій статті товариша Сталіна «Жовтнева Революція і тактика російських більшовиків». В цій статті товариш Сталін особливо підкреслює той факт, що більшовикам вдалося між людною буржуазно-демократичною революцією і Великою пролетарською революцією залучити і завоювати на свій бік переважну більшість робітничого класу і об'єднати навколо робітничого класу найширші солдатські і селянські маси.

В результаті цього, в момент вирішної сутички сил у Жовтні, на боці тимчасового уряду Керенського не залишилося будь-якої серйозної озброєної сили. Такий був стан в столицях, такий був стан в цілому ряді великих промислових центрів нашої країни, такий був стан у всій Центральній Росії.

Але дещо по-іншому склалося співвідношення сил напередодні Жовтня 1917 року на Україні. І в результаті цього перемога пролетарської революції на Україні затяглася. В Харкові радянська влада була встановлена лише в грудні 1917 року. В Києві вона була встановлена лише в кінці січня 1918 року, і потім через незначний час радянська влада на Україні була скинута і знову відновилася тільки на початку 1919 року, а остаточно встановилася після розгрому Денікіна лише наприкінці 1919 року.

В чому полягала відмінність становища України від столиць і від центру Росії напередодні 1917 року? Вона полягала в тому, що коли в Росії не тільки пролетарські, але значною мірою солдатські, селянські маси були на боці більшовиків, то на Україні ще сильний вплив на селянство і на армію мали українські буржуазно-націоналістичні партії, головним чином українські есери. Можна навести дуже цікаві цифри про кількість голосів, поданих за різні партії під час виборів до Всеросійських установчих зборів, що відбувалися вже після Великої Жовтневої революції.

Ці цифри, звичайно, не можуть бути єдиним показником впливу тієї чи іншої партії, але вони мають велике значення, і Володимир Ільїч Ленін посилається на них в деяких своїх роботах. Я тому наведу ці цифри. Вони дуже показові.

В Північній області більшовики дістали 40% всіх голосів, в Цен-

¹ Степограма доповіді на зборіх пропагандистів у Києві, 4 листопада 1935 року.

тральній промисловій області—44%, в Західній області теж 44%. в армії і флоті, якщо брати всі фронти—38%, а на Україні тільки—10%.

Ось цифри, які показують, що хоч робітники на Україні, як і в Центральній Росії, в масі голосували за більшовиків, але кількість більшовицьких голосів в армії і на селі на Україні була значно менша в порівнянні з Центральною Росією.

Ось цифри по окремих губерніях, а потім по фронтах. В Київській губернії, наприклад, більшовики дістали тільки 3%, в Волинській—4%, в Полтавській—6%, в Харківській—11%, в Херсонській—11%, в Чернігівській вони дістали більш ніж де—20% (треба взяти до уваги російські повіти колишньої Чернігівської губернії—Стародубський, Поченський і інші, які зараз не входять до складу України).

Тимчасом у Владимирській губернії більшовики дістали 56%, в Московській—56%, Мінській—63%, Смоленській—55%, Тверській—54% голосів.

Коли перейти до фронтів, то виявиться, що на Північному фронті більшовики дістали 61%, на Західному—67%, а на Південно-Західному, що проходить через територію України,—тільки 29% і на Румунському фронті, розташованому ще далі на південь,—15%.

З цих цифр видно, що напередодні Жовтневої революції в українському селі ще значний був вплив націоналістичних партій. Більшовики ще не встигли їх витіснити. Це відбулося згодом.

II.

Як розгорнулася Жовтнева революція на Україні? Негайно відгукнувся на повстання в Петрограді і Москві київський пролетаріат. Він у вуличних боях розбив сили тимчасового уряду, але влади у свої руки взяти не міг. І влада в Києві з рук тимчасового уряду Керенського перейшла до рук української Центральної Ради, де панували партії українських соціалістів-революціонерів і українських соціал-демократів. Обидві ці партії цілком і повністю стояли на ґрунті буржуазного ладу і відкидали можливість будівництва соціалізму в нашій країні. В цьому, між іншим, полягала характерна відміна усіх так званих соціалістичних, насправді дрібнобуржуазних, партій від більшовиків в 1917 році. Усі вони були проти Великої пролетарської революції. Рада на початку після Жовтневої революції ставила своїм завданням створення Всеросійського буржуазного уряду і в цьому напрямку вела переговори з допським козачим кругом в особі Каледіна і з іншими контрреволюційними силами.

Проте, коли радянська влада в Росії зміцнилася і Центральна українська Рада втратила надію на те, щоб створити Всеросійський буржуазний уряд, тоді Центральна Рада в своєму 4-му універсалі стала на шлях відокремлення від Росії і оголосила незалежну українську буржуазну республіку. Намагаючись в своїй боротьбі з більшовиками спертися на маси, Центральна Рада спекулювала весь час з самого початку на їх національних почуттях. Свій конфлікт з центральним радянським урядом вона намагалася з'ясувати причинами національного характеру. Ми, мовляв, проти Петроградського російського уряду, проти Петроградського Російського Раднаркому, за нашу Київську українську Центральну Раду. Ми стоїмо за свій український уряд проти чужого нам російського радянського уряду.

В чому полягала політика більшовицької партії на Україні? Уже в доповіді товариша Сталіна на VII (квітневій) конференції і в резолюції,

яка була прийнята по цій доповіді, була помічена стратегічна і політична лінія більшовиків в національному питанні, лінія, яка мала на увазі всі національності колишньої царської Росії, мала на увазі, звичайно, і Україну. Більшовицька партія вимагала для всіх, що населяли тодішню Росію, нації права на самовизначення, аж до відокремлення. За цей більшовицький принцип Ленін і Сталін на VII (квітневій) конференції боролися проти люксембургіанців, які там були, зокрема, проти Пятакова, Махарадзе і інш. І в цілому ряді своїх статей, написаних після квітневої конференції, Ленін і Сталін рішуче виступали на захист національних прав українського народу, які нахабно топталися тимчасовим урядом Керенського при наїдіяльнішій участі й підтримці меншовиків і есерів.

Коли ж відбулася переможна пролетарська революція в Петрограді, Москві і Центральній Росії, а на Україні влада залишилася в руках Центральної Ради, Ленін і Сталін надзвичайно уміло, своєчасно і швидко відкрили маневр української буржуазії, який полягав у тому, щоб зберегти буржуазну владу на Україні, як владу, нібито, національну, як владу «українську». 23-го листопада 1917 року в розмові з одним із керівних київських партійних товаришів, тов. Бакінським, Сталін руба поставив питання про створення на Україні українського радянського уряду і про необхідність кроку до нього, — про скликання українського з'їзду Рад.

«Влада в краї, — говорив товариш Сталін, — як і в інших областях, мусять належати усій сукупності робітничих, солдатських і селянських депутатів.

Ми всі думаємо, що абсолютно потрібний з'їзд представників робітничих, солдатських і селянських депутатів України. Нам незрозуміле те недовір'я, з яким українці ставляться до ідеї такого з'їзду. Ми всі вважаємо, що вигукіяти, одесити, харківці, катеринославці і інші мусять негайно взятися за скликання такого з'їзду, звичайно, спільно з Радою.

Якщо вона відмовиться співробітничати з вами в цій галузі, — що нам здається малоімовірним, — то скликати його без Ради.

Влада радам на місцях — це та революційна заповідь, від якої ми не можемо відмовитися й ми не розуміємо, як може Рада заперечувати аксіому.

Треба відзначити, що Рада в цей час намагалася ще дипломатичати і не зважувалася до кінця розкрити свою контрреволюційну позицію. Через те товариш Сталін припускав, що вона може погодитися на скликання всеукраїнського з'їзду Рад, розраховуючи дістати там більшість.

«Ще раз повторюю, наша загальна думка — негайно утворити крайовий з'їзд робітничих, солдатських і селянських депутатів України. Питання про радянську владу в центрі і на місцях не припускає жадних поступок. Іншого засобу створення крайової влади, та іншої її форми я собі не можу уявити».

В цілому ряді інших літературних матеріалів, в ряді статей, вміщених у «Правде», «Известиях» особливо у знаменитій відповіді українцям фронту і тилу, товариш Сталін викриває українську Центральну Раду й протиставить їй українську радянську владу.

Для того, щоб рух за створення такої влади охопив широкі маси, звичайно, треба було, щоб українські більшовики згуртувалися і виступили з цим лозунгом перед масами. Це відбулося не зразу. Для того, щоб це відбулося, треба було тут на Україні перемогти наявні люксембургіанські тенденції, нехлійське відкидання національного питання, яке доходило до того, що в лозунгу скликання українського з'їзду Рад, чи створення партійного українського центру окремі товариші бачили нічим не виправдану поступку українському націоналізмові і відмовлення від пролетарського інтернаціоналізму.

Та обставина, що товариш Сталін в повній згоді з Леніним і з усім ЦК більшовиків виступив ініціатором скликання 1-го українського з'їзду Рад і утворення 1-го українського радянського уряду, завдала рішучого удару люксембургіанським тенденціям. І боротьба партії за здійснення радянської влади на Україні пішла швидко й успішно.

На засіданні Центрального Виконавчого Комітету Рад в Петербурзі, 14 (27 грудня) 1917 р., де на той час ще знаходився радянський уряд, товариш Сталін говорив:

«Нам докорять за надто рішучу політику проти Ради. Але саме ця рішуча політика відкрила українським робітникам і селянам очі, виявивши буржуазку суть Ради. Це видно хоча б з телеграми про утворення на Україні нової української революційної влади, яка визнає радянську владу і діє проти буржуазної Ради».

Під найбільш очевидним і конкретним, в буквальному розумінні, повсякденним керівництвом Леніна і Сталіна була викрита, ізольована від мас і скинута українська Центральна Рада. Лозунг української радянської влади, протиставленої Центральній Раді, швидко розкрив очі широким українським селянським і солдатським масам, які до того часу в значній своїй частині сприймали серйозно обман і демагогію Центральної Ради.

Минуло дуже небагато часу між утворенням українського радянського уряду в Харкові і повним розгромом Центральної Ради, переходом до рук радянської влади столиці України — Києва в кінці січня 1918 року.

III.

Партії вдалося спрямувати національно-визвольний рух українських трудящих мас по річищу пролетарської революції. Українським націоналістам, що прикривалися соціалістичним прапором, не вдалося повести цей рух проти пролетарської революції. І безперечно, що радянська влада на Україні зміцнилася б остаточно вже тоді, коли б на допомогу скинутій Центральній Раді не прийшла армія німецьких і австрійських окупантів. Німецькі й австрійські імперіалісти силоміць відновили на Україні вигнану робітникам і селянам Центральну Раду. Це означало відновлення влади буржуазії й поміщиків і нове національне пригнічення України.

У своїй статті «Український вузол», опублікованій в «Известиях ВЦИК» 14-го березня 1918 року, коли радянські війська продовжували чинити опір німецько-австрійській навалі, яка наступала, коли в руках радянських військ знаходилася ще велика частина України, товариш Сталін писав:

«Імперіалісти Австрії й Німеччини несуть на своїх багнетах нове, ганебне ярмо, яке ні трохи не краще, ніж старе татарське, у цьому смислі напад із Заходу... Проти іноземного ярма, що йде з Заходу, Радянська Україна підіймає вітчизняну визвольну війну, — такий смисел подій, які відбуваються на Україні».

«Це значить — кожний пуд хліба і кожний шматок металу доведеться брати німцям з бою, в результаті одчайдушної боротьби з українським народом. Це значить — Україна мусить бути буквально завоєвана для того, щоб одержати німцям хліб і посадити на трон Петлюру — Вишинченка».

Товариш Сталін мав цілковиту рацію. Два місяці потрібно було німецькій окупаційній армії для того, щоб витіснити з території України хоробрі партизанські загони, щоб зламати опір робітників і селян України, які формували й підтримували ці загони. І проте, це не зупинило боротьби. Нові партизанські загони зараз же сформувалися в тилу

німецьких військ. На жодну хвилину не припинялася війна німецьких окупаційних військ з населенням України. Німецькі імперіалісти дуже швидко замінили Центральну Раду гетьманським урядом, який виступив з цілком одвертою програмою поміщицько-капіталістичної реставрації. І товариш Сталін, призначений перед цим головою радянської мирної делегації для переговорів з Центральною Радою, дав таку оцінку гетьманському перевороту в «Известиях ВЦПК» від 9-го травня 1918 року:

«На мою думку цей переворот був неминучий. Причина його корінилася в суперечливій позиції Центральної Ради, яка, з одного боку, грала в соціалізм, з другого, — закликала іноземні війська для боротьби з робітниками і селянами України».

Перший етап боротьби за радянську владу на Україні закінчився невдало. Німецькі генерали разом з російськими, польськими, українськими поміщиками і капіталістами перетворили Україну на судильну в'язницю. Тисячі робітників і селян гноїлися в німецьких концтаборах, селян били й катували гірше, ніж за царату. Але роздушити революційний рух на Україні німецькі генерали були таксамо безсилі, як безсилій тепер німецький фашизм роздушити революційний рух в самій Німеччині.

Я б хотів підкреслити, що до самого літа 1918 р. товариш Сталін був найближчим, безпосереднім і постійним соратником Леніна з усіх питань, що стосувалися до України.

Улітку товариш Сталін дістає нове найвідповідальніше доручення, пов'язане з організацією боротьби проти донської і північно-кавказької контрреволюції, яка, між іншим, намагалася зімкнутися з гетьманською владою на Україні. І гетьманський уряд на Україні, і красновський уряд на Дону були посаджені німецьким імперіалізмом. Обидва ці уряди німецький імперіалізм намагався використати для своїх реставраційних цілей, які йшли дуже далеко і були спрямовані проти радянської влади.

Проте, героїчна оборона Царіцина під керівництвом товаришів Сталіна і Ворошилова зупиняє наступ донської і північно-кавказької контрреволюції на північ і північний схід і примушує німецько-гетьманське командування на Україні почекати з організацією наступу проти радянської влади, тим більше, що на самій Україні розгортається широкий революційний рух.

Через те дуже швидко після повороту товариша Сталіна з Царіцина, йому знову доводиться щільно підійти до українських справ. На 2-му з'їзді комуністичної партії України в Москві, в жовтні 1918 року товариш Сталін обирається до складу ЦК КСР(б)У і приблизно в цей же час він стає на чолі української Реввійськради.

На той час на Україні клекотіло, як у казані. Там зростає страйковий рух, повставали селяни на селах. І потрібний був невеликий поштовх іззовні, щоб цей рух перетворився на загальне повстання. Такий поштовх легко можна було дати. На кордоні з Україною були сформовані військові частини, які склалися в головній своїй масі з українських партизан, що перейшли радянський кордон. Ці частини буквально рвалися на Україну.

Тимчасом проти створення українського фронту рішуче виступав Троцький.

У Троцького ця позиція випливала з меншовицького невір'я в сили революції на Україні, в сили робітничого і селянського руху, з антиленінського заперечення національно-революційного руху українських мас проти німецького імперіалізму, що їх закріпачив. І Троцький кате-

горячо виступав проти створення нового фронту. Він намагався навіть роззброїти українські партизанські частини. Причому Троцький мав підтримку у деяких військових спеціалістів, які вузько дивилися на справу, міркуючи, що у нас і без того багато фронтів, навіщо нам створювати ще один зайвий фронт.

А товариш Сталін стояв цілком на іншій точці зору. Він реально, не-більшовицькому оцінював могутній революційний рух на Україні, що продовжував зростати. Товариш Сталін вважав, що досить хоч би незначним сплєм перейти кордоні України і там вибухне поголовне повстання робітників і селян. Отже, створення українського фронту буде означати не послаблення і розпорошення, а велике зміцнення сил революції і радянської держави.

Під керівництвом товариша Сталіна організувався другий український радянський уряд. Він став на чолі партизанських частин, що руйнували на Україну.

Товариш Сталін виступив тоді із статтею «Україна звільняється», у якій закликав усіх вірних синів Радянської України прийти на допомогу молодому радянському урядові України і полегшити його славетну боротьбу з душителями України.

«Сила силена принижеть і іспитань, пережитих Україною за час австро-німецької окупації, руйнування робітничих і селянських організацій, повний розлад промисловості і земліщичної справи, вішалниця і розстріли — кому невідомі ці звичайні картини «самостійності» України під егідою імперіалістів Заходу?»

Але розгром австро-німецького імперіалізму і перемога німецької революції змінили становище України у корені. Відкрився шлях звільнення трудової України від гніту імперіалізму. Руйнуванню і пригніченню України приходить кінець. Революційний пожежар, що розгорається на Україні, знищить останні рештки імперіалізму з їх «національними» звичаєми. Виписаний на хвильях революції «Тимчасовий Робітничо-Селянський Уряд України» буде налагоджувати нове життя на основах панування робітників і селян України.

«Маніфест» Українського Радянського Уряду, який повертає селянам поміщицькі землі, робітникам — фабрики і заводи, цей історичний маніфест пронесеся громом на страх ворогам України, прозвучить благодатним дзвоном на радість і вітху пригніченим силам України».

Таким чином, ЦК більшовицької партії — Ленін і Сталін організували трудящі маси України, які прогнали німецьких насильників і петлюрівську директорію, що намагалася посісти місце гетьманської влади.

Проте, друга радянська влада на Україні проіснувала недовго. Вона неспроможна була втриматися під зосередженим натиском зовнішніх і внутрішніх контрреволюційних сил. Тут мали деяке значення і припущені перекручення політики партії щодо селянства. Мали місце також помилки в бік недооцінки значення національного питання, помилки люксембургіанського характеру. І з тими і з другими помилками не велася достатня боротьба.

На Україні на кінець літа 1919 року встановилася влада російських поміщиків і капіталістів, влада Денікіна. Перед цією владою, перед явно великодержавною, шовіністичною владою, яка відродила найбільш варварські і дикі форми національного пригнічення, капітулювали українські націоналісти. З одного боку — Петлюра, який припущено прохав Денікіна про військовий союз проти більшовиків, і з другого боку — галицькі західноукраїнські націоналісти, теперішні лідери УНДО (Українського національно-демократичного об'єднання) і ОУН (організація українських націоналістів), які передали наприкінці 1919 року галицьку армію в руки Денікіна.

IV.

В чому тепер полягала стратегія і політика Леніна і Сталіна щодо України? З одного боку, в більшовицькому правильному врахуванні величезних революційних сил робітничого класу і селянства України, з другого боку, у виправленні помилок в селянському і національному питанні, які принустилися під час другої радянської влади.

Цим визначився передусім стратегічній напрямком наступу радянських військ на Денікіна, згідно з планом товариша Сталіна, через Україну на Харків і Донбас, а не через донські степи, як пропонував Троцький, по-старому, як і в кінці 1918 року, по-меншовицькому ігноруючи внутрішні сили революції на Україні.

Товариш Сталін і тепер, як і в 1918 році, дуже добре враховував політичну обстановку на Україні, враховував, яку величезну допомогу надасть наступаючим радянським військам пролетаріат Харкова, Донбаса, Катеринослава і Києва і селянство всієї України. Лист Леніна до робітників і селян України, який стосується до цього періоду, виступи Леніна на VIII конференції РКП в грудні 1919 р., ухвалена ЦК РКП і затверджена цією конференцією резолюція про завдання радянської влади на Україні показують, якого величезного значення надавала більшовицька партія встановленню міцного союзу робітничого класу й селянства України і правильному проведенню національної політики.

У цей період товариш Сталін виступає перед нами не тільки як організатор перемог Червоної армії над Денікіним. Він підтримує найтісніший повсякденний оперативний зв'язок з Всеукраїнським Ревкомом і ЦК КП(б)У. Товариш Сталін є представником ЦК РКП на IV Всеукраїнській конференції, на якій троцькісти і сапроновці намагалися зірвати заходи ЦК РКП щодо відновлення промисловості і сільського господарства України, щодо організації селянської бідноти проти куркульства, щодо встановлення твердого революційного порядку в місті й на селі і щодо боротьби з впливом націоналізму на скремі прошарки партії.

З ім'ям товариша Сталіна нерозривно пов'язані перші кроки тепер вже остаточно встановленої радянської влади на Україні в галузі відновлення зруйнованого господарства. Але тільки по ця робота розгорнулася, як на радянську Україну рушив новий ворог — армія польської шляхти. Про величезну роль товариша Сталіна, який продовжував бути членом Реввійськради Південно-західного фронту, в справі організації військової і політичної відсічі польській шляхті, я тут згадувати не буду, тому що ця роль у нас недавно була широко висвітлена, коли ми святкували 15-тиріччя звільнення Києва і Правобережжя України від окупації польської шляхти.

Я тільки хочу нагадати, що товариш Сталін був патхенником і одним з безпосередніх керівників блискучого контрудару Південно-західного фронту, який звільнив Київ і прилеглу до нього територію від польської окупації. Але похід польської шляхти на Україну, який означав спробу перетворити Україну на Малу Польщу, який означав спробу відновлення гніту панів Радзівілів над українським селянством, цей похід, за виразом товариша Сталіна, був, по суті, походом Антанти. Буржуазія Антанти на кістках польських солдат хотіла прокласти собі шлях до експлуатації величезних багатств України. Буржуазія Антанти фінансувала польський похід. Вона постачала польську армію зброєю і бойовим знаряддям, як це тепер збирається робити гітлерівська Німеччина. І саме тому буржуазія Антанти мобілізувала на допомогу армію

польської шляхти, рештки своїх російських білогвардійських наймитів на чолі з німецьким бароном Врангелем.

І тут треба відзначити, що, у відміну від Троцького, з самого початку, як тільки Врангель виліз із своєї кримської пляшки і кинувся на Мелітополь і Александровськ, товариш Сталін дає йому оцінку, як дуже серйозному ворогові, від якого ніяк не можна просто відмахнутися.

«Не підлягає жадному сумніву, — говорив товариш Сталін в своїй бесіді, опублікованій в «Комуністі» 24 червня 1920 року, — що наступ Врангеля, продиктований Аптаптою в цілях полегшення важкого стану поляків».

«Тільки наївні політики можуть вірити, що листування Керзона з тов. Чічериним могло мати який-небудь інший зміст, крім того, щоб фразою про мир прикрити підготовчі роботи Врангеля і Аптапта до наступу».

Аптапта, очевидно, розраховувала, що в момент, коли Червона армія зіб'є поляків і рушить вперед, — у цей момент Врангель ввійде в тил наших військам і зруйнує усі плани Радянської Росії».

В наступному своєму інтерв'ю, вміщеному через місяць в «Правде», товариш Сталін знову повертається до цього питання і знову застерігає всю нашу партію від недооцінки сил барона Врангеля.

«Не слід тішити себе надією, що Врангель не змовиться з поляками. Врангель уже змовився з ними і діє заодно з ними».

Очевидно, врангелівський фронт є проловженням польського фронту, з тією проте різницею, що Врангель діє в тилу наших військ, які ведуть боротьбу з поляками, тобто в найбільш небезпечному для нас пункті.

Смішно, отже, говорити про марш на Варшаву і взагалі про міцність наших успіхів, поки врангелівська небезпека не ліквідована.

Тільки після ліквідації Врангеля можна буде вважати нашу перемогу над польськими напанами забезпеченою. Через те партія повинна написати на своєму прапорі новий черговий лозунг: «Пам'ятайте про Врангеля, смерть Врангелю».

Недооцінка Врангеля, головним винуватцем якої був Троцький, дає себе знати дуже сильно. Завдяки цьому ліквідація Врангеля затяглася на багато місяців і, відтягнувши значні наші сили з польського фронту, допомогла полякам очуняти від панесених їм ударів.

Всупереч Троцькому, під керівництвом товариша Сталіна були зроблені перші вирішні кроки щодо ліквідації Врангеля. І коли товариш Сталін через хворобу від'їжджав з Південно-західного фронту, він залишив цю справу в надійних руках, в руках справжніх більшовиків — Михайла Васильовича Фрунзе (який став на чолі наново організованого Південного фронту) і Кліментія Єфремовича Ворошилова. Вони, як відомо, довели ліквідацію Врангеля до кінця.

V.

Розгром Врангеля закінчив громадянську війну на Україні. Разом з Кримом звільнені були українські території, які знаходилися в руках врангелівських банд, і Велика пролетарська революція заланувала тепер на всій нинішній Радянській Україні остаточно і безповоротно.

Більшовицькій партії, під керівництвом Леніна і Сталіна, вдалося влити національно-визвольний рух українського народу в річище пролетарської революції, і Україна після багатьох сотень років найжорстокішого національного гніту відродилася як Радянська Соціалістична Республіка, як рівноправний член великого Радянського Союзу. Почався період відбудування зруйнованих продуктивних сил. Величезна робота, проведена в цьому напрямку після закінчення громадянської війни на Україні, була якнайтісніше і нерозривно пов'язана з розгромом троцькістів, з розгромом «робітничої» опозиції, з рішучою боротьбою проти

націоналізму і проти націоналістичних ухилів, з забезпеченням твердого проведення ленінської національної політики.

Ухили від цієї політики давали себе знати і в бік російського великодержавного і в бік українського націоналізму. Досить тільки пригадати про виступ Зінов'єва на V-й Всеукраїнській конференції, коли він заявляв, приміром, таке, що на Україні повинна запанувати російська культура, як культура більш передова, що ми не повинні завважати українським дітям вчитися українською мовою, але це, мовляв, справа не варта уваги і безнадійна. Мине кілька років і про українську мову усі забудуть (в стенограмі це місце пом'якшене). Такий був великодержавний погляд Зінов'єва, що не мав нічого спільного з поглядом ЦК ВКП(б), Леніна, Сталіна.

А ось яким був погляд товариша Сталіна. Товариш Сталін говорив в своєму кінцевому слові з національного питання на X-му партійному з'їзді:

«Тут я маю записки про те, що ми, комуністи, нібито насаджуємо білоруську національність штучно. Це невірно, тому що існує білоруська національність, у якій є своя мова, відмінна від російської, через що підняти культуру білоруського народу можна лише на рідній йому мові.

Подібні розмови було чути років п'ять тому про Україну, про українську національність. А нещодавно ще говорилося, що українська республіка і українська національність — німецька вигадка. Проте ясно, що українська національність існує і розвиток її культури становить обов'язок комуністів. Не можна йти проти історії.

Ясно, що коли в містах України досі ще переважають російські елементи, то з часом ці міста будуть неминуче українізовані. Років сорок тому Рига являла собою німецьке місто, але тому, що міста ростуть за рахунок сел, а село є сховищем національностей, то тепер Рига — чисто латиське місто. Років п'ятдесят тому всі міста Угорщини мали німецький характер, тепер вони мад'ярізовані. Так само буде з Білорусією, в містах якої все ще переважають «не білоруси».

Величезне значення для наступного соціалістичного будівництва на Україні, для забезпечення твердого проведення ленінської національної політики мав XII-й з'їзд партії. На цьому з'їзді товариш Сталін накреслив основні лінії політики партії в національному питанні в умовах непу, і дав рішучу відсіч меншовикующим грузинським ухильникам, з якими намагалися йти заодно Троцький, Раковський, Бухарін і Скрипник. На цьому з'їзді і на IV-й національній нараді, яка відбулася після з'їзду, Сталін дав різку відсіч націоналістичним помилкам Скрипника, з яких згодом виріс його націоналістичний ухил, що змігся з інтервентами. З ініціативи товариша Сталіна відбулося відкликання з України Раковського, який був тут головним агентом Троцького. З ініціативи товариша Сталіна, приблизно через два роки після цього, був командирований на Україну, як генеральний секретар ЦК ВКП(б)У, Лазар Мойсеєвич Каганович. Цілий ряд заходів, проведених під безпосереднім керівництвом товариша Кагановича, мав колосальне значення для дальшого зміцнення радянської влади на Україні, для дальшого зміцнення української радянської державності, для дальшого росту соціалістичної промисловості і сільського господарства на Україні. Я маю на увазі заходи щодо забезпечення союзу робітничого класу й сільської бідноти з середняком, щодо організації комітетів незаможних селян; заходи щодо більшовицької організації і викривтя шумськізму при одночасній рішучій боротьбі проти великодержавного ухилу. Я маю на увазі нещадну боротьбу проти троцькістів, які мали тут дуже великі кубла.

Цими заходами був підготовлений ґрунт для швидких темпів інду-

стріалізації на Україні в роки першої п'ятирічки, для проведення колективізації і ліквідації куркульства як класу.

Нарешті не можна не підкреслити колосальної ролі товариша Сталіна у виправленні помилок української парторганізації щодо сільського господарства і національного питання, у зміцненні керівництва української парторганізації, згідно з рішенням ЦК ВКП(б) від 24/1—33 року.

Те, що Ленін і Сталін так багато і так ґрунтовно займалися Україною, звичайно, не було випадковим. Український фронт був одним з основних і вирішних фронтів громадянської війни. З України йшли до серця Великої пролетарської революції — до Москви — армії контрреволюції, армії інтервентів. Донецький басейн, металургія, машинобудівництво України були і залишаються надзвичайно важливими складовими частинами нашої загальносоюзної соціалістичної промисловості. Ліквідація прориву у сільському господарстві України, що в основному стосується до 1933 року, але ґрунтовно закріплена в цьому році, мала і має виключно важливе значення для розв'язання хлібної проблеми і проблеми сільськогосподарської сировини у всій країні.

Для ворожих Радянському Союзові імперіалістичних сил Україна залишається головним об'єктом удару.

Через те тут з надзвичайною гостротою стоять питання оборони. Україна на протязі багатьох років становила собою арсену надзвичайно напруженої діяльності контрреволюційних елементів. Користуючись послабленням більшовицької пильності в час проривних років, вони в дуже значній кількості проникли до радянських організацій і, навіть, до партії, щоб вести розкладницьку підривну роботу.

Через те питання про більшовицьку пильність стояло і продовжує стояти тут з усією гостротою. Тепер наше становище непогане. Ми маємо всі підстави пишатися роботою героїв соціалістичної продуктивності праці: Стахановим, Кривоносом, Демченко; маємо всі підстави пишатися сприятливим і швидким завершенням основних сільськогосподарських кампаній; частинами нашої Червоної армії, які так блискуче себе показали на останніх київських маневрах. Ми маємо всі підстави пишатися дальшим твердим проведенням ленінської національної політики.

Але ми йдемо назустріч великим подіям і перед лицем цих подій треба, звичайно, ще краще працювати. Попереду у нас велика робота в галузі промисловості, зокрема, промисловості, що виробляє предмети широкого вжитку, і в сільському господарстві, зокрема, у відсталих районах і колгоспах; і на залізничному транспорті, і в галузі радянської торгівлі, і в школі, і в Червоній армії, і в наших партійних організаціях, і в галузі більшовицької українізації. Нам треба ще глибше, ще ширше і повніше використати наші величезні можливості, ще краще виховувати наші більшовицькі кадри, кадри людей, які оволоділи технікою, що вирішують все, нагромаджувати сили для нового могутнього більшовицького розгону, вчитися, вчитися і вчитися мобілізувати маси для нових боїв і для нових перемог.

Італо-абіссінська війна

Період після світової імперіалістичної війни характеризується на-зріванням все нових і нових воєнних конфліктів, зростанням загрози воєнної небезпеки. Розкол світу на дві непримиренні системи — соціалізму і капіталізму, загальна криза капіталістичної системи, світова економічна криза капіталістичних країн, що зросла на її основі, зміна співвідношення сил між імперіалістичним світом і країною соціалізму, загострення нерівномірності розвитку окремих капіталістичних країн, — все це обумовило загострення всієї суми суперечностей капіталізму. На порядок денний все більше висувається війна, як спосіб розв'язання урядами буржуазних країн виникаючих суперечностей.

Період після світової війни містить в собі загрозу війни капіталістичного світу проти Радянського Союзу, бо саме на цій ділянці сподівається, при певних умовах, домовитися капіталістичний світ. Але поряд з підготовкою інтервенціоністської війни проти СРСР, на порядок денний висувається також прагнення до поділу колоніальних країн, боротьба між найбільшими акулами капіталістичного світу за гегемонію в різних частинах земної кулі. В боротьбі між США і Англією за гегемонію на морі, в боротьбі між найбільшими країнами — переможцями в світовій війні — Англією і Францією, зацікавленими в забезпеченні своєї могутності в Європі, в боротьбі німецького імперіалізму за відновлення своєї військової і колоніальної могутності — особливо яскраво виявляється боротьба імперіалістів за панування на світових торгових шляхах і на важливіших світових ринках.

Але загострення цих суперечностей між капіталістичним світом і радянською країною, суперечностей між самими капіталістичними країнами і колоніальними і напівколоніальними країнами нерозривно зв'язане з наростанням внутрішніх суперечностей в кожній капіталістичній країні, з загостренням класової боротьби, з опором робітничого класу зростаючому гніту і наступу капіталістів на його життєвий рівень в інтересах підготовки війни, в інтересах збільшення капіталістичних прибутків.

З метою розв'язання цих суперечностей клас капіталістів вдається як до способу зміцнення своєї диктатури і забезпечення наступу на життєвий рівень робітничого класу і всіх трудящих, — до фашизму. Фашизм замінює в буржуазних країнах буржуазну демократію, коли вона вже неспроможна стримувати рішучої суттєвої класових сил, неспроможна забезпечити буржуазію від захоплення влади пролетаріатом.

Фашизм і підготовка війни нерозривно зв'язані одне з одним. Нещадним терором і розгромом легальних робітничих організацій, наступом на життєвий рівень робітничого класу буржуазія прагне зміцнити своє панування, забезпечити тил для майбутньої війни і саму можливість втягнення широких мас трудящих в нову імперіалістичну війну.

Без фашизму, без позбавлення робітничого класу можливості мати легальні організації, без позбавлення партії робітничого класу можливості вести пропаганду і агітацію в широких масах трудящих, через надзвичайно різке загострення класових суперечностей, капіталізм після світової війни вже не може досить успішно підготувати нову війну.

Фашизм є для імперіалістичної буржуазії необхіднішим методом зміцнення своєї диктатури і забезпечення підготовки нових воєн. Тому і характерно, що фашизм набуває особливо швидкого темпу розвитку в тих країнах капіталістичного світу, пануючі класи яких найбільш безпосередньо зацікавлені в заміні кордонів на земній кулі і переділі світу, найбільш зацікавлені в найшвидшому розгортанні нової імперіалістичної війни для завоювання нових територій за рахунок Країни Рад, або за рахунок переділу колоніального світу.

Для періоду імперіалізму дуже характерно, що кожний виступ першої-ліпшої імперіалістичної держави за новий переділ карти світу піднімає весь клубок імперіалістичних суперечностей. Не можна зрозуміти позицію окремих імперіалістичних країн, якщо не розібратися в цьому клубку імперіалістичних суперечностей, якщо не визначити місце даного конфлікту в загальному ланцюгу імперіалістичних суперечностей.

На XVII з'їзді партії товариш Сталін говорив про те, що революційна криза буде наростати тим швидше, чим більше буде заплутуватися буржуазія в своїх воєнних комбінаціях, і що буржуазні політики хапаються за війну, як той, що потопав, за соломинку.

В цьому клубку імперіалістичних суперечностей виявляються спроби капіталістичних урядів окремих країн знайти союзників, домовитися обопільно про підтримку тимп або іншими заходами одного імперіаліста іншим. Проте, складність переплетення імперіалістичних суперечностей після світової війни настільки велика, інтереси капіталістів найрізноманітніших країн на різних ділянках земної кулі настільки переплітаються, що тривалу стійкість обопільних союзів імперіалістичні країни забезпечити неспроможні.

Характерним для періоду після світової війни є не тільки взаємне переплетення на кожному кроці найрізноманітніших імперіалістичних суперечностей, але й самий характер розв'язування воєнних сутичок. Для періоду після світової війни, характерним є так зване вповзання в війну. Всі старі формальності міжнародного права буржуазією відкинуті як мотлох. Війна починається без того, щоб одна капіталістична держава об'явила про це іншій державі шляхом формального акту з одночасним офіціальним відкликанням своїх представників і т. д. Досить навести приклад воєнної окупації частини Китаю Японією без оголошення війни, приклад війни між Парагваєм і Болівією в Південній Америці. Це ж характерне і для нової війни між Італією і Абіссінією. Італійські війська перейшли в наступ на Абіссінію без формального оголошення війни. В перші дні після початку воєнних дій уряд Італії офіційно навіть заперечував цей факт.

Початок італо-абіссінської війни після захоплення Японією Манчжурії є найбільшою подією, що показує наскільки загострені суперечності в таборі імперіалізму, наскільки назріла реальна небезпека нової кровопролитної світової війни.

Італійський фашизм, почавши воєнні дії проти Абіссінії, переслідував цілі, що визначаються його економічними, політичними і воєнними інтересами. В післявоєнний період Італія характерна певною невідповід-

ністю між прагненнями італійського фашизму до зовнішньої експансії і становищем Італії як колоніальної держави в ряді капіталістичних держав. Під час світової війни Італія, при підтримці Антанти, одержала можливість швидко зміцнювати свою важку промисловість — металургію і машинобудівництво, пасамперед автобудівництво. Війна сприяла зростанню важкої промисловості Італії, і Італія посіла певне місце в промисловості капіталістичних країн. Хоч вона в основному ще залишалася країною аграрною, все ж важка промисловість Італії на кінець війни вже становить певну крупну величину, на яку не можна було не зважати навіть промислово-розвиненим державам — союзникам в період світової війни.

Але важка промисловість Італії зростає в умовах, коли всередині країни нема достатньої сировинної бази — вугілля, нафти, залізної руди, а також нема і необхідних ринків.

Якщо в період світової війни італійська важка промисловість зростає на сировині, якою вона постачалася організованим шляхом з країн Антанти (діяв спеціальний комітет розподілу сировини в інтересах підтримки воєнної промисловості, необхідної як для всіх країн Антанти, так і зокрема для озброєння італійської армії, як армії, що боролася на боці Антанти), то після світової війни всі ці передумови для «прихильного» ставлення країн Антанти до Італії щодо сировини відпали. Після світової війни важка промисловість Італії повинна була забезпечити своє існування і свій розвиток, борючись з сильнішою конкуренцією більш могутніх промислових країн, що мали вже стару промисловість, країн, які володіли найвигіднішими джерелами сировини і могли використати колонії і свій вплив у напівколоніях для забезпечення збуту продукції своєї промисловості.

Італія повинна була здобувати сировину шляхом конкуренції при закупівлях і таким же шляхом конкуренції шукати ринків збуту для своєї промислової продукції, пасамперед — машинобудівельної промисловості. Цим пояснюється і та глибока економічна криза, яку переживала Італія безпосередньо після світової війни, коли, тільки завдяки величезній державній дотації великій промисловості, пощастило врятувати від банкрутства цілий ряд крупніших фірм — металургійних, машинобудівельних — і коли італійська буржуазія намагалася розв'язати труднощі, що стоять перед нею, шляхом наступу на життєвий рівень робітничого класу, і зокрема — зниження заробітної плати, шляхом наступу на широкі робітничі і селянські маси з метою стягнення податків для дотації важкої промисловості.

Щоб забезпечити цей наступ на життєвий рівень робітничого класу і зломити опір робітничого класу своєї країни, італійська буржуазія встановила фашистську диктатуру. З приходом до влади фашизму матеріальне становище робітничого класу Італії настільки погіршало, що навіть Міжнародне Бюро Праці при Лізі націй констатувало, що в 1927 році в Італії життєвий рівень робітничого класу був в 5 разів нижче життєвого рівня американських робітників. Таким шляхом фашистська Італія намагалася розв'язати свої труднощі в конкурентній боротьбі з іншими капіталістичними країнами. Муссоліні навіть пишався тим, що фашизм зумів забезпечити таке зниження заробітної плати, говорячи, що, мовляв, Італія, ніби має ту перевагу перед іншими капіталістичними країнами, що італійський робітник зник менше їсти, завдяки «природним умовам — близькість сонця до Італії, кращий клімат» і т. д.

Все ж, не зважаючи на цей наступ італійської буржуазії на життєвий рівень робітничого класу, їй було не під силу успішно конкурувати

з Англією, Францією, Сполученими Штатами Америки. Цією відносною економічною слабкістю Італії пояснюється те, що Італія після війни має пасивний торговий баланс, що Італія більше довозить, ніж вивозить, Італійському крупному капіталу для того, щоб зайняти місце серед його конкурентів на світових ринках, необхідні вигідні джерела сировини і вигідні ринки збуту. Але вигідні ринки збуту в умовах розподілу всієї карти земної кулі між імперіалістичними акулами можливі тільки або всередині країн, або набуваються шляхом закріплення за собою колоній чи напівколоніальних країн, що охороняються озброєною силою від конкуренції капіталістів інших країн.

Тому фашистська Італія після світової війни з особливою гнєртістю ставить на порядок денний питання колоніальної експансії.

Проте, неправильно було б пояснювати тільки одними шуканнями сировини і ринків збуту всю зовнішню політику Італії після світової війни, зокрема і напад її на Абіссінію. Італії потрібна сировина, Італії потрібні ринки збуту, але ж Англія ще до початку цієї війни пропонувала Італії ряд економічних поступок, зокрема, ряд концесій в Абіссинії; «Комітет п'яти» Ліги націй також пропонував Італії ряд економічних вигод. І все ж ці поступки Італію не задовольняють. Чому? Тому, що ці поступки не можуть забезпечити розв'язання фашистською Італією основних їх цілей і труднощів. Вони можуть бути маленьким продуктом, який все ж не дає Італії можливості зайняти місце серед імперіалістичних акул, зміцнити своє становище, як великої імперіалістичної держави. Італійська буржуазія бореться не тільки за безпосередні економічні, але й за політичні вигоди, бо забезпечити імперіалістичні прибутки вона може тільки тоді, якщо Італія не залишиться країною, що залежить в своєму товарообороті від великих імперіалістичних акул, а якщо вона стане країною, яка сама більше вивозить ніж довозить. Італійська буржуазія за прикладом своїх конкурентів прагне зайняти показніше місце серед імперіалістичних акул, знаючи, що від цього зрештою залежать її прибутки.

Тому фашистська Італія бореться за колонії не тільки там, де вона може безпосередньо одержати джерела сировини і де її відкривається широкий ринок збуту, але бореться і за захоплення тих територій, що є лише підступом до цих джерел і ринків, які надалі забезпечать її плацдарм для захоплення нових джерел сировини і ринків збуту.

Вибір же моменту війни залежить також від обставин внутрішньої політики. Так і в даному випадку італійська буржуазія, навіть за оцінкою німецької фашистської преси, почала війну в Абіссинії, «коли економічна криза стала відчуватися в Італії з усе більшою силою». Італійська буржуазія використала абіссіпську авантюру для переключення уваги широких мас населення від економічної кризи на воєнні події в Африці.

Найвигідніші джерела сировини і багаті ринки збуту знаходяться вже в руках крупніших імперіалістичних держав, насамперед Англії і Франції, якщо говорити про території, які знаходяться поблизу від Італії в Європі, Африці і Малій Азії. Воювати ж з цими великими акулами Італія вважає себе принаймні тепер не в страх. Тому її імперіалістична експансія скерована на ті ділянки, що найлегше піддаються захопленню, де за її розрахунками опір тієї або іншої імперіалістичної країни, що конкурує з Італією, буде найменшим. Тому Італія, починаючи імперіалістичну експансію, захоплювала території, які першодко не були багатими джерелами сировини і не могли становити цінність так само, як і ринок збуту. Часто ці території були навіть економічно збитковими для Італії, як, наприклад, Тріполі і Кіренаїка — теперішня

Лівія, яку Італія захопила і закріпила в період так званої тріполітанської війни 1911—1912 рр. Ці області вимагали і вимагають великих видатків на їх охорону і управління, і все ж італійська буржуазія старається не тільки втримати їх, але й розширити, витрачаючи на це величезні кошти, які здобуваються шляхом пригнічення і експлуатації широких мас трудящих самої Італії, щоб забезпечити через ці колонії захоплення нових багатих джерел сировини, щоб виступити серед імперіалістичних держав уже могутньою колоніальною державою.¹

Період фашистської диктатури в Італії нерозривно зв'язаний з планами і надіями італійського імперіалізму на можливість перетворення Італії в майбутньому на велику імперіалістичну державу, що посідає перше місце в Середземному морі. Плани «великої Італії» перетворення Середземного моря на внутрішнє море (*Il mare nostrum*), пов'язуються італійським фашизмом з пропагандою необхідності боротьби за відновлення кордонів старої Римської Імперії (*Imperium Romanum*), яка володіла всіма берегами Середземного моря.² Але зрозуміло, що ці гігантські плани італійської експансії (це прекрасно усвідомлює сама італійська буржуазія) на сьогодні є нереальними, бо Італія, маючи дуже великі алієнти, не має досить військової і економічної сили, за допомогою якої можна було б здійснити ці плани.

Фашистська імперіалістична експансія Італії, її прагнення до захоплення нових територій, як у Європі, так і на африканському і азіатському узбережжях Середземного моря, споріднена з імперіалістичною експансією фашистів інших країн.

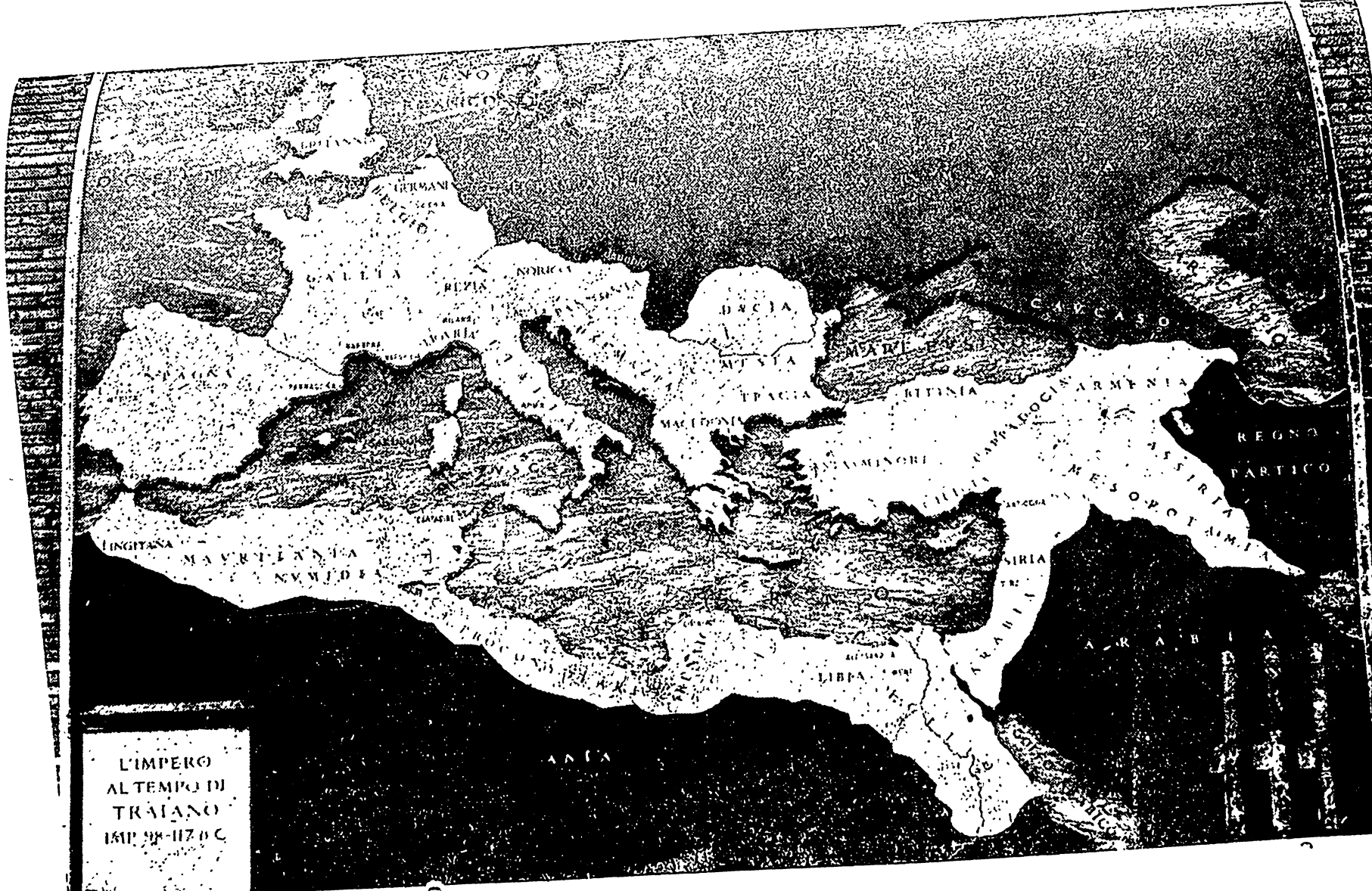
В Німеччині фашизм веде пропаганду за завоювання «великої Німеччини», в яку включаються території, де населення говорить німецькою мовою, або території, що колись в історії мали відношення до влади німецьких завойовників і монархів (Австрія, частина Швейцарії, Чехо-Словаччини, Польщі, прибалтійські держави, Ельзас-Лотарингія). Вони не від того, щоб приєднати до цієї «великої Німеччини» навіть Україну. Такі ж плани «великої Польщі», нерозривно пов'язані з усією політикою фашистської диктатури в Польщі плани «великої Польщі» охоплюють величезну територію не тільки на Сході (Україна і Білорусія), але й на Заході, включаючи і значну частину теперішньої Німеччини, зокрема Берлін.

Плани «великої Італії» — плани відновлення кордонів старої Римської Імперії сьогодні є, звичайно, лише мріями італійського імперіалізму. Поки ж італійський імперіалізм примушений задовольнятися тими кусками території, які він може впрвати у вигляді поступок у найбільш могутніх імперіалістичних держав. Суперечності між Францією і Англією на протязі ряду десятиріч використовувались італійським капіталізмом для перетворення Італії в колоніальну державу.

Суецький канал був проритий в період між 1859 і 1869 рр. Цей період збігається з початком особливо загостреної боротьби між Англією і Францією за підступи до Червоного моря, до Суецького каналу. Для Англії Порт-Саїд на півночі Суецького каналу і Аден на півдні Черво-

¹ Італійський фашизм у своїй пропаганді воєнної експансії нерідко вдається до мотиву відносної перенаселеності Італії і необхідності шукання нових земель для зайвого населення. Ця легенда дуже просто розбивається хоч би такими даними, що в Еритреї, якою Італія володіє уже 65 років, на 400.000 населення припадає всього 4.000 італійців (крім військ), в італійському Сомалі з 600.000 всього 600.

² В цілях пропаганди італійської імперіалістичної експансії, Муссоліні повісив в Римі на *Via Impeia* барельєф, що зображує карту давньої Римської Імперії часів Трояни, коли Рим тримав під своєю владою величезні території навколо всього Середземного моря (див. карту № 1).

L'IMPERO
AL TEMPO DI
TRAIANO
106-117 D.C.

ного моря є тими укріпленими пунктами, за допомогою яких Англія забезпечила своє панування на Червоному морі і Суецькому каналі, забезпечила своє монопольне становище на великому торговому шляху між Європою і Індійським океаном, Австралією і Далеким Сходом.

Уже наступного року, після початку будівництва Суецького каналу (1860 р.), Франція починає укріплюватися на Червоному морі, здобуваючи Зуллу, Обок. Англія, не маючи сама досить сил, щоб протидіяти Франції, притягнула Італію, як противагу наступові з боку Франції. За допомогою Англії Італія купує порт Ассаб в 1869 році і згодом (в 1882 р.) перетворює його на велику вугільну базу. Через деякий час — в 1885 р. — Італія окупує Масауа — порт, який тепер має велике значення. Після захоплення в 1889 р. Еритреї, Італія приєднує до себе і Сомалі з Могадішу як основною базою.

Проте, захопивши ці території, Італія перетворилась в досить небезпечного конкурента і для самої Англії, тим більше що, не задовольняючись захопленою територією, Італія почала заглиблюватись всередину Африки. В 1886 р. італійські війська починають просування з Еритреї вглиб Абіссинії. В 1886 р. почався наступ італійських військ з Еритреї на Абіссинію.

І ось тут Англія, яка допомогла Італії укріпитися як противазі Франції на Червоному морі, допомагає абіссінському негусові розбити Італію (1888 р.) і не дати їй заглибитися всередину Абіссинії. Так складаються вже тоді суперечності між Італією і Англією.

В Північній Африці снітаються інтереси трьох крупніших імперіалістичних держав. Франція укріпилася в частині Сомалі з портом Джібуті, як противага англійському Адену, і перейшложває, таким чином, перетворенню Баб-Ель-Мандебської протоки в абсолютно монопольне володіння Англії. Італія висувається Англією як противага і разом з тим через деякий час сама починає ставати дуже небезпечним ворогом Англії біля Аденської протоки, загрожуючи монопольному становищу Англії на цьому важливішому місці морського шляху в Індію і Австралію.

При підтримці англійців, абіссінці розбили італійські війська. В 1889 р. в Угаллі був укладений договір між Італією і Абіссинією, який став згодом предметом різного тлумачення кожної з сторін. Договір був складений двома мовами: італійською і амхарською — мовою пануючого племені Абіссинії. За тлумаченням італійцями італійського тексту, Абіссинія ніби визнала протекторат Італії над Абіссинією. Негус Абіссинії заперечував, що з тексту на амхарській мові випливає протекторат Італії над Абіссинією.

Це становище тривало до середини 90-х років і в 1894 році, не без участі Англії, Абіссинія розірвала цей договір, заявивши, що Італія безпідставно претендує на протекторат над Абіссинією. Тоді італійські війська знову з Еритреї були надіслані в наступ на Абіссинію. Вони дійшли до Макале. Італійські війська зайняли ряд пунктів, що фігурують і в теперішній війні — Агордаш, Кассала, Адігат. Війна кінчилась тим, що під Адуєю італійські війська були розгромлені абіссінцями, і Італія була примушена укласти новий договір (1896 р.), за яким вона визнала незалежність Абіссинії.

Таким чином вже в 80—90-х рр. Англія стримувала експансію Італії в Абіссинії, всіляко допомагаючи Абіссинії зберігати свою формальну зовнішню незалежність і в той же час притягаючи Абіссинію на свій бік проти Італії.

Після середини 90-х років настає відоме затишшя у колоніальній експансії Італії в Абіссинію. Наступним великим етапом італійської ко-

лоніальної експансії є вже Тріполі в Середземному морі (Тріполі і Кіренаїка, об'єднані в одне під назвою Лівія). Італія пішла на захоплення Тріполі і Кіренаїки тому, що на цій ділянці не можна було чекати великого опору італійській експансії і тому, що ця ділянка відкривала перспективи дальшого просування вглиб Африки. Вся західна частина північної Африки — Марокко, Алжир, Туніс знаходилися в руках Франції, східна частина — Єгипет і Судан — під безпосереднім протекторатом Англії. Залишилася частина Африки, де налувала так звана Отоманська Імперія — Турція, найслабкіший ворог. Цю частину Італія і обрала основною метою свого наступу.

Тріполітанська війна кінчилася в 1912 р. Лозанським договором, за яким за Італією була закріплена теперішня Лівія, і Італія одержала ще невелику групу островів поблизу Азії, так звані Додеканез.

Наступним етапом італійської експансії була світова війна. Італія зайняла дуже характерну позицію на початку світової війни. Будучи зв'язана договором трієстого союзу з Німеччиною і Австрією, вона проте в війну на боці Австрії і Німеччини не вступила. До 1915 р. італійська буржуазія займала вичікувальну позицію, приглядаючись, до якої з воюючих країн приєднатись для того, щоб здобути максимальні вигоди з світової війни для себе.

Ці хитання італійської буржуазії були розв'язані лондонською угодою (1915 р.), коли Італію умовили країни Антанти — Англія і Франція, обіцяючи їй в результаті війни нові території в Африці, Малій Азії і на Балканах. Зокрема Італії обіцяли частину з німецьких колоній в Африці, у випадку, коли при допомозі Італії пощастить забезпечити перемогу. Італія вступила в війну на боці Антанти. Правда, в першому ж великому бою під Капоретто італійська армія була розбита австрійцями (до речі, цей бій під Капоретто італійський фашизм зображує, як гігантську перемогу італійських військ). Але свою роль італійська армія все ж відіграла: вона відтягнула значну частину австрійських військ з других фронтів і тим самим забезпечила Антанті можливість більш успішно вести війну проти Німеччини і Австрії на інших ділянках воєнних дій.

Після світової війни, коли укладався версальський договір, при поділі здобичі Італію обіщали великі імперіалістичні акули. Обіцяних німецьких колоній Італія не одержала. Камерун, який обіцяли Італії, одержала Франція як підмандатну територію. Італії за договором 1915 р. обіцяли також Далматське узбережжя Адриатичного моря (частина старої Австро-Угорської імперії). Франція вчинила опір цьому і в результаті цього виросла велика Юго-Славія і відокремилася Албанія. Інтереси італійців і на Адриатичному морі таким чином не були задоволені.

Італія спробувала силою захвати Фіуме. Це їй не пощастило, довелося звідти піти. Таким чином Італія не зуміла не тільки Середземне, але й Адриатичне море перетворити на своє внутрішнє море. Італія спробувала тоді зайняти територію в Малій Азії (захоплення Адалі), але і звідси, через опір з боку Франції, Італії довелося піти. В результаті Італія, як територіальні надбання, після світової війни одержала тільки частину австрійського Тіроля й невелику, дуже незначну частину Австрії на березі Адриатичного моря. Звичайно, такий розподіл здобичі ніяк не задовольнив апетити італійських імперіалістів, і тому в післявоєнний період італійська буржуазія шалено поривається до завоювання нових колоній, але в той же час безсила здійснити ці плани через те, що вона неспроможна подолати опір Англії і Франції, які захо-

пили основні ласі куски і чинять великий опір на всіх ділянках, де Італія намагається укріпити свої інтереси.

Це становище Італії обумовило певну залежність Італії від англійської політики. Оскільки Франція перешкоджала захопленню Італією берегів Адріатичного моря і захопленню частини Малої Азії, Італія більше наблизилась до Англії, яка є найсильнішим конкурентом Франції на Середземному морі і за допомогою якої Італія могла сподіватися здійснити хоч би частину своїх імперіалістичних планів.

Війна з Абіссінією є тепер новим ступенем в експансії Італії на найслабкшій, щодо можливості опору, ділянці африканського континенту, де Італія намагається здійснити свій план «великої Італії», план перетворення Італії на велику колоніальну державу.

Чому саме Абіссінія стала об'єктом зажерливості італійського імперіалізму? Для цього безперечно є ряд підстав. Насамперед те, що все африканське узбережжя Середземного моря поділене між Францією і Англією, а воювати з ними тепер Італії не під силу. Абіссінія ж, знаходячись по сусідству з італійськими колоніями, країна багата своїми природними ресурсами. На відміну від Тріпелі і Кіренаїки Абіссінія є країною, що може забезпечити розвиток італійської промисловості, маючи в своїх надрах і нафту, і кам'яне вугілля, і залізну руду, і свинець і кам'яну сіль, і золото. В той же час Абіссінія становить великий інтерес для Італії своїм географічним і стратегічним положенням. Захоплення Абіссінії, перетворення її в підлеглу Італії територію дуже послаблює становище англійського імперіалізму на Червоному морі, на Суецькому каналі й тим самим зміцнює становище Італії на Середземному морі.

Досить глянути на карту Абіссінії, щоб зрозуміти це. З заходу до Абіссінії прилягають англійські території — англійський Єгипет на північному заході, англійський Судан на заході, Уганда і Кенія на південний захід від Абіссінії, з північного сходу — Британський Сомалі, а за ним — Баб-Ель-Мандебська протока і Аден. Коли б Італія зайняла Абіссінію, то між британськими володіннями утворився б великий клин, що послаблює становище Великобританії в Африці, на Червоному морі і в Адені. Таким чином з погляду географічного і стратегічного становища Абіссінія становить для італійського імперіалізму виключний інтерес.

Для здійснення планів італійського імперіалізму велике значення має й те, що Італія в Еритреї і в Італійському Сомалі має вихідну територію для розгортання наступу на Абіссінію. Це — території, якими Італія володіє майже 50 років і на яких вона вже зуміла укріпитися.

І, нарешті, вибір Абіссінії обумовлюється ще тим, що Абіссінія — єдина зовні незалежна країна в Африці, й через свою економічну, політичну і воєнну відсталість становить найслабкшу країну.

Використовуючи суперечності між Францією і Англією, розраховуючи на те, що ні одна з цих країн не схоче втручатися в боротьбу проти Італії, італійські імперіалісти вважали, що їм доведеться боротися безпосередньо тільки проти самої Абіссінії, над якою Італія має великі переваги у вигляді своєї озброєної передовою технікою армії, яка вже має досвід боротьби в умовах сучасних воєн. Італія сподівалася також на використання внутрішніх суперечностей між окремими феодалами в цій економічно і політично відсталій країні. Всі ці обставини обумовлювали тепер вибір Абіссінії, як об'єкта для агресії, оскільки італійська буржуазія не могла розраховувати на захоплення інших територій в північній частині Африки.

Необхідно ще докладніше зупинитися на італо-французьких і англо-французьких суперечностях, щоб зрозуміти позицію різних держав і насамперед позицію всіх цих трьох держав в теперішніх імперіалістичних суперечностях. У всій зовнішній політиці Італії суперечності з Францією мають велику давність. Вони виникли ще тоді, коли після Берлінського конгресу 1878 року Франція, за пропозицією Англії і Німеччини, захопила Туніс — територію найближчу до Італії, відокремлену від італійської Сіцилії тільки вузькою смугою моря¹.

Італія спізнилася з своєю претензією на Туніс, і Англія відограла в цій справі дуже невелику роль, що дозволила їй згодом використати суперечності між Італією і Францією. Англія прекрасно знала, що захоплення Туніса Францією одразу підбурить Італію проти Франції. В цьому була зацікавлена і Німеччина, яка після війни 1870—1871 рр., що закінчилася відірванням від Франції Ельзаса-Лотарингії, намагалася відвернути увагу Франції від реваншистських цілей, від цілей повернення Ельзаса-Лотарингії Франції.

Тому Бісмарк, дуже розумно розраховуючи, підтримав пропозицію Англії про передання цієї території Франції. З того часу антагонізм між Францією і Італією тягив над зовнішньою політикою Італії і Франції протягом більше 60 років. Італійська буржуазія згодом зрозуміла, яке велике значення мало б для неї володіння Тунісом, бо це справді дало б можливість Італії зайняти вирішне становище на Середземному морі, оскільки вона б мала можливість, закріпивши ці ділянки, в разі необхідності закрити Середземне море на найбільш вузькій його ділянці.

Зрозуміло, що ця небезпека чудово усвідомлювала Англія, коли вона, зігравши на суперечностях, сприяла захопленню Туніса Францією, щоб протиставити Францію Італії на Середземному морі.

Надалі Англія всіма способами намагалася зіткнути на ділянці Червоного моря Італію з Францією, сприяючи захопленню Італією окремих ділянок, що безпосередньо прилягають до французьких володінь, або перешкоджають взагалі закріпленню Франції на Червоному морі, тим самим забезпечуючи своє пануюче становище на Червоному морі.

Туніська проблема, боротьба за Туніс ще на початку XX сторіччя служить перешкодою в стосунках між Францією і Італією і навіть після світової війни питання про Туніс є одним з найгостріших питань фашистської агітації у питаннях зовнішньої політики Італії. Італійські фашисти спекулюють на тому, що в цій французькій колонії за переписом французів менше, ніж італійців. Італійців, мовляв, 89.000, а французів 71.000, і тому італійці ніби мають всі права на Туніс. При цьому фашисти навіть не згадують про корінне арабське населення — 1.700 тисяч населення. Виходячи з співвідношення мізерної кількості європейців, що живуть у Тунісі, італійські фашисти претендують на те, що Туніс є італійська територія. Вони так і називають Туніс — італійською колонією, керованою Францією. Італійські фашисти обіцяють «синам Італії» повернення у лоно батьківщини шляхом приєднання Туніса до Італії. Французька ж буржуазія застосовує цілий ланцюг заходів до перетворення італійців, що живуть в Тунісі, у французьких громадян.

Одним з вогнищ стикання інтересів Франції і Італії є також ділянка на кордоні Тріполі. Безпосередньо до Тріполі прилягають французькі колонії: Тібестія, Дабур, район озера Чад, далі за якими йдуть французькі колонії, що виходять безпосередньо до Атлантичного океану.

¹ Бізерта в Тунісі знаходиться від Сіцилії всього в трьох годинах їзди.

Італія, захопивши Тріполі, розраховувала на одержання доступу через пустиню Сахару до тих багатих колоній, що знаходяться на Атлантичному березі Африки. І тепер вона вимагає після світової війни приєднання до себе Тібестії. Звичайно, тим самим Італія наближається до озера Чад, яке знаходиться всередині Африки і володіння яким відкриває доступ до багатих французьких колоній.

Деякі мізерні поступки Італії пощастило вирвати у Франції. Вона одержала у Франції дві оази на заході Тріполі—Гадамес і Гат—і кусок пустинної місцевості Фецаї на південному заході Тріполі. Але ці поступки з боку Франції, звичайно, ні в якій мірі не могли задовольнити апетитів італійської буржуазії. Вона плекає плами, які в свій час плекала Німеччина, коли була ще колоніальною державою в Африці,— плани захоплення пояса, що перетинає Африку від Середземного моря до Атлантичного океану. Саме таку мету переслідує заглиблення Італії з Тріполі вглиб, в пустиню Сахару. Італія вимагає від Франції Еннеді, Тібесті, Барка, що прилягають до Тріполі і становлять вихід до озера Чад. Економічного значення ці колонії покищо не мають.

Суть італійської колоніальної експансії в Тріполі, звичайно, добре розуміє французький імперіалізм. Тому він прикладає всіх зусиль до того, щоб перешкодити італійцям проникнути вглиб материка, в пустиню Сахару.

Сутички між Францією і Італією на протязі всього періоду після світової війни відбувалися також на Балканах, де Франція боролася за утворення могутньої Юго-Славії, як свого оплоту на Балканах, і перешкоджала, зокрема, захопленню Італією Далматського узбережжя Адріатичного моря, вкоріненню Італії в Абіссинії.

Цей ланцюг суперечностей між Францією і Італією, що триває ще з кінця 70 років, дуже цікавий для пояснення ряду питань, зв'язаних з суперечностями сьогодення. Франція з охотою пішла б на експансію Італії в якійнебудь іншій частині Африки, зокрема, в Абіссинії, аби цим самим відкупитися від претензій й домагань Італії в районі Тріполі і Туніса. Франція рада відкупитися за рахунок англійських інтересів в Абіссинії, або в іншій частині Африки, щоб тим самим відвернути загрозу своїм інтересам. Ця обставина, поряд з тим, що Італія разом з Францією мали спільний інтерес проти англо-Німеччиною Австрії, послужила, зокрема, предметом договору, укладеного в січні 1935 р. між Францією і Італією, за яким Франція обіцяла Італії підтримати експансію Італії в Абіссинії і стримувати Юго-Славію щодо інтересів Італії в Албанії (як відомо, Юго-Славія перешкоджає дальшому проникненню і укріпленню Італії в Албанії, тобто на східному узбережжі Адріатичного моря). Так намітилося усунення безпосередньої сутички інтересів Італії і Франції ціною інтересів Англії.

Таким чином англо-французькі суперечності весь час переплітаються з італо-французькими суперечностями. Англо-французькі суперечності особливо загострилися після світової війни, бо виникло питання—хто буде мати гегемонію в Європі. В інтересах послаблення впливу Франції на протязі всього періоду після світової війни Англія нерідко заgravала з Німеччиною і підтримувала Німеччину в окремих моментах, коли остання намагалася звільнитися від Версальського договору.

Не випадково поворот Франції на зближення з Італією, тобто укладення договору в січні 1935 р. між Італією і Францією з умовою підтримки Італії в Абіссинії, збігається з моментом, коли Англія пішла

на найбільше загравання з Німеччиною. Морський договір Англії з Німеччиною, порушення, таким чином, угоди в Стрезі, договір про морський флот, націоналістичний путч в Австрії, на який Німеччина також не пішла б, коли б не було згоди Англії, викликали відповідні дії Франції в формі укладення договору з Італією за рахунок інтересів Англії на Середземному і Червоному морях.

Італія, використавши угоду з Францією, почала здійснювати своє просування в Абіссінію, тим самим загрожуючи безпосереднім інтересам Англії, бо загроза Великобританській імперії в цій частині земної кулі на сьогодні є найнебезпечнішою. Коли б Італія укріпилася як могутня колоніальна держава на Червоному морі поблизу Баб-Ель-Мандебської протоки і фортеці Аден, то тим самим був би поставлений під загрозу зв'язок Англії з Індією, з Австралією, тим самим підсилюлися б відцентрові сили цих двох домініонів Англії, тим самим ставилася б на карту цільність Великобританської імперії.

Цю обставину чудово усвідомлюють і Італія, і Англія, і Франція. Тому Англія з такою активністю організує опір вкоріненню Італії в Абіссінію й тому саме Франція грає на цій небезпеці для того, щоб примусити Англію відмовитися від загравання з Німеччиною.

Англія тепер не зацікавлена ні в підсиленні Італії, ні в своїй сутичці з Італією в новій імперіалістичній війні, бо, володіючи найціннішими колоніями, найціннішими ділянками на земній кулі, вона не хоче зазнати ризику їх врати в майбутній війні. Італія стала для Англії небезпечною в економічному, політичному і воєнному відношенні країною і даліше її зміцнення ще більше буде загрожувати Англії. Англії вигідніше мати незалежну Абіссінію, ніж італійську Абіссінію.

Поряд з інтересами охорони своїх морських шляхів, Англія має в Абіссинії безпосередні інтереси, зв'язані з Єгиптом. Ніл — ріка, що зростає Єгипет і Судан, води якої використовуються передусім для бавовництва, має свої витіки в Абіссинії в озері Тан. Англія зацікавлена в тому, щоб вона регулювала водне господарство Ніла, бо від цього залежить бавовництво в Єгипті і Судані, бо від цього залежать кровні інтереси Англії. Область витіків Ніла (це визнає тепер значна частина всієї буржуазної преси) стала найчутливішим місцем усієї Британської імперії.

Вся буржуазна преса згадує випадок у Фашоді (пункт у верхів'ях Ніла). Коли в 1898 році Франція намагалася з одним загонем під керівництвом капітана Маршена шляхом афери закріпитися на верхів'ях Ніла, Англія негайно рушила з Єгипта війська в Судан, і Франція повинна була піти з верхів'їв Ніла. Англія завжди добре охороняла свої інтереси в верхів'ях Ніла і не мирилася з проникненням будького в цей район. Ще в 1925 році Італія і Англія уклали між собою договір, за яким Англія погоджувалась на проведення Італією залізниці через Абіссінію, тобто на сполучення залізницею двох італійських колоній — Еритреї і Сомалі, за що Італія давала згоду на побудову Англією греблі в верхів'ях Ніла. Ця гребля має велике значення для Англії, оскільки вона забезпечує регулювання водного господарства в Судані, який Англія тепер хоче перетворити в основну сировинну базу своєї бавовняної промисловості, бажаючи звільнитися від виключної залежності від єгипетської бавовни. Тому Англія ніяк не може примиритися з тим, щоб водне господарство Ніла попало під контроль Італії. Цей договір сили так і не набув, зокрема в зв'язку з втручанням Сно-

лучених Штатів Америки¹. Боротьба між Італією і Англією загострювалася далі. У відповідь на спроби Італії цілком заволодіти Абіссінією. Англія висуває лозунг: «руки геть від верхів'їв Ніла», одягнений в зручну форму — «захисту незалежності Абіссинії». Англія не зацікавлена у війні в Африці і тому, що всяка війна на чорному континенті — в Африці — погубила б ті внутрішні приховані сили, що криються в середовищі пригнічених народів Африки, незадоволених британським пануванням. Англія побоюється розворушити незадоволені, пригнічені народи; бо ця війна Італії і Англії на території Африки неминуче призвела б до того, що зайнята боротьбою в Абіссинії і послаблена на інших ділянках воєнна сила Англії не могла б стримувати ці приховані сили й перешкоджати повстанню пригнічених народів в англійських колоніях, насамперед в центральній і південній Африці.

Якщо для Англії найуразливішим місцем тепер є верхів'я Ніла і райони, що прилягають до Червоного моря і Суецького каналу (до речі, Італія зуміла забезпечити собі певні інтереси і на Аравійському півострові, уклавши вигідні для себе договори з Йеменом і Геджасом, тим самим поставивши під загрозу англійські інтереси на цій ділянці), то для Франції найуразливішою ділянкою тепер є її кордон з Німеччиною. Франції тепер більш-менш байдужа експансія Італії в Абіссинії, і вона може тут жертвувати в деякій мірі своїми інтересами, оскільки в її плани не входить захоплення Абіссинії і її цікавлять тільки певні вигоди, зв'язані з залізницею Джебуті — Аддіс-Абеба, яка транспортує 80% експорту Абіссинії, тим самим становлячи певні економічні вигоди Франції.

Якщо Франція зацікавлена в захисті тільки своїх обмежених економічних інтересів в Абіссинії і може навіть жертвувати ними, то головна увага Франції прикована до взаємовідносин її з Німеччиною. Для Франції тепер найбільшою небезпекою є нослення Німеччини — як економічне так і воєнне. Загроза «аншлюсу» — приєднання Австрії до Німеччини, захоплення Німеччиною Мемеля, експансія Німеччини на інших ділянках — всі ці питання тепер є основними питаннями, що хвилюють французький імперіалізм. Спільна в воєнному і економічному відношенні Німеччина загрожувала б завоюванням, з якими Франція виїшла з світової війни, і створила б небезпеку неминучої нової воєнної сутички з Німеччиною, в якій Франція може бути і стороною, що не переможе. Франція в даний момент не зацікавлена в війні, тимчасом як швидке зростання військової сили Німеччини прискорить підготовку нової війни.

В зв'язку з цим, Франція тепер намагається зіграти на італо-англійських суперечностях з тим, щоб перешкодити Англії надалі підтримувати агресивну політику Німеччини, прив'язати Англію знову міцніше до Версальського договору. Для цього Франція використала, як козир, карту Італії, уклавши з останньою договір в січні 1935 р.

Загравуючи з Італією, Франція переслідує завдання послабити натиск Італії на французький Судан, відвернути увагу Італії від території, що безпосередньо належать Франції, спрямувати її активність у бік англійських володінь і цим послабити позицію Англії і примусити її відмовитися від підтримки політики Німеччини.

Відчувши велику загрозу в італійській експансії в Африці, Англія зробила крутий поворот у своїй політиці в Європі. Заява Хора, скерована

¹ Як тільки стало відомо про укладення договору між Англією і Італією, абіссінський негус дістав позицію від Сполучених Штатів Америки про надання концесії на побудову греблі коло верхів'їв Блакитного Ніла. Справакінчалася тим, що негус відмовився від пропозиції Англії і Італії, і договір між ними сили не набув.

проти Німеччини, по суті була визнанням помилковості політики Англії, спрямованої на зближення з Німеччиною. Англія прагне відновити, в інтересах опору проти Італії, добрі стосунки з Францією і добитися тим самим її підтримки проти Італії в справі застосування санкцій. Англія хоче вчинити опір Італії, але не шляхом війни, а шляхом економічних санкцій, які б застосовувались нею не від однієї Англії, а від усіх країн, що входять в Лігу націй, при підтримці найбільшої середземної держави — Франції. Така політика Англії. Тому Англія і заграє з Францією, намагаючись тим самим купити її підтримку проти Італії. В цій справі дуже характерний той торг, що відбувався між Англією і Францією щодо питання про застосування санкцій.

Франція, бажачучи цілком використати Англію в своїх інтересах у Європі, зажадала такого тлумачення агресора — нападаючої сторони, що підпадає під застосування пункта устава Ліги націй про економічні і воєнні санкції, — під яке підходила б не тільки Італія, але й Німеччина.

Англія всіма способами намагалася під розуміння агресора підвести тільки нападаючу сторону на морі і в повітряному бою і навіть спробувала звести питання про застосування санкцій до конкретного випадку з Італією, тобто намагалася одержати підтримку Франції в конкретному випадку нападу Італії в ділянці Середземного моря — на інтереси Англії.

Франція, щоб відірвати Англію від Німеччини, виставила в протязу свої вимоги, а саме — таке розуміння нападаючої сторони, під яке обов'язково повинна підійти Німеччина, а саме — напад і в повітрі, і на морі, і на суші поза залежністю від тієї чи іншої території. Крім того Франція настоювала на розумінні під нападаючою стороною всякого порушника умов Версальського договору. Таким чином Франція обіцяла Англії свою підтримку проти Італії тільки в тому випадку, якщо Англія зобов'яжеться застосовувати санкції проти всякої держави, що порушує Версальський договір. Для Франції це означало — підтримку Англії в справі застосування санкцій проти Німеччини, яка порушує Версальський договір і шалено озброюється, підготовляючи приєднання Австрії, захоплення Мемеля і т. д.

Цей торг, що провадився під виглядом дипломатичних переговорів про розуміння агресора, приховує за собою складне сплетіння різних інтересів. Англія тепер примушена йти на поступки тому, що без підтримки Франції вона не зможе перешкодити італійському просуванню в Абіссинії. Але і Франція тепер охоче йде на відмовлення від свого, тільки по в січні 1935 року укладеного, договору з Італією, аби забезпечити себе від агресії Німеччини.

Таким чином відновлюється становище, яке існувало до маневру Англії з Німеччиною і до укладення Францією договору з Італією, тобто тепер Англія починає вихваляти Лігу націй, як єдину перешкоду до розгортання війни.

І тут ми особливо добре бачимо, наскільки правдива політика більшовицької партії і нашої країни. Товариш Сталін в розмові з Дюранті говорив, що ми спробуємо використати Лігу націй, як горбок, що може хоч би в деякій мірі затримати розгортання нової імперіалістичної війни. . . . *якщо Ліга зможе бути якимсь горбком на шляху до того, щоб хоч би трохи утруднити справу війни і полегшити справу миру»* (Й. Сталін).

Ліга націй могла б виступити саме як той горбок (тільки горбок), що може бути перешкодою в розгортанні війни в Абіссинії й тим самим затримати розгортання нової імперіалістичної війни, бо треба бути наївним, щоб не розуміти, що вторгнення італійської армії в Абіссинію

утворює загрозу дальшого ускладнення театрів воєнних дій, приєднання нових сторін, що борються, і розгортання нової імперіалістичної світової війни.

При договореності між Англією і Францією Італія потрапляє до скрутного становища, до становища ізольованої держави, що не може розраховувати на підтримку на Середземному морі і в Африці. Німеччина тепер примушена зайняти надто вичікувальну позицію. Вона не може розв'язати мемельської проблеми, якщо не забезпечить собі прихильного ставлення до розв'язання цього питання з боку Англії. Тому характерним для німецької політики тепер є вичікування, поки буде більш-менш ґрунтовно розв'язане питання про взаємні відносини між Англією і Францією.

Якщо Франція з Англією договоряться по основних питаннях, Німеччина примушена буде стримувати свою активність в справі підготовки захоплення Мемеля і приєднання Австрії.

Не варто проте спрощувати всієї складності позицій французьких і англійських імперіалістів. Якщо Англія тепер виступає за застосування санкцій, тобто економічних заходів проти Італії, то в самій Англії серед консерваторів є групи, які виступають проти того, щоб добитися застосування санкцій до Італії ціною угоди з Францією.

Такі ж суперечності є і в таборі французької буржуазії. Французькі фашисти виступають проти застосування санкцій до Італії. Але за цією позицією ховається насамперед бажання скинути уряд Лаваля, який фашисти обвинувачують в ніби «заграванні з лівими», в ніби терпимому ставленні до утворення єдиного фронту робітничого класу і недостатній розправі з робітничими організаціями і з комуністичною партією. Виступ французьких фашистів проти застосування санкцій є чисто внутрішня махінація, ажніяк не розрахована на зміну всієї зовнішньої політики Франції.

Яка позиція в італо-абіссінській війні держав, що не є членами Ліги націй?

Сполучені Штати Америки безперечно зацікавлені в послабленні Англії, але тепер, в зв'язку з наближенням строку виборів, уряд і буржуазні партії Сполучених Штатів примушені робити вигляд, що вони проти війни. Тому вони виступають за самостійне застосування санкцій, хоч, безперечно, це застосування санкцій буде дуже умовним, тим більше, що серед самої американської буржуазії тепер відбувається боротьба у питанні про застосування санкцій — торгувати чи не торгувати з Італією. Основне, чим визначається тепер політика США, це передвиборні обставини, які примушують бути стриманим щодо війни й робити вигляд, що США виступають як носії миру.

Японія має значні інтереси в Абіссинії, головним чином, торгові. Японія захопила в свої руки значну частину імпорту: 75% імпорту в Абіссинії тепер уже належить Японії. Крім того, Японія одержала в останній час ряд концесій. Вона надіслала до Абіссинії також своїх воєнних радників. Японія зацікавлена в певному послабленні Англії, щоб примусити Англію піти на поступки в Китаї. Японія тепер веде переговори з Англією про розподіл сфер впливу в Китаї. Чим Англія слабкіша, чим більше загроз буде її інтересам, тим вона швидше піде на поступки Японії, щоб заручитися її підтримкою. Будучи зацікавлена в певному послабленні Англії, Японія все ж не зацікавлена і в тому, щоб зміцнились позиції Італії. Для Японії вигіднішим є збереження зовнішньої незалежності Абіссинії. Тому позиція Японії тепер така: вона підтримує абіссінського негуса продажем зброї, своїми воєнними радниками

і т. інш., намагалися завойовувати і зміцнювати свій економічний вплив в Абіссинії.

Фашистська Німеччина солідаризується з загарбницькою політикою Італії, бо, як це говорить тепер вся провідна німецька преса, Італія є, мовляв, такою ж країною без простору («das Land ohne Raum»), якою ніби є Німеччина, а також і Японія. Провадячи розгнуждану милітаристичну пропаганду, німецький фашизм намагається навіяти масам, що країни, які опинилися «ображеними під сонцем», мають право розв'язувати свої інтереси на шляхах збройного захоплення тих територій, що не використовуються достатньо, які заселені народами, що не можуть, мовляв, самостійно будувати свою культуру.

Німеччина підтримує політику Італії тому, що розв'язування війни тепер в її інтересах. У випадку, коли італо-абіссінська війна розшириться, Німеччина розраховує, перше, реалізувати свої плани в Європі і, подруге, поставити питання про свій кусок при розподілі колоній. Недарма німецька провідна преса тепер підкреслює: ось як треба брати колонії! — так, як це робить Італія.

Фашистська Німеччина зацікавлена в розв'язуванні війни. Не в її інтересах досягнення угоди між Францією і Англією в цьому питанні.

Тому Німеччина тепер посідає вибітківальну позицію і тимчасом підтримує Італію, продаючи туди свої товари. В останній час особливо підсилюється німецький експорт в Італію вугілля і заліза. Німеччина виступає проти застосування санкцій.

Між Німеччиною і Італією стоїть нерозв'язана австрійська проблема. Італія побоюється захоплення Австрії Німеччиною і, таким чином, з'явлення останньої безпосередньо коло своїх кордонів. Для Італії краще мати слабкого сусіда, як маломіцну Австрію, а не сильну Німеччину, яка може поставити питання про повернення австрійського Тіроля, заселеного німцями, й що знаходиться тепер під владою італійців. Тому Італія весь час виступає проти так званого аншлюсу — проти приєднання Австрії до Німеччини.

Чи можливе зближення Німеччини і Італії без розв'язання австрійської проблеми? Так, можливе. Німеччина вже запропонувала Австрії укласти пакт про ненапад на 5 років. Цей жест, розрахований на заспокоєння італійського фашизму, показує, що Німеччина сама ураховує, трудність розв'язання австрійської проблеми в душі прискореного і безпосереднього приєднання Австрії. Аналогічний жест в останній час робить і італійський фашизм, знімаючи з тірольського кордону частину італійських військ. Але для того, щоб зрозуміти всю складність переплетень інтересів Німеччини і Італії в Центральній Європі і можливість загальної політики Німеччини і Італії, необхідно зупинитися на двох їх союзниках — на Угорщині і Польщі. Угорщина і Польща тепер зацікавлені в агресії проти Чехо-Словаччини, яка дотримується французької орієнтації. Погляди Польщі спрямовані також на Литву.

З другого боку, Угорщина є союзником Італії і цілком не виключається угода між Італією і Німеччиною, Угорщиною і Польщею, щоб збити певну силу і подати свої вимоги Франції і Англії.

Заграванням з Німеччиною Італія безперечно буде тиснути на Францію, щоб добитися більш терпимого ставлення з боку Франції до своєї агресії в Абіссинії, тобто несумлінного виконання Францією зобов'язань перед Англією.

Все це говорить про те, наскільки складний тепер клубок імперіалістичних суперечностей і наскільки суперечності між інтересами різних імперіалістичних країн, що виявляються в Абіссинії, переплітаються

з усякими іншими суперечностями на різних ділянках земної кулі і, зокрема, в Центральній Європі. Все це говорить зайвий раз про те, що даліше розв'язування воєнних дій в Африці може привести до світової війни. Розвиток італо-абіссінської війни, як і воєнна окупація Японією окремих частин Китаю, означає по суті вивозання в цю світову імперіалістичну війну.

З ясного розуміння становища в таборі імперіалістів і урахування всього сплетіння їх суперечностей — впливають позиції СРСР в боротьбі проти загрози війни.

Розгортання війни загострює загрозу нападу на Радянський Союз з боку імперіалістів. «Дейче альгемейне цейтунг» — газета особливо близька до провідних воєнних кіл, до германського генерального штабу — пише, що «Німеччина, зв'язана до того ж Берсалем — в своїх європейських кордонах потребує розширення своєї переселенської і сировинної бази». Зрозуміло, що фашистська Німеччина, зустрівши труднощі в здійсненні мемельської проблеми, в здійсненні австрійської проблеми, які переплітаються з внутрішніми труднощами німецького фашизму, що все зростають і загострюються, намагається пожвавити свої плани агресії проти Радянського Союзу. На це, в певній мірі, її штовхає Англія. Англійська буржуазна преса з особливою наполегливістю підкреслює, що питання про розподіл сировини, запропоноване Хором, не має на увазі підтримки колоніальних вимог Німеччини. Хор підкреслив, що Ліга націй повинна забезпечити і задовольнити інтереси всіх держав до сировини, але ця пропозиція не спрямована на підтримку Німеччини щодо її прагнень до повернення старих колоній. Отже Англія не обіцяє Німеччині якихнебудь колоній в Африці, не обіцяє повернути їй старі колонії, як джерела сировини, а, навпаки, вказує німецькому фашизму на необхідність експансії проти СРСР. Коментуючи позицію Англії, «Манчестер гардіан» пише: «...зазіхання колоніальної Німеччини спрямовані не по той бік моря, а на Східну Європу, де вона хоче продовжувати справу тевтонських рицарів».

Очевидно всякому, що мова йде про Радянський Союз в цілому і, зокрема, про Радянську Україну, де німецька зброя вже знаходила своє застосування.

Так, італо-абіссінська війна через цілий ланцюг складних переплетень імперіалістичних суперечностей нерозривно пов'язана із зростанням загрози війни Радянському Союзу.

Які перспективи розгортання воєнних дій між Італією і Абіссінією? Конкретний план італійського командування полягає в тому, щоб насамперед перерізати залізницю, що зв'язує центр Абіссінії з морем і дає можливість імпорту і інше.

Італійське командування поставило завданням зустріч італійських військ в центральному пункті цієї французької залізниці — Дірідава, недалеко від Харара. Воєнні дії в Абіссінії дали, на кінець листопада, з захопленням Макале, просування італійських військ вглиб країни на 100—120 км. Але до захоплення Макале абіссінське командування по суті бою не приймало, і з тактичних міркувань відводило свої війська вглиб країни. Ці тактичні міркування, розраховані на підсилення відриву італійських військ від тилових баз, збігалися з періодом мобілізації, що затягнувся і зосередження, а також озброєння абіссінських військ.

Війна Італії в Абіссінії характерна рядом труднощів. Трудність війни в Абіссінії обумовлюється, насамперед тим, що Абіссінія не має добрих шляхів. Перші кроки італійського просування були забезпечені

тим, що Італія побудувала цілий ряд стратегічних шляхів в Еритреї і тим самим забезпечила можливість просування автотранспорту, піхотних і кавалерійських частин. На території ж Абіссинії Італія вступила в смугу, де вже упорядкованих шляхів нема, причому дальше заглиблення в Абіссинію зв'язане з підійманням в гірський район, де просування дуже утруднене через необізнаність італійців з цією місцевістю і відсутність упорядкованих шляхів.

Військові фахівці, зокрема німецькі, особливо підкреслюють, що хоч італійська воєнна техніка і є однією з передових, але вона може виявитися обеззброєною в умовах великої іористості театру воєнних дій в глибині Абіссинії, де деякі перевали досягають висоти 3 тисячі і вище метрів над рівнем моря.

Все ж Італія має і свої переваги перед Абіссинією у війні. Безперечно, що щодо воєнно-технічної оснащеності, то Абіссинія надзвичайно відстає від Італії, не маючи ні авіофлоту, ні танків, ні достатньої кількості сучасних технічних наземних знарядь, крім артилерії і кулеметів.

Мобілізаційне населення Абіссинії приблизно обчислюється двома мільйонами чоловік. Ця цифра, проте, дуже умовна, бо точна кількість населення в Абіссинії невідома (приблизно вона хитається коло цифри понад 10 мільйонів; різні джерела обчислюють його в кількості від 5—15 мільйонів чоловік). При племінному, напівкочовому образі життя населення встановити кількість населення в Абіссинії дуже важко. Сама Абіссинія обчислює свою військову міць в 1.058 тис. чол. Ця дуже умовна цифра включає всі загоны окремих князів, так званих расів.¹ Абіссинія знаходиться в своєму розвитку на щаблі феодальної країни, що переходить до абсолютної монархії. Значну частину військ Абіссинії становлять різні племена під керівництвом феодальних князів. Італія розраховувала, що вона внесе різнобіт у взаємовідносини цих князів і відірве деяких з них спід керування негуса, але це їй в основному не пощастило; в усякому разі покищо майже всі князівки і племена згуртовуються навколо центральної влади в Абіссинії і виступають проти Італії. На бік Італії досі перейшов лише один рас провінції Тігре, призначений італійським командуванням губернатором цієї ж провінції.

Не маючи не тільки перевал, але в значній мірі відстаючи від Італії щодо своєї військової могутності і військово-технічного оснащення своєї армії, Абіссинія безперечно повинна використати природні умови країни, дикість театру воєнних дій для опору італійським військам. Чинити опір у позиційній війні передовим технічним знаряддям італійської армії абіссинська армія неспроможна, але зате абіссинська армія що володіє знанням театру воєнних дій, має велику можливість використання тактики партизанської війни і це, очевидно, тепер вже починає виправдовуватись.

Абіссинія має добру кавалерію для застосування її в пустинному районі Данакіль, що прилягає до Еритреї і французького Сомалі. Данакіль становить піщану пустиню, для просування по якій не пристосовані італійці, але цілком пристосовані абіссинські вершники. Просування передових технічних знарядь італійської армії по цій місцевості утруднене так само, як і зв'язок італійських військ, що просуваються вглиб Абіссинії, з основними базами постачання, які знаходяться в Еритреї. Цим самим полегшується можливість партизанської війни проти італійської армії.

¹ В Абіссинії 5 расів і 2 негуси, а головний з цих князів називається— негус мегесті, тобто «король королів».

Наприкінці листопада успішні партизанські дії великих з'єднань абіссінських військ примусили італійські війська покинути Макале на північному фронті і майже цілком очистити абіссінську територію на південному.

Труднощі Італії на театрі воєнних дій ускладнюються тим, що кожна ділянка повинна бути закріплена побудовою баз для армії і забезпечення її водою. Райони на схід від Ніла надзвичайно бідні водою. Проблема води є однією з найгостріших проблем для армії, що просувається в пустинній місцевості. Передову ж, технічно-оснащену регулярну армію Італії можна вести вперед лише при умові безперервного постачання бензином, боєприпасами і водою. Тепер навіть італійська преса починає вже писати про труднощі боротьби. Дальше заглиблення, безперечно, ще більше ускладнить ці труднощі Італії і тим самим ще більше полегшить абіссінським військам можливість чинити опір італійцям в партизанській війні.

Досвід перших двох з половиною місяців війни показує, що Італія не зможе здійснити план швидкого перехоплення з двох сторін Абіссинії і перехоплення залізниці і що війна в Абіссинії неминуче затягнеться, а тим самим ускладниться і всі труднощі Італії.

Італія уже тепер переживає великі господарські труднощі. Її золотий запас дуже невеликий, на 1.X—1935 р. він не набагато перевищував 4 мільярди лір. На серйозну позику розраховувати Італії з самого початку війни було дуже важко. Відмовлення в кредиті з боку Англії і Франції утворило для неї значні фінансові труднощі. Застосування ж з листопада кредитних санкцій щодо Італії, поряд з торговими санкціями, примусило Італію купувати все необхідне для воєнної промисловості — сировину і воєнні припаси на наявне золото і невеликі (3—4 мільярди лір) валютні запаси. Звідси виникає і цілий ряд інших труднощів: в постачанні сировиною, в розгортанні воєнної промисловості, в постачанні харчами населення, зростання дорожнечі. (Вже до 1 жовтня, порівнюючи з початком року, в Італії дорожнеча зросла на 39%). Ясно, що при цих умовах абсолютно неминучі всі класові сутички, що загострюються, і підсилення опору робітничого класу імперіалістичній політиці Італії. Це ставить у всій гостроті питання про дальші перспективи італійського фашизму.

Не треба думати, що італійський фашизм уже напередодні загинів. Проте в Італії вже в найближчий час неминуче загострення, швидке наростання класових сутичок в зв'язку з зростанням труднощів війни. Перед робітничим класом і перед компартією Італії відкрився широкий шлях боротьби проти імперіалістичної війни і фашизму.

Позиція СРСР в італо-абіссінській війні абсолютно ясна і чітка. Якщо імперіалісти намагаються договоритися за рахунок абіссінського народу, то Радянський Союз виступає проти війни, за збереження незалежності Абіссинії, проти колоніального поділу Абіссинії. Ніяких суперечностей нема в тому, що Радянський Союз виступає на захист цієї економічно і політично відсталोї країни. Боротьба проти колоніального пригнічення Абіссинії є одночасно боротьба проти імперіалізму, проти планів імперіалістичних акул, проти нових імперіалістичних воєн і це є основним завданням нашої воєнної політики. Зовнішня політика Радянського Союзу спрямована проти організації нової імперіалістичної війни, проти імперіалістичної війни, що готується імперіалістами і спрямовується на зрив будівництва соціалізму. Тому Радянський Союз і проти італо-абіссінської війни, яка означає прагнення розв'язати нову криваву бійню і вповзання в нову імперіалістичну війну. Цю

лінію твердо і послідовно відстоює товариш Літвінов у Раді Ліги націй.

Комуністичний Інтернаціонал виступає проти війни, проти колоніального пригнічення Абіссинії, організовуючи на основі рішень VII конгресу Комінтерну єдиний фронт робітничого класу в боротьбі проти імперіалістичної війни, єдиний фронт робітничого класу, як передумову єдиного народного фронту в боротьбі за мир. Комуністичний Інтернаціонал скрізь, по всіх країнах, поєднує боротьбу проти імперіалістичної війни з боротьбою проти фашизму. В своїй резолюції VII конгрес Комуністичного Інтернаціоналу, як умову успішної боротьби за мир, за підтримку Радянського Союзу, висуває завдання боротьби за підтримку національних визвольних воєн. Підтримка боротьби Абіссинії проти Італії, боротьба проти колоніального пригнічення Абіссинії, є здійсненням цього завдання Комуністичного Інтернаціоналу. Боротьба проти колоніального пригнічення Абіссинії одночасно є початком боротьби за її національне визволення і за розгортання національно-визвольної війни.

Імперіалістичний світ знаходиться в надзвичайно складних суперечностях. Італо-абіссинська війна показує всю складність сплетення й переплетення інтересів різних імперіалістичних держав і в той же час показує величезну навіслу загрозу новій світовій війни, єдиним послідовним борцем проти якої виступає Радянський Союз; підтримуваний комуністичними партіями всього світу. І якщо польські фашисти, устами близької до воєнних кіл газети «Ілюстрований кур'єр підземний», віщують цю війну і говорять: «Колинебудь, можливо, зірветься в Європі буря, яка ліквідує всі суперечності і встановить нову рівновагу на довгий час на міцнішій основі», — то ми можемо сказати, що наша боротьба за єдиний фронт робітничого класу, за єдиний народний фронт в боротьбі з імперіалістичною війною; безперечно, приведе до того, що зірветься буря, яка встановить новий порядок. Але цей порядок не буде капіталістичним порядком, а порядком устрою тієї країни, що тепер єдина виступає під прапором боротьби за мир, проти війни; цей порядок буде порядком нашої країни, країни соціалізму, керованої великим вождем трудящих всього світу товаришем Сталіним.

ПИТАННЯ СОЦІАЛІСТИЧНОГО БУДІВНИЦТВА

А. НЕВІЙ

Заробітна плата і поліпшення матеріального стану пролетаріату

У своїй геніальній промові на першій всесоюзній нараді стахановців вождь світового пролетаріату товариш Сталін дав блискучий аналіз новому вищому еталові соціалістичного змагання, що розпочалося могутнім народним стахановським рухом, який зародився у вугільному Донбасі й бурхливими темпами охопив всі галузі народного господарства нашої країни.

Товариш Сталін з вичерпною повнотою розкрив найглибше коріння, суть і гігантські можливості, наявні в стахановському русі, і намітив нову програму дій, що випливає з цього руху, для більшовицької партії і всього робітничого класу нашої країни.

Всесвітньо-історичне революційне значення стахановського руху полягає в тому, що він:

«ламає старі технічні норми, як недостатні, перекидає в цілому ряді випадків продуктивність праці передових капіталістичних країн і відкриває, таким чином, практичну можливість дальшого зміцнення соціалізму в нашій країні; можливість перетворення нашої країни на найбільш заможну країну.

... він підготовляє умови для переходу від соціалізму до комунізму.

... він містить у собі зерно майбутнього культурно-технічного піднесення робітничого класу...

... він відкриває нам той шлях, на якому тільки й можна добитися тих вищих показників продуктивності праці, які необхідні для переходу від соціалізму до комунізму і знищення протилежності між працею розумовою і працею фізичною»¹.

В цих мудрих словах товариша Сталіна показано, що шлях до остаточної перемоги комунізму над капіталізмом лежить у величезному культурно-технічному піднесенні робітничого класу, у знищенні протилежності між розумовою і фізичною працею, в досягненні на цій єдиної можливій основі такої високої продуктивності праці, яка дозволила б задовольняти всі матеріальні і культурні потреби кожного члена комуністичного суспільства. Шлях цей показує нам стахановський рух, який «... містить у собі перші початки, правда ще слабкі, але все ж початки» майбутнього культурно-технічного піднесення всього робітничого класу і підготовляє умови переходу від соціалізму до комунізму.

Стахановський рух, органічно пов'язаний з новою технікою, виник

¹ Сталін, Промова на 1-й всесоюзній нараді стахановців, Партвидав ЦК КП(б)У, 1935 р., стор. 11.

невипадково, а має коріння в соціалістичній природі нашого суспільного ладу. Стахановський рух — результат гігантських успіхів боротьби партії Леніна — Сталіна за соціалізм, боротьби за вирошування кадрів, за корінне поліпшення рівня життя трудящих.

«За основу стахановського руху, — говорить товариш Сталін, — стало насамперед корінне поліпшення матеріального становища робітників. Жити стало краще, товариші. Жити стало веселіше. А коли весело живеться, робота спориться. Звідси високі норми виробітку. Звідси герої і героїні праці. В цьому насамперед корінь стахановського руху»¹.

Друге важливе джерело стахановського руху — це відсутність експлуатації людини людиною, знищеної Великою пролетарською революцією, і величезна суспільна пошана і повага до трудящої людини, яку виявляють в СРСР. Тільки Велика пролетарська революція могла утворити умови, при яких пролетаріат вперше зміг працювати «не на експлуататорів, не для збагачення дармоїдів, а на себе, на свій клас, на своє радянське суспільство, де у влади стоять кращі люди робітничого класу»².

Нарешті тільки перемоги соціалістичної індустріалізації країни і величезна увага до людей могли забезпечити потрібні матеріально-технічні умови і перспективи гігантського піднесення продуктивності праці і бурхливого зростання нових пролетарських кадрів, які засвоїли техніку.

Вказівки товариша Сталіна, — що основою стахановського руху є насамперед «корінне поліпшення матеріального стану робітників» — дають найглибше теоретичне обґрунтування рухові стахановців, як новому, вищому ступеневі соціалістичної свідомості пролетаріату і нового ставлення до праці, обумовленого неухильним зростанням споживання, що піднеслося до рівня, зовсім неможливого в умовах капіталізму.

Корінне поліпшення матеріального стану всього пролетаріату — закон розвитку радянського соціалістичного господарства — виник в результаті Великої пролетарської революції і встановлення диктатури пролетаріату.

Марксизм — левізм вчить, що найважливішою історичною передумовою і основою основ всякого способу виробництва є той або інший розподіл засобів виробництва, що підводить кожного члена суспільства під історично визначені виробничі стосунки. Історично визначена форма власності на засоби виробництва матеріально обумовлює тільки її відповідний спосіб сполучення робочої сили із засобами виробництва і, отже, тільки її відповідний спосіб виробництва і виробничі стосунки, сукупність яких утворює економічну структуру суспільства.

Основою основ радянської соціалістичної системи господарства є суспільна (державна) власність на засоби виробництва, яка підводить пролетаріат до історично визначених — соціалістичних виробничих стосунків.

Ось чому пролетаріат нашої країни, скинувши під керівництвом більшовицької партії у Великій пролетарській революції буржуазію, як пануючий клас і встановивши свою диктатуру, використав державну владу насамперед для знищення приватної капіталістичної власності на основні засоби виробництва і для заміни її суспільною соціалістичною власністю.

Оволодівши основними вирішальними засобами виробництва, що

¹ Сталін, Промова на 1-й всесоюзній нараді стахановців, Партвидав ЦК КП(б)У, 1935 р., стор. 16.

² Там же.

стали власністю пролетарської держави, пролетаріат організував — обумовлений цією формою власності — соціалістичний спосіб виробництва й відповідні йому соціалістичні виробничі стосунки.

Цим революційним актом пролетаріат знищив основу суперечності капіталістичного способу виробництва, — суперечності між суспільним характером виробництва і приватною формою привласнення, що проявляється в антагоністичній суперечності між виробництвом і споживанням, в анархії виробництва, кризи і інш.

В радянському господарстві не діють закон вартості і додаткової вартості, загальний закон капіталістичного нагромадження і інші закономірності капіталістичного способу виробництва. Основою розвитку радянської соціалістичної системи господарства є диктатура пролетаріату, що обумовлює повні соціалістичні закономірності виробництва і репродукції, нове взаємодіяння виробництва, розподілу і споживання.

Характеризуючи на XVI партійному з'їзді суть і переваги радянської соціалістичної системи господарства в протилежності капіталістичній, товариш Сталін сказав:

«Радянська система господарства означає, що:

1) влада класу капіталістів повалена і замінена владою робітничого класу;

2) знаряддя і засоби виробництва, земля, фабрики, заводи і т. д. відібрані у капіталістів і передані у власність робітничого класу і трудящих мас селянства;

3) розвиток виробництва, підпорядкований не принципів конкуренції і забезпечення капіталістичного зиску, а принципів планового керівництва і систематичного піднесення матеріального і культурного рівня трудящих;

4) розподіл народного прибутку відбувається не в інтересах збагачення експлуататорських класів і їхньої численної паразитичної челяді, а в інтересах систематичного підвищення матеріального становища робітників та селян і розширення соціалістичного виробництва в місті і на селі;

5) систематичне поліпшення матеріального становища трудящих і безперервний ріст їх потреб (купівельної спроможності), будучи постійно ростущим джерелом розширення виробництва, гарантує робітничий клас від криз перепродукції, росту безробіття і т. д.;

6) робітничий клас є господарем країни, який працює не на капіталістів, а на свій власний клас»¹.

Цим товариш Сталін дав блискучу і вичерпну характеристику суті виробництва, розподілу й споживання, як суперечливих моментів єдиного процесу соціалістичного виробництва і репродукції матеріального життя.

І дійсно, пролетаріат СРСР, ставши пануючим класом і встановивши суспільну соціалістичну власність на засоби виробництва, може поєднати робітничу систему із засобами виробництва тільки гармонічно (соціалістично). А соціалістичне сполучення робочої сили із засобами виробництва обумовлюють соціалістичні способи виробництва і відповідні йому соціалістичний розподіл і неухильне зростання рівня особистого споживання.

¹ Сталін, „Питання лєнінізму“, вид. X, стор. 340.

Пролетаріат, як власник засобів виробництва, став в той же час і *організатором* виробництва і власником всіх його результатів. Продуктивні сили, звільнившись від капіталістичних пут, стали розвиватися прискореними темпами за єдиним планом пролетарської диктатури в інтересах самого пролетаріату і трудящих мас.

Але підпорядкування розвитку виробництва інтересам споживання, — це не споживчий соціалізм, це не споживання *всіх* утворених в кожний даний момент матеріальних цінностей. Споживання всього продукту суспільної праці, як цього вимагав Лассаль, що зазнав шпигівної критики Маркса, неможливе навіть в повному комуністичному суспільстві. При таких умовах неможлива була б розширена репродукція, і суспільство залишилося б таким багатим або бідним, як воно було. Тому певна частина результатів виробництва повинна належати виробництву, тобто нагромаджуватися, обертатися в продуктивне споживання.

Нагромадження — найважливіша суспільна функція пролетаріату, оскільки вона є основою розширеної соціалістичної репродукції. Тільки зростаюче соціалістичне нагромадження дозволяє забезпечити швидкі темпи індустріалізації, швидкий розвиток соціалістичного виробництва і на цій основі — систематичне поліпшення матеріального і культурного становища трудящих СРСР.

Соціалістичне нагромадження в СРСР не самоціль, а необхідна основа зростання виробництва і споживання. Тому потрібний такий розподіл народного прибутку, який забезпечує найбільш ефективний розвиток продуктивних сил на тривалий відрізок часу.

Потрібне оптимальне поєднання виробництва і споживання встановлюване свідомо пролетарською диктатурою, виходячи з класових завдань і інтересів соціалістичного будівництва на кожному даному етапі.

На потребу і можливість гармонічного поєднання нагромадження і споживання вказував у своєму історичному рішенні XV з'їзд партії, рішенні, що має величезне теоретичне і практичне значення.

«В ділянці співвідношення між виробництвом і споживанням треба мати на увазі, що не можна виходити з одночасно максимальної цифри того і другого (як цього вимагає опозиція тепер), бо це нерозв'язне завдання, або виходити із *однобічного* інтересу нагромадження в даний відрізок часу (як цього вимагав Троцький, виставляючи пароль твердої концентрації і підсиленого натиску на робітників у 1923 році) або виходити із *однобічного інтересу споживання*. Беручи до уваги і відносну суперечливість цих моментів і їхню взаємодію і зв'язність, причому з погляду розвитку на тривалий час інтереси ці в загальному збігаються, треба виходити із оптимального поєднання обох цих моментів»¹.

Виходячи з основних класових завдань пролетаріату в першій п'ятилітці — завдань соціалістичної індустріалізації і соціалістичної реконструкції сільського господарства, розподіл народного прибутку в першій п'ятилітці був особливо напруженим; потрібна була форсування соціалістичного нагромадження, потрібна була та тверда економія в усьому, про що говорив товариш Ленін ще на IV конгресі Комінтерну.

«Ми повинні економити скільки можливо. Ми економимо на всьому, навіть на школах. Це повинно бути тому, що ми знаємо, що без врятування важкої промисловості, без її відновлення, ми не зможемо збудувати ніякої промисловості, а без неї ми взагалі загинемо, як самостійна країна».²

Розв'язання завдань 1-ої п'ятилітки вимагало того, що «наші госпо-

¹ XV з'їзд ВКП(б), stenографічний звіт, стор. 1248, Партвидав ЦК ВКП(б), 1935 р.

² *Ленін*, Тр., т. XXVII, стор. 349.

дарські плани, і бюджетний і позабюджетний, проходять у нас під знаком напруженості, під знаком серйозних вкладів у справу капітального будівництва, що мають на меті зберегти швидкий темп індустрії»¹.

Величезні капітальні вклади в першій п'ятилітці забезпечили утворення наново важкої індустрії — основи для завершення уже у 2-й п'ятилітці технічної реконструкції всього народного господарства. Успіхи 1-ї п'ятилітки дозволили партії висунути і успішно здійснити завдання збільшення споживання в 2,5—3 рази у 2-й п'ятилітці.

В умовах капіталізму, в силу властивої йому основної суперечності — між суспільним характером виробництва і приватною капіталістичною формою привласнення, що проявляється в антагоністичній суперечності між виробництвом і споживанням, — розвиток продуктивних сил підпорядкований інтересам виробництва і привласненню додаткової вартості. В силу дії загального закону капіталістичного нагромадження, споживання широких трудящих мас — основного споживача буржуазного суспільства — прогресивно відстає від виробництва, а споживання буржуазії і її численної паразитичної челяді, що безперервно зростає, збільшується в міру зростання виробництва.

Гармонічний розвиток виробництва і споживання при капіталізмі неможливий, немислимий. Єдність виробництва і споживання, як єдність антагоністична, здійснюється через циклічний рух капіталістичної репродукції, кризи і т. п. Єдність виробництва і споживання, що виявляється і насильно встановлюється кризою, є лише моментом диспропорційного в цілому руху виробництва і споживання, що відтворюється на основі, яка розширюється з кожним новим циклом.

Протилежно до цього, в умовах радянської соціалістичної системи господарства, де не існує приватнокапіталістичного привласнення, де пролетарська диктатура встановила і відтворює на розширеній основі суспільне виробництво і суспільний розподіл продуктів виробництва, — розвиток виробництва обумовлює відповідне зростання споживання.

Виробництво в СРСР переключене на задоволення тим же утворених і тому безмежно зростаючих матеріальних і культурних потреб широких трудящих мас. Отже, ні про яке перевиробництво — відставання особистого споживання від виробництва не може бути й мови. Навпаки, ми маємо і будемо ще мати відносне відставання виробництва від паярних і безперервно зростаючих потреб трудящих мас.

Споживна сила трудящих мас нашої країни, що не знає ніяких меж суспільного порядку, стала відносно і абсолютно більшою від їх продуктивної сили і це цілком зрозуміло, оскільки соціалістичне виробництво обумовлює собою такий розподіл результатів виробництва, утворює таке споживання і потреби, задоволення яких вимагає безперервного розвитку продуктивних сил.

У радянських умовах зростаючі потреби трудящих мас є найважливішим стимулом і в той же час умовою бурхливого розвитку продуктивних сил. Наявне підтвердження цьому — стахановський рух, що є вирішною сялою дальшого розвитку продуктивних сил нашої країни.

Суперечність між виробництвом і споживанням, суперечність не антагоністична, залишається і при комунізмі, будучи рушійною сялою розвитку комуністичного суспільства.

«Справжня конкуренція, — говорить Енгельс, — це відношення споживної сили до продуктивної сили. В ладі гідному людства не буде іншої конкуренції крім цієї»².

¹ *Сталін*, „Питання левізму“, стор. 364, вид. IX.

² *К. Маркс і Ф. Енгельс*, Твори, т. II, стор. 310.

Таким чином соціалістичний спосіб виробництва, що переміг остаточно і безповоротно в СРСР, утворив цілком протилежні, ніж при капіталізмі, відношення між виробничим і особистим споживанням. В СРСР весь сукупний продукт соціалістично-організованого господарства, заснованого на суспільній соціалістичній власності на засоби виробництва, не є відчуженим продуктом, як це має місце в умовах капіталізму, а належить самим виробникам і тільки їм. Пролетаріат свідомо визначає частку продукту праці, що йде на продуктивне споживання (соціалістичне нагромадження) і на особисте споживання (задоволення особистих потреб), виходячи із корінних і тривалих інтересів соціалістичного будівництва.

Законом розвитку радянської соціалістичної системи господарства є таке оптимальне поєднання продуктивного й особистого споживання на кожному етапі соціалістичного будівництва, яке забезпечує зростаючі темпи розвитку продуктивних сил і на цій основі — забезпечує *неузгальне зростання рівня трудящих.*

Яких величезних успіхів добився пролетаріат під керівництвом партії Леніна—Сталіна на цьому шляху, показують дані про зростання виробництва, нагромадження і споживання в СРСР.

—Гуртова продукція промисловості в СРСР (в млрд. крб. в цінах 1926—27 рр.)¹

Групи галузей промисловості	1913 р.	1928 р.	1932 р.	1933 р.	1934 р.	1935 р. (план)
Вся промисловість	10,25	15,8	38,8	46,0	53,9	62,5
В т. ч. група А	4,92	7,0	22,6	25,3	30,5	35,4
„ „ „ „ „ Б	5,33	8,8	16,2	20,7	23,4	27,1

Таблиця показує гігантські темпи абсолютного і відносного зростання продукції промисловості — ведучої галузі всього народного господарства. Продукція всієї промисловості виросла в 1935 р. в шість раз, порівнюючи з 1913 р. і в 4 рази проти 1928 р. Гуртова продукція галузей промисловості, що продукує речі особистого споживання, збільшилась в цьому році, порівнюючи з 1913 р., у п'ять раз, а проти 1928 р. більше як в три рази. Це є яскравий доказ гігантського, цілком немислимого при капіталізмі, зростання продукції і споживання пролетаріату і трудящих СРСР. Ще швидкими темпами зросла продукція важкої промисловості, що є основою технічної реконструкції всього народного господарства і кінець-кінцем — виробництва речей особистого споживання.

Поряд з цим збільшилась гуртова продукція сільського господарства, переважна частина якої йде на особисте споживання трудящих нашої країни. Все це — результат перемоги соціалізму в землеробстві, що утворив міцну базу неухильного зростання споживання сільськогосподарських продуктів.

Гігантське зростання виробництва і споживання в СРСР можна простежити також по такому синтетичному показникові, як зростання народного прибутку, або зростання чистої продукції.

¹ Див. підсумки першої п'ятилітки і народно-господарський план на 1935 р.

Народний прибуток СРСР
(в млрд. крб. в цінах 1926 — 27 рр.)

	1913 р.	1928 р.	1932 р.	1933 р.	1934 р.	1935 р. (план)
1) Всього народного прибутку	21,0	25,0	45,5	48,5	55,6	64,5
2) Питома вага соц. сектору в народ. прибутку у %/о	—	62,3	81,7	95,0	96,0	97,5

Таблиця показує величезні темпи зростання народного прибутку СРСР, що збільшився більше як в три рази проти 1913 р., причому питома вага соціалістичних форм господарства в народному прибутку 1935 р. складає 97,5%. Це яскравий доказ цілковитої перемоги соціалізму і величезних переваг радянської соціалістичної системи господарства.

Величезне зростання народного прибутку дозволило пролетаріатові, поєднуючи виробниче й особисте споживання, одночасно здійснювати і соціалістичне нагромадження і збільшувати особисте споживання.

Про темпи і рівень соціалістичного нагромадження можна судити, насамперед, за даними про капіталовкладення в народне господарство за останні 7 років.

Капітальні витрати в соціалістичний сектор народного господарства СРСР
(в млрд. крб. в цінах 1926 — 27 рр.)

	За першу п'ятилітку (4 ^{1/2} року)	1933 р.	1934 р.	1935 р. (план)
Всього в соц. сектор народного господарства	52,5	17,9	21,5	21,2
В тому числі:				
1) Промисловість	24,7	10,0	10,9	10,5
в т. ч. група А	21,3	8,4	9,0	8,5
2) Сільське господарство	10,8	2,1	2,5	1,9
3) Транспорт	9,8	3,0	4,1	5,0
4) Зв'язок	0,56	0,2	0,22	0,28

Якщо протягом всієї першої п'ятилітки (за 4^{1/2} роки) було вкладено в народне господарство всього 52,5 млрд. крб., то *тільки за три роки* другої п'ятилітки обсяг капітальних витрат складає щось із 60 млрд. крб., причому обсяг капітальних витрат 1935 року дорівнюється всьому народному прибуткові колишньої царської Росії 1913 року. На особисте споживання повертається в цьому році щось із 43 млрд. крб. народного прибутку СРСР.

Це значить, що пролетаріат і трудящі нашої країни, працюючи на себе, на свій клас, на своє радянське суспільство, одержали можливість не тільки неухильно підвищувати особисте споживання, але й підсилено нагромаджувати, тобто утворювати матеріальну основу дальшого розвитку продуктивних сил.

Чи можна навести більш яскраві докази колосальних переваг України Рад, порівнюючи з колишньою царською Росією, де, як і в інших країнах капіталізму, переважна частина повільно зростаючого народного прибутку споживалась поміщиками, капіталістами і їхньою численною паразитичною челяддю.

Корінне поліпшення матеріального і культурного стану пролетаріату нашої країни, що стало, як це показав товариш Сталін, основою стахановського руху, можна простежити також на зростанні фондів заробітної плати.

Так, наприклад, річний фонд заробітної плати робітників і службовців всього народного господарства, що становив 1928 року 8,2 млрд. крб., збільшився до 32,7 млрд. крб. 1932 р. і 41,6 млрд. — 1934 р. План 1935 року, що передбачає зростання фонду заробітної плати до 49,8 млрд. крб., буде значно перевиконаний, зокрема в зв'язку з стахановським рухом, який показав високу продуктивність праці і відповідне зростання заробітної плати.

Середньорічна заробітна плата одного робітника і службовця підвищилась з 730 крб. у 1928 році до 2046 крб. за планом 1935 року.

Поряд із зростанням фондів заробітної плати, що є найголовнішою формою розподілу фондів особистого споживання, значно виросли витрати на культурно-побутові потреби трудящих СРСР. Зріс житловий фонд, збудовані нові міста, реконструюються старі. Побудовано десятки тисяч клубів, театрів, кіно, бібліотек, читалень, гігантськи зростає преса, мистецтво і інші.

Особливо широко розвинулась освіта і охорона здоров'я, що видно з таких даних:

Освіта і охорона здоров'я в СРСР

	1913 р.	1928 р.	1932 р.	1933 р.	1934 р.	1935 р. (план)
Кількість учнів (в тис. чолов.)						
1) У вишах і втишах . . .	124,7	159,8	394,0	459,8	416,9	530,6
2) Технікумах	48,0	253,6	754,1	727,0	601,6	804,6
3) Робфаках	—	49,2	319,5	352,7	271,3	330,1
4) Початк. і середн. школах	7800,0	11356,0	20846,0	21813,0	22003,0	25008,0
Кількість ліжок у лікарнях (тис.)						
1) Місто	89,2	1143,6	280,3	251,3	270,5	283,0
2) Село	49,4	60,0	107,0	119,7	133,1	145,1
3) Заліз. трансп.	—	13,4	18,8	20,2	22,1	24,5
Кількість лікарів (тис.)	19,8	63,2	76,4	80,9	82,0	85,7

Таблиця показує гігантське зростання учнів у вишах і втишах. Ця кількість майже в п'ять разів більша, ніж в 1913 році і більше як втричі проти 1928 року; у вісімнадцять раз збільшилась кількість учнів у технікумах проти 1913 року; 25,6 млн. чоловіка — поголовно все молоде покоління охоплено навчанням у середній і початковій школах. Все це говорить про перемоги партії у справі підвищення культурно-технічного рівня робітничого класу і трудящих СРСР. А скільки мільйонів дорослих трудящих пройшло і проходить загальноосвітні різного роду виробничо-технічні курси?

Так ліквідувала переможна Велика пролетарська революція вікову відсталість царській Росії, де переважна маса трудящих була неписьменною і малописьменною, а вступити до вищого навчального закладу удавалося тільки одиницям.

Не менш разучі успіхи в ділянці охорони здоров'я, не тільки в місті, ало й на селі, де кількість ліжок у лікарнях збільшилась втричі.

Такі основні показники колосального зростання виробництва і матеріального рівня робітничого класу в результаті перемоги соціалізму в нашій країні.

Ці факти говорять про те, що Велика пролетарська революція є перша в світі революція, яка «... не тільки розбила окупи капіталізму і дала народові свободу, але встигла ще дати народові матеріальні умови для заможного життя».¹

Ці факти — яокрава ілюстрація до слів товариша Сталіна: «Жити стало краще, товариші. Жити стало веселіше».

Разом з тим треба з усією силою підкреслити, що гігантське зростання потреб пролетаріату було б неможливе без здійснення партією соціалістичних принципів розподілу.

В основі розподілу фонду особистого споживання лежить єдино можливий не тільки тепер, ало й протягом всієї першої фази комунізму соціалістичний принцип — за рівну кількісно і якісно працю — рівний продукт, принцип розроблений Марксом, Енгельсом, Леніним і Сталіним. Відомо, яку нещадну боротьбу вели класики марксизму-ленінізму з реакційними теоріями Лассалля, Дюрінга, Туган-Барановського, контрреволюційного троцькізму і «лівацькими» теоріями, що намагалися звести соціалізм до нісенітниці, абсурду — зрівнення фізичних і духовних і т. п. здібностей і потреб членів соціалістичного суспільства, тобто до загальної грубої аскетичної дрібнобуржуазної зрівнялівки.

Класики марксизму-ленінізму показали, що урівнення — рівність сил, здібностей і потреб людей — неможливе і абсурдне; і навіть при повному комунізмі, коли будуть цілком задовольнятися всі потреби кожного члена суспільства, самі потреби і смаки людей будуть різні, і тому один член комуністичного суспільства буде одержувати фактично більше ніж другий.

Довівши, що ні люди, ні їхні потреби не бувають і ніколи не можуть бути кількісно і якісно однакові, класики марксизму-ленінізму показали, що соціалізм, а тим більше комунізм, вперше утворює цілковиту можливість вільного і багатогранного розвитку кожного члена суспільства і їхніх особистих матеріальних, культурних і побутових потреб.

У протизвагу реакційному уявленню про соціалістичну рівність ще Маркс і Енгельс висунули єдине наукове, єдине революційне пролетарське розуміння рівності — знищення класів.

«Реальний зміст пролетарської вимоги рівності, — говорив Енгельс, — зводиться до вимоги знищення класів. Всяка вимога рівності, яка йде далі цього, неминуче приводить до безглуздя»². Ці геніальні думки основоположників наукового соціалізму розвинули Ленін і Сталін, що піднесли вчення Маркса — Енгельса про соціалістичну рівність на новий, вищий ступінь і здійснюють його на ділі з самих перших днів Великої пролетарської революції.

¹ Сталін, Промова на першій всесоюзній нараді сталаневців.

² Ф. Енгельс, „Анти-Дюрінг“, стор. 86.

В чому суть цієї дійсно соціалістичної рівності, за яку бороня і борються тепер, під керівництвом партії, пролетаріат.

«Під рівністю марксизм розуміє не зрівнялівку в галузі особистих потреб і побуту, — говорив товариш Сталін, — а зникнення класів, тобто: а) рівне визволення всіх трудящих від експлуатації після того, як капіталісти скинуті і експропрійовані, б) рівне скасування для всіх приватної власності на засоби виробництва після того, як вони передані у власність всього суспільства, в) рівний обов'язок всіх працювати по своїх здібностях і рівне право всіх трудящих одержувати за це по їх праці (*соціалістичне суспільство*), г) рівний обов'язок всіх працювати по своїх здібностях і рівне право всіх трудящих одержувати за це по їх потребах (*комуністичне суспільство*)¹.

У цьому визначенні товариш Сталін показує і спільність і різницю першої нижчої і другої вищої фаз комунізму. При першій нижчій фазі комунізму — соціалізмі рівність полягає в тому, що кожний член суспільства має рівне право і рівний обов'язок віддавати всі свої здібності і одержувати за це по здібностях (по праці). При другій вищій фазі комунізму кожний член суспільства має рівне право і рівний обов'язок віддавати всі свої здібності, але одержувати за це не по праці, не по роботі, а відповідно до потреб.

Спільне для обох фаз комунізму те, що «у власність окремих осіб не може перейти ніщо, крім індивідуальних речей споживання»².

Різниця полягає в принципах розподілу речей особистого споживання між виробниками: при соціалізмі «панує той же принцип, що і при обміні товарними еквівалентами: певна кількість праці в одній формі обмінюється на рівну кількість праці в другій»³, тоді як при комунізмі буде панувати принцип «кожний по здібностях і кожному по потребах».

Таким чином при першій фазі комунізму діє ще в ділянці розподілу речей особистого споживання формальна рівність, що передбачає рівний підхід, рівний масштаб до фактично нерівних один до одного людей, тобто нерівність, несправедливість, що зберігають ще різниці в багатстві, оскільки панує розподіл речей відповідно до праці, а не відповідно до потреб.

Розподіл за кількістю і якістю праці не тільки в перехідний від капіталізму до комунізму період, але й протягом всієї першої фази комунізму диктується тим, що

«Ми маємо тут справу не з таким комуністичним суспільством, яке *розвинулось* на своїй власній основі, а з таким, яке тільки виходить саме із капіталістичного суспільства, і яке, тому, у всіх відношеннях, економічному, моральному, розумовому носить ще відбиток старого суспільства, із падр якого воно вийшло»⁴.

Таким чином класики марксизму-ленінізму розглядають комуністично суспільство як щось, що розвивається з капіталізму, відрізняючи при цьому першу і другу фазу комунізму, за ступенями їхньої економічної дозрілості, обумовленої рівнем розвитку продуктивних сил.

¹ Сталін, „Питання ленінізму“, стор. 496 — 497, вид. X.

² К. Маркс, „Критика готської програми“, стор. 26.

³ Там же.

⁴ К. Маркс, „Критика готської програми“, стор. 25.

У своїй історичній промові на нараді стахановців товариш Сталін підніс на нову висоту лєнінське вчення про нижчу і вищу фази комунізму.

Товариш Сталін говорить, що розподіл речей споживання відповідно до праці впливає із того, що при соціалізмі «... культурно-технічний рівень робітничого класу все ще не високий, протилежність між працею розумовою і працею фізичною продовжує існувати, продуктивність праці ще не така висока, щоб забезпечити достаток предметів споживання, через що суспільство змушене розподіляти предмети споживання не відповідно до потреб членів суспільства, а відповідно до роботи виконаної ними для суспільства»¹.

Перехід від розподілу предметів особистого споживання по праці до розподілу по потребах можливий тільки при комунізмі, що припускає достатній для цього рівень продуктивності праці і достатність предметів споживання.

«Це значить, — говорить товариш Сталін, що культурно-технічний рівень робітничого класу став досить високий для того, щоб підірвати основи протилежності між працею розумовою і працею фізичною, протилежність між працею розумовою і працею фізичною вже зникла, а продуктивність праці піднялась на такий високий ступінь, що може забезпечити повний достаток предметів споживання»².

Товариш Сталін показує, який саме розвиток продуктивних сил який економічний переворот треба зробити протягом соціалістичної стадії розвитку для того, щоб здійснити комуністичний принцип розподілу і чому при соціалізмі потрібний такий розподіл (по праці), який би стимулював всебічний розвиток найважливішої продуктивної сили самого виробника (пролетаріату) і підвищення продуктивності праці.

Виходячи з цього, єдино правильного, єдино наукового пролетарського розуміння рівності, партія, борючись з дрібнобуржуазною зрівнялівкою у споживанні, проводила і проводить з усією рішучістю політику розподілу предметів особистого споживання відповідно до кількості і якості праці, утворюючи цим потрібні матеріальні стимули зростання кадрів і підвищення продуктивності праці. Для забезпечення класово-продуктивного принципу постачання, партія використала, коли це потрібно було, поряд з заробітною платою — основною формою соціалістичного розподілу — такі підйоми розподілу, як карткова система, закриті розподільники і інш.

Боротьбу партії з дрібнобуржуазною зрівнялівкою у споживанні можна простежити на всіх етапах соціалістичного будівництва.

Відомо, якому рішучому розгромові піддав Ленін ще 1921 року реакційні настанови Троцького, який пропонував стати на шлях повстання ударності у виробництві із зрівнялівкою у споживанні.

Вказуючи, що урівнюваність і ударність — це поняття, що виключають одне одного, Ленін тоді говорив, що

«Перевага в ударності є перевага в споживанні. Без цього ударність — *мріяння, хмарка*, а ми все таки, матеріалісти. І робітники — матеріалісти; коли говориш ударність, тоді дає і хліба, і одяжі, і м'яса. Тільки так ми розуміли і розуміємо, коли *сотні раз* обмірковували ці питання щодо конкретних приводів в Раді Оборони...»³.

¹ Сталін, П.: омова на першій всесоюзній нараді стахановців.

² Там же.

³ *Мені*, Твори, том XXVI, стор. 69, курсив наш — А. П.

Із цього видно, якого виключного значення надавав Ленін матеріальному стимулюванню ударної роботи і чому Рада Оборони, якою керував Ленін, сотні раз обмірковувала і вирішувала, як практично в кожному конкретному випадку розподіляти надзвичайно обмежені на той час ресурси особистого споживання.

В 1930—1931 рр., коли завдяки перекрученням політики партії, які припустило правоопортуністичне керівництво ВЦРПС і Наркомпраці (Томський і Угланов) в галузі заробітної плати, і тарифна система призвела до зрівнялівки в заробітній платі, товариш Сталін з усією рішучістю виступив проти неї. В шести історичних умовах перемог, сформульованих товаришем Сталіним в 1931 р. на нараді господарників, центральне місце посідають питання організації заробітної плати, питання боротьби з зрівнялівкою і обумовленою нею плінністю робочої сили.

У своїому історичному виступі на XVII партійному з'їзді і в розмові з металургами товариш Сталін, розвиваючи соціалістичні принципи розподілу рішуче вимагав *«організувати заробітну плату так, щоб вона зміцнювала вирішальні ланки виробництва і висувала людськ на зищу кваліфікацію»*¹.

* * *

Практичне здійснення соціалістичних принципів розподілу предметів особистого вжитку вимагало й вимагає найсуворішого обліку і контролю з боку пролетарської держави над мірою праці і мірою споживання кожного трудящого, можливого тільки в формі правильно організованої заробітної плати.

Грошова заробітна плата в руках радянського робітника і службовця — своєрідне свідоцтво держави про затрату певної кількості суспільної праці і право одержання через радянський ринок з фонду особистого споживання відповідного товарного еквіваленту. Ось чому питання організації заробітної плати були в центрі уваги партії на всіх етапах боротьби за соціалізм.

Удосконалюючи систему організації заробітної плати, виганяючи з усією рішучістю зрівнялівку в оплаті праці, партія добилась вирішальних успіхів у здійсненні соціалістичних принципів розподілу.

Найяскравішим впливом цих успіхів є: 1) величезне піднесення рівня заробітної плати робітників і інженерно-технічного персоналу великої промисловості; 2) корінна зміна співвідношення галузей промисловості по рівню заробітної плати на користь ведучих галузей промисловості; 3) зміна тарифних сіток і широке поширення прогресивних форм заробітної плати, що доповнюються системою преміювання і 4) широке застосування відрядної оплати праці інженерно-технічних робітників, проведене найбільш рішуче в чорній металургії України.

Простежимо насамперед процес зростання заробітної плати робітників великої промисловості і зміну співвідношень галузей промисловості щодо рівня заробітної плати (див. табл. на стор. 87).

Таблиця показує збільшення середньомісячної заробітної плати робітників всієї великої промисловості з 70 крб. 24 коп. в 1925 році до 172 крб. 96 коп. в першому кварталі 1935 року, або зростання на 146,2%, причому особливо інтенсивно зростала заробітна плата, починаючи з 1932 року — останнього року першої п'ятилітки.

Зростання середньомісячної заробітної плати робітників у два з половиною рази — один з найбільш яскравих показників поліпшення матеріального стану пролетаріату.

¹ Сталін, Розмова з металургами 26 грудня 1934 р., курсив наш — А. П.

Середня місячна заробітна плата робітників великої промисловості СРСР
(в карбованцях) за 1928—1935 рр.¹

Галузі промисловості	Рок								
	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935 I кв.	
По всій промисловості . . .	70,24	77,06	82,59	96,10	116,62	127,17	146,26	172,96	
В тому числі галузі:									
1. Обробка металів і машинобудування (включаючи електротехніку)	91,29	100,20	106,09	117,81	141,39	151,79	173,44	198,97	
2. Електростанції	87,48	—	100,93	117,35	146,38	158,39	175,64	195,83	
3. Поліграфічна	90,34	94,87	100,90	108,89	122,84	130,26	150,10	176,60	
4. Взуттєва	86,72	86,49	88,78	96,71	112,11	120,24	133,89	157,77	
5. Шкір.-хутрова	85,70	87,74	88,29	95,02	111,46	119,26	133,63	153,39	
6. Хемічна	82,09	85,85	88,06	100,16	122,62	129,81	149,96	185,5	
7. Переробка нафти	81,20	86,87	94,98	111,60	129,57	144,85	166,01	—	
8. Швейна	79,79	85,84	81,70	81,87	95,11	97,03	111,79	135,45	
9. Добуток нафти	77,95	85,50	90,15	114,09	130,15	153,58	186,25	201,52	
10. Чорна металургія	75,61	83,82	88,30	103,42	132,24	142,65	167,32	196,33	
11. Харчосмакова	68,06	74,43	74,71	82,46	96,18	102,41	113,60	131,65	
12. Паперова	67,04	75,53	82,50	92,10	111,18	110,83	121,45	141,92	
13. Шерстяна	63,73	68,70	70,62	74,91	90,16	101,90	122,26	145,20	
14. Кам'яновугільна	63,27	68,81	76,47	97,74	122,08	102,60	157,99	197,30	
15. Обробка дерева	60,98	65,60	73,90	80,95	105,34	119,61	143,62	143,82	
16. Бавовняна	59,89	65,00	64,29	72,05	85,89	103,85	124,70	155,77	
17. Льнообробна	41,68	46,34	47,43	56,61	70,60	89,65	101,53	120,20	

Поряд з величезним зростанням грошової заробітної плати робітників промисловості сталися корінні, у великій мірі позитивні, структурні зрушення. Корінним чином змінилось співвідношення галузей великої промисловості щодо рівня заробітної плати робітників, особливо після історичної промови товариша Сталіна в 1931 році на параді господарників. Заробітна плата робітників ведучих галузей промисловості, що мають нову передову техніку і більш кваліфіковані кадри, які освоюють її, зростала значно швидше, ніж у галузях легкої промисловості.

Наприклад, такі ведучі галузі важкої індустрії, як кам'яновугільна, чорна металургія, які займали щодо рівня заробітної плати ще в 1928 році 13 і 10 місце, висунулись у першому кварталі 1935 року на 3 і 4 місце. Поряд з цим відсунулись щодо рівня заробітної плати робітників на відповідне місце такі відносно другорядні галузі промисловості, як взуттєва, поліграфічна, шкіряно-хутрова, де заробітна плата була далеко вища, ніж у ведучих галузях промисловості. Наприклад, поліграфічна промисловість, яка посідала ще в 1931 році друге місце щодо рівня зарплати робітників, відсунулась в 1933 році на сьоме місце; взуттєва на 8-ме місце, шкіряно-хутрова з 4 на 10-е місце і т. д.

Найбільш наочно цей в найвищій мірі позитивний процес показує таблиця (див. табл. на стор. 88).

Таблиця показує в основному правильне співвідношення галузей промисловості щодо рівня заробітної плати робітників, яке склалося швидко після історичної промови товариша Сталіна на параді господарників в 1931 році і зберігається без істотних змін досі. Все це свідчить, що партія, здійснюючи шість умов товариша Сталіна, з усією рішучістю

¹ За даними ЦУНГО СРСР.

Розподіл важливіших галузей великої промисловості СРСР щодо рівня середньої місячної заробітної плати робітників

Галузі промисловості	Роки								
	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1-й кв.
1 Обробка металів і машинобудування (включаючи електротехніку)	1	1	1	1	2	2	3	2	
2 Електростанції	3	—	2	2	1	1	2	5	
3 Поліграфічна	2	2	2	4	5	7	7	7	
4 Взуття	3	5	5	8	8	9	9	8	
5 Шкір-хутрова	4	3	6	9	9	10	10	10	
6 Хемічна	5	6	8	6	6	8	8	6	
7 Переробка нафти	6	4	3	3	4	—	—	—	
8 Швейна	6	7	10	12	13	16	16	14	
9 Добуток нафти	8	8	4	2	3	3	1	1	
10 Чорна металургія	9	9	6	5	3	4	4	4	
11 Харчосмакова	10	11	12	11	12	14	15	15	
12 Паперова	11	10	9	10	10	12	14	13	
13 Шерстяна	12	13	14	14	14	15	13	11	
14 Кам'ядовугільна	13	12	11	7	7	6	6	3	
15 Обробка дерева	14	14	13	13	11	11	11	12	
16 Бавовняна	15	15	15	15	15	13	12	9	
17 Льнообробна	16	16	16	16	16	17	17	16	

чістю зміцнювала заробітну плату у вирішальних ланках виробництва, утворюючи цим матеріальні стимули до закріплення і зростання кадрів і підвищення продуктивності праці.

Такі ж в основному позитивні процеси відбувалися в динаміці заробітної плати інженерно-технічного персоналу, що видно з таблиці (дивись табл. на стор. 89).

Таблиця показує, що заробітна плата інженерно-технічних кадрів зростала майже такими ж темпами, як заробітна плата робітників. Правильно в основному склалось також розміщення найважливіших галузей промисловості щодо рівня заробітної плати інженерно-технічних робітників.

Особливо вражаче величезне зростання заробітної плати інженерно-технічних робітників чорної металургії, яка цілком заслужено і міцно посідає тепер перше місце в ряді всіх галузей промисловості. Значне перевищення рівня заробітної плати інженерно-технічних робітників чорної металургії у відношенні до інших галузей промисловості — прямий наслідок застосування прогресивно-відрядної системи оплати праці і одержаних на цій основі гігантських успіхів в освоєнні нової техніки.

Середня заробітна плата інженерно-технічних робітників, такого передового заводу, як Макіївський металургійний ім. Кірова, становить тепер в 1935 р. щось із 900 крб. на місяць, тобто більше як в два рази, ніж в середньому по всій промисловості. Інженерно-технічні робітники окремих ведучих цехів одержують в середньому до 1100 крб. на місяць.

Поряд з позитивними структурними зрушеннями, що змінили співвідношення галузей промисловості щодо рівня заробітної плати, сталися серйозні позитивні зміни у співвідношенні рівня заробітної плати робітників різних професій всередині галузей: відносно більше підвищилась заробітна плата кваліфікованих робітників і осіб ведучих професій і важкої праці.

Уважний аналіз єдиної для всіх галузей промисловості тарифної сітки 1923—1927 рр. показує, що поряд з достатнім на той час розривом між першим і дев'ятим розрядами, як 1 : 3,5, сітка має згасаючі розриви між розрядами у міру підвищення ступеня кваліфікації робітників, при великих і різко зростаючих розривах від 1 до 5 розряду. Зрозуміло, що тарифікація робітників за цією сіткою не могла стимулювати зростання кваліфікації і підвищення продуктивності праці. Тарифна сітка, побудована значною мірою за принципом дрібнобуржуазної зрівнялівки, ігнорувала потребу утворення матеріальних стимулів зростання кваліфікації.

Тарифна сітка металургійної промисловості 1927—1931 рр. (майже аналогічні тарифні сітки були запроваджені в інших галузях промисловості) була кроком назад у бік зрівнялівки, навіть у порівнянні з тарифною сіткою 1923—1927 рр. В тарифній сітці 1927—1931 рр., поперше, зменшено один розряд, подруге, і це було особливо неприпустиме, зменшено розрив між першим і останнім розрядами до 1 : 2,8 проти попереднього 1 : 3,5 і, потретє, в ній не тільки збережено, але й значно поглиблено принципи попередньої сітки — згасаючі розриви між розрядами.

Тарифні сітки 1927—1931 рр. чорної металургії і інших галузей промисловості розроблені старим правоопортуністичним керівництвом ВЦРПС (Томський) і Наркомпраці (Угланов), які, як відомо, заохочували дрібнобуржуазну зрівнялівку — прямо ігнорували потребу матеріального стимулювання, зростання кваліфікації саме тоді, коли партія одержувала вирішальні успіхи у справі утворення наново важкої промисловості і коли, отже, повинні були відбуватися особливо інтенсивні процеси підвищення кваліфікації робітників, обумовлені зростанням нової техніки і процесом її освоєння.

Крім того треба зважити на те, що в період 1927—1931 рр. тарифна ставка першого розряду тарифної сітки була майже однакова у всіх галузях промисловості, за рівнем ставок не виділялись ведучі галузі і ведучі професії всередині їх, а також фізично важка праця.

Корінні хиби тарифної системи і слабка на той час організація заробітної плати взагалі були важливішими причинами підсилення плінності робочої сили промисловості.

Різке збільшення плінності робочої сили в 1930—1931 рр. — одна з важливіших причин, що призвела металургію до глибокого прориву. Тому товариш Сталін у своїх шести історичних умовах, сформульованих на нараді господарників 23 червня 1931 р., з усією більшовицькою рішучістю виступив насамперед проти зрівнялівки в заробітній платі, що призводить до плінності робочої сили і гальмує зростання кваліфікації робітників і підвищення продуктивності праці.

Ось що говорив з цього приводу товариш Сталін: «Тепер, у період розгорнутої реконструкції, коли масштаби виробництва стали гігантськими, а технічне устаткування до крайності складним, — плінність робочої сили перетворилась в бич виробництва, який дезорганізує наші підприємства»¹.

«Де причина плінності робочої сили?

В неправильній організації зарплати, в неправильній тарифній системі, в «лівацькій» зрівнялівці в галузі зарплати. В ряді підприємств тарифні ставки встановлені у нас таким чином, що майже зникає різниця між працею кваліфікованою і працею некваліфікованою, між працею важкою і працею легкою»¹.

¹ Сталін, „Питання ленінізму“, вид. X, стор. 385.

Підавши суворій критиці існуючу систему організації заробітної плати, товариш Сталін вказав цілком конкретні шляхи боротьби з дрібнобуржуазною зрівнялівкою.

«Щоб знищити це зло (плинність робочої сили — А. Н.) треба скасувати зрівнялівку і розбити стару тарифну систему. Щоб знищити це зло, — говорив далі товариш Сталін, — треба організувати таку систему тарифів, яка б урахувала різницю між працею кваліфікованою і працею некваліфікованою, між працею важкою і працею легкою. Не можна терпіти, щоб каталь у чорній металургії одержував стільки ж скільки підмітальник»¹.

Проведені на основі вказівок товариша Сталіна тарифні реформи 1931 і 1932 рр. внесли істотні зміни в тарифній сітці чорної металургії (див. таблицю на стор. 89), що полягають ось у чому:

1) Збільшився розрив між першим і останнім розрядами тарифної сітки, спочатку до 1 : 3,7 (сітка 1931—1932 рр.), а після до 1 : 4 (сітка 1933—1935 рр.) проти того, що раніш існував — 1 : 2,8.

2) Введені в основному рівномірно наростаючі розриви всередині тарифної сітки, починаючи з 3 розряду.

3) Підвищились, шляхом запровадження особливих 5 груп оплати, тарифні ставки ведучих професій і робітників гарячих цехів і відрядників, порівнюючи з строковими робітниками.

Як змінився рівень тарифних ставок робітників однакових розрядів після запровадження п'яти груп оплати, видно з таких даних:

Тарифна сітка чорної металургії України

Група оплати	Денна тарифна ставка 1 розряду (в крб.)	Тариф. ставка робітників 4,8 і 2 гр. опл. до ставок 1 гр. у %/о/о	Кількість охоплених робітників ²	
			абсолют.	у %/о/о
1. Основні виробничі відрядники ведучих професій	4,97	100	903	7,81
2. Основні відрядники не ведучих професій	4,79	98,4	4225	36,03
3. Відрядники допоміжних цехів і допоміжні робітники основних цехів	4,27	86,0	4128	35,59
4. Робітники, що одержують строкову зарплату	3,57	71,8	1866	16,13
5. Висококваліфіковані робітники, що одержують строкову зарплату (починаючи з 5 розряду)	—	—	445	3,34
Разом	—	—	11567	100

Таблиця показує:

1) що 80% робітників охоплено відрядною оплатою праці, з них щось із 15% — прогресивним відрядництвом і 2) що тарифні ставки відрядників ведучих професій основних виробничих цехів вищі на 14% від тарифних ставок відрядників допоміжних цехів і на 28,2% вищі від ставок робітників другорядних професій, що одержують страхову заробітну плату.

¹ Сталін „Питання ленізму“, вид. X, стор. 451.

² Дані взяті по металургійному заводу ім. Сталіна.

Всі ці заходи — корінне ламання тарифної сітки, зокрема доповнення її п'ятьма групами оплати, широке впровадження відрядництва і бригадного госпрозрахунку, — утворили серйозні матеріальні стимули зростання кваліфікації робітників і продуктивності праці і на цій основі загальне значне зростання заробітної плати всіх робітників чорної металургії, особливо в 1935 році. Разом з тим особливо виділялись щодо рівня зарплати робітники ведучих професій.

Поряд з серйозним поліпшенням організації заробітної плати робітників, змінилась також система оплати праці інженерно-технічного персоналу промисловості: широко застосовуються, особливо з 1934 року, різні системи премій, ряд галузей перейшов на відрядну оплату інженерно-технічних робітників.

Але найбільшим кроком вперед на шляху корінної зміни системи зарплати інженерно-технічних робітників є дуже позитивний досвід чорної металургії України. Металургія України і передусім ініціатор цієї справи — Макіївський завод ім. Кірова (директор тов. Гвахарія), з усією рішучістю відмовилась від старої окладної (строкової) системи заробітної плати і перевела майже весь інженерно-технічний персонал на прогресивно-відрядну оплату праці, що створила могутній матеріальний стимул у боротьбі за освоєння нової техніки.

Нова система оплати праці інженерно-технічних робітників чорної металургії ставить у пряму залежність їхню зарплату від кількісних і якісних показників праці агрегата цеху — відділу заводоуправління. Заробітна плата, наприклад, керівного персоналу доменного цеху визначається: 1) коефіцієнтом використання корисного об'єму доменних печей, інакше кажучи, кількістю витошеного за місяць придатного чавуну і 2) собівартістю тонни чавуну. Наприклад, на Макіївському заводі ім. Кірова при коефіцієнті використання доменних печей 1,15 і собівартості тонни чавуну 44 крб. 50 коп., начальник цеху і його замісники одержують встановлений їм місячний оклад.

Підвищення і зниження фактичного рівня заробітної плати начальника цеху визначається рухом коефіцієнту використання печей і собівартості чавуну. Поліпшення коефіцієнту використання доменних печей на 0,01 і т. д., при собівартості тонни чавуну в 44 крб. 50 коп. підвищує зарплату інженерно-технічних робітників, згідно з особливою шкалою від 1 до 5 і більше окладів. На заводі ім. Кірова, при коефіцієнті використання корисного об'єму доменних печей нижче від 0,90, начальник цеху, його замісник і обермайстер одержують по 5 окладів. При збільшенні собівартості чавуну робляться певні вирахування. При коефіцієнтах використання доменних печей вище як 1,15 зарплата інженерно-технічних робітників відповідно знижується аж до 0,75 окладу. Решта інженерно-технічних робітників цеху одержують зарплату за трохи зниженою шкалою, побудованою на тих же принципах.

Зарплата інженерно-технічних робітників мартенівського цеху залежить від коефіцієнту здіймання придатної сталі з 1 м² чернія печі і собівартості тонни чавуну. Інженерно-технічні робітники транспортного цеху одержують зарплату в залежності від простою вагонів НКШ, відвантаження готової продукції і собівартості тонно-кілометра перевезень.

Нова прогресивно-відрядна система зарплати інженерно-технічних робітників, перевірена на практиці металургійних заводів України, при правильному її застосуванні виключає зрівнялівку, яка не усувається при окладній (строковій) оплаті праці, і цим утворює вирішальний матеріальний стимул у боротьбі за більшовицьке оволодіння новою технікою.

Завдяки прогресивно-відрядній системі оплати праці інженерно-технічних робітників і ряду інших організаційних заходів, чорна металургія України одержала величезної перемоги в освоєнні нової техніки, особливо в 1935 році, які дозволили їй, з ініціативи Макіївського заводу ім. Кірова, відмовитися від дотацій і перейти на рентабельну роботу.

Боротьба за соціалістичну рентабельність, розпочата Макіївським заводом ім. Кірова, дала уже величезні результати: за кілька місяців заводами об'єднання «Сталь» одержано щось із 70 млн. прибутку.

На цій основі значно збільшився рівень заробітної плати інженерно-технічного персоналу чорної металургії, що підтверджується такими даними:

Середньомісячна заробітна плата інженерно-технічних робітників великої промисловості України в 1935 році (в карбованцях)

Г а л у з і	М і с я ц і 1935 р о к у			
	січень	лютий	березень	квітень
Вся промисловість УСРР	419,54	417,97	432,13	441,80
в т. ч. { гр. А	453,53	447,87	463,77	475,65
{ гр. Б	316,63	318,85	323,87	324,77
Коксохімічна	471,25	459,75	485,42	506,05
Хемічна	428,43	432,51	451,17	480,17
Машинобудівельна	415,94	406,49	419,17	405,27
Залізорудна	544,46	529,82	543,27	507,77
Кам'яновугільна	542,07	717,07	525,13	520,23
Чорна металургія	558,83	562,33	598,73	642,03
Макіївський завод ім. Кірова	534,67	524,41	605,37	656,05
в тому числі:				
доменний цех	520,68	553,57	1168,51	810,71
Старо-мартеновський цех	448,0	495,83	976,57	540,82
Ново-мартеновський цех	894,11	617,00	1174,46	957,44
Дрібносортний цех	790,62	871,87	574,19	838,23
Блюмінг	846,15	533,33	1151,51	833,83

Таблиця показує, що щодо рівня зарплати інженерно-технічних робітників, то чорна металургія України посідає перше місце серед усіх галузей української промисловості. Особливо показовий рівень зарплати інженерно-технічних робітників основних виробничих цехів металургійного заводу ім. Кірова, де рівень заробітної плати інженерно-технічних робітників, в окремі місяці, в 2-3 рази більший за середньомісячну заробітну плату інженерно-технічних робітників всієї промисловості УСРР.

Заробітна плата ряду передових начальників цехів Макіївського заводу ім. Кірова досягала в окремі місяці до 5000 крб. (на місяць).

Стахановський рух, що тепер розгортається в промисловості, показує зразки високої продуктивності праці, величезне зростання заробітної плати стахановців, як робітників, так і інженерно-технічних робітників.

Про темпи цього зростання можна судити з таблиці про заробітки стахановців у різних галузях промисловості за жовтень 1935 р. (див. табл. на стор. 94).

Такі основні досягнення партії в галузі організації заробітної плати робітників і інженерно-технічного персоналу великої промисловості.

Успіхи в організації заробітної плати дозволили значно зміцнити розподіл відповідно до кількості і якості праці, величезних і швидко

зростаючих фондів особистого споживання, що було однією із вирішальних причин народження стахановського руху.

Стахановські заробітки в жовтні 1935 р.

Прізвище	Посада і завод	Місячний заробіток в жовтні 1935 р.
Прядько	Машиніст врубової машини шахти ім. Акулова — Донбас	1090 крб.
Чемодуров	Прохідник рудника ім. Дзержинського (Кривий-Ріг)	2000 „
Шевчук	Майстер стану „500“ Магнітогорського заводу	2000 „
Огородніков	Ст. оператор блюмінга Магнітогорського заводу	1800 „
Богатиренко	„	1800 „
Молехін	„Сталевар“ мартенівського цеху з-ду „Серп і Молот“	1100 „
Глуховцев	„Сталевар“ мартенівського цеху з-ду „Серп і Молот“	1050 „
Балакорев	„Сталевар“ мартенівського цеху з-ду „Серп і Молот“	1050 „
Воробйов	Вальцівник листопрокатного цеху	1048 „
Гуморов	Вибійник Красногвардійського рудника	2144 „
Кісельов	„	2145 „
Іванцев	Вибійник шахти „Красный Октябрь“ Артемвугіль	1739 „

Але було б помилкою переоцінювати наші успіхи в організації оплати праці і, тим більше, — заспокоюватися на уже досягнутих результатах. Навпаки, треба підкреслити, що при всіх цих досягненнях заробітна плата в промисловості, зокрема в чорній металургії, все ще недостатньо рухає робітників і інженерно-технічних робітників до безперервного підвищення кваліфікації і переходу на нові стахановські методи і темпи роботи. Треба прямо сказати, що вказівки товариша Сталіна про організацію заробітної плати, дані ним на нараді господарників і розвинені в доповіді на XVII партійному з'їзді і в розмові з металургами, далеко ще не виконані. Те, що вже досягнуто, визначає ліквідацію найбільш грубих форм прояву дрібнобуржуазної зрівнялівки в оплаті праці.

Найголовніші хиби в організації заробітної плати в промисловості, в тому числі і металургійної промисловості, що показує кращі зразки оплати праці, це: 1) сила тарифних сіток, побудованих на різних принципах і які через те заважають повністю здійснити правильну тарифікацію робітників; 2) слабе технічне нормування; необгрунтованість і застарілість технічних норм, зламаних тепер могутнім натиском стахановців; 3) явно ще недостатнє поширення прогресивно-відрядної оплати праці, що дозволяє при правильній організації праці довести до кінця принцип оплати по праці; 4) недостатньо послідовне проведення індивідуального відрядництва, а там де це не можливо — дрібно-групового, що заважає облікові і контролеві над мірою праці і мірою опоживання кожного робітника і інженерно-технічних робітників; 5) явно недостатнє охоплення відрядною оплатою праці інженерно-технічних робітників, зокрема інженерно-технічних робітників допоміжних цехів і заводоуправління, що створює величезний розрив у фактичному заробітку інженерно-технічних робітників різних категорій і ще більше поглиблює елементи зрівнялівки в службових окладах.

Швидке усунення цих найбільш серйозних хиб в організації заробітної плати дозволить остаточно перемогти форми зрівнялівки, які залишилися прихованими і тому тепер найбільш є шкідливі в розподілі, які гальмують наше просування вперед. Цього вимагають насамперед інтереси зміцнення і дальшого розвитку стахановського руху.

Стахановський рух, як показав товариш Сталін, насамперед виник на базі корінного поліпшення матеріального стану робітників, яке було б неможливе без послідовного здійснення соціалістичних принципів розподілу по праці. Цілком очевидно, що зміцнення і дальший розвиток в ширину і глибину стахановського руху не виключає, а, навпаки, передбачає дальше зміцнення матеріальної основи цього руху. Стахановський рух не скасовує, а вимагає всебічного зміцнення соціалістичних принципів розподілу, тому що до комуністичного розподілу ми йдемо і прийдемо на базі достатності продуктів і всякого роду предметів споживання.

Товариш Сталін у своєму виступі на нараді стахановців констатував і розвинув марксистсько-ленінське вчення про комунізм у його нижчу й вищу фази.

«Принцип соціалізму, — говорить товариш Сталін, — полягає в тому, що в соціалістичному суспільстві кожний працює по своїх здібностях і одержує предмети споживання не по своїх потребах, а по тій роботі, яку він виконав для суспільства. Це значить, що культурно-технічний рівень робітничого класу все ще не високий, протилежність між працею розумовою і працею фізичною продовжує існувати, продуктивність праці ще не така висока, щоб забезпечити достаток предметів споживання, через що суспільство змушене розподіляти предмети споживання не відповідно до потреб членів суспільства, а відповідно до роботи, виконаної ними для суспільства»¹.

Тут товариш Сталін прямо підкреслює, що перехід до розподілу по потребах можливий тільки на базі достатності предметів споживання, достатності, яка дозволяє покрити у великій мірі потреби культурно-розвиненого члена комуністичного суспільства, які зростають. Без такої достатності предметів споживання комунізм немислимий, через що, до забезпечення цілковитої достатності предметів споживання, суспільство примушене розподіляти їх, відповідно до праці, яку виконав кожний для суспільства.

Більше того, товариш Сталін з вичерпною ясністю показує конкретний шлях переходу від соціалізму до комунізму, підносячи цим ленінську теорію на нову небувалу височину.

Шлях цей лежить через підвищення продуктивності праці, вирішальною умовою якого є піднесення культурно-технічного рівня робітничого класу до рівня інженерно-технічних робітників і знищення на цій єдиної можливій основі протилежності між розумовою і фізичною працею.

Таким чином комунізм можливий тільки при цілковитій достатності предметів особистого споживання, причому достатність ця не впаде з неба, а повинна бути створена шляхом гігантського підвищення продуктивності праці, а остання передбачає піднесення культурно-технічного рівня робітничого класу до рівня інженерно-технічного персоналу. Така логіка великого теоретика пролетаріату Сталіна, що висвітлює шлях і засоби для досягнення кінцевої мети пролетаріату — комунізму.

¹ Сталін, Промова на першій всесоюзній нараді стахановців.

В цілковитій відповідності до цього товариш Сталін показує, що комунізм становить більш високий ступінь розвитку у порівнянні з соціалізмом, підкреслюючи: єдність між двома фазами комунізму.

«Принцип комунізму полягає в тому, що в комуністичному суспільстві кожний працює по своїх здібностях і одержує предмети споживання не по тій роботі, яку він виконав, а по тих потребах культурно розвинутої людини, які у нього є. Це значить, — говорить далі товариш Сталін, — що культурно-технічний рівень робітничого класу став досить високий для того, щоб підірвати основи протилежності між працею розумовою і працею фізичною, протилежність між працею розумовою і працею фізичною уже зникла, а продуктивність праці піднялася на такий високий ступінь, що може забезпечити повний достаток предметів споживання, через що суспільство має можливість розподіляти ці предмети відповідно до потреб його членів».¹

У світлі цих геніальних положень товариша Сталіна стають цілком очевидними наші найближчі практичні завдання. Необхідно всебічно зміцнювати соціалізм для переходу на цій основі до комунізму. При цьому вирішальне завдання полягає у всебічному зміцненні розвитку стахановського руху, тому що він містить в собі перші початки такого саме культурно-технічного піднесення робітничого класу нашої країни, яке дозволить не тільки зміцнити соціалізм, але й перейти до комунізму. Стахановський рух показує конкретний шлях і підготовляє умови для переходу від соціалізму до комунізму.

Стахановці — це більшовики партійні і непартійні, які показують нам зразки культурно-технічного зростання, зразки освоєння техніки і підвищення продуктивності праці.

Товариш Сталін розкрив суть і найглибші коріння стахановського руху, показав його гігантські можливості і цілі, вказав шляхи, якими він піде, і намітив найближчі завдання, розв'язання яких перетворить стахановський рух у справу мільйонів, у справу всіх трудящих нашої країни. Здійснити програму робіт у справі організації стахановського руху, яку намітив товариш Сталін, — найважливіше завдання всіх партійних, господарських і профспілкових організацій.

Практично організувати стахановський рух це значить насамперед корінним чином змінити керівництво підприємствами, удосконалити внутрішньозаводське планування, організацію праці, зокрема організацію робочого місця і поліпшити культурно-побутове обслуговування стахановців. Проте, і поряд з цим завдання всіх завдань стахановського руху — це правильна організація заробітної плати кожного робітника в кожному цеху підприємства. Тепер, як ніколи, нам потрібна така організація заробітної плати, яка б виключала всі форми прояву дрібнобуржуазної зрівнялівки. Треба добитися того, щоб кожний стахановець дійсно одержував би предмети особистого споживання в цілковитій відповідності до тієї роботи, яку він виконує для суспільства.

Без правильної організації заробітної плати, яка утворює матеріальний стимул для культурно-технічного зростання робітників і підвищення продуктивності праці, зміцнення і розвиток стахановського руху немислими.

Успішне розв'язання цього найважливішого завдання вимагає істотного удосконалення головних підойм соціалістичної організації заробітної плати:

а) Галузевих *кваліфікованих довідників*, що визначають необхід-

¹ Сталін, Промова на першій всесоюзній нараді стахановців.

вий рівень кваліфікації робітників відповідної освоюваної ними техніки.

б) *Тарифних сіток*, які складаються на основі кваліфікаційного довідника, що розподіляють робітників відповідно до ступеня їхньої кваліфікації і виконуваної ними роботи.

в) *Технічного нормування*, яке визначає міру праці кожного робітника.

г) *Відрядної заробітної плати*, яка дозволяє здійснити справжній контроль над мірою праці і мірою споживання кожного робітника.

д) *Система планування і витрачання фондів заробітної плати*, яка дозволяє урахувати і контролювати міру праці і міру споживання кожного підприємства, кожної галузі і кінець-кінцем всіх державних підприємств і установ.

Поряд з перебудовою системи заробітної плати робітників потрібне корінне ламання системи оплати праці інженерно-технічного персоналу, яка склалася у великій промисловості і яка повинна будуватися на тих же, в основному, принципах, що і заробітна плата робітників.

ПИТАННЯ МАТЕРІАЛІСТИЧНОЇ ДІАЛЕКТИКИ

М. ШЕЛКОПЛЯС

„Матеріалізм і емпіріокритицизм“ Леніна і деякі питання матеріалістичного розуміння історії

Книга Леніна «Матеріалізм і емпіріокритицизм» набула всесвітньо-історичного значення тому, що вона, захищаючи і обстоюючи прищипи філософії марксизму від нападів ревізійністських її перекручувачів і знищувачів, давала геніальне узагальнення і теоретичну розробку того, що нагромадила наука за період часу від Маркса і Енгельса до епохи Леніна. Бувши основоположником і вождем більшовицької партії, «Ленін більше, ніж хто інший, розумів важливе значення теорії, особливо для такої партії, як наша, з огляду на ту роль передового борця міжнародного пролетаріату, яка випала на її долю, і з огляду на складність внутрішньої і міжнародної обстановки, яка оточує її. Передугадуючи цю особливу роль нашої партії ще в 1902 р., він вважав за потрібне вже тоді нагадати, що: *«Роль передового борця може виконати тільки партія, керована передовою теорією»* (див. т. IV, стор. 380)¹.

Товариш Сталін з вичерпною повнотою і надзвичайною ясністю показує роль і міжнародне значення праці Леніна «Матеріалізм і емпіріокритицизм»:

«Може, — говорить товариш Сталін, — за найбільш яскравий вираз того високого значення, якого надавав Ленін теорії, слід було б вважати той факт, що не хто інший, як Ленін, взявся за виконання найсерйознішого завдання узагальнення по матеріалістичній філософії найбільш важливого з того, що дано наукою за період від Енгельса до Леніна, і всебічної критики *антиматеріалістичних течій серед марксизму*» (курсив мій — М. Ш.). Енгельс говорив, що «матеріалізму доводиться набирати нового вигляду з кожним новим великим відкриттям». Відомо, що це завдання виконав для свого часу не хто інший, як Ленін, в своїй знаменитій книзі «Матеріалізм і емпіріокритицизм»².

Таким чином історичне і світове значення книги Леніна полягає: Поперше, в тому, що поява цього твору була безпосередньо зумовлена особливістю розвитку Росії, де, як вказує товариш Сталін, корінні питання революції були корінними питаннями світової революції.

«... російська революція, — пише товариш Сталін, — була (і лишається) вузловим пунктом світової революції... корінні питання російської революції були разом з тим (і є тепер) корінними питаннями світової революції»³.

¹ Сталін, «Питання лєнінізму», стор. 15—16, вил. 10.

² Там же, стор. 16.

³ Там же, стор. 403.

Отже цей твір Леніна є продуктом надзвичайного росту і зрілості міжнародного робітничого руху.

Подруге, в тому, що книга Леніна «Матеріалізм і емпіріокритицизм» була спрямована проти неокантіанства і махізму — реакційної ідеології загниваючого капіталізму, яка просочувалася в середовище марксистів і, нарешті, потрете — в тому, що в цьому творі Леніна було дане узагальнення всього розвитку науки загалом і зокрема природознавства за період після Маркса і Енгельса.

Твір Леніна — «Матеріалізм і емпіріокритицизм» — справді став теоретичною платформою більшовизму, в якій розробляються і збагачуються основи світогляду Маркса і Енгельса, розробляється і розвивається метод марксизму, в основі своїй критичний і революційний, принципіально протилежний догматичному і метафізичному методу теоретиків і ідеологів II-го Інтернаціоналу (Каутський, М. Адлер та інші).

Буржуазні махісти, в тому числі по суті і махітуючі теоретики II-го Інтернаціоналу, за всяку ціну намагались «викрити революційних марксистів і насамперед самого Маркса в непослідовності їх (марксистів) філософії». У найбільш типовій формі ці «доводи» проти марксизму сформулював махіст Блей, якого Ленін блискуче викрив у своїй праці «Матеріалізм і емпіріокритицизм». Ці доводи Блея зводились до того, що Маркс — «метафізик», який не збагнув гносеологічної «критики» понять, який не розробив загальної теорії пізнання і просунув прямо матеріалізм у свою «спеціальну теорію пізнання». Марксизм, за заявою Блея, так само метафізичний, як і природознавство (фізіологія).

«Вони (махісти), — говорить Ленін на адресу Блея, — оголосили війну проти «природно-історичної метафізики», називаючи цим іменем ту стихійну матеріалістичну теорію пізнання, яку поділяє величезна більшість природників». Блей скажено лотує з приводу того, що марксизм оголошує «особу за величину, яка не має значення», визнає людину «випадковістю», підкоряє її якимсь «іманентним» економічним законам». Теорія Маркса за Блеем «небіологічна» — партійна, небезстороння, а тому розв'язання проблем, які даються в марксизмі, — упереджені.

Нарешті, Блей всіляко бореться проти «об'єктивної істини» з позицій суб'єктивізму, протиставляючи крайній релятивізм.

«Блей, — говорить Ленін, — відразу почув, і почув цілком справедливо, що історичний матеріалізм і все економічне вчення Маркса наскрізь пройняті визнанням об'єктивної істини».

Ці зади махістської буржуазної пошлості проти марксизму твердили і досі твердять присяжні теоретики II-го Інтернаціоналу. З цих вамих по суті позицій брався «доповнити» і підправити марксизм А. Богданов. Богданов, слідом за буржуазним махізмом і теоретиками опортунізму, намагався представити марксизм лише соціальною теорією, яка взяла на прокат діалектику Гегеля і матеріалізм Фейербаха як свою філософську основу.

«Маркс, — пише Богданов, — називав свій світогляд діалектичним матеріалізмом. Тимчасом він сам відзначив, що у всі часи матеріалізм — до Фейербахівського включно, — був філософією умовляного типу, а не активного, як вчення самого Маркса. Якщо так, то постає питання, в якому розумінні і чому застосував він (Маркс — М.Ш.) старий термін, вкладаючи в нього до такої міри новий зміст. Основа світогляду Маркса полягає, як ми бачили, в його соціально-філософській теорії, розвиток суспільства визначається його

виробничим життям. Спеціально до цієї теорії відноситься назва «матеріалізм», якою вона протиставляється всім старим ідеалістичним теоріям суспільства, яке визнавало, що розвиток суспільства визначається його ідейним життям... коли виробництво визнається базою соціального розвитку, то перед нами зовсім не просте застосування того філософського принципу, який говорить, що матерія — суть всіх речей. Слово «матеріалізм» має тут інше, умовне значення»¹.

Таким чином А. Богданов, по суті, в унісон з Блезем перетворює марксизм у соціальну теорію, яка ніби тільки умовно вдається до матеріалістичних термінів і понять.

* * *

Основна ідея «Матеріалізму і емпіріокритицизму» Леніна — боротьба за матеріалізм, проти ідеалізму і містики, боротьба за діалектичний матеріалізм, створений Марксом і Енгельсом, нещадна боротьба проти всіляких форм ідеалізму.

Ленін бореться за основне і вихідне положення матеріалізму в історії — суспільне буття визначає суспільну свідомість — останнє є відбиток першого.

У «Матеріалізмі і емпіріокритицизмі» Ленін послідовно бореться за марксістське розв'язання основного питання в філософії — питання про відношення мислення до буття. Ленін рішуче наполягає на тому, щоб матеріалістичне рішення цього питання в галузі світогляду обов'язково поширювалось і на історію. Без цього нема і не може бути послідовного матеріалізму. Не випадково тому «Матеріалізм і емпіріокритицизм» Леніна, в якому захищаються і розроблюються основи філософського матеріалізму, увінчується знаменитим розділом про матеріалістичне розуміння історії.

Теоретики II-го Інтернаціоналу, неокантіанці і махісти — Бернштейн, Адлер, Форлендер, Каутський і гвардія російських махістів, що приєднується до них, намагались розправитися з матеріалізмом Маркса і Енгельса шляхом протиставлення матеріалістичної філософії матеріалістичному розумінню історії.

Характерною особливістю робіт Каутського і Адлера є відрив історичного матеріалізму від діалектичного, — боротьба проти філософської основи марксизму-ленінізму — революційної матеріалістичної діалектики. Тому з відвертою злобою і пихою М. Адлер, не шкодуючи «кріпких» слів, бореться проти марксістсько-ленінської теорії відображення. Цей заявлений ворог марксизму прекрасно зрозумів, що Bildertheorie є якраз те, що становить основу філософського матеріалізму, а тим самим і основу матеріалістичного розуміння історії.

Прагнення буржуазних і ревізіоністських теоретиків за всяку ціну розбити матеріалістичну діалектику, диктується їх, як дипломованих слуг капіталу, завітним прагненням, за допомогою ідеалістичних, вульгарно-матеріалістичних і натуралістичних філософських систем і теорій, обґрунтувати історичний ідеалізм.

Ленін, у відміну від усіх цих теоретиків і практиків опортунізму, підходить до марксизму, як до судільного світогляду. Ленін бачить органічну, нерозривну єдність всіх складових частин марксизму. Основою цієї єдності, з ленінського погляду, є діалектичний і історичний матеріалізм — марксістська філософія.

¹ А. Богданов, «Філософія живого опыта», стор. 254 — 255, вид. 3-е.

Боротьба за філософську основу марксизму, таким чином, є насамперед боротьба за суцільність марксизму, за марксизм, як революційно-визвольне вчення пролетаріату.

«Філософія Маркса є закінчений філософський матеріалізм, який дав людству великі знаряддя пізнання, а робітничому класу — особливо...¹ Тільки філософський матеріалізм Маркса вказав пролетаріатові вихід з духовного рабства, в якому ниділи дойшли всі пригноблені класи»².

Отже, в філософії марксизму діалектичний і історичний матеріалізм становлять нерозривну єдність.

Вихідним моментом у розумінні єдності діалектичного і історичного матеріалізму є основне питання в філософії — питання про відношення мислення до буття.

«Поглиблюючи і розвиваючи філософський матеріалізм, — пише Ленін, — Маркс довів його до кінця, поширив його пізнання природи на пізнання людського суспільства. Величезним завоюванням наукової думки став історичний матеріалізм Маркса»³.

В «Матеріалізмі і емпіріокритицизмі» Ленін обстоює і розробляє далі ті принципи філософії марксизму, які були вироблені Марксом і Енгельсом.

В «Матеріалізмі і емпіріокритицизмі», як і в інших своїх роботах, Ленін підкреслює ту дуже важливу думку, що Маркс і Енгельс, виробляючи принципи нової філософії, — діалектичного матеріалізму, — продовжували кращі традиції своїх матеріалістичних попередників, їх войовничу і непримиренну боротьбу з ідеалізмом. При цьому Ленін вказує що, продовжуючи матеріалістичну лінію своїх попередників, Маркс і Енгельс не просто повторювали те, що було до них зроблене, а розвивали і поглиблювали матеріалізм далі, перемагаючи слабкі сторони, обмеженість і непослідовність французьких матеріалістів і зокрема, і особливо, Людвіга Фейєрбаха, як їхнього безпосереднього попередника. В статті «К. Маркс» Ленін пише:

«Починаючи з 1844—1845 рр., коли склалися погляди Маркса, він був матеріалістом, зокрема, *прибічником* (підкреслено мною — М. Ш.) Л. Фейєрбаха, вбачаючи і в дальшому його слабкі сторони виключно в недостатній послідовності і всебічності його матеріалізму»⁴.

Таким чином, за цілком чіткою вказівкою Леніна виходить, що Маркс, приступаючи до всебічної критичної переробки гегелівської філософської спадщини, вже міцно стояв на позиціях матеріалізму, був прибічником Л. Фейєрбаха. В ході дальшого свого розвитку Маркс підняв матеріалізм на новий, якісно вищий щабель, пристосувавши його до історії.

«Усвідомлення непослідовності, незавершеності, односторонності старого матеріалізму, — пише Ленін у тій же статі «К. Маркс, — привело Маркса до переконання про необхідність «...погодити науку про суспільство з матеріалістичною основою і перебудувати її відповідно до цієї основи». Коли матеріалізм взагалі пояснює свідомість з буття,

¹ Ленін, Тв., т. XVI, стор. 350.

² Там же, стор. 352.

³ Там же, стор. 370.

⁴ Ленін, Тв., т. XVIII, стор. 8.

а не навпаки, то в пристосуванні до суспільного життя людства матеріалізм вимагав пояснення суспільної свідомості з суспільною буття»¹.

Це якраз Ленін і називав відкриттям матеріалістичного розуміння історії, яке було прямим результатом послідовного продовження матеріалізму, його поширення на галузь суспільних явищ. Відкриттям матеріалістичного розуміння історії надзвичайно були зміцнені позиції філософського матеріалізму. З відкриттям матеріалістичного розуміння історії не тільки був остаточно вибитий ідеалізм із свого останнього притулку, але й всі проблеми теорії пізнання (гносеології) здобули більш послідовне і вичерпуюче розв'язання.

В «Матеріалізмі і емпіріокритицизмі» Ленін з надзвичайною повнотою і ясністю показує, в яких історичних умовах основоположникам марксизму довелося розробляти питання філософії і як вони підійшли до виконання свого завдання:

«І Маркс з Енгельсом і Й. Діцген, — пише Ленін, — виступили на філософську арену тоді, коли в передовій інтелігенції взагалі в робітничих колах зокрема, панував матеріалізм. Тому цілком природно, що не на повторення старого звернули всю свою увагу Маркс і Енгельс, а на серйозний теоретичний розвиток матеріалізму, на застосування його до історії, тобто на вивершування будови матеріалістичної філософії до верху. Цілком природно, що вони обмежувались у галузі гносеології виправленням помилок Фейєрбаха, висміюванням пошлостей у матеріаліста Дюрінга, критикою помилок Бюхнера (див. у Й. Діцгена), підкреслюванням того, чого цим найбільш поширеним і популярним у робітничому середовищі письменникам особливо бракувало, саме: діалектики. Про азбучні істини матеріалізму, про які в десятках видань кричали рознощики, Маркс, Енгельс і Й. Діцген не турбувались, скеровуючи всю увагу на те, щоб ці азбучні істини не вульгаризувались, не спрощувались, занадто, не вели до застою мислі («Матеріалізм вниз, ідеалізм вгору»), до забуття цінного плоду ідеалістичних систем, гегелівської діалектики — цієї перлини, яку дівні Бюхнери, Дюрінги і К^о (разом з Леклером, Махом, Авенаріусом та інш.) не вміли виділити з гноїща абсолютного ідеалізму. Якщо уявити собі скількинебудь конкретно ці історичні умови філософських творів Енгельса і Й. Діцгена, то цілком яким стане, чому вони більше відгороджувались від вульгаризації азбучних істин матеріалізму, ніж захищали самі ці істини. Маркс і Енгельс більше відгороджувались також від вульгаризації основних вимог політичної демократії, ніж захищали самі ці вимоги.

Тільки учні філософських реакціонерів могли «не помітити» цієї обставини і виставляти читачам справу таким чином, ніби Маркс і Енгельс не розуміли, що значить бути матеріалістом»².

Таким чином, в силу умов, що історично склалися, Марксові і Енгельсові, саме як геніальним продовжувачам справи великих представників матеріалістичної думки, доводилося звертати свою увагу не на повторення, а на серйозний теоретичний розвиток матеріалізму, на його завершення. Саме чере те

¹ Ленін, Тв., т. XVIII, стор. 12.

² Ленін, Тв., т. XIII, стор. 177 — 178.

«Маркс і Енгельс, — пише Ленін, — виростаючи з Фейєрбаха і, мужливіючи в боротьбі з писакками, природно, звертали найбільшу увагу на добудовування філософії матеріалізму доверху, тобто не на матеріалістичну гносеологію, а на матеріалістичне розуміння історії. Тому Маркс і Енгельс у своїх творах більше підкреслювали *діалектичний* матеріалізм, ніж *діалектичний матеріалізм*, більше настоювали на *історичному* матеріалізмі, ніж на *історичному матеріалізмі*»¹.

Таким чином, з смислу цих ленінських вказівок випливає не те, що Маркс і Енгельс не грацювали над матеріалістичною гносеологією, а навпаки, якраз саме те, що вони перемогли обмеженість гносеології французьких матеріалістів і Л. Фейєрбаха і тим самим створили діалектично-матеріалістичну гносеологію, поширивши матеріалізм на людську історію, науково роз'яснивши закони суспільного розвитку. Людська свідомість є по своїй суті, насамперед, суспільна свідомість. Зрозуміти її закони можна лише, виходячи з суспільного буття, як основи людського життя. А це відразу кладе край умоглядності матеріалізму і владно вимагає включення в теорію пізнання точки зору життя, точки зору предметово-почуттєвої практичної діяльності, точки зору практики.

Як відомо, філософський розвиток Маркса і Енгельса — це є сильний рух вперед від Гегеля, через Фейєрбаха до діалектичного і історичного матеріалізму, до наукового комунізму. Маркса і Енгельса цікавить тільки рух вперед, але рухатися вперед було можливо лише покинувши стихію абстрактного мислення Гегеля, відірваного і протиставленого матеріальній, предметово-почуттєвій дійсності.

Треба було звернутися до самої дійсності і, не висячи в неї довільних висновків, взяти її, як вона є, і розкрити внутрішню рушійну і визначаючу її закономірність, тобто з'ясувати об'єктивну основу дійсності і на цій основі зрозуміти логіку об'єктивного історичного процесу. При цьому Маркс і Енгельс повинні були звернутися не взагалі до абстрактної дійсності, а до даної, конкретної історичної дійсності, до аналізу німецьких, англійських, французьких буржуазних суспільних відносин, які розвивалися.

Робота Маркса над «врейським питанням», над гегелівською «філософією державного права», вивчення становища підцезурної німецької преси і становища мозельських селян, а також вивчення Енгельсом становища в Англії призвели до встановлення матеріальної основи вивчених ними явищ і фактів, до встановлення того принципіально важливого і нового факту, що в суспільній свідомості відбивається не що інше, як суспільне буття, що суперечності і антагонізми в сфері філософської свідомості обумовлені суперечностями і антагонізмами в самій дійсності, що основою життя людей, людського суспільства є суспільне виробництво і репродукція.

В передмові «До критики політичної економії» Маркс пише:

«Моїм фахом була юриспруденція, яку я, проте, вивчав тільки як підлеглу дисципліну, поряд з філософією і історією. 1842—1843 рр. я, як редактор «Рейнської газети», вперше потрапив у скрутне становище, коли я повинен був висловлюватися про так звані матеріальні інтереси. Дебати рейнського ландтагу з приводу крадіжки дров і дрібнених земельної власності, офіційна полеміка, в яку п. фон-Шаппер, тодішній обер-президент Рейн-

¹ Ленін, Тв., т. XIII, стор. 240.

ської області, вступив з «Рейнською газетою» в питанні про становище мозельських селян, нарешті, дебати про вільну торгівлю і протекціонізм дали перші поштовхи моїм заняттям економічними питаннями»¹.

Далі Маркс вказує, яким шляхом він приступив до критичної переробки гегелівської філософії і до вироблення нового погляду і на суспільний розвиток.

«Першою роботою, — пише Маркс у тій же передмові «До критики політичної економії», — розпочатою для розв'язання сумнівів, які облягали мене, був критичний перегляд гегелівської філософії права; вступи до цієї роботи з'явився в видаваних у 1844 р. в Паризі «Німецько-французьких щорічниках». Мої дослідження привели мене до висновку, що правові відносини, як і форми держави, не можуть бути зрозумілі ні з самих себе, ні з так званого загального розвитку людського духу; навпаки, вони коріняться в матеріальних умовах життя, сукупність яких Гегель, за прикладом англійців і французів XVIII сторіччя, об'єднав під назвою «буржуазного суспільства», а анатомію громадянського суспільства треба шукати в політичній економії»².

Далі Маркс викладає ті висновки, до яких він прийшов і які покладені в основу всієї, пізніше ним обґрунтованої і в деталях розробленої, суспільно-історичної теорії.

Необхідно відзначити один надзвичайно важливий момент. Маркс почав з критики гегелівської філософії державного права. Саме в зв'язку з критикою гегелівської філософії права був покладений початок вироблення Марксом основ діалектичного і історичного матеріалізму.

У критиці «філософії державного права» Гегеля Маркс перевертає і ставить гегелівську діалектику з голови на ноги. Він здійснює справжню переробку Гегеля, беручи раціональне зерно і відкидаючи упереджені містифіковані ідеалістичні побудови гегелівської філософії. Піддаючи ґрунтовній критиці пункт за пунктом гегелівську філософію права, Маркс визначає, що Гегель вперше глянув на політичну державу, як на живий організм, що розвивається. Нарешті, вважаючи, що гегелівське відчуття розриву між громадянським суспільством і політичним є *суперечність*, і що це відчуття розриву глибоке і заслуговує уваги. Маркс, проте, рішуче відкидає прагнення Гегеля зробити продуктом предикатом ідеї те, що є суб'єктом, творцем ідеї. «Він (Гегель — М. Ш.), — каже Маркс, — розвиває свою думку не з предмету, а конструє свій предмет за зразком мислення, яке запершило своє коло саме — в абстрактній сфері логіки»³.

Тому Маркс вважав нісенітними наміри Гегеля представити історію життя якоюсь абстрактною ідеєю, перетворивши людську діяльність у результат діяльності цієї містичної ідеї. Маркс розкриває всі ті пошлости, до яких у своїх кінцевих висновках доходить Гегель. Гегель підводить емпіричне існування людей під логічні категорії. Маркс разом з тим піддає нищівній критиці гегелівську спробу через абсурдне опосередкування, через спекулятивне таїнство логіки, шляхом умовиводу, знищити, затушкувати реальні протилежності, що перебувають у суперечності і в боротьбі одна з одною.

¹ К. Маркс, «До критики політичної економії», Партвидав, 1935 р., стор. 37.

² Там же, стор. 38.

³ К. Маркс і Ф. Енгельс, Тв., т. I, стор. 544.

Спроба Гегеля представити справу так, що монарх у законодавчій владі являє собою начебто середину і пов'язуючу ланку між урядовою владою і становим елементом, а становий елемент у свою чергу — середину і пов'язуючу ланку між монархом і громадянським суспільством, — є найяскравіша ілюстрація зради Гегеля своєму діалектичному методові на угоду своїй реакційній системі. Там, де справа доходила до реальних конкретних політичних поглядів, Гегель старанно намагався суперечності примирити і усунути, висловлюючи інтереси свого класу. Маркс ловить Гегеля на місці, викриваючи його суперечливість, непослідовність і відновлює істину діалектики. Маркс вказує на саме ядро діалектики, на закон єдності протилежностей. Маркс відкидає гегелівську містифікацію і дає *законові єдності і боротьби протилежностей* справжнє матеріалістичне тлумачення.

Маркс указує, що протилежності в існуючій предмету чи явища впливають з самої суті предмету, що протилежності незмінно доходять до крайності у взаємній боротьбі, яка знаходить своє завершення в переході однієї крайності в другу через заперечення однієї крайності другою. Говорячи в абстрактній ще формі про дійсні крайності і суперечності, Маркс має на увазі, насамперед, непримиренні суперечності, антагонізм між пролетаріатом і буржуазією. Маркс вважає смішною спробу Гегеля перейти боротьбі протилежностей. Маркс підкреслює все величезне значення проблеми зовнішніх і внутрішніх суперечностей, яку він і Енгельс при дальшій критичній переробці гегелівської діалектики блискуче розробили. Маркс уже тут, у розвитку явища чи предмету бачить вирішальне саме у внутрішніх суперечностях, які визначають процес розвитку явища, предмету. Саме це дало змогу Марксові розкрити і встановити глибоку внутрішню суть суспільних законів за густою пеленою позірності і розбити вщент метафізику і ідеалізм у розумінні суспільно-історичного розвитку.

Марксом і Енгельсом було встановлено, що громадська виробнича діяльність людства визначає собою тип і характер відношення між людьми, що всім рухає матеріальний і класовий інтерес і що люди не свідомо, заздалегідь обдумано, утворюють обставини і умови свого життя. А, навпаки, обставини життя і діяльності людей складаються незалежно від їх свідомості і волі, але що зміна їх (тобто, цих обставин і умов) знаходиться цілком у руках суспільної людини.

В класичній і вичерпній формі основні положення діалектики історичного процесу Маркс формулює в передмові «До критики політичної економії». У своїй статті «К. Маркс» Ленін так резюмує суть історичної теорії марксизму:

«Відкриття матеріалістичного розуміння історії, або, вірніше, послідовне продовження, поширення матеріалізму на галузь суспільних явищ усунуло дві головні хибні попередні історичні теорії. Поперше, вони в найкращому випадку розглядали лише ідеїні мотиви історичної діяльності людей, не досліджуючи того, чим викликаються ці мотиви, не охоплюючи об'єктивні закономірності в розвитку системи суспільних відносин, не бачачи коріння цих відносин в ступені розвитку матеріального виробництва; подруге, попередні теорії не охоплювали якраз дії мас населення, тоді як історичний матеріалізм вперше дав можливість з природно-історичною точністю досліджувати суспільні умови життя мас і зміни цих умов. Домарксівська «соціологія» і історіографія в *кращому* випадку давали нагромадження сирих фактів, уривчасто набраних, і зобра-

ження окремих сторін історичного процесу. Марксизм вказав шлях до всеосяжного, всебічного вивчення процесу виникнення, розвитку і занепаду суспільно-економічних формацій, розглядаючи *сукупність* всіх суперечливих тенденцій, зводючи їх до точно визначуваних умов життя і виробництва різних *класів* суспільства, усуваючи суб'єктивізм і сваволлю у виборі окремих «*главенствующих*» ідей або в трактуванні їх, розкриваючи коріння без винятку всіх ідей і всіх різних тенденцій у стані матеріальних продуктивних сил. Люди самі творять свою історію, але чим визначаються мотиви людей і саме мас людей, чим викликається стикання суперечливих ідей і прагнень, яка сукупність всіх цих стикань всієї маси людських суспільств, які об'єктивні умови виробництва матеріального життя, що утворюють базу всієї історичної діяльності людей, який закон розвитку цих умов, — на все це звернув увагу Маркс і показав шлях до наукового вивчення історії, як єдиного, закономірного в усій своїй величезній різномісності і суперечливості, процесу»¹.

Ленін в «Матеріалізмі і емпіріокритицизмі» обстоює і захищає ці положення. Ленін обстоює діалектику і матеріалізм і в природі і в історії, нещадно бореться проти ідеалізму і в розумінні природи і в розумінні суспільства за перозривну єдність діалектичного і історичного матеріалізму.

* * *

Ленін, будучи найвірнішим, найшослідівнішим учнем і продовжувачем справи Маркса і Енгельса, подвизався в іншу епоху, Епоха Леніна на відміну від епохи Маркса — це епоха занепаду капіталізму, його загибання — епоха імперіалізму. Ленін розробляв питання філософії марксизму в таких історичних умовах, «...коли буржуазна філософія особливо спеціалізувалась на гносеології і, засвоюючи в однібічній перекрученій формі деякі складові частини діалектики (наприклад, релятивізм), переважну увагу звертала на захист або відновлення ідеалізму внизу, а не ідеалізму вгорі. Принаймні позитивізм взагалі і махізм зокрема куди більше займалися тогочасною фальсифікацією гносеології, підробляючись під матеріалізм, ховаючи ідеалізм за ніби матеріалістичну термінологію, і мало, порівнюючи, звертали увагу на філософію історії»².

Таким чином, Леніну довелося звернути насамперед особливу увагу на захист матеріалізму внизу, викриваючи намагання реакційної буржуазної і дрібнобуржуазної філософської професури, що під виглядом матеріалізму намагалась протягти ідеалізм у теорію-пізнання. Ленін рішуче настоював на філософському матеріалізмі при розв'язанні будь-яких проблем практики і теорії революційного робітничого руху, вимагаючи безумовного відмежування від усіх і всіляких форм суб'єктивізму, ідеалізму і напівідеалізму. Ще в боротьбі з народниками, у той період, коли закладалися основи більшовизму, як партії нового типу, Ленін писав:

«Соціалістична інтелігенція тільки тоді може розраховувати на плідотворну роботу, коли покине з ілюзіями і почне шукати опори в дійсному, а не в бажаному розвитку Росії, в дійсних, а не можливих суспільно-економічних відносинах. Теоретична робота її повинна буде при цьому спрямовувати на конкретне вивчення всіх форм економічного антагонізму в Росії, зивчення їх зв'язку і послі-

¹ Ленін, Тв., т. XVIII, стор. 13.

² Ленін, Тв., т. XIII, стор. 240.

двісного розвитку; вона повинна розкрити цей антагонізм всюди, де він прикритий політичною історією, особливостями правових порядків, установленийими теоретичними забобонами...

Як не багато лишилось ще зробити для вироблення такої теорії, але запорукою того, що соціалісти виконають цю роботу, служитимуть поширення серед них матеріалізму (підкреслено мною — М. Ш.), — єдино наукового методу, який вимагає, щоб всяка програма була точним формулюванням дійсного процесу»¹.

Відомо, що не хто інший, як саме Ленін і виробив таку теорію, спираючись на матеріалізм Маркса-Енгельса, розробляючи і поглиблюючи його у боротьбі з ідеалізмом, агностицизмом. «Матеріалізм і емпіріокритицизм» Леніна рішуче обстоює позиції матеріалізму Дідро, Фейєрбаха, Дішгена, Маркса і Енгельса і провадить боротьбу проти ідеалізму Берклі, Юма, Канта, Фіхте, Гегеля, іманентів і махізму². «Матеріалізм і емпіріокритицизм» поглиблює і розвиває основи діалектичного і історичного матеріалізму. В розробленні проблем філософії марксизму. Ленін виходить з вказівки Енгельса про те, що «з кожним відкриттям, яке становить епоху, навіть у природно-історичній галузі» («не кажучи вже про історію людства») «матеріалізм неминуче мусить змінювати свою форму». Отже, ревізія «форми» (але не змісту — М. Ш.) матеріалізму Енгельса, ревізія його натурфілософських положень не тільки не містить нічого «ревізіоністського» в установленому розумінні слова, а, навпаки, необхідно вимагається марксизмом»³.

Виходячи з цих пастанов, в Матеріалізмі і емпіріокритицизмі Ленін аналізує, узагальнює в галузі філософії те, що дано наукою про природу і суспільний розвиток за період епохи імперіалізму, піддаючи всебічній і ґнцівній критиці не тільки антиматеріалістичні течії серед марксистів, але й ідеалізм, агностицизм взагалі. Ленін всебічно розкриває і показує класову основу ідеалізму в формі так званого емпіріокритицизму і ґносеологічні теоретично-пізнавальні коріння його. Без аналізу ідейно-теоретичних джерел і ґносеологічного коріння емпіріокритицизму не можна по-справжньому зрозуміти класову основу цієї філософії. Насамперед, де лежать філософсько-теоретичні основи емпіріокритицизму? Ці основи Ленін бачить в ідеалізмі і агностицизмі. До цього висновку Ленін прийшов у наслідок найдетальнішого зіставлення і порівняння теоретичних основ (або теоретичного складу) філософії емпіріокритицизму, з одного боку, і діалектичного матеріалізму, з другого.

«Таке порівняння, — пише Ленін, — якому були присвячені три перші розділи, («Матеріалізму і емпіріокритицизму» — М. Ш.) показує по всій лінії ґносеологічних питань суцільну реакційність емпіріокритицизму, який прикриває новими вивертми, слівцями та хитросплетіннями старі помилки ідеалізму і агностицизму»⁴.

¹ Ленін, Тв., т. I, стор. 191.

² Між іншим, є такі люди, які твердять, що в розв'язанні основного питання філософії матеріалісти домарксівського періоду разом з ідеалістами зайшли в глухий кут (див. збірник «Академія Наук СРСР Ленін», стаття Гарбера — «ґносеологія и техника», вид. акад. СРСР, 1935 р.). Відомо, що французькі матеріалісти і Л. Фейєрбах, як матеріалісти, принципово інакше, ніж ідеалісти, розв'язали основне питання філософії — питання про відношення мислення до буття, суб'єкта до об'єкта. В чому іншому, але в цьому питанні домарксівський матеріалізм піяк це міг «разом» з ідеалізмом зайти в глухий кут. Змішати в цьому питанні в одну кучу Канта, Фіхте, Гегеля, Дідро і Фейєрбаха міг тільки або безнадійний плутаник, або мелшовикуючий ідеаліст, який не розбрався. Очевидно, правильніше останнє.

³ Ленін, Тв., т. XIII, стор. 184.

⁴ Там же, стор. 260.

Ленін показав, що філософська школа емпіріокритиків Маха і Авенаріуса, почавши з Канта, пішла «...від нього не до матеріалізму, а в протилежну сторону, до Юма і до Берклі. Гадаючи, що він «очищає досвід» взагалі, Авенаріус на ділі очищав тільки агностицизм від кантіанства. Вся школа Маха і Авенаріуса йде до ідеалізму все певніше, в тісному єднанні з однією з найреакційніших ідеалістичних шкіл, так званими іманентами»¹.

З'ясувавши ідейно-теоретичні джерела емпіріокритицизму, Ленін далі показує гносеологічні, теоретично-пізнавальні коріння цієї філософії. Це коріння Ленін бачить у кризі сучасного природознавства, вірніше в одній з найважливіших його галузей — фізиці.

«Меншість повних фізиків, — пише Ленін, — під впливом ламки старих теорій великими відкриттями останніх років, під впливом кризи нової фізики, яка особливо наочно показала відносність наших знань, скотилася, в наслідок незнання діалектики, через релятивізм до ідеалізму»².

Цього зв'язку махізму з кризою в природознавстві, як відомо, не зрозумів Плеханов.

«Розбирати махізм, — писав Ленін, — ігноруючи цей зв'язок, — як робить Плеханов, — значить знущатися з духу діалектичного матеріалізму, тобто, жертвувати методом Енгельса ради тієї чи іншої букви в Енгельса»³.

Саме тому, що Плеханов не зумів зрозуміти теоретично-пізнавального коріння емпіріокритицизму — він не зміг дати послідовної його критики і подолання.

Розкривши ідейно-теоретичні основи і початки емпіріокритицизму, встановивши його гносеологічні коріння, Ленін зміг з винятковою глибиною, силою і переконливістю показати за гносеологічною схоластикою емпіріокритицизму боротьбу партії в філософії, боротьбу матеріалізму і ідеалізму, «яка кінець-кінцем виявляє тенденції і ідеологію ворожих класів сучасного суспільства». Ленін зумів наочно показати, що «новітня філософія так само партійна, як і дві тисячі років тому». Через те Ленін з такою наполегливістю захищає матеріалізм Дідро, Фейербаха, Ціцгена, Маркса, Енгельса, протиставляючи його в розв'язанні кожної філософської проблеми емпіріокритицизму Маха, Авенаріуса, Богданова та інших прибічників цієї «модної», але далеко не оригінальної, ідеалістичної філософії. Ленін найрішучіше протестує проти намагання «з'єднати» емпіріокритицизм з марксизмом. А ці намагання, як відомо, робили не тільки російські махісти Богданов і К^о, але і присяжні теоретики II-го Інтернаціоналу (М. Адлер, Форлендер та інш.). «Тільки при абсолютному неутті, — писав Ленін, — відносно того, що таке філософський матеріалізм взагалі і що таке діалектичний метод Маркса і Енгельса, можна заводити балачки про «поєднання» емпіріокритицизму з марксизмом»⁴.

З'єднати емпіріокритицизм з марксизмом — це значить замінити ідеалізму матеріалістичну основу марксизму.

¹ Ленін, Тв., т. XIII, стор. 260.

² Там же.

³ Там же, стор. 184.

⁴ Там же, стор. 260—261.

Ось чому Ленін писав:

«Наші махісти не зрозуміли марксизму тому, що їм довелося підійти до нього, так би мовити, з *другого боку*, і вони засвоїли — а іноді не стільки засвоїли, скільки завчили — економічну і історичну теорію Маркса, не вяснивши її основи, тобто філософського матеріалізму. Вийшло те, що Богданов і К^о мають бути названі російськими Бюхнерами і Дюрінгами навиворіт. Вони бажали б бути матеріалістами вгорі, вони не вміють позбутися плутаного ідеалізму внизу»¹.

Як відомо, махісти взагалі, і російські махісти в тому числі, намагались на людську історію перенести біологічні поняття і категорії: «приспосувалня системи до оточення» (рівновага), «добір», «асиміляція», «дезасиміляція», «енгресія», «енергетичний баланс» і т. д.

Цим перенесенням біологічних понять на людську історію махісти гадали «перекинути» Марксове вчення про класову боротьбу і диктатуру пролетаріату, що становить собою основне і головне в історичному матеріалізмі.

А у вченні марксизму про класову боротьбу і диктатуру пролетаріату якраз блискуче і дана вся суть діалектики суспільно-історичного розвитку.

Ось чому Ленін писав: «Об'єктивна, класова роль емпіріокритицизму цілковито зводиться до прислужництва фідеїстам в їх боротьбі проти матеріалізму взагалі і проти історичного матеріалізму зокрема»².

Ленін в «Матеріалізмі і емпіріокритицизмі» солідаризується з Францом Мерінгом, який показує, що навіть наївні прагнення поширити на історію стихійний природно-науковий матеріалізм приводять до ідеалізму.

Ось що пише Франц Мерінг про Геккеля і з чим Ленін цілком згодний:

«Нехай прочитає книгу Геккеля той, хто хоче руками доторкатися цієї нездатності (природно-історичного матеріалізму дати собі раду з суспільними питаннями), хто хоче проіннятися свідомістю того, наскільки необхідно розширити природно-історичний матеріалізм до історичного матеріалізму, щоб зробити його дійсно неподоланою зброєю у великій визвольній боротьбі людства»³.

Основними пунктами «Матеріалізму і емпіріокритицизму», навколо яких обертається боротьба Леніна з махістами є:

а) суспільне буття і суспільна свідомість не тотожні так само, як не тотожне буття загалом і свідомість загалом;

б) суспільна свідомість відбиває суспільне буття. Відбиття може бути приблизно копією відбиваного;

в) свідомість загалом відбиває буття. Це загальне положення всього матеріалізму. Не бачити його прямого й нерозривного зв'язку з положенням історичного матеріалізму: суспільна свідомість відбиває суспільне буття — неможливо.

Ці положення Леніна були спрямовані всім своїм вістрям проти емпіріокритичних настанов А. Богданова. Богданов писав:

¹ Ленін, Тв., т. XIII, стор. 240—241.

² Там же, стор. 261.

³ Ленін, Твори, т. XIII, стор. 250.

«Ми показали, що суспільні форми належать до широкого роду — біологічних пристосувань. Але цим ми ще не визначили галузі суспільних форм: для визначення треба встановити не тільки рід, але й вид... У своїй боротьбі за існування люди не можуть об'єднуватись інакше, як тільки за допомогою свідомості: без свідомості нема опікування. Тому *соціальне життя в усіх своїх проявах є свідомо-психічне*. — ... соціальність несподільна з свідомістю. *Суспільне буття і суспільна свідомість, у точному розумінні цих слів, тожні»*¹.

Ленін у боротьбі проти махізму, як різновидності ідеалізму, обстоює корінні принципи матеріалістичного розуміння історії, що є разом з тим, корінними і основними принципами діалектичного матеріалізму:

- а) об'єктивність суспільної свідомості;
- б) єдність суспільного буття і суспільної свідомості;
- в) єдність діалектичного і історичного матеріалізму.

Резюмуючи свою точку зору в цих корінних питаннях філософії марксизму, Ленін пише:

«Матеріалізм взагалі визнає об'єктивно-реальне буття (матерію) незалежно від свідомості, від відчуття, від досвіду і т. д. людства. Матеріалізм історичний визнає суспільне буття незалежним від суспільної свідомості людства. Свідомість і там і тут є тільки відображення буття, в кращому разі приблизно вірне (адекватне, ідеально-точне) його відображення. В цій філософії марксизму, вилитій з одного куска сталі, не можна виїняти жодної основної посилки, жодної істотної частини, не відходячи від об'єктивної істини, не падаючи в обійми буржуазно-реакційної брехні»².

Критикуючи махістів, і зокрема Богданова, Ленін розкриває всю нестійкість спроб махістських соціологів, що твердять зади суб'єктивного ідеалізму, протягти метафізику і натуралізм в галузі розуміння історії, зводячи соціальні закони до біологічних.

Натуралізація і біологізація суспільно-історичного розвитку є чистісінька метафізика і ідеалізм навиворіт.

Проте, обстоюючи і розвиваючи основи історичного матеріалізму, борючись проти реакційно-містичних намагань махізму ототожнити суспільну свідомість і суспільне буття, Ленін зовсім не відкидає величезної ролі свідомості і, загалом різних форм ідеологічних і політичних надбудов у ході суспільно-історичного розвитку.

Ленін невідступно слідував вказівкам Маркса і Енгельса про те, що творення і відтворення реального життя є лише основа суспільного розвитку. «Економічне становище, — пише Енгельс від свого і від імені Маркса в листі до І. Блоха від 1890 р., — це основа, але на хід історичної боротьби впливають і в багатьох випадках визначають переважно форму її різні моменти надбудови: політичні форми класової боротьби і її результати — конституції, встановлені переможним класом після одержаної перемоги і т. д.; правові форми і навіть відбиток всіх цих дійсних боїв у мозкові учасників, політичні, юридичні, філософські теорії, релігійні погляди і їх дальший розвиток в систему догм... Ми робимо свою історію сами, але, поперше, ми робимо її при дуже певних передумовах і умовах. Серед них економічні є кінець-кінцем вирішаль-

¹ А. Богданов, «Из психологии общества», вид. 1934 р., стор. 50 — 51

² Ленін, Твори, т. XIII, стор. 237 — 238.

німи. Але й політичні умови і т. д., навіть традиції, що живуть в головах людей, відіграють певну роль, хоч і не вирішальну»¹.

Усе ленінське розуміння законів суспільно-історичного розвитку якраз і пронизує це положення марксизму.

Відомо, що Ленін дав геніальну розробку питання про зв'язок і взаємодію теорії з практикою, філософії з політикою, політики — з економікою. Ленін блискуче теоретично і практично показав роль і значення теорії і політики в історичному розвитку, в революційній боротьбі пролетаріату за побудову безкласового соціалістичного суспільства. Ленінська постановка питання про першість політики над економікою, про роль держави та інших надбудов у розвитку суспільства і впливає з найглибших основ історичного матеріалізму. Ці положення марксистсько-ленінського розуміння історії знайшли свій блискучий розвиток у працях товариша Сталіна. Як відомо, товариш Сталін особливу увагу приділяв і приділяє ролі теорії у класовій боротьбі — питанням радянської держави, права і їх значення в боротьбі за соціалізм. Досить посплатися на рішення VII-го з'їзду Рад про зміни в радянській конституції, щоб зрозуміти значення всіх цих питань для соціалістичного будівництва. Найяскравішим виявом того, яке принципіально важливе значення більшовицька партія і товариш Сталін приділяють ролі ідеології і свідомості в історичному розвитку людського суспільства, є рішення XVII-го з'їзду партії і вказівки товариша Сталіна в його доповіді на XVII з'їзді про боротьбу з пережитками капіталізму в свідомості людей, про боротьбу з чужою революційною марксизму-ленінізму ідеологією, яка проникає в гомови трудящих і багатьох членів більшовицької партії. Ось чому такого винятково важливого значення надає товариш Сталін питанням ідейно-політичного виховання і озброєння партійних і непартійних більшовиків, питанням опанування технікою і висотами науки.

У доповіді на XVII з'їзді партії товариш Сталін ясно і чітко сказав, що ми далеко ще не подолали пережитків капіталізму в свідомості людей, не тільки через те, «що свідомість людей в її розвитку відстає від їхнього економічного становища», але також і через те, що все ще існує капіталістичне оточення, яке «намагається» оживляти і підтримувати пережитки капіталізму в свідомості людей в СРСР.

Далі товариш Сталін показує, як ці пережитки капіталізму в економіці і свідомості виявляються «сприятливим ґрунтом для оживлення ідеології розбитих антиленінських груп у головах окремих членів нашої партії». Товариш Сталін наочно показав, яку величезну шкоду справляє соціалістичного будівництва приносить «та плутанина по ряду питань ленінізму в головах окремих членів партії, яка нерідко проникає в нашу пресу і яка полегшує справу оживлення решток ідеології розбитих антиленінських груп»².

Механісти (група Бухаріна) і меншовикуючі ідеалісти (група Деборіна) систематично замовчували «Матеріалізм і емпіріокритицизм» Леніна, протягаючи в своїх працях чужі марксизму-ленінізму настанови. І механісти і меншовикуючі ідеалісти розривали діалектичний і історичний матеріалізм. Вони систематично боролись проти тієї ідеї єдності діалектичного і історичного матеріалізму, єдності суспільного буття і суспільної свідомості, яка проводиться і обстоюється Леніним, в його знаменитому творі «Матеріалізм і емпіріокритицизм». Відомо, що в Буха-

¹ Листи, під ред. Адоратського, стор., 374 — 375.

² Сталін, «Питання ленінізму» вид. 10, стор. 594.

рінському механістичному розумінні суспільства нема і не може бути апі грану діалектики в розумінні суспільно-історичного розвитку. Схема історичного розвитку, яку проповідує і захищає Бухарін, хоч би в тій же своїй книзі «Теорія історичного матеріалізму», яка самим т. Бухаріним досі не піддана систематичній критиці, збудована цілком на базі натуралістичного (за Спенсером і Богдановим) розуміння історії. Але, як відомо, натуралізм і повзучий емпіризм у розумінні соціального розвитку є чистісінька метафізика, яка неминуче переростає в ідеалізм. Схема Бухарінського розуміння суспільства наскрізь формалістична і умоглядна (суспільство взагалі, прогрес взагалі, класи взагалі), в ній нема основного—історичного погляду на суспільство в тому його вигляді, як він поданий в марксистсько-ленінській уяві про *соціально-економічну формацію*.

Бухарінська теорія рівноваги системи (суспільства) і оточення (природи) виключає наукове марксистсько-ленінське розуміння джерела і справжньої основи суспільного розвитку. Такий погляд на суспільний розвиток, що йде своїм ідейно-теоретичним корінням у буржуазний позитивізм через географічний матеріалізм і натуралізацію закономірностей суспільного розвитку, об'єктивно приводить кінець-кінцем до расизму. Адаже не випадково у махістів і А. Богданова, які розвивали теорію рівноваги системи і оточення, географічний матеріалізм і натуралізм переростав в історичний ідеалізм при розв'язанні корінних питань соціології—відношення суспільної свідомості до суспільного буття. Відомо, що т. Бухарін у своїй теорії рівноваги повторює зади Богдановської організаційної теорії. Відомо також, що махіствующий натуралізм і волюнтаризм, історичний ідеалізм і метафізика становлять відміну особливості контрреволюційної троцькістської методології. Меншовикуючи ідеалісти, які намагались ототожнити діалектику Маркса—Леніна—Сталіна з діалектикою Гегеля, тобто, матеріалістичну діалектику з ідеалістичною діалектикою, природно поривали з тим вихідним і вирішальним положенням Леніна, що побудовування Марксом і Енгельсом матеріалізму доверху, тобто, вироблення діалектичного матеріалізму, і знайшло свій вияв у поширенні матеріалізму на історію. Тому меншовикуючи ідеалісти вигадували і поширювали версію про те, що Маркс і Енгельс не дали в зв'язаному вигляді науки про суспільство. В статті «Історичний матеріалізм як наука» контрреволюціонер Карев писав:

«Маркс, Енгельс і Ленін дали кістяк теорії, блискучі *прикладні пристосування* (підкреслено мною — М. Ш.), але ніхто з них не мав змоги систематично викласти свої погляди в цій галузі, дати, скажемо, висловлюючись педагогічною мовою, курс теорії історичного матеріалізму. Цілий ряд проблем лаявся досі нерозв'язаним, нерозробленим, виник цілий ряд нових питань»¹.

Мета цих міркувань досить прозора: коли Маркс — Енгельс і Ленін не дали науки про суспільство, то значить новоз'явлений «месія» Карев покликаний ошасливити людство своїми соціологічними відкриттями і переворотами. Ці «відкриття» і зробили меншовикуючи ідеалісти. Та горе! Це були «відкриття» давпо відкритих буржуазних соціологічних америк ріккертіансько-волюнтаристського типу. Карев та інші меншовикуючи ідеалісти перетворювали історичний матеріалізм в ідеалістичну схему, в безмістовну і безпредметну голу і абстрактну соціальну мето-

¹ Ник. Карев, «Исторический материализм как наука», журнал «Под знаменем марксизма», № 12, за 1929 р.

дологію. Націоналістичні і троцькістські елементи на Україні, відтворюючи механістичні і меншовикуючі ідеалістичні настанови, прикриваючись і маскуючись ними, провадили тихою сапою підравну шкідницьку роботу на фронті марксистсько-ленінської теорії. Вони свідомо перекручували і фальсифікували Маркса, Енгельса, Леніна і Сталіна. В націоналістичній і троцькістській літературі навмисне замовчувався «Матеріалізм і емпіріокритицизм» Леніна. Націоналісти і троцькісти боролися проти вирішальної і основної ідеї «Матеріалізму і емпіріокритицизму» Леніна — єдності діалектичного і історичного матеріалізму.

Підмінюючи матеріалістичну діалектику гегелівською містикою, націоналісти і троцькісти свідомо ставали на шлях відриву історичного матеріалізму від діалектичного матеріалізму. Націоналісти і троцькісти (Юринець, Ігнатюк, Степовий, Гірчак, Бойко, Левік та інші) протягали буржуазний натуралізм і історичний ідеалізм. Юринець писав, що «ми, марксисти, ясна річ, не відкидаємо, що розвиток ідей має свою логіку, що задатки, які зародилися в них, можуть розвиватися самостійно» (Юринець «Ганок тіней», «Воїволицький матеріаліст», зб. I, стор. 269). Виходячи з цих шкідницьких настанов, контрреволюціонер Ігнатюк зображував ідеологічний розвиток, як іманентний процес¹.

Вчення про пролетарську революцію і диктатуру пролетаріату є головне і основне в матеріалістичному розумінні історії. Обороні і теоретичному обґрунтуванню цієї ідеї присвячена геніальна книга Леніна «Матеріалізм і емпіріокритицизм».

Між матеріалістичною діалектикою і вченням про диктатуру пролетаріату, її історичної необхідності і неминучості, існує глибокий внутрішній зв'язок. Оцей зв'язок і намагались всіляко розірвати контрреволюційні націоналістичні і троцькістські елементи.

Але, не зважаючи ні на що, ідеї Маркса, Енгельса, Леніна і Сталіна перемагають. Трудящі маси нашої країни виявляють такий величезний потяг до оволодіння висотами теорії Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна саме тому, що вона їх озброює на боротьбу за нове світле і щасливе життя, на боротьбу з усіма, хто здійсненню цього великого завдання пригнобленого людства намагається перешкодити.

¹ Див. Ігнатюк і Гайбов — «Соціальні джерела і класова функція релігії». «Прапор марксизму-ленінізму», № 1 за 1932 рік. Ця стаття являє собою зразок шкідницької контррабанди неогегеліанської містики.

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

П. КОЛЕСНИК

Суспільно-політичні погляди І. Я. Франка і їх еволюція.¹

Кращі художні твори Франка 70—80 рр. XIX століття широко відомі українському радянському читачеві. Повісті «Воя constrictor» і «Борислав сміється», цикл «Бориславських оповідань», величезна кількість ліричних віршів його відомі кожному школяреві. Але І. Франко на протязі ряду десятиріч виступав не тільки як художник, літературний критик і історик, але й як політичний діяч, пройшовши дуже складну еволюцію в своїх суспільно-політичних поглядах.

Українські націоналісти намагалися довести, що еволюції в поглядах Франка по суті не було, що Франко все своє життя був у таборі українського націоналізму. Інші всіляко намагалися подати його марксистом 70—80-х рр. XIX століття, змальовуючи погляди радикального демократа Франка, як погляди марксистські.

Без викриття націоналістичної легенди про «марксизм» Франка, без правильного марксистсько-ленінського розуміння суспільно-політичних поглядів Франка і їх еволюції не можна дати всебічного аналізу його художньої творчості, що має величезне значення в розвитку української літератури дожовтневого періоду.

I

Західна Україна, де жив і працював Франко, була країною переважно аграрною. Ця обставина, звичайно, сприяла тому, що Західна Україна залишалася довгий час однією з найвідсталіших провінцій Австро-Угорської імперії, до складу якої вона ввійшла після розділу Польщі 1772 р.

Революція 1848 р. оживила процес капіталістичного розвитку відсталих країн, в тому числі і Західної України. Повернення до панщини вже не могло бути. Але поміщики ще знаходили десятки джерел для експлуатації селянства, а саме—в рештках найрізноманітніших феодалських привілеїв.

Не пройшло і десяти років дарованої «свободи», як уряд, разом з поміщиками, взявся за селянство так, що йому позаздрили б і російський царат і російські поміщики 70-х рр.

«Все рівно, як у тій народній загадці, — писав в свій час Франко, — «з вола, що зарізано серед села, тягнуться кишки до кожної хлячки», так і з скасованої панщини потяглися три довгежні кишки і величезним тягаром упали на наш край, а особливо на наше селянство. Се були ті три сестрині з чужозем-

¹ Стаття т. Колесника викладає зміст першої частини розділу про творчість І. Франка в підготовлюваному до друку «Курсі історії української літератури». Редакція.

ними назвами, що так нам далися в знаки: індемнізація, справа сервітутона, пропінація»².

Поміщики зажадали викупу за «подаровагу» ще в 1848 р. селянам землю (індемнізація).

Крім того, начислено за 40 років процентів, сума яких значно перебільшила суму викупу. В цілому все те, що селяни повинні були заплатити поміщикам, складало 128.045.189 рипських австрійською валютою³. Але цього було мало. Ще за часів панщини селяни мали право користуватися поміщицькими пасовиськами і лісами. Тепер поміщики відібрали у них це право (справа сервітутна). Селяни зверталися до суду, але поміщицький суд захищав інтереси поміщиків. Тільки до 1881 року відбулося 32.000 процесів, з яких більше, ніж 30.000 селяни програли, сплативши до того ж і судові витрати. Нарешті, селяни повинні були (починаючи з 1876 року) викупити пропінаційне право, тобто виключне право поміщиків продавати горілку. Звичайно, селяни не могли виплатити величезної суми, до того ж надзвичайно збільшеної різними державними податками. Почалися бунти, незадоволення, селяни громили поміщицькі маєтки, вбивали імперських урядовців. Тоді на села приходили озброєні «ландс-драгони», втихомирювали непокірних; злиденне господарство селянина продавалося з прилюдних торгів, або, як там говорять, «ліцитувалося». Результати скасування панщини відбилися на всій дальній історії західноукраїнського села аж до наших днів.

Процес руйнування села йшов надзвичайно швидко. Поміщики, захопивши громадські ліси і пасовиська, знищили по селах скотарство і ремесла, штовхнули селянство на шлях пролетаризації. Село створило величезну армію безробітних людей, які йшли наймитами до поміщиків і куркулів, займалися грабінництвом, емігрували до Америки, Німеччини, Угорщини чи йшли на «Бориславку» шукати злиденного заробітку в шахтах.

Разом з процесом розвитку капіталізму в сільському господарстві, на Західній Україні починає розвиватися промисловість, яка витискує поступово ремесла і збільшує резервну армію безробітних. Порівнюючи з Польщею, Західна Україна в економічному і політичному розвитку йде далеко позаду, але капіталізм проникає і в її глухі закутки. В 70-х рр. XIX ст. починається робітничий рух, виникають різні робітничі організації, які ведуть соціалістичну пропаганду, організують страйки. Так, у 1870 р. у Львові відбувся страйк друкарів; в 1871 р. — страйк кравців; в 1874 р. — пекарів; в 1875 р. — стельмахів. Восени 1873 року на Бориславських шахтах вибухнув страйк нафтових робітників, який закінчився величезним пожегом.

В процесі розвитку капіталізму в сільському господарстві західноукраїнське село висунуло кадри сільської буржуазії і її інтелігенції, яка не мирилася з пануванням на селі польських поміщиків і підносила голос за свої економічні, національні, культурні інтереси.

Товариш Сталін говорить:

«Капіталізм, що вдерся в спокійне життя відтиснутих національностей, розбуркує їх і приводить в рух».

² І. Франко. «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині». Вид. II-ге, Львів, 1913 р., стор. 186—187.

³ Дуже багатий статистичний матеріал можна знайти в таких працях Франка, як: «Земельна власність в Галичині» (Przeglad Społeczny т. III, за 1887 р.), «Писання», т. VIII, статті «Про Галицьку індемнізацію», надруковані в «Ділі» за 1882 р.; дослідження — «Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині» та інші.

І далі:

«Боротьба почалася і розгорілася власне не між націями в цілому, а між пануючим класами командуючих і відтиснених націй. Боротьбу ведуть звичайно або міська дрібна буржуазія пригнобленої нації проти великої буржуазії командуючої нації (чехи і німці), або сільська буржуазія пригнобленої нації проти поміщиків пануючої нації (українці в Польщі), або вся «національна» буржуазія пригноблених націй проти правлячого дворянства командуючої нації (Польща, Литва, Україна в Росії)»¹.

У боротьбі проти польських поміщиків головною дієвою особою на Західній Україні став сільська буржуазія. Підносячи прапор так званого «національного відродження», вона намагається виступати від імені всього народу, від імені робітничо-селянських мас.

Поштовх цьому рухові на Західній Україні дає ще революція 1848 року. Виникають школи з українською мовою викладання, театр, преса, література, створюються кадри русинської (тобто української) інтелігенції з багатих селян, чиновництва і попів. Ця інтелігенція береться вивчати народну творчість, намагається народну мову зробити мовою літератури і науки. Вже в кінці 30-х років виступає так звана «галицька трійця» — Маркіан Шашкевич, Яків Головацький, Іван Вагилевич, — яка немало зробила для розвитку української літератури на народній мові (особливо М. Шашкевич). 1848 р. у Львові засновується щось подібне до політичної організації — «Руська Рада Головна». «Рада» в своїй «Програмі» поставила питання про «відрубність» русинів від поляків. Організуються в протигагу польським — «руські гвардії народні». Виникає перша на Західній Україні політична газета «Зоря Галицька». В тому ж 1849 році у Львові відбувається з'їзд «руських вчених», засновується товариство — «Галицько-Руська Матиця», яка береться за зміцнення літератури і театру, намагається встановити зв'язки з Україною Наддніпрянською. При Львівському університеті відкривається кафедра української мови і літератури і т. д. Цю організаційну і творчу роботу, яку провели письменники 30—40-х рр. на чолі з талановитим поетом Маркіаном Шашкевичем, продовжили молодші їх наступники 50—60-х рр. Головніші серед них: Микола Устияпович, Антін Могильницький, Володимир Шашкевич, Сидір Воробкевич (Данило Млака), Павлин Свинцицький (Павло Свій), буковинець Осип Федькович та інші. Деякі з них (наприклад, Федькович) виступили, як відомі на той час художники, відігравши своєю творчістю значну роль в розвитку української літератури на Західній Україні.

Реакцією на весь цей рух було так зване москвофільство в особі Івана Гушалевича, Івана Наумовича і Богдана Дідицького. Москвофіли відбивали політичні прагнення української шляхти. Маючи велику матеріальну підтримку з боку української шляхти і російського уряду, москвофіли заснували цілий ряд своїх товариств, видавали свої численні газети, журнали. В москвофільській пресі брали активну участь великі українські поміщики — такі, наприклад, як Зубрицький.

Буржуазно-шляхетський українофільський рух на Західній Україні, в міру розвитку робітничого руху, поправляв, сформувавшись в 60—70-х рр. як рух народовський. Якщо москвофіли виступали проти народної української мови і літератури, як мови і літератури «музицької», «хлопської», самі орієнтувалися на мову російську, хоч і писали «язичієм» — дивною сумішшю мови української, російської, польської, церковно-слов'янської, то народовці відстоювали права «хлопської» мови.

¹ Д. Сталін, «Марксизм і національно-колоніальне питання», Партвидав, 1934 р. стор. 12.

Відбулася ціла бійка між цими двома «партіями». Ця бійка так і ввійшла в історію під назвою «азбучної війни». Московфільська газета «Слово» так загострила свої випади проти української мови і літератури, що на оборону їх став такий, здавалося б на перший погляд далекий від усіх цих питань, політичний діяч, як російський революційний демократ Н. Г. Чернишевський.

Захист Чернишевським української мови й літератури на вільне існування й розвиток не був, звичайно, захистом політичних позицій народівців з тієї простої причини, що як народівці, так і їх противники взагалі вороже ставилися до революційно-демократичної літератури. якою б могою вона не була писана.

В загальному процесі розвитку боротьби за буржуазно-демократичну революцію в Польщі і на Західній Україні позиція народівців і московфілів була позицією реакції. І народівці, що орієнтувалися на австрійський уряд, і московфіли, що орієнтувалися на російський уряд, однаковою мірою вороже ставилися до буржуазно-демократичного руху, тим більше — до соціалістичного робітничого руху. З народівців і московфілів австрійська і російська жандармерія вербували свою агентуру, а іноді і спеціально найманих шпиків. Таким чином в цій, так званій «азбучній війні», ніби в дзеркалі відбивалася загарбницька політика двох монархій, що були опорою європейської реакції.

В боротьбі проти польської і української шляхти в кінці 70-х рр. виступає нечисленна, але бойова група радикально-демократичної молоді. Вона проводить роботу серед робітників, ремісників, селян, вона захоплюється ідеями соціалізму, підносить голос за вільну, очищену від пошівщини, науку, за велику, дійсно народну, масову літературу, проти засилля чорносотенного клерикалізму, проти політичної реакції. Ця молода демократія намагається пробити стіну шляхетсько-попівської реакції, розчистити шляхи буржуазно-демократичної революції. Серед цієї передової молоді 70—80-х рр. бачимо ми і Івана Франка.

II.

Син досить заможного селянина-коваля — Іван Якович Франко свою літературну діяльність почав дуже рано, ще перед вступом до Львівського університету.

Перебування в університеті кладе початок громадської активності Франка. Він вступає до студентського «Академічного кружка» (що був під впливом московфілів), приваблений, головним чином, його газетою «Друг», у якій, ще будучи в гімназії, друкував свої вірші.

В «Друзі» Франко друкує свою першу повість «Петрії і Довбощуки», а в «Дністрянци» — свої перші оповідання з народного життя — «Лесипина челядь» та «Два приятелі».

Різні початкові вірші Франка, друковані в «Друзі» і зібрані у збірці «Балади і розкази», а потім уміщені пізніше (1914 р.) в збірнику «Із літ моєї молодості», нічим істотним не відрізняються від загальної поетичної продукції того часу, що друкувалася в різних виданнях. Спочатку Франко виступає як «чистий лірик»; у трактуванні історичних тем відбиває впливи шляхетської ідеалізації феодально-князівських часів, в трактуванні релігійних тем перебуває під значним впливом клерикалів (прикладом може бути його вірш 1875 р. під заголовком «Хрест», написаний, за свідченням самого Франка, «як привітання митрополитові Йосигу Сембратовичу в день його іменин»). Але вже з 1876—77 рр. починається злам в роботі Франка. Молодий письменник входить у зв'язки з робітничими гуртками, береться за активну політичну діяльність.

Після забороненого в тому ж 1878 році «Громадського друга» — Франко разом з товаришами видав «Дзвін», потім збірник «Молот». На кожний поліційний удар вони відповідають новим виданням, яке, міняючи назви, не міняє в основному політичної лінії. Франко також бере активну участь в польській робітничій газеті «Ргаса» (пізніше він стає її редактором), де друкують ряд статей про економічне становище робітників. В одній із своїх автобіографій він пише:

«В тих роках зносини мої з львівськими робітниками були досить живі. Ще 1878 р. я написав невеличкий Катехизм економічного соціалізму, котрий був виданий львівськими робітниками. 1879—1880 рр. я в спілці з другим знайомим (із євреїв) викладав економію суспільну в робітанських кружках самоосвіти. В р. 1879 я зладив був невеличкий елементарний підручник економії суспільної по Міллу, Чернишевському і Марксу»¹.

Наслідком роботи серед робітників було видання в Женеві в 1881 році брошури під заголовком: «Program socialistów polskich i ruskich Wschodniej Galicji», в складанні якої Франко брав близьку участь. Протягом 1881—1882 рр. він (разом з Белеєм) видавав журнал «Світ», де, крім ряду статей, друкують найкращу свою повість «Борислав сміється».

70—80 рр. в житті Франка були роками найвищого творчого піднесення. У віці 23—24 років Франко висувається в літературі, як першорядний поет, талановитий белетрист і культурний перекладач. Західноукраїнська література того часу була літературою затхлої провинції, літературою, в масі своїй тупого, склерикалізованого, реакційного міщанства. На фоні цієї літератури постать Франка виділялася особливо рельєфно, як явище виняткове.

Зв'язок з робітничим оточенням дав Франкові силу і сміливість виступити проти озлобленої шляхетсько-попівської зграї.

«... Не Баярд борець непоборимий,
Не Дон-Жуан, усіх жіночих сердець побідник,
Героєм наших днів, а продуцент-робітник»².

Так писав Франко в ті роки. Він одверто заявляв, що інтереси експлуататорних, якої б нації вони не були, однакові. І він працює серед українських, польських, єврейських робітників.

Франко вивчав життя трудящих мас — робітників, ремісників, сільської бідноти — і весь колосальний матеріал, який йому вдалося зібрати, широко використав для своєї публіцистичної, літературної роботи. Драгоманов рекомендував працювати над «зближенням вищих шарів суспільства з народом». Але факти — річ уперта. Франко бачить, що такого «зближення» бути не може, і він стає на бік робітників і сільської бідноти проти капіталістів, шляхти, куркулів, лихварів, попів, проти великих і дрібних п'явок на тілі народному. Зберігся цілий ряд статей про попів, статей, яких Франко за життя свого не зміг надрукувати.

В цих статтях Франко підкреслює, що попи не тільки виступають в ролі поміщицької агентури на селі, але й входять завжди в спілку з євреями-лихварями і разом з ними визискують селян.

Різко виступаючи проти євреїв-визискувачів, Франко розуміє, що класові інтереси їх діаметрально протилежні інтересам трудящих євреїв.

«Недобачування того факту мені видається не тільки несправедливим, але й шкідливим, — пише він, — а особливо в наших часах, коли в масах простого народу (особливо на Україні і Угорщині) і інтелігенції (особливо в Німеччині) боротьба проти сучасного капіталістичного устрою починає проявлятися в спе-

¹ «Твори», т. I, стор. 184, вид. «Рух», 1924 р.

² «Твори», т. XXI, стор. 98.

ціальній формі антисемітизму. Виступати проти всіх євреїв безоглядно і принципово, як се чинить, напр., Іштоці, се значить вводити в принцип фатальну помилку українського народу, котрий, кинувшись на євреїв, карає дрібних ремісників та пролетаріїв, а лишає петикапних банкірів та взагалі великих злодигів. І тут же додає, що «... між самими євреями починає проявлятися виразно розкол, котрий тільки радувати мусить кожного чоловіка, щиро бажаючого добра і визволення не тільки своєму рідному народові, але й всіх народів, живучих поруч і всуміш з ним, і знаючого, що визволення одних без визволення других неможливе. Розкол сей помітний між нашими галицькими євреями, се несправдість бідаків-пролетарів, «капцанив» до багатих капіталістів євреїв же»¹.

Про цей «розкол» сучасного йому капіталістичного суспільства на бідних і багатих, на експлуатованих і експлуататорів свідчить творчість Франка 70—80 рр. і публіцистична і художня.

Але швидко прагнення до зображення народного життя в творчості Франка взяло верх. Поява «Лесипшиної челяді» і «Двох приятелів» була не випадкова. Навіть повість «Петрії і Довбоцуки» закінчується ясно виявленим закликком працювати для народу. До такого висновку штовхали Франка події, які відбувалися тоді на західноукраїнському селі. Та й листи Драгоманова до редакції «Друг» зробили своє діло. Драгоманов в «азбучній війні» став спочатку на бік народоців проти москвофілів, рекомендуючи молоді

«... краще не сперечатися, а зайнятися спільною роботою в безспорному напрямі: освітою народу, його мовою, *зближенням вищих верств з народом*, між іншим і за допомогою літератури про народ і народною мовою»².

Прогресивне значення мали заклики Драгоманова працювати для народу приступною для нього мовою, добиватися політичних прав і освіти, заснованої не на попівській жвачці, а на досягненнях європейської буржуазної науки.

Тільки невелика, як було вже сказано, група передової молоді пішла на пролом реакції. Восени 1876 року Франко виступає з відомим своїм твором «Наймит», в якому відверто заявляє про свою віддалість «закутому велетневі» — народові, якраз в душі Драгомановських листів. Шукаючи реальної сили, на яку можна було б опертися, Франко починає втягуватися в робітничий рух. В містах пройшли робітничі страйки, які іноді кінчалися сутичками з поліцією. В той же час Франко ближче сходиться з Павликом, Свинцицьким, Лимановським, Данилюком і інш. Серед цих людей, які вважали себе соціалістами, були й польські політичні емігранти (Лимановський) і рядові робітники (Данилюк). Ця група популяризує серед робітників соціалістичну літературу, зокрема «Что делать?» Чернишевського.

Так почався на Західній Україні політичний рух, спрямований і проти москвофілів і проти народоців, рух, який відбивав політичні прагнення радикальної буржуазії.

Франко залікавлюється європейським робітничим рухом, береться за читання найпередовішої літератури того часу (західноєвропейської і російської), захоплюється філософією і історією, природничими науками, політекономією. Робляться спроби не тільки популяризувати соціалістичну літературу в пресі, а й практично застосувати її вимоги в роботі серед робітників. Це продовжується до того часу, поки

¹ «За сто літ», книга IV, ст. «Євреї — багачі і «капцани» в Галичині», ст. 258—259.

² М. Драгоманов, «Листи до І. Франка і інших». Додаток, Львів, 1903 р., стор. 213. Курсив наш — П. К.

в 1877 році, налякане «комунізмом» західноукраїнське міщанство не допомогло урядові організувати голосний політичний процес соціалістів, в який попав разом з своїми товаришами і Франко, одсидівши в тюрмі 9 місяців.

Тюремне ув'язнення не похитнуло Франка, а надало йому сил, показало, що шлях його лежить до «робучого люду». В лице попівсько-шляхетської зграї він кидає бадьорі слова своєї лірики (цикл «Думи пролетарія»), зокрема виступає з своїм знаменитим в свій час твором — «Товаришам з тюрми» («На зорі соціалістичної пропаганди» — інша назва віршу), який разом з гімном «Вічний революціонер» став найпопулярнішим твором в українській поезії XIX стол. після революційної лірики Шевченка. Оцінюючи вирок суду, Франко в автобіографічному оповіданні «Моя зустріч з Олексієм» (1878 р.) писав:

«Ба, але всевидущий і всемогутній суд справді признав мене винним, справді в моїм організмі добачив революційну жилку, в моїй крові дослідив краплю такої крові, котору французькі «спасителі порядку» забули пролити до остатку в р. 1872, в моїх очах доглянув іскру такого огню, которий може запалювати доми «мирних горожан» не гірше нафти»¹.

Але постійне переслідування, нужда і голодування не раз приводять Франка до відчаю, а від нього і до бажання покінчити з собою.

Ці настрої відбилися в ліриці Франка, яку він друкував дуже скупо, не бажаючи, очевидно, давати зброї в руки своїм політичним ворогам.

III.

Уже в найкращих його оповіданнях, написаних в 1876 р., — «Вутляр», «Лешипина челядь», «Два приятелі» намічаються риси свідомого відображення класової диференціації села. Того ж таки 1876 р. Франко почав писати велику повість «Гутак», розраховану на кілька книг. Початок цієї повісті, що за життя письменника так і не була надрукована, дає яскравий показ класових суперечностей на селі. Особливо вдалий образ Гутака — представника сільської буржуазії, що, прикриваючись «доброчинністю» до громади, використовує відсталість цієї громади для зміцнення свого впливу на неї.

Проте повість «Гутак» була тільки розпочата. 1877 року Франко близько знайомиться з життям бориславських «ріпників». В цьому ж році виходить його книжка під назвою «Борислав», куди увійшло три речі з задуманої серії «Бориславських оповідань», а саме: «Ріпник», «На роботі» і «Навернений грішник». У передмові Франко пише:

«Довгі літа мав я спосібність придивлятися тій страшній експлуатації, що мов зараза шириться щораз даліше, росте ураз із зростом пужди і недостатку в народі, — мав я спосібність оглядати й немало сумних — сумних наслідків її. Не говорю уже о жителях самого колишнього села Борислава, що за малими влітками майже всі пішли по жebraх. Борислав виснає вздовж і вшир всі сусідні села, — пожирає молоде покоління, ліси, час, здоров'я і моральність цілих громад, цілих мас»².

Три оповідання збірника — яскрава ілюстрація до тези, висловленої у «Вступному слові». І. Франко жахається перспективи дальшого, неминучого розкладу села. Він знає, що всю масу селянства чекає доля селян — Півтораків (з «Наверненого грішника»), що не тільки місто.

¹ «Твори», т. IV, стор. 2, вид. «Рух», 1925 р.

² Листи І. Франка, т. II, Борислав, «картини життя підірського народу», Львів, 1877 р., стор. 36.

а й село стає «западнею», в яку, захоплені процесом капіталістичного розвитку країни, попадуть маси трудящого люду. Капітал накладає свою загребущу руку не тільки на хліборобство, а-й на домашній промисел, на ремесла, жене маси зруйнованих людей шукати заробітку на шахтах, фабриках, заводах. На протязі 1878—1883 рр. Франко пише велику кількість оповідаль з життя робітників, ремісників, селян: «Муляр», «Слимак», «Сам собі вицен», «Добрий заробок», «Ліси і пасовиська» і інші, і в них показує, як гине, пропадає людина, як знищується її людська гідність, як викинені з суспільства трудівники, скаліченою фізично і морально масою тонуть на дно суспільного життя і там гинуть («На дні»).

В публіцистичних висловленнях кінця 70-х і початку 80-х рр. почувається вплив реакційних народницьких поглядів на капіталізм: виступаючи проти капіталістичної експлуатації, Франко скочується до ідеалізації докапіталістичних відносин. Пізніше Франко, хоч ще й неясно, починає розуміти, що назад повороту нема, що треба шукати якогось іншого виходу і знаходить його в боротьбі з капіталізмом. Колишній чабан сидить у шахті, довбає кайлом віск і думає, що дальший його життєвий шлях піде не назад, а вперед, не до села, а до робітничої маси. В оповіданні «Вівчар» (1889 р.) Франко пише:

«Кишений долею в глибоку підземну штольню, він чує сам по собі, що ті давні дні минули без повороту, що його шлях звернув в інший бік, що він із давнього патріархального життя перейшов у нове, не звісне його дідам і прадідам, зразу страшне і дивоглядне, та не в одному літше, вільніше, ширше від старого»¹.

Отже Франко наближався (в 80-х р.) до розуміння, що саме розвиток капіталізму з маси роздрібнених власників — селян і ремісників створює новий суспільний клас — клас робітників, який знищить капіталістичний устрій. Силу робітників Франко бачить в їхній більшій організованості. Дві повісті «Воа constrictor» і «Борислав сміється» являють собою цілу епопею боротьби робітників проти капіталістичної експлуатації. В «Воа Constrictor» Франко на широкому побутовому матеріалі дає яскравий показ хижачкої експлуатації мас. Але перед посієм і організатором капіталістичної експлуатації Германом Гольдкремером вже стоїть не сполохана маса селянства, а робітники, ненависть яких жахає підприємця. Образ змія-полоза виростає з символу могутності капіталізму в символ загибелі капіталізму.

Повість «Борислав сміється» дає грандіозну картину класової боротьби робітників з підприємцями. Для початку 80-х рр. «Борислав сміється» незвичайне явище в українській літературі. І не тільки в українській. Франко, спостерігаючи, порівнюючи відсталі, робітничі рух на Західній Україні, зумів підмітити і відбити в своїй повісті деякі характерні риси капіталізму в період промислового нагромадження. Виникненням всяких хижаків-мільонерів процес не закінчується. Проти Германа Гольдкремера встає сильний і хитрий конкурент — Леон Гаммершляг. Вони намагаються економічно знищити один одного. Але поки їм загрожує небезпека з боку організованих робітників, вони об'єднуються. На чолі робітників, які застрайкували, стає група «побратимів», які не поділяють єдиної тактики. Синиця — прихильник страйкової боротьби, масового руху робітників, брати Басараби — прихильники бунту. Автор явно симпатизує Синиці, проте під тиском фактів він розвінчує

¹ І. Франко, «Бориславські оповідання», вид. «Український робітник», 1930 р., стр. 124, курсив наш — П. К.

тактичну його нерішучість. Він дає читачеві зрозуміти, що підприємець не лагідний батько, а експлуататор, що його треба не просити, а примушувати силою йти на поступки страйкарям. В повісті «Сміється» робітничий Борислав, а не підприємський. Але він розвінчав, крім того, і тактику так званих «рішучих дій» — тактику терору, яку пропагували бакуністсько-бланкістські і народовольські елементи в робітничому русі. Брати Басараби — зруйновані куркулі. Вони ігнорують політичне виховання мас, за що весь час боровся Синиця — представник міських робітників. Вони тільки мстяться, спонукувані більше чисто особистими мотивами, ніж мотивами суспільними.

Повість «Борислав сміється» дає барвисту картину руху робітничих мас, який спочатку виявляється стихійно, потім виливається в певні організаційні форми, типові для перших кроків робітничого руху всіх країн Європи.

В одному надрукованому за життя Франка оповіданні «Із записок недужого» (1881 р.), героїня-шляхтянка Ольга, прочитавши в романі Шпільгагена абзац: «Ніхто не може вас спасти — ні герой, ні святий, ні бог. Ви можете тільки самі себе спасти» — говорить:

«Але вдумайтесь в ті слова, приложіть їх не до робітників, а до нас — до шляхти, до панів. Знаєте, як мені представляється тоді послідня фраза? А ось як: «Ви не можете також самі себе спасти». Ні герой, ні святий, ні бог не спасе нас, а ні ми самі не спасемо себе, бо в нас нема того, без чого неможливе ніяке спасіння, нема сили духу, нема внутрішньої опори, бо ми споконвіку привыкли до чужоїдного життя, привыкли полягати на чужій праці, а коли праця побідить, то нас не стане»¹.

Що ці слова шляхтянки Ольги з твору «Із записок недужого» є переконання самого Франка, доводять інші твори цього ж таки періоду, а саме: недруковане за життя Франка оповідання «На вершці» (1881 р.) і відоме всім автобіографічне його оповідання — «Моя стріча з Олексю» (1878 р.).

Вся художня продукція Франка до кінця 70-х і початку 80-х рр. свідчить, що Франко вже мав певні теоретичні передумови для критики капіталістичного ладу. Цілком зрозуміло, що його спонукувала до цього і робота серед робітників.

Франко намагався бути в курсі передової наукової думки. Особливу увагу віддавав він природничим наукам і політекономії. В ряді своїх статей, надрукованих в «Громадському Друзі», «Молоті», «Давноні» і «Світі», що виходили в 1878—1882 рр., Франко виступав з обороною філософського матеріалізму, проти ідеалізму і попівщини.

Він високо підносить вчення Чарльза Дарвіна, підкреслює революційне його значення в розвитку природничих наук. Переходячи від природничих наук до суспільних, він виступав проти дарвіністів, які намагалися перенести висновки революційної теорії в ділянку соціології і сам пробує трактувати розвиток суспільства, як природно-історичний процес. Проте, позиція Франка повна неоправданих суперечностей, що виявляють недозрілість його матеріалістичного світогляду. Він далекий від вульгарного матеріалізму Бюхнера, Фохта і Моллешота, не раз так блискуче скритикованих у працях Маркса і Енгельса; і все ж до розуміння діалектичного матеріалізму Франкові було дуже і дуже далеко. Вчення Маркса — Енгельса про класову боротьбу, як рупній історичного процесу, він підмінює дарвіністським законом боротьби за існування, «підкріпленим» мальтузіанством Ланге. На Марксів «Калі-

тал» Франко дивився очима Ланге і Спенсера. В джерелах Франко не розбирається. Він перекладає, реферує, популяризує «Квінт-есенцію соціалізму» — катедер-соціаліста Шеффле, «Робітничче питання» — Ланге, «Мореллі, Руссо і Маблі, як соціалістичні письменники» — Лимановського, з одного боку, і з другого — окремі розділи «Капіталу» Маркса, а також «Розвиток соціалізму від утопії до науки» Енгельса. Коли взяти одну з найбільших теоретичних праць Франка — «Мислі о еволюції в історії людськості», зразу кидається у вічі величезний вплив на Франка передусім зазначеної роботи Ланге. Франко хоч і читав Маркса і часто на нього посилався, проте зрозуміти його не зрозумів. Намагаючись дати визначення законів, що діють в епоху капіталізму, він оперує «аргументами» Ланге і Шеффле. А цитуючи відомий всім вираз з «Комуністичного Манифесту» — «Експропріатори будуть експропрійовані» — він зовсім обходить питання про диктатуру пролетаріату, яке є головним питанням наукового соціалізму.

Як на 70—80 рр., до того ще для західноукраїнських умов, Франко дійшов порівнюючи високого рівня політичної свідомості. І вся його тодішня популяризаційна робота мала, безперечно, революційне значення. Проте це ще ніяк не робить Франка марксистом, хоч би і в тих конкретних обставинах.

Як уже було сказано, в 1881 р. Франко бере участь у складанні «Програми соціалістів польських і руських Східної Галичини». Що саме належить в цій програмі Франкові — невідомо. Проте збереглася стаття Франка «Чого хоче Галицька робітнича громада», в якій він популяризує згадану вище програму. У цій статті Франко дав короткий нарис розвитку соціалізму від Платона до Маркса. Згадує Мора, Кампанеллу, Мореллі, Руссо, Маблі, Граха, Бабефа, Сен-Сімона, Фур'є, Оуєна, Базара, Луї Блана, Прудона. Згадує також про організацію 1-го Інтернаціоналу, говорить про Маркса і Енгельса, які «ясно і науково показали, як виробився теперішній несправедливий порядок між людьми» і вказали на вихід з нього. Але Франко починає плутати, коли переходить до головного — який це має бути вихід і в чому саме сила вчення Маркса—Енгельса. За Франком виходить, що Маркс і Енгельс повторили, науково обґрунтували фантазії соціалістів-утопістів, завершили їх прагнення і стали тим самим прямими продовжувачами ідей утопістів. Викладаючи програму в частині практичної роботи «Робітничької громади», Франко копіює цей розділ з програми Драгоманова, Павлика і Подолинського (надрукованої в Женевській «Громаді» в 1880 р.) і з «Готської програми» соціалістичної робітничої партії в Німеччині (1875 р.), скритикованої Марксом (див. «Критика Готської програми»). Як тільки Франко переходить до західноукраїнських справ, тут він дає, так би мовити, «поправку» на перозвиненість суспільних відносин, на слабкість робітничої організації. Це, звичайно, правильно, що Західна Україна була більш відсталою, ніж західноєвропейські країни, але ті «поправки», які дає Франко для місцевих умов, викривають всю дрібно-буржуазну суть і утопічність його програми.

З ідеї «експропріація експропріаторів» Франко вихолощує весь революційний зміст. *Повалення капіталістичного ладу він уявляє не як процес революційний, а як процес еволюційний. Революційну практику розуміє як боротьбу за суспільні реформи.* Отже теоретично Франко навіть в 70—80-х роках не був прихильником революції. Тепер зрозумілим стає, чому в повісті «Борислав сміється» образ Бенедьо Синиці змальований з такою теплотою, а брати Басараби — скомпрометовані в особистому плані. В повісті Франко змальовував дійсні події, що від-

булися в Бориславі в 70-х рр., і замовчати їх не міг. Через те у нього і перемагає бунтарська лінія братів Басарабів. Тільки через те.

За Франком виходить, що пропаганда соціалізму не веде до революції, а, навпаки, революцію унеможливилює. З цього погляду дуже характерний лист Франка до Ольги Ропкевичівни від 20 вересня 1878 р., в якому він докладно пояснює свої погляди на капіталізм та боротьбу з ним. Франко переконаний, що «велика всесвітня революція поволі рознесе теперішній порядок і настановить новий». Цю «всесвітню революцію» зробить розвиток науки, техніки, піднесення культурності мільйонних мас, зробить поволі, шляхом еволюційним, а не шляхом кривавих повстань робітників.

«Я перекопаний, — пише Франко, — що послідній акт великої революції соціалістичної буде остільки ласіднійший, а тим самим розумніше і глибше проведений, оскільки освіта і наука зможуть прояснити масам робочого народу цілі і способи цілого діла. Відци впливає проста задача для кожного, хто пізнає і приймає цілою душею ту думку: старатися ширенням здорових і правдивих поглядів про влагодження послідньої революційної кризи»¹.

Все ясно. Франко знає, що існують класи, існують експлуататори і експлуатовані, знає, що в суспільстві є розкол, що в масах «робучого люду» кипить ненависть до поміщиків, капіталістів і їх прихвоснів і його це радує, бо ненависть є проблиск свідомості. Але для чого кров? Для чого різня? Для чого ламати лад, коли його можна перетворити культурно-політичною активністю народу? Ну, а коли «сильні світу сього» чинитимуть опір і викличуть трудящих на відверту війну, — «не наша буде в тім вина». У вірші «На суді», написаному після другого арешту 1880 р., читаємо:

«А ще скажіте. Як цей лад
Перевернути хочем ми?
Не зброєю, не силою
Огню, заліза і війни,
А правдою і працею
І наукою... А як війна
Кривава понадобиться —
Не наша буде в тім вина»².

Франко вірить в те, що люди під впливом науки і культури стануть людяніші і в суспільстві чим далі буде все більша і більша злагода. Окремих же носіїв зла, уроджених, так би мовити, ворогів народу треба нещадно винищувати, викидати з суспільства, як бур'ян з родючої ниви. В образі гірського орла — беркута і з'являються Франкові ці хижаки, ласі на людську кров, людський піт.

«Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте,
За те що в грудях ти ховаєш серце люте,
За те, що кров ти п'єш, на шляхках і слабких
З погордою глядиш, хоч сам живеш із них;
За те, що так тебе боїться слабша твар;
Ненавиджу тебе за те, що ти цар»³.

І герой твору вбиває орла.

Точнісінько так робить і вільна Тухольська громада в повісті «Захар Беркут» з боярином Тугарем Вовком, що не схотів з людьми жити «по-людськи», а простягнув свою заребуцу руку, намагалочись підко-

¹ З матеріалів М. Возняка в ювіл збірнику «І. Франко», вид. «Книгоспілка», 1926 р., стор. 148. Курсив наш — П. К.

² «Твори», т. XX, вид. «Рух», 1926 р., стор. 47.

³ «Твори», т. XX, стор. 59.

рити собі людей, що не знають економічної і суспільної нерівності, і не хочуть її знати. Тутара-Вовка з військом тухольці загаяють у гірську ущелину, замикають їм вихід і всіх до одного винищують.

IV

Повість «Захар Беркут» написана 1882 р., коли Франко жив на селі у своїх братів, працював у сільському господарстві, «січку різав та коні пас».

Він буквально втік з Львова на село, рятуючись від матеріальних злиднів. Журнал «Світ» ще трохи протримався, а потім і зовсім припинив вихід. Драгоманов лаявся в листах, називав «Світ» «галицькою помийницею». Не подобалась йому популяризаторська робота Франка, яку називав він згідним словом «пісаревщина». Справа тут, звичайно, полягала не в «фактичних помилках», що їх справді припускав Франко, працюючи без потрібної під руками літератури, а все покладалося на свою пам'ять. Драгоманову було не довиподобити те, що Франко занадто заходив уліво. Можливо, коли б не загальна відсталість країни, коли б робітничий рух на Західній Україні був яввіший, організованіший, коли б Франко мав і організаційні зв'язки з німецькою революційною соціал-демократією, якою керували Маркс і Енгельс, можливо він і справді сформувався б, як послідовник наукового соціалізму. Але цього не сталося. Франко спинився на півдорозі. Він кинувся латати хиби капіталізму. Він знав, що «визволення всіх робітників можуть dokonати тільки самі робітники», але під «робітниками» розумів взагалі «робочого чоловіка» — чи це буде індустріальний пролетар, чи ремісник, чи сільський наймит, чи навіть селянин. Всякий, хто «в поті чола» добуває хліб свій — той робітник. Навколо себе Франко бачив величезну темноту мас народних, їх культурно-політичну відсталість. Значить, треба провадити мирну політичну і культурно-освітню роботу серед трудящих мас, головне ж — селян, бо вони складають основну масу народу відсталої аграрної країни. Треба дбати за поліпшення економічного життя селянства засобами широкої легальної пропаганди. Франко тішить той факт, що по селах відкриваються громадські читальні, розгортається кооперативний рух. В статті «Кілька слів про те, як упорядкувати і провадити наші людські товариства» Франко писав:

«Наш народ нещасними установами милувності доведений до того, що крім небагатьох випадків відвернувся в ділах господарських від засади асоціації. — Пора нам тепер наново вчити його тої асоціації, пора нам показати йому, як можна уладити господарську асоціацію при захованню повної автономії кожного учасника, пора нам показати йому, що можна удержати і підняти її найменше мужицьке господарство, коли воно зв'язється в господарську цілість з другими такими ж господарствами. А я переконаний, що тільки таким способом можна буде охоронити наш народ, а особливо його малоземельну більшість від цілковитої економічної руйни, від цілковитого й швидкого повернення в пролетаріат. Що раз скажу: тільки господарська, ремісно-промислова асоціація може спасти наш народ від економічної руйни. Ніякі другі средства не зможуть радикально зилічити лиха»¹.

Майже на кожному кроці Франко скочується на реакційні народницькі позиції. Кооперація (чи асоціація) дрібних виробників за його концепцією стає радикальнішим заходом для повалення капіталістичного устрою і заміни його на соціалістичний. Так, вже на початку 80-х рр. Франко спинився на драгоманівсько-лассалівсько-народницькій утопії і далі неї не пішов.

¹ Див. журнал «Світ» за 1882 р., № 16, стор. 307. Курсив наш. — П. К.

На конкурс, оголошений народовською «Зорею», Франко пише повість «Захар Беркут» і в повісті цій малює справжній «рай» дрібних виробників.

Поступово Франко відійшов від практичної роботи серед робітників. Всю увагу він починає віддавати селянству, причому намагається схилити промислових робітників до своїх напіванархічних «громадінських» ідеалів селянського радикалізму. Під впливом того ж таки Драгоманова Франко стає так званим «реальним» буржуазним політиком, захоплюється американським аграрним «реформатором» Джорджем, мріє про радикальну зміну капіталістичного ладу на кращий, людяніший, шляхом *мирної* пропаганди. Соціалізм і його прекрасний ідеал майбутнього став тільки червоною привісочкою. От чому саме не випадкові для Франка були спроби «договоритися» з народовцями.

Історія «співпраці» Франка з народовцями дуже повчальна.

Ще 1880 р. редактор «Зорі» О. Партицький виступив з ідкою рецензією на твір Франка «На дні», радив йому зійти з соціалістичного шляху, на який, мовляв, стають тільки «покидьки суспільства», ті, що зазіхають на чужу власність. Франко обурився і написав Партицькому «лютого листа». Але в тому листі він пробує *дискутувати* з Партицьким, не помічаючи, що той просто глузує з нього. Франко навіть хоче повернути справу так, що та, мовляв, хоч і невелика культурно-освітня робота, яку веде куркульсько-попівська «Зоря», йде нібито на користь соціалізму, а сам пан редактор «Зорі» поза своєю волею і бажанням стає «посереднім пропагатором соціалізму», підкопуючи ґрунт під ногами своїх власних «сліпоконсервативних засад». В 1892 році Франко пропонує свої послуги «Зорі», а в 1893 р. здає на її конкурс згадану вже повість «Захар Беркут». Протягом 1892 і 1893 рр. Франко містить в народовських органах — «Діло» і «Зоря» — цілий ряд статей з історії панщини та її скасування, в яких, між іншим, досліджуючи селянські заколоти в епоху покріпачення, зокрема повстання 1846 року, — називає їх реакційними. Редакції «Діла» і «Зорі», хоч і допускають Франка до співробітництва, проте беруть його під суворий контроль, старанно викреслюючи в його статтях все те, що хоч в якійсь мірі нагадує «соціалістичну пропаганду». Так довго тривати не могло. Франко хоч і зробив деякі поступки народовцям, однак бачив у них своїх політичних ворогів. Він мав намір прибрати до своїх рук «Зорю» і зробити її органом радикальним. Та народовці догадалися, куди веде їхній гість.

Вийшовши з «Зорі», Франко пробує організувати свій орган, але для цього у нього не було ні копійки, ні людей. В 1895 році він їде до Києва за першим і за другим. Та в Києві до Франкової роботи поставились вороже: на Україні сиділи політичні друзі народовців, такі як Грінченко, Іван Левицький, Кониський і інш. Повернувшись ні з чим, він знову укладає «згоду» з «Зорею», не знаходячи іншого виходу.

Працюючи в «Зорі» під цензурою народовців, Франко в той же час в польських газетах виступає проти народовців. За це вони його усувають з роботи в журналі. Зробивши безуспішну спробу разом з Павликом і Драгомановим заснувати в 1897 р. радикальний часопис «Поступ» — орган майбутньої «свідомо-прогресивної партії», він остаточно переходить, як він висловлюється, «в найми до сусідів», стає активним співробітником польської буржуазно-демократичної преси, де й працює цілих десять років безперервно.

Роботу його перериває третій арешт (1899 р.) і ув'язнення. В 1900 році, разом з Павликом, Франко організує буржуазну партію радикалів і по-

чинає видавати її орган «Народ». Але й в радикальній партії Франко не всидів. Він мріє про створення, так званої, «людової партії», тобто на родної партії, яка б не обмежувалась національними рамками, а працювала б серед трудящих мас різних національностей, та з цього нічого не виходить. Виникають соціал-демократичні партії в Польщі і на Західній Україні; до них Франко не йде. Він шарпається з сторони в сторону, виступає і проти соціал-демократів, і проти радикалів, стає одним з головних ініціаторів розколу в радикальній партії, відходить від політичної діяльності, намагається обмежити себе виключно науково-дослідною роботою, вирішує «... сидіти при писательстві і не лізти в політику, а головне не лізти в неї там, — додає він, — де властиво погребують моєї фірми, а не моєї думки і ради...»

В грудні 1889 р. з народовців і правих елементів радикальної партії утворилася українська націонал-демократична партія, до якої підбиває вступити Франко Мих. Грушевський, недавній його політичний противник. Та незабаром Франко кидає і табір націонал-демократів, які справді потребували тільки «фірми» популярного в масах селянства письменника.

Кінець 80-х і всі 90-ті роки в діяльності Франка були роками безнастанного хитання, шарпання від однієї крайності в другу, але амплітуда цього хитання все більше і більше звужувалась.

В 70-80-х рр. радикальна західноукраїнська буржуазія пробувала загравати з робітничим рухом, з соціалізмом, вела активну боротьбу з польськими поміщиками, вимагала національної свободи для українців в Польщі і це було позитивною рисою буржуазно-визвольного руху. Але з розвитком робітничого руху в 90-х рр. радикальна буржуазна демократія поправішала, стала на шлях боротьби з революційним робітничим рухом. Політична еволюція західноукраїнської радикальної буржуазії і відбилась на еволюції суспільно-політичних поглядів Івана Франка.

У творах цього періоду Франко відбивав дальший процес розвитку капіталізму в країні і загострення капіталістичних суперечностей. Він бачить, як гине домашній промисел села під натиском капіталістичних фабрик і заводів (драма «Майстер Чирняк» — 1896 р., оповідання «Домашній промисел» — 1887 р.), як іде процес пауперизації села і утворення пролетаріату («Вівчар» — 1889 р.), дальше зубожіння і руйнування мільйонів селянства («Казка про добробут» — 1890 р., «З галицької книги битія» — 1901 р.).

За сполювання зруйнованого селянства горілкою Франко люто нападає на шляхту, яка намагається втримати в своїх руках феодальні привілеї. В оповіданні «З галицької книги битія» він викладає «галицьку історію від початку світу». Як виглядає ця історія? «На початку була горілка. Зразу вона була хаотична. Кожний міг її курити, продавати, або її пити самолично». Потім, після скасування панщини, поміщики право курити горілку зробили своїм правом.

«Це був другий день і звався пропінація, — пише Франко. То був довний день. Тоді латинську приказку «Cuius regio, eius religio» перекладено на галицьке: «Чие село, того й пропінація». Людність поділена на дві верстви: одні, для яких пиття горілки було обов'язковим і ті звалися хлопки або бідло, і другі, що в горілці, випиваній хлопами, бачили головне джерело свого добробуту і ті звалися шляхтичі, а іноді також герої свободи, спасителі вітчизни, мученики національної справи або загально — «нація»¹.

Аж настає «третій день» і звався він «викун пропінації». Поміщики, за допомогою урядових комісарів, почали здирати з голодного села ви-

¹ «Твори», т. VII, стор. 370 — 375.

куп. «А на четвертий день в Галичині, — пише Франко року 1901, — ще й досі не світає».

Все це викликає різкі випадки Франка проти державних порядків, проти купці «свинської» австрійської конституції, проти здирства, запроваджуваного державними чиновниками по селах, проти сваволі осканженію глігаїні, попів, старшини, жандармерії, що стали «диктаторами села» (драми «Украдене щастя» або «Жандарм» — 1893 р., «Будка № 27» 1892—1896 рр., «Гострий-прегострий староста» — 1897 р., «Звірячий бюджет» — 1897 р., «Свинська конституція» — 1896 р., «Історія однієї конфіскації» — 1899 р. і інш.). З ненавистю виступає Франко проти польської і української шляхти, яка, називаючи себе «основами суспільності», осіла на селах, наче чума, несучи не тільки економічну руїну села, а й повсютню деморалізацію (повість «Основи суспільності» — 1894 р.). А звертаючись до життя «культурного» міщанства, він розкриває весь механізм «суспільної практики» цих «паразитів з водянистим мозком», що добробут свій будують на підлій брехні, на спекуляції знищеною людською гідністю трудящої жінки (повість «Для домашнього вогнища» — 1892 р., оповідання «Між добрими людьми» — 1890 р., повість «Маліпулянтка» — 1888 р. та інш.).

Особливої ж гостроти набирають Франкові сатиричні «оси», які викривали продажність, дволичність, кар'єризм західноукраїнської буржуазно-плянкетської інтелігенції. Ще в 70—80-х рр. він виступає з циклом сатир «Рутенці» та віршованими сатирами в дусі Генріха Гейне — «Ботокуди», «Дума про Меледика та Плосколоба», «Дума про Наума Безумовича» і інш., в яких висміює москвофільську і цародовську інтелігенцію. В 80 і 90-х рр. Франко виступає з цілим рядом сатир на ту ж таки інтелігенцію, яка пішла на спілку з урядом (див. «Вільгельм Тель» — 1884 р., «Опозиція» — 1891 р., «Наша публіка» — 1896 р. і інш.). Франко високо підносив «громадську чесність», цинив людей, в яких слово не розходилося з ділом, і буквально впадав у розпач, бачачи навколо розклад, шкурництво, продажність, дволичність серед своїх, здавалося, собратів по перу.

Своїми правдивими творами, своєю їдкою сатирою Франко викликав до себе ненависть всього буржуазного табору. Українська націоналістична буржуазія була не від того, щоб використати авторитет Франка. Його популярність в масах, проте не вважала його за «свого». Коли Франко хотів посісти кафедру української літератури при Львівському університеті, проти його кандидатури виступили не тільки такі «друзі», як Барвінський, Вахнянин, Колеса, проти його кандидатури виступив і Мих. Грушевський¹, який боявся того, щоб Франко кафедру української літератури не зробив трибуною політичної протиурядової пропаганди. Ватажки української націоналістичної буржуазії допомагали не тільки австрійській, але й російській жандармерії тримати його під шпигунським наглядом.

В 1893 році директор департаменту поліції в листах до царського посла у Відні, називаючи Франка «известным галицийским социалистом», писав:

«Беручи до уваги, що особа галицького революціонера Ів. Франка добре відома австро-угорському урядові, і що революційна діяльність дружини його і студента Львівської політехніки Толочка скерована безперечно на шкоду обом державам, я маю за шану прохати ваше превосходительство довести про оце повідомлення до відома належної влади і переговорити про можливість ужити

¹ М. Грушевський був членом комісії, яка мала затверджувати кандидатуру Франка; виступ його проти Франка, по суті, вирішив справу. — П. К.

проти подружжя Франків та Толочка відповідних заходів і про притягнення їх до відповідальності»¹.

Франко всі свої арешти (1877, 1880 і 1899 рр.) вважав за непорозуміння, бо, мовляв, ніякої конспіративної, підпільної роботи не вів. Насправді ж *вся сума його роботи була скерована проти існуючого ладу і того-то, а уряди, як австро-угорський, так і російський це бачили.*

Варто спеціальної уваги питання боротьби Франка проти чорносотенного шовінізму і політичного дворушництва. На протязі довгих років Франко був чесним поборником співробітництва представників різних націй в громадсько-політичній роботі, ворогом шовінізму і, особливо, набогіднішої його форми — антисемітизму.

Ще 1881 р. Франко зіткнувся на цьому питанні з польським соціалістом Лимаповським, з яким разом перед тим працював у робітничих гуртках Львова. Франко надсилав Лимаповському для друку рукопис «Program socialistów polskich i ruskich Wschodniej Galicji». Лимаповський друкує і робить «помилку», випускаючи слово «ruskich». Франко запротестував. Тоді Лимаповський вніс поправку, пропустивши два слова «polskich i ruskich», щоб тільки слово «ruskich» в програмі не згадувалось. Пізніше Франко вступає в коротку, але в гостру полеміку з українськими націоналістами, зокрема з Б. Грінченком з приводу української мови². Але найцікавішим документом залишається вступне слово Франка до збірки його оповідань «Obrazki Galicjijskie» 1897 р. під заголовком «Niесo o sobie samym». В цьому вступному слові Франко — буржуазний радикал вилив усю свою гіркість на адресу українських і польських націоналістів.

«Передовсім признаюся до гріха, що мені його багато патріотів вважася за смертельний, — пише Франко, — *не люблю русинів...* Так мало серед них знайшов я правдивих характерів, а так багато дрібничковості, тісної глупості, дволичності і зарозумілості, що дійсно не знаю, за що міг би я їх любить, навіть не звертаючи уваги на ті тисячі більших і менших шпильок, які вони мені часом з найкращою думкою вбивали під шкіру»³.

Вдаривши по українських «патентованих» патріотах, Франко з такою ж силою обрушується на польських:

«Називають мене часто великі польські патріоти ворогом поників, — продовжує Франко далі. — Що маю сказати на цей закид. Чи покликатися на свідомство тих поляків і польок, що їх люблю, високо ціную і для яких маю всяку пошану? Ні, піду простішим шляхом і скажу одверто: *не люблю вже занадто великих патріотів, таких, що мають уста посні Польщі, але яких серце холодне для недолі польського селянина і наймита*»⁴.

Проти Франка виступили націоналісти обох таборів; преса обливала його помиями найбрутальніших лайок, називала «сказаним вовком» і т. д. Українські націоналісти нагадали йому десятирічне «запроданство» полякам. «Діло» виступило з редакційною статтею під заголовком «Смутна поява». Франка було проголошено «зрадником», «ворогом України». Він відповів своїми наповними вбивчим сарказмом «Афоризмами» і цілим рядом прекрасних ліричних віршів, а серед них найсильніші «Сідоглавному» та «Україна мовить». На скаргу поета трудяща Україна відповідає:

«І що тобі за кривда сталась?
Що підняли на тебе галас:
«Не любить Руси він ні раз».

¹ «Культура» за 1926 р., № 10, стор. 78—79, Львів.

² Грінченко займає приблизно таку ж позицію у питаннях мови, яку зайняли були в наші часи українські націоналісти, навмисне віддаляючи українську мову від російської — П. К.

³ «Твори», т. II, вид. 1925 р., стор. 275.

⁴ «Твори», т. II, стор. 277. Курсив наш. — П. К.

*Наплюй, Я, сику, ліниє знаю
Всю ту патріотичну зграю
І ціну її любовних фраз*¹.

«Зрадником» називала Франка і польська націоналістична преса. Перед цим протягом 10 років Франко брав активну участь в польській радикальній буржуазно-демократичній пресі.

Тепер, в піднесенні найбільшого обурення, Франко виступає з статтею «Ein Dichter des Verrates» («Поет зради») у віденському тижневику («Die Zeit»).

Стаття вдарила по найбільшійшому для польських націоналістів місцю: вона *послала* на авторитет Адама Міцкевича, найбільшого польського поета XIX віку. Випад Франка проти Міцкевича був *безперечно перебільшений*, отже і неправдивий. Він звів усю творчість Міцкевича до осміювання зради в усіх її видах, особливо він напирив на поему «Конрад Валленрод». Як би там не було, а головне те, що Франко виступив проти «валленродизму» сучасних йому польських політиків, багатьох з яких він довго вважав за своїх друзів. Стаття викликала цілий похід проти Франка.

Обороняючи інтернаціональне співробітництво, Франко не мав на кого спертися. *Справжній носій інтернаціоналізму — революційний пролетаріат — далекий Франкові, та він і не шукає з ним зближення*. Тоді прийшов розпач, бажання піти геть від політики, зайнятися безсерьезною, бажання «емігрувати на край світу». «Як часто цими часами я завидую небіжчикам або ідіотам», — писав Франко. А тут ще матеріальні злидні, постійна пуга, нещасливе кохання. А потім страшна довголіття хвороба, яка і звела його 1916 року в могилу.

«Я побачив, — писав Франко, — як довкола мене валвся весь той світ ідей, чи ілюзій, пад якого реалізацією я працював»².

В цей мабуть час була написана його прекрасна поема «Похорон».

Ось її сюжет. Повстанці оточили ворогів народу залізним кільцем. Жодному з них не втекти, не уникнути караючої руки трудящих. І от до намету ватажка повстанців Мирона вночі прокрадається посланець подоланого, але ще не знищеного ворога. Посланець намовляє Мирона зняти облогу під тим приводом, що перемога не зробить їх героями. Бо перемога та буде викликана тільки сліпою ненавистю. Краще, мовляв, загинути героєм, аніж перемогти і залишитися рабом в душі своїй. Мирон піддається намовлянню дворушника посланця — знімає облогу. Ворог використав це, зламав слово і винищив усіх повстанців. І от Мирон сидить в світлій панській залі. Ворог справляє перемогу над хлопцями і сміється у вічі обдуреному Миронові, називає його зрадником і хлопом. Мирона охоплює жах перед невідомо вчиненою зрадою, він в розпучі залишає зал і йде в ніч. Вулицею повз Мирона йде мовчазна процесія, несуть мерця. Якоюсь силою гнаний, він приєднується до процесії і помічає, що це йдуть знпчені ворогом його вояки. Коли на кладовищі Мирон підійшов до ями, щоб попрощатися з мерцем, він з жахом побачив, що в труні лежить він сам. Він хоче втекти, але патови кругом кричить «цілуй!». Не встигає Мирон поцілувати мерця, як у того потекла кров з очей і з рота. — знак, що

¹ Твори, т. XXII, стор. 14.

² Стаття «Українсько-польська згода і українсько-польське братання» в Анг. Наук. Віст. за 1906 р., книга I, стор. 158.

мерця поцілував зрадник. З вигуками «зрадник» розлітований патови кидає Мирона в яму разом з мерцем і живого його прикидає землею.

Причини появи поеми «Похорон» ясні. Франко довгі роки працював у польській буржуазній пресі, але скрізь він побачив брехню, дволичність, погорду до українського «хлопа», побачив, що, баяючи добра тому пужденному «хлопу», він зрадив його, пішовши у «найми до сусідів». Епілог поеми підтверджує правдивість такого висновку.

Чи вірна наша, чи хибна дорога?
 Чи праця наша підійме, дингє
 Наш люд, чи мов каліка та безнога
 Він в тім каліцтві житиме й ухне?
 І чом відступників у нас так багато?
 І чом для них відступство не страшне?
 Чом рідний стиг не тягне їх до свого?
 Чом працювать на власній инві — стид?
 Але не стид у наймах у чужого?
 І чом один на рідній инві вид: —
 Безладдя, зависть і лиха пустая
 І служба ворогу, що з нас же її кивть?»¹

Так буржуазній радикальний демократ Франко, борючись проти польських шовіністів, знайшов «вихід» в... націоналізмі.

Зневір'я Франка все більше й більше поглиблювалось. В 1896 р. виходить його лірична драма «Зів'яле листя», герої якої кінчає своє життя самогубством. Буржуазній критик В. Щурат — «друг» Франка виступив з рецензією і назвав його «декадентом». Франко дав гостру відповідь віршем, який закінчується такою строфою:

«Не паразит я, що дуріє з жиру,
 Що в будні тільки й дума про процент,
 А для пісень на «шрррум» настроїть ліру,
 Який же я до біса декадент?»²

В 1897 р. вийшов його збірник «Мій ізмарagd», за ним «Із днів журби», та «Semper tūo». Всі ці збірники поезії цілком відмінні щодо настрою від першого — «З вершин і низин», перше видання якого вийшло 1887 р. Коли збірник «З вершин і низин» в першому виданні вражає нас головне бадьорістю настрою; чистим, ясним оптимізмом, радістю боротьби і праці, то через останні чотири збірники проходить спустошуючи душу поста, зневір'я, безвихідь, песимізм або тупа покора, байдужість і якнісьб. проймаючий холодом, спокій поразки.

«Ось поле дивиня. В оці хатини
 Я маю людськість, світло, мир нести...
 Рвняється в уяві стая дитини,
 Що море черна ложкою. Се ти!.. —
 Кричить нутро мє, смішний герою,
 Сей океан кривд, горя, темноти,
 Рад вичерпати ложкою дрібною»³.

Шукаючи порятунку від суперечностей, що отруювали йому життя, Франко почав шукати «ліків» для суспільних і своїх власних «ран» В передмові до збірника «Мій ізмарagd» Франко писав:

«Жорстокі наші часи. Так багато недовір'я, ненависті, антагонізмів намно-
 жилося серед людей, що недовго ждати, а будемо мати (і власнио вже й маємо)
 формальну релігію, основу на догмат ненависті та класової боротьби. При-

¹ «Твори», т. XXIV, стор. 364.

² «Твори», т. XXII, стор. 20.

³ «Твори», т. XXIII, стор. 139.

знався, я ніколи не належав до вірних тої релігії і мав відвагу серед насміхів і паруги її adeptів нести сміло свій стяг старого, щиро-людського соціалізму, опертого на етичний широко гуманний визволення мас народних, на поступі і загальнім розповсюдженню освіти, науки, критики людської та національної свободи, а не на партійнім догматизмі, не на деспотизмі проводирів, не на бюрократичній регламентації всієї людської будучини, не на парламентарнім шахрайстві, що має вести до тої «світлової» будучини»¹.

Відбиваючи настрої оскаженілого міщанства, його ненависть до революційного соціал-демократичного пролетаріату, Франко виступив з «критикою» Маркса і Енгельса, намагався «розвінчати» їх, сширлючись на анархіста Черкезова, який пасквілем на «Капітал» Маркса намагався довести, що Маркс і Енгельс пішого пібито нового не відкрили, що все сказане ними сказали «краще» і «раніше» такі люди, як Консідеран, Сімонді і т. д. і т. п. Франко в 90-х рр. до певної міри став на таку ж позицію до марксизму, на яку став російський народник Михайловський в 90-х рр., позицію, яку так блискуче скритикував В. І. Ленін в своїй класичній праці «Що таке «друзі народу» і як вони воюють проти демократів?» Ще в 1878 р. Франко пробував внести в марксизм свої «поправки». Тепер в 90-х рр. він друкує в «Народі», в «Житті і Слові» і інших буржуазних органах статті, скеровані проти наукового соціалізму взагалі, шукає опори в англійських фабіанців, у французьких посибілістів, перекладає і популяризує їх статті, скеровані проти соціал-демократії. В оповіданні «Хома з серцем і Хома без серця» (1904 р.), Франко запальному агітаторові серед робітників — «Хомі з серцем» — протиставляє тверезого практика — «Хому без серця», що йде на село, осідає міщанським господарством і веде серед селян роботу. Утопіст Франко замикається в своїх буржуазних ілюзіях. Він підносить прапор «етичного», «щиро-людського» соціалізму, він проповідує любов до людини взагалі, він закликає всіх жити «по-людськи». Так, на протязі 80—90-х рр. виходить цілий ряд творів, в яких класовій боротьбі і класовій ненависті протиставляється любов до людини з великої літери (поєми «По-людськи», «Овятий Вікентій», «Папські жарти», «Бідний Генріх», «Іван Вишенський», повість «Гриць і панич» і інш.). Осяяні цією ж любов'ю, йдуть Франкові «позитивні герої» на села, несуть слово «правди» і «науки» в маси убогого і темного селянства, на шій якого тимчасом сидів собі глитай, орендар, шляхтич, жандарм і висисав з нього останні соки (див. образ Олекси з «Рябини», образ Ткача з комедії «Учитель», образ Рафаловича з повісті «Перехресні стежки»).

Маркс і Енгельс у «Циркулярному листі» до А. Бебеля, В. Лібкнехта, В. Бракке і інш. писали:

«Там, де класова боротьба усувається як щось непривабливе і «грубе», там за основу соціалізму залишаються тільки «справжня любов до людини» і порожні фрази про «справедливість»².

В конкретних історичних умовах Західної України Франкова апропорідь любові до людей і порожні фрази про «справедливість», «гуманність», «чесність» взагалі стали містком до проповіді класового миру між трудом і капіталом, зубожілим селом і панським двором. Буржуазно-демократичну революцію 1905—1907 рр. Франко сприймав як «великий шум», як рух без перспектив, як і ті селянські заколоти, що були в перші десятиріччя після скасування панщини. Остання повість

¹ «Твори», т. XXII, передмова, стор. 9, 10. Курсив наш. — П. К.

² К. Маркс і Ф. Енгельс, «Твори», т. XV, стор. 443—449.

Франка «Великий шум» (1907 р.) відверто закликає до класового «миру» поміщиків і селян.

Революція 1905 року викликала появу патхненної поеми Франка «Мойсей» (1905 р.). В цій пісні національному визволенню українського народу спід ярма російського самодержавства, яке Франко глибоко ненавидів, виявляється і трагедія «ватажка», що не зміг повести за собою «лінявих цомадів», і трагедія маси, що не зрозуміла вождя і відмовилася йти за ним у майбутнє.

Революцію 1905 року в Росії Франко називав буржуазно-демократичною, але провідної ролі пролетаріату в ній він таки не зрозумів, національної своєї обмеженості — не переступив. Голос грізного Ієгови звучить для нього в поемі, як голос історії. На заклик «князя конюхів» — Єгошуа — «До походу! До зброї!» народ встане і гнаний «голодом духа і жахом самоти» піде туди, куди закликав його йти Мойсей:

Ще момент — і Єгошуа крик
Гірш сто тисяч повторить;
Із цомадів лінявих ся мить
Люд героїв сотворить.
Задуднять — і пустині пісок
На болото замісять,
Абірона камінням поб'ють,
А Датана повісять...
І підуть вони в безвість віків
Повні туги і жаху
Простувать в ході духові шлях
І вмирати на шляху...»¹

Франко востаннє, але не вперше помилився. В словах грізного Ієгови він чув не голос історії, а голос своєї власної уяви, потрощеної, понівеченої ворогами народу.

Український народ, за краще майбутнє якого Франко все своє життя намагався боротися, волею історії, що її власними руками творили і творять мільйони робітників і селян, керовані більшовиками, став вільним в братньому союзі народів колишньої Росії. А останній частині українських трудящих мас, що перебуває під гнітом польського фашизму, історія вказує шлях до соціалістичної революції.

Життєвий шлях Франка складний і плутаний. Але нема нічого дивного і незрозумілого в цьому. Це шлях буржуазного радикального демократа утопіста, що відбив у своєму розвитку еволюцію західноукраїнської радикальної буржуазії від загравання з робітничим рухом до боротьби з ним. Його «Поєдинок» (віршем і прозою), написаний в 1883 р., справді набув символічного значення. Франко не був Мироном (герой «Поєдинка»), що захищає існуючий порядок, але він не був і тим другим Мироном, що повстає проти цього політичного порядку з зброєю в руках. Франко завжди ставав між двома Мירוномми, аж поки не впав, пронизаний їхніми кулями.

«Не дав мороз моїм листкам розвиватися,
Квітки мої побила буря люта.
Не довелось геройським бозм битися,
Ламаться звільна мусив, ржою вкритися»².

Так писав Франко про себе, і він писав правду.

¹ «Твори», т. XXIV, стор. 42

² «Твори», т. XXII, стор. 13.

VI.

Роль Франка в розвитку української культури величезна. Щоб правильно історично підійти до його багатой і різномірної спадщини, треба розбити націоналістичний культ Франка і показати його масам, яким він був насправді.

Франко в своїй громадсько-політичній діяльності виступав, як типовий радикальний демократ. В боротьбі проти царсько-бюрократичного ладу, проти залишків феодалізму, проти шляхетського, попівського гніту він підніс прапор демократії. Віра в «універсальний всеспасальний вплив демократії взагалі» (Лєнін) характерна для життєвого шляху Франка. Син сільського коваля ніколи не забував про своє «хлопське» походження.

«Як син українського селянина, що викормився чорним селянським хлібом, працюю твердих селянських рук, почував себе до обов'язку панцином цілого життя відробити ті шлагги, що їх видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатися на висоту, де видно світло, де пагне воля, де лєйють вселюдські ідеали», — писав Франко 1897 року¹.

У боротьбі за загальнолюдські ідеали «справедливості, братерства і волі», він не міг спертися на відстале, темне селянство. Він шукав іншої суспільної сили, щоб спертися на неї для боротьби з поборниками старого шляхетсько-попівського ладу. Цією суспільною силою стали на початку українські, польські і єврейські робітники. Працюючи серед робітників, Франко захоплюється ідеями соціалізму, але робітничий рух в кінці 70-х рр. XIX ст. в умовах Західної України був ще дуже слабкий і неорганізований. Соціалізм став для Франка тільки новою формою тих же буржуазних «загальнолюдських» ідеалів справедливості, братерства і волі. Він так і не зміг піднятися до розуміння ідеї наукового соціалізму Маркса—Енгельса, не зміг стати на позицію класової боротьби революційного пролетаріату. З активізацією сільської буржуазії у боротьбі проти шляхти, проти залишків феодальних відносин, Франко стає прямим її виразником. В дальшій своїй суспільно-політичній еволюції Франко стає «радикалом», попадаючи під вплив Драгоманова. Франко—радикал залишився до кінця половинчастим критиком капіталізму, ворогом революції і запеклим прихильником всяких реформ.

Така позиція штовхала його на боротьбу з соціал-демократичним робітничим рухом, робила його знаряддям в руках націоналістичної української і польської буржуазії. Це була трагедія Франка, як радикального буржуазного демократа, що не зрозумів класової (буржуазної) природи демократії, «... історично обмеженої в своїй корисності, в своїй необхідності»². Ось чому громадсько-політична діяльність Франка тільки в тій частині була прогресивна і навіть революційна, в якій вона скерована була в тій або іншій мірі проти феодального гніту, з одного боку, і проти капіталістичної хиляцької експлуатації мільйонів трудящих мас—з другого.

Величезне значення мала робота Франка в ділянці науки. Праці його з історії панщини, з питань економічного розвитку Західної України зберігають і по цей день свою цінність. Як історик і дослідник літератури, Франко, хоч і не вийшов за межі буржуазного позитивізму, проте зумів поставити дослідження літератури на рівень сучасної йому європейської буржуазної науки, виявивши універсальну обізнаність

¹ «Твори», т. II, стор. 276—277. Курсив наш. — П. К

² Лєнін, Твори, т. XXIII, стор. 292 м.л. III.

в спеціальних питаннях методу дослідження. В діяльці теорії літератури Франко був довгі роки гарячим оборонцем реалізму, і його критичні статті про класиків західноєвропейської і російської літератури залишаються кращими статтями з усіх, що з'явилися на Україні до Жовтня.

Але найціннішим, найкращим в його спадщині для нас залишається його художня творчість. Франко був найвидатніший поет останньої чверті ХІХ і початку ХХ ст. Франко був найвидатнішим представником реалістичної прози на Україні до Коцюбинського (періоду революції 1905 р.); саме в його повісті «Борислав сміється», в його деяких художніх картинах і новелах виступив робітничий клас не тільки як клас пригноблених, але й як клас революційний. З Франком — реалістом трапилося те саме, що і з багатьма реалістами західноєвропейської і російської літератури. Обстоюючи принцип правдивості в показі життя трудящих мас робітників і селян, він високо підніс пізнавальну цінність своїх творів, поглибив їх художній зміст. Реалістична творчість Франка переросла, так би мовити, його політичні позиції, нашоухуючи читача на революційні висновки — хотів того автор чи не хотів. Франко — художник-реаліст дивився далі, бачив глибше, ніж Франко — політик. Його творчість ясно показала, що життя в дійсності значно багатше суперечностями, загостреніше, ширше, багатогранніше, ніж уявлення буржуазного радикала про нього.

Ректорові, партійному комітету і студентам Київського Державного Університету.

Президія, Партійний Комітет і увесь колектив наукових робітників Української Асоціації Марксистсько-Ленінських науково-дослідних інститутів шлють гарячий більшовицький привіт Київському Державному Університетові з нагоди 100-річного його існування. Бажаємо Київському Державному Університетові успішно виконувати завдання більшовицької кузні кваліфікованих кадрів соціалістичного будівництва, кадрів, які опанували вищі досягнення науки і міцно озброїлися революційною теорією Маркса—Енгельса—Леніна—Сталіна. Неухильно виконуючи вказівки партії і вождя всіх трудящих—нашого Сталіна—Київський Державний Університет мусить і буде служити надійною зброєю пролетаріатові і його партії в справі залучення найширших мас до висот науки, в справі допомоги цим масам досягти небаченого в людській історії піднесення творчої думки звільненої від кайданів експлуатації нової людини—людини соціалістичного суспільства, що буде щасливе життя.

**О. ДЗЕНІС.
Т. ПОСТОЛОВСЬКА.**

А. ШЕВЧЕНКО

Про видання творів Леніна українською мовою.

(Тридцятитомник)

Вороги партії, робітничого класу і трудящих мас Радянської України — контрреволюціонери — націоналісти і троцькісти, утворивши націоналістично-троцькістський блок, завдали немало шкоди, як у соціалістичній промисловості і сільському господарстві, так і в національно-культурному будівництві Радянської України. Контрреволюційні шкідники, «працюючи» на теоретичному фронті (С.-Г. Академія, УАН, Наркомос, УАМЛІН і т. д.), не тільки протягали націоналістично-троцькістську контрабанду в своїх контрреволюційних роботах, але і в перекладах класиків марксизму-ленінізму на українську мову перекручували марксизм-ленінізм з контрреволюційною метою.

Шкідники-націоналісти, пролізши до редакції українського видання творів Леніна, очолюваної Скрипником, свідомо фальсифікували зміст цих творів в своїх перекладах, проводячи курс на відрубність української мови від мов братніх народів СРСР, орієнтуючи її на мову німецьких і польських фашистів. Спотворення української мови було одним із засобів контрреволюційної роботи, спрямованої на відрив України від Радянського Союзу і перетворення її в колонію міжнародного імперіалізму.

«Націоналістичний ухил Скрипника і очолюваної ним течії полегшував роботу українських націоналістів, спрямовану на відрив України від Радянського Союзу і перетворення її в колонію польського фашизму або німецького імперіалізму, полегшував роботу російських білогвардійців і іноземних інтервентів, які, також прагнучи до відриву України від Радянського Союзу, хочуть нанести удар економічній і політичній моці Союзу — інтернаціонального центру пролетарської революції»¹.

Ця шкідницька робота, що, завдяки притупленню класової свідомості, полегшувала можливість «контрреволюційним елементам розгорнути широку роботу і завдати великої шкоди в справі соціалістичного будівництва на Україні», на протязі значного часу провадилася у всіх галузях національно-культурного будівництва: в правопосі-затвердженому Скрипником, в націоналістичних словниках, «теоретичних» роботах націоналістів, в їх складовській практиці.

Шкідницькі елементи свідомо викидали з української мови спільні з російською мовою слова і вирази, а також старанно уникали слів інтернаціонального походження, рекомендуючи вживати власні шкідницькі вирази, або застарілі слова, що не вживаються тепер в українській мові. Саме така шкідницька лінія була проведена в українському перекладі творів Леніна, що його редагував Скрипник. Можна навести величезну кількість прикладів з першої-ліпшої сторінки цього перекладу, щоб переконатися, як спотворювалася українська мова завдяки таким націоналістичним настановам. Так, наприклад, слово «антинг» перекладалося як «віче» (X-194); «регеат» — «перекінчик» (XXV-158); «принципальный» — «засадничий» (X-161); «аккорд» — «приспів» (VIII-94); «экстренный» — «наглый» VIII-145) і т. д. Уникаючи загально-відомих інтернаціональних слів і заміняючи їх на інші слова, шкідники в той же час широко застосовували слова перепесені з польської мови — «опінія» (X-71); «неконсеквентність» (III-742); «стерпність» — «толерантність» (XIII-37) і інші. Для створення щонайбільшої штучної розбіжності між українською й російською мовами використовувалися найбільш застарілі архаїзми і рідковживані діалектизми. Наприклад, «зеркало» — «свічадо» (XIII-99); «слякото» — «хляги» (XV-27); «рекрутский набор» — «бранка» (X-108); «стеснять» — «варуватися» (X-160); «громозакий» — «одороблий» (VII-300); «пожалуй» — «надісь» (X-201); «избиратель» — «правоборець» (X-108); «предлог» — «притика» (X-149); «плата по частям» — «плата ратами» (X-362);

¹ З резолюції листопадового пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У — 1933 рік.

«подавлення» — «стумлення» (X-203); «мыслитель» — «мисленник» (XXI-339); «безплодная тактика» — «ялова тактика» (X-196); «грубейшее непонимание» — «мурирне перозуміння» (I-71); «поставить во главу угла» — «поставити на покутті» (X-360) і т. д.

Наведені приклади надзвичайно яскраво показують, що шкідники-націоналісти намагалися сфальсифікувати, перевернути зміст творів Леніна, зробити їх незрозумілими для широких трудящих мас, для робітників і колгоспників Радянської України.

XII-й з'їзд КП(б)У, — з'їзд великого історичного значення, — підвівши підсумки нашим перемогам в галузі соціалістичного будівництва, як у промисловості, великому соціалістичному сільському господарстві, так і в національно-культурному будівництві, — виніс історичні рішення, спрямовані на дальший ріст більшовицької індустріалізації і на дальший розвиток, на основі індустріалізації, національно-культурного будівництва і більшовицької українізації. З'їзд особливо підкреслив, що:

«Без вияснення всією КП(б)У суті націоналістичного ухилу, що очолювався Скрипником, без наїррішучішої боротьби з ним ухилом, неможливе проведення справжньої більшовицької українізації, справжнього інтернаціонального виховання мас, неможливий дальший ріст української радянської культури».

В рішеннях з'їзду підкреслена також необхідність піднесення на більшовицьку висоту всіх ділянок теоретичного фронту і, в зв'язку з цим, необхідність в найкоротший термін закінчити випуск основних робіт Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна українською мовою.

Комісія ЦК КП(б)У, яка працює над редакцією і перекладами на українську мову тридцяти томів творів Володимира Ільїча Леніна, повинні видати всі тридцять томів у 1936 році. Видано вже XIII-й, XI-й, XVI-й, XXII-й томи тридцяти томника.

Видання творів В. І. Леніна приділяють багато уваги робітники і інженерно-технічні робітники партійного видавництва ЦК КП(б)У, борючись за найкращу якість і художнє оформлення цього видання і своєчасне планує виконання його. Про це свідчать томи, які виїхали вже з друку. Художнє оформлення їх і переклад виконані старанно й сумлінно, щодо якості — бездоганно.

Редакторський склад, який працює над виданням творів Леніна українською мовою, підібраний згідно з рішенням ЦК КП(б)У, провадить велику роботу, забезпечуючи високу якість перекладів.

Том XI-й (переклад на українську мову під редакцією О. Г. Шліхтера) охоплює період від 5-го березня до 16-го червня 1907 року, тобто період 2-ої державної думи.

В цьому томі основний зміст становлять статті Володимира Ільїча Леніна, при «священі думській тактиці РСДРП. В цих статтях Володимира Ільїча з приводу кожного конкретного питання діяльності думи — бюджет, аграрне питання, тощо — опортуністичному хитанню меншовиків і сповзання їх в табір кадетів, протиставляється ліній революційному марксизму. Другу значну групу становлять статті й промови, в яких Володимир Ільїч бореться за зміцнення більшовицької тактики в загальнопартійному масштабі. Основний зміст цієї групи статей — боротьба на V-му з'їзді РСДРП: «Промова на доповідь про діяльність ЦК», «Промова на доповідь про діяльність думської фракції», «Доповідь про ставлення до буржуазних партій», «Заперечення проти поправок Троцького до ухваленної з'їздом резолюції більшовиків про ставлення до буржуазних партій», «Заперечення проти поправок Мартова до п. 3-го резолюції більшовиків про ставлення до буржуазних партій». Заперечення проти поправок Мартова до резолюції про ставлення до буржуазних партій і статті — «Ставлення до буржуазних партій». Нарешті, третю групу статей присвячено теоретичній розробці аграрного питання і аграрної програми російської соціал-демократії. Сюди входять: «Аграрне питання і критика Маркса», «Аграрна програма соціал-демократії в I-й російській революції 1905 року» і інші статті.

XIII-й том «Матеріалізм і емпіріокритицизм» (переклад на українську мову за редакцією І. Кулика).

Випяtkове значення цього тому для філософії діалектичного матеріалізму і зокрема для застосування його в сфері марксистського трактування основ сучасного природознавства.

В томі дано додаток — рецензії на «Матеріалізм і емпіріокритицизм», які з'явилися в періодичній пресі після виходу з друку цієї філософської роботи В. І. Леніна весною 1909 року.

В примітках дано вказівки на заняття Володимира Ільїча філософією на ньому протязі його теоретичної боротьби за марксизм, а також і потрібні довідки з приводу використання Володимиром Ільїчем журналів.

XVI-й том (переклад на українську мову під редакцією П. П. Любченка). Цей том охоплює твори Володимира Ільїча Леніна в період під моменту переїзду закордонного бюро ЦК РСДРП в Краків до «літньої» наради ЦК РСДРП з партійними

працівниками в Порокні, тобто з 2-го липня 1912 року до 5 — 14 жовтня 1913 року. Основний зміст цих творів, надрукованих, головним чином, в легальній більшовицькій пресі того часу, становлять статті й промови, присвячені таким важливим темам: 1) оцінка міжнародного становища, яке характеризувалося, за словами Володимира Іл'їча Леніна, крайнім загостренням боротьби робітничого класу з буржуазією і близькістю здійснення соціалізму; 2) аналіз соціально-економічних причин і етапів наростання нової буржуазно-демократичної революції в Росії; 3) боротьба за будування нелегальної партії і використання «легальних можливостей» для завоювання більшовиками гегемонії в масовому робітничому русі; 4) боротьба з ліквідаторством (зокрема з сершевним блоком) і примиренським до нього ставленням.

В ряді творів розроблено національно-колоніальне, а також аграрне питання в Росії і в капіталістичних країнах.

В цей том включено: листи Володимира Іл'їча Леніна до М. Горького, резолюції наради Центрального Комітету РСДРП з партійними робітниками, а також статті — «Кадети про українське питання», «Націоналізація європейської школи», «Ліберали і демократи в питанні про мову», «Мова цифр», «Замітки публіциста», «Як списком Нікол захищає українців», «Землевпорядження і сільська біднота» і інші.

Том XXII-й (переклад на українську мову за редакцією М. М. Кітлерога). Цей том охоплює твори Володимира Іл'їча, які відносяться до першого півріччя існування радянської влади, тобто з 7-го листопада 1917 року до 14-го травня 1918 року.

Основний зміст творів, що увійшли в цей том, присвячений таким питанням: 1) захоплення влади і перемога пролетарської революції; 2) боротьба за ленінську більшовицьку стратегію і тактику в питанні про брестський мир; 3) соціалістичне будівництво в період безпосередньо після підписання миру.

Основний зміст доповідей, статей, рішень більшовицької партії і уряду, написаних або редагованих Володимиром Іл'їчем, які вміщені в цьому томі: «Доповідь про мир», «Декрет про мир», «Доповідь про землю», «Декрет про землю» — на II-му всеросійському з'їзді Рад; «Промова по аграрному питанню» — на надзвичайному з'їзді Рад селянських депутатів; «Доповідь про діяльність Ради народних комісарів» — на III-му всеросійському з'їзді Рад (1918 рік).

Значне місце в XXII-му томі посідають доповіді, статті і рішення партії, написані В. І. Леніним на VII-му з'їзді РКП(б) 1918 року, в питанні про війну і мир, в яких він захищає лінію більшовицької партії, доводить необхідність тяжкого авантюрного миру для справи соціалізму з тим, щоб виграти час: «Новіть перепочинок, хоча б на час, раз вам його дали, щоб підтримати контакт з далеким тилом і створити там нові армії», «Якщо ми зуміємо так діяти, тоді ми, не звертаючи уваги на загрози, з абсолютною певністю можемо сказати, що ми переможемо». І далі Володимир Іл'їч говорить, що тільки штрейкбрехери, які не вірять в силу робітничого класу — в його партію, можуть говорити «про неможливість соціалістичної революції в Росії». Володимир Іл'їч викриває опозицію, яка «аршала волю і рішення 2-го всеросійського з'їзду Рад, саботуючи таким чином диктатуру пролетаріату і біднішого селянства, що почалася».

Видація творів Володимира Іл'їча Леніна українською мовою має величезне політичне значення. Цей великий скарб, вкладений в розвиток української пролетарської культури, дасть ще більшу можливість робітникам і колгоспникам України виплати марксистсько-ленінську теорію. Велике історичне завдання ЦК КП(б)У — видація творів Леніна — повинно виконуватися з більшовицькою наполегливістю. Якість роботи і своєчасне виконання завдання ЦК КП(б)У — справа честі всіх, хто працює над виданням творів Леніна українською мовою.

П. ІНДИЧЕНКО

До кінця викрити реакційну пропаганду в питаннях звичаєвого права.

Російський пролетаріат у Великій пролетарській революції під проводом комуністичної партії розгромив буржуазно-поміщицьку законність, почав створювати свою революційну законність, спрямовану своїм вістрям проти експлуататорів, проти захисників старого ладу.

Революційна законність є зброя в руках пролетаріату, є

«...одним з найважливіших засобів зміцнення пролетарської диктатури, та оборони інтересів робітників і трудящих селян у боротьбі з класовими ворогами

трудящих (куркульнею, перекупниками-спекулянтами, буржуазними шкідниками) і їх контрреволюційною політичною агентурою»¹.

Радянська революційна законність на всіх етапах соціалістичного будівництва є могутня зброя в здійсненні ліквідації класів, вона відіграла активну роль в переведенні нашої економіки на соціалістичні основи.

Диктатура пролетаріату, керована комуністичною партією, перетворила колишню аграрну, відсталу, слабку країну з індивідуальним землекористуванням в країну великої соціалістичної індустрії, в країну могутню, з найбільшим у світі землекористуванням на соціалістичних основах. Особливих темпів набуло таке перетворення нашої країни в період першої п'ятирічки.

Основне завдання п'ятирічки полягало в тому, щоб перевести нашу країну з її відсталого, часом середньовічної технікою, — на рейки нової, сучасної техніки.

Основне завдання п'ятирічки полягало в тому, щоб перетворити СРСР з країни аграрної і немічної, залежної від капризів капіталістичних країн, — в країну індустріальну і могутню, цілком самостійну і незалежну від капризів світового капіталізму...

Основне завдання п'ятирічки полягало в тому, щоб перевести дрібне і роздрібне сільське господарство на рейки великого колективного господарства, забезпечити тим самим економічну базу соціалізму на селі і ліквідувати таким чином можливість відновлення капіталізму в СРСР².

1935 року 90% засобів виробництва виробничих фондів уже належать пролетарській державі — колгоспам і кооперації і є власністю суспільною, соціалістичною.

«Пануючим укладом нашої економіки став соціалістичний. Змінилося в корені і співвідношення класів. «Росія неміська» стала «Росією соціалістичною»³.

Дві основні соціальні групи — робітники і колгоспники — на початку 1928 року складали 34,6% всього населення країни, а на початку 1935 року — складають уже понад 3/4 зсього населення.

Всі ці перемоги досягнуті радянською владою в жорстокій класовій боротьбі з різного роду класово-ворожими елементами в різних галузях соціалістичного будівництва як в теорії, так і на практиці.

Буржуазні контрреволюційні теорії і «теорійки» права з перших же днів Жовтня почали «доводити», що сама Велика пролетарська революція — акт незаконний, що скинення з престолу царя Миколи II акт незаконний тому, що, мовляв, він не перелачений буржуазною конституцією.

Предстагніки старої реакційної професури єдиним фронтом виступали проти революційних радянських законів, протиставляючи революційному праву принципи контрреволюційного, реакційного звичаєвого права.

Контрреволюційні українські націоналісти і великодержавники з комісії права УАН (акад. Малиновський, проф. Кристер, Язловський, В. Калиновський, Товстоліс, Шрамченко, Станіслав Дністрянський та ін.) під виглядом вивчення звичаєвого права на Україні проводили відверту контрреволюційну пропаганду буржуазного реакційного помірницько-феодалного права.

«Вчені» з комісії звичаєвого права УАН (Малиновський, Язловський, Кристер та інші), під виглядом думок «народу», проводили жорстоку боротьбу проти революційних радянських законів, проти всіх заходів радянської влади в ділянці права.

Проти таких лжевчених «академіків» була спрямована цілком правильна критика тов. Постишева, коли він говорив: «Дуже багато петлюрівців сиділо в УАН (Всеукраїнська академія наук), та й тепер звідти ще не все вичищено. Там видаються дуже товсті збірники, журнали, книги. На жаль, у нас рідко заглядають у всі ці праці ВУАН. І даремно: там можна знайти дуже багато одверто шовіністичної пропаганди»⁴.

Реакціонери з правової комісії УАН прагнули всіма засобами довести всупереч очевидній істині, що звичаєве право має ніби більшу силу, ніж радянське законодавство, що ніби радянські закони мало хто визнає, а тому вони нежиттєві і залишаються тільки на папері. Так Малиновський пише:

«Радянське законодавство, що захищає інтереси трудящих, наказує вважати за недійсні умови, складені під впливом пекучої скрути. А сільське звичаєве

¹ Постанова ЦВК Союзу РСР від 25 червня 1932 року про революційну законність.

² *Д. Сталін*, «Питання лєнінізму», вид. X, стор. 413 — 414.

³ *Мологов*, Доповідь на VII з'їзді Рад, стор. 9.

⁴ *П. Постишев*, «Статті і промови», стор. 311.

право, що його утворило життя, саме життєвий факт залежності незможних від можних, визнає за обов'язкові такі умови, бо вони корисні для можних, адже вони покісно фактично падають на селі, а незможники повинні користися таким несприятливим нормам звичаєвого права, бо їм пікуди подітися без допомоги можних»¹.

Тут, як ми бачимо, автор подає нічим не прикрити антирадянську настанову: не виконувати радянських законів, а біднота повинна користися куркульським нормам звичаєвого права.

Так нахабно Малиновський проповідував бідноті користися куркулям і їх експлуаторському праву.

Але він «забув» лише про один фактор: він «забув» про те, що влада перебуває в руках робітничого класу і тих же незможників. Думати в таких умовах, що бідноті «пікуди подітися», міг тільки класовий ворог. Ліквідація куркульства на основі суцільної колективізації ще раз довела, що біднота зуміла *найти вихід*. Біднота знайшла його саме *засяки існування диктатури пролетаріату і її революційного права і законності*.

Одні з «ватажків» Комісії звичаєвого права УАН проф. Кристер написав цілу платформу — програму для збирання матеріалів звичаєвого права².

В цій програмі, що стала пізніше платформою контрреволюційних націоналістів-шпигунів в боротьбі проти радянської влади, в розгорнутому вигляді зроблена перша спроба нападу на політику партії, радянської влади в різних галузях права.

Кристер, зробивши великий екскурс в далеко минуле — епоху кріпацтва і царату і дійшовши до диктатури пролетаріату і радянських законів, робить такий висновок:

«Сама практика життєва казувала ті закони, що заборонили були додержуватися звичаїв... Поруч закону в соціальному життю існує собі й розвивається таке зване неписане право»³.

Кристер ніби брав факти з думок «народу», звичаї якого він обстежив разом з іншими. Справді ж ці дослідувачі брали об'єктом вивчення куркульські господарства, спекулятивні елементи, мракобісів і їх думки видавали як думки «народу». І на підставі цих «досліджень» Кристер пише:

«... певно встановлено й те, що творча сила в законодавстві багато слабша, як порівняти її до сили звичаєвого права. Мало не завжди законодавець черпає матеріал з вічно свіжого струмочка звичаєвого права»⁴.

Кристер, навівши цілий ряд так підібраних «думок народу» з приводу їх ставлення до радянської влади, до її економічної політики і «виявивши», що ця «народна думка» негативно ставиться до радянських революційних законів, урочисто проголошує: «Отже, цією умовою можна з'ясувати те, що за малим не цілком стародавній звичай на Україні геть аж до наших часів зберігся»⁵.

В чому полягало «наукове» і «практичне» завдання цих «дослідників». Про це ми довідаємося з пізнішої (з 1930 р.) праці Кристера «Звичаєве право та завдання його вивчення». В цій роботі відверто пронагувалися антиколгоспні, антирадянські теорії.

Відомо, що вже 1929 р., в рік великого перелому, радянська влада мала величезні успіхи в культурному вихованні трудящих; значно підвищилася письменність, в корені почала мінятися і свідомість трудящих мас. Але все це не до вгоди Кристерові і К^о, хоч вони і змушені визнати, що пізніші часи, тобто 1929—1930 рр., несприятливі для процвітання звичаєвого права.

«Далекоглядний» Кристер бачив, що колгосп це могила капіталістичного класу. Тому він хапається за останию соломинку, щоб врятувати себе і врятувати свій експлуаторський куркульський клас. Йому доводиться констатувати, що колгоспи створюються, але все ж він їх ще не хоче визнати колгоспами, соціалістичними господарствами. Свій «доказ» Кристер «обґрунтовує» *звичаєвим правом*. Він пише, що хоч колгоспник створився з одноосібника, але все ж в селянському дворі довгий час

¹ «Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України, вип. III, 1928 р., стор. 159.

² Програма до збирання матеріалів звичаєвого права, вироблена в комісії для вивчення звичаєвого права України, за редакцією проф. А. С. Кристера, Київ, 1925 р.

³ Там же, стор. 3, вступ.

⁴ Там же, стор. 4.

⁵ Там же.

залишалося і досі залишається звичаєве право і що помилково було б вважати, що в зв'язку з створенням колгоспів дано все потрібне для соціалізму.

Таку ж антиградянську програму висував Шрамченко в своїй праці «Матеріали по земельному праву на Чернігівщині».

На листопадовому пленумі ЦК КП(б)У (1933 р.) і на XII з'їзді КП(б)У тов. Постишев яскраво показав тактику і форми роботи контрреволюційних українських націоналістів. Націоналісти і троцькісти, щоб очорнити політику партії і радянської влади в колгоспному будівництві, для «вивчення» брали найгірші об'єкти, їх пропагували і узагальювали. Академіки і професори з комісії звичаєвого права УАН мали «свій» метод вивчення звичаєвого права. Об'єктом вивчення вони брали куркульські хутори, думки куркулів і їх агентів і освітлювали їх як «дух народу», «народного правосвідомлення» тощо. Це ми бачимо з листа Шрамченка. Так в Броварському районі для вивчення були взяті хутори: Зазим'я, Требухово, Микольська-Слобідка і інші. Про соціальне лице населення на цих хуторах Шрамченко писав, що на території Броварської земельної громади є землі, які належать колишнім власникам; куплені землі залишилися у колишніх власників; головним заняттям населення і головним джерелом його існування є лісові промисли як тепер, так і до революції; значна частина населення займається підсобною торгівлею, а виключно землеробством займається лише незначна частина населення.

Отже, ми бачимо, що становить собою ця соціальна група «селія». Це виключно куркульсько-землевласницькі століпінських хуторів, спекулянти, лісопромисловці. Не дивно, що ця соціальна група чинила скаженіший опір радянській владі при проведенні земельної реформи, прагнути до того, щоб земля, одержана нею при століпінській реформі, залишилася в її руках. І думку цього куркульства його ідеолог Шрамченко видавав за думку «народу».

За Шрамченком «населення відносилось до століпінського законодавства доброзичливо... Масових намагань знищити умови, складені на основі законодавства Століпінна — не зустрічалось. І лише в окремих осіб спостерігалось недоброзичливе до них відношення».

Що становить собою земельно-правовий режим під час століпінщини? Ленін, аналізуючи це питання, говорить:

«... основа їхнього землеволодіння створена історією кріпацтва, історією вікового грабування земель благородним дворянством. Основою їхнього сучасного господарювання є відробіткова система, тобто пряме переживання напівцивілізованого селянського реманентом, з безмежно різноманітними формами закабалення дрібних землеробів — зимові найми, річна оренда, оренда з половиною, оренда за відробітки, кабала за борги, кабала за відрізки землі, за ліси, за луки, за водопій і т. д. і т. д. без кіпця»¹.

Століпінську програму і законодавство царський уряд прийняв тому, що ця програма і законодавство були засновані на кривавому збройному придушенні селянської аграрної революції.

Царський уряд для захисту своїх законів і прав, рушив на село багнети, військові, карні експедиції.

Ленін в свій час викрив всю підлоту століпінського законодавства. Ленін показав, що століпінське законодавство стало на шлях неретворення маси селян в «бобилів і князів», що воно силою підтримує злиденний рівень мас, створює великі кулки куркулів. Спогад про століпінську реформу викликає огиду у трудящих мас селянства.

І те селянство, яке проводив Століпін своїм законодавством, тепер, за диктатури пролетаріату, контрреволюціонери намагаються прикрити «вічністю», «давніми звичаями», «духом народу».

Питаннями земельно-правових відносин займався в Українській Академії Наук ще й такі ідеологи куркульства, як Євген Єзерський, М. Гершонон, Василь Завітневич, Вячеслав Камінський.

Єзерський дуже багато приклав своєї куркульської праці до «вивчення» питання про прийняття. Відомо, що до революції прийняття було в основному засобом одержання робочої сили куркульськими господарствами. Приймак, за царським законодавством, був абсолютно безправною людиною. Права на одержання будьякого майна з того двору; де він працював, він не мав.

Земельне радянське законодавство визнало можливим допустити інститут приймакта. Але цей інститут в умовах радянської влади набрав повсім іншого соціально-економічного і правового характеру.

В примітці до 67 ст. Земельного кодексу вказувалося, що приймаки «набувають права користування землею і майном загального користування в складі даного

¹ Ленін, Твори, т. XI, стор. 161.

двору на загальних підставах». Практика в умовах радянської влади довела, що такий правовий стан приймака гарантував його від перетворення в неповноправного і експлуатованого члена двору.

Куркульство в умовах радянської влади прагнуло використати інститут прийматства в своїх експлуаторських цілях. Радянське земельне законодавство стало на захист інтересів приймака.

Куркульські вчені виступали з «теоретичним обґрунтуванням» необхідності неповноправного становища приймака. Так, Бзерський пише, що це

«Приймакова несумлінність, коли він схоче захопити собі майно і стати за самостійного господаря, чужим сказати б, коштом, ще й зневажливо та нещиповане відношення приймака до людини, що прийняла його... стає за причини виділу з двору»¹.

Факт приймання, як нового члена двору, приймака для куркульського «теоретика» недостатній. Для цього, щоб стати членом двору треба ще «приробити і заслужити». А це значить, що «два ці слова вказують на стан покірливості, пошани до голови двору і на міцний трудовий зв'язок (Бзерський).

Так куркульський ідеолог, навіть по маскуючись, намагався протипоставити радянському праву і законодавству своє куркульське звичаєве право.

Бзерський, проводячи боротьбу проти пролетарської раціоналізації землі, притягає за вуха звичаєве право і «доводить», що за селянським усвідомленням «земля — нічия — земля божа» (стор. 65). До того ж вся його фальшива махінація майстерно спрямована проти державної колективної соціалістичної власності. Він старанно замазує те, що лозунг «земля божа» був дійсно висунутий безземельними масами селянства в боротьбі проти поміщиків, проти феодалізму і кріпацтва.

М. Гершионов і В. Каміньський в своїй «теорії» намагалися спрямувати проти соціалістичної реконструкції сільського господарства, ігноруючи радянське законодавство і право як величезну підйому соціалістичної перебудови сільського господарства.

Ці «теоретики» примітку до 85 ст. земельного кодексу, яка давала право окремим видавати правила про поділ двору «з огляду на місцеві умови», тлумачать як *своєзв'язкову директиву* керуватися місцевими звичаями (стор. 64). Аргументація Гершионова така:

«При невтриманості термінології нашого земельного кодексу, в багатьох випадках можна поставити знак рівності між словами «умовами» та «звичаями», тим більш, що однакові умови викликають і однакові звичаї»².

Буржуазний догматик і теоретик куркульського звичаєвого права Гершионов вимагає політики куркульської реставрації, політики забезпечення куркульського права. Свої вимоги він «обґрунтовує» такою тезою:

«Стже місцеві селянські звичаї існують, їх визнає наше земельне законодавство і їх одмірне надзвичайно широке для прикладання поле. Тим то природно, що *закон і звичай* (у тих паршах, де його прикладають — не певною мірою *рівноправні джерела права* (курсив наш — П. І.) й підпадають взаємодіянно. З цього ж погляду треба визнати за цілком правильне тлумачення не зовсім точно викладених положень писаного законодавства не тільки з погляду тієї господарчої основи, яка викликала до життя цей закон, але й з погляду тих місцевих звичаїв, що їх ці закони і роз'яснюють»³.

Під лозунгом «місцевого звичаєвого права селян» такі «теоретики» свідомо перекручують радянське законодавство і право про поняття місцевих умов, як умов класової боротьби і соціалістичного будівництва.

Наша країна довгий час була країною з надзвичайно різноманітною економікою (5 урядів). Тому методи керування повинні мати не зрівнялівський характер, а диференційовані.

Про це говорить наша партія, наш вождь товариш Сталін, наше законодавство. Це з особливою ясністю підкреслив II всесоюзний з'їзд колгоспників-ударників.

Тов. Яковлев в доповіді про підсумки II всесоюзного з'їзду колгоспників ударників говорив:

¹ «Праці Комісії ВУАН», вип. IV, 1925 р., стор. 67.

² «Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України, 1928 р., вип. II, стор. 64.

³ «Праці Комісії», вип. II, 1928 р., стор. 64.

«Друга сторона справи, яка дістала надзвичайно яскравий вияв на цьому з'їзді, полягає в тому, що СРСР — величезна країна, $\frac{1}{4}$ частина світу, і умови в різних частинах нашої країни найрізноманітніші. Якщо б примірний статут по врахуванню особливостей і інтересів різних районів, то він не міг би стати примірним статутом сільськогосподарської артілі для *всього СРСР*... З'їзд відмовився всю нашу країну міряти на один аршин і визначив для різних районів різні розміри присадибної землі... Товариш Сталін ще раз вчить нас — робітників різних галузей господарства і управління — того, щоб керувати по зрівнялівському, а з врахуванням особливостей різних районів»¹.

Ось яка більшовицька постановка питання. Тільки так треба тлумачити місцеві умови, а не міряти їх на аршини звичаєвого права. А ідеологи капіталістичної реставрації намагаються протягнути куркульську зрівнялівку.

Саченко-Сакун — контрреволюційний троцькіст і націоналіст — під виглядом «наукового» дослідження земельних «організаційно-правових відносин на Зміївщині» проробляв ганебну справу. Вся продукція його «досліджень», опублікована в «Працях» комісії звичаєвого права УАН 1928 р., є не що інше, як контрреволюційний пасквіль на земельну політику пролетарської диктатури, на колгоспне будівництво.

Саченко-Сакун писав, що причина виникнення колгоспів — «загальна розруха сільського господарства», що більшість громадян «не мали чим навіть поорати свої ниви» і т. п. Саченко-Сакун в невеликій, але відверто ворожій статті виступив з обороною куркульства, виявляючи в той же час всю свою ненависть до бідняцько-середняцьких мас селянства. Він протестує проти того, що «бідніші класи звільнено від податків коштом заможніших. І вже це одно викликає у заможних почуття неприємні до бідняків»².

Куркулів, найлютіших ворогів народу, Саченко називає «ощадними хазяїнами» і проливає крокодильчі сльози над розкуркуленими. Всю свою експлуататорську звірячу ненависть виливає Саченко на бідноту, яка рішуче пішла на розкуркулення.

«Коли розкуркулювали, — пише Саченко, — то відбирали худобу від заможних на користь незаможних, а ті її іноді переводили на гроші (різали та продавали м'ясо), гроші пропивали і залишалися, як були, без нічого. Тим то вони особливо роздратовували проти себе ощадних хазяїв»³.

Якраз те, що робили куркулі: шкідництво, різання худоби, піяцтво, продаж і т. інше; все це «вчений» ідеолог куркульства Саченко приписує бідняцько-середняцьким масам.

Проклинаючи радянську владу, яка відбрала інвентар, що належав поміщикам, куркулям і монастирям, Саченко з процесу експропріації куркулів робив такий висновок: «Революція почала, а голод докінчив»⁴.

Націоналіст Крижанівський Ф. в своїй роботі «Колгоспи та їх правне становище», перекликаючись з Сакуном, з другого боку, робив троцькістсько-наклепницькі впади проти пролетаріату і його влади. В цій роботі він намагається довести, що колгоспне будівництво було ніби добровільною справою лише за царату і Центральної ради, а що стосується радянської влади, то з самого початку її існування колгоспи ніби не мали добровільного характеру організації *по суті*, а лише *формально*.

Він пише:

«Колгоспи... хоча формально й мали риси добровільної організації, в своїй діяльності ставились в дуже тісну залежність від держави і по суті були органи Наркомзему, що через них він запроваджував нові форми землекористування та господарювання на селі. Що ж до союзних та центральних об'єднань колгоспів, то вони й формально були службовим апаратом Наркомзему, з деякими лише ознаками громадськості та автономності»⁵.

Ця писанина просто взята з арсеналу закордонних буржуазних і білогвардійських фашистських писак, які невтомно з піною коло рота нападають на наші МТС і договірні відносини, які існують між МТС і колгоспами. Вони так само вважають, що договір між МТС і колгоспами ніби знижує самостійну роль колгоспів.

Ця фашистська балакаєня буржуазним писакам потрібна, звичайно, для того, щоб перед трудящими за кордоном в'язкою затушковувати ту величезну допомогу, яку пролетарська держава дає колгоспному селу через МТС.

¹ «Комуніст», 14-III-1935 р.

² «Праці комісії» вип. III, 1928 р., стор. 292.

³ Там же, стор. 292.

⁴ Там же, стор. 294.

⁵ Крижанівський, «Колгоспи та їх правне становище», вид. II-е, 1929 р., стор. 29.

Крижанівський і Ко в своїх «працях» намагаються принизити, затушкувати роль диктатури пролетаріату в колгоспному будівництві, в перетворенні аграрної країни в індустріальну. Вони пояснюють величезну перебудову і перемогу колгоспного будівництва тим, що це піби сталося завдяки звичаєвому праву, вони говорять, що генезис колгоспного будівництва виникає ще за часів царату, тимчасового уряду і уряду Центральної ради.

Крижанівський дає чисто есерівське куркульське визначення колгоспів. За його «теорією», наші колгоспи визнати *соціалістичною* формою господарювання і *класовою* організацією ніяк не можна, бо колгоспи об'єднують не тільки бідноту, але й середняків.

«... назвати самі колгоспи цілком *класовою* організацією, куди поруч з бідняцьким входить і середняцький елементи, себто елементи не зовсім однорідні, ледве чи правильно було б.

Тому ми уникаємо вводити ознаку *класовості* в саме значення колективу, обмежуючись терміном — *трудове селянство*»¹.

В цій тезі Крижанівського, крім псевдонауковості, є ще спроба перекрутити вчення Леніна—Сталіна *про союз* робітничого класу з трудящими масами селянства, як особливу форму *класового союзу*, скерованого на побудову соціалізму.

До колгоспів в умовах радянської влади Крижанівський застосовує так звані соціалістичні звичаї селянства. Він пише: «На *звичайних підставах*» твориться повільний соціалістичний побут і *взагалі базується уклад* всього внутрішнього життя в колективах»².

Реакційність цього твердження очевидна. Під фальшивим лозунгом «соціалістичні звичаї» куркульські агенти намагаються дискредитувати радянське колгоспне законодавство, в першу чергу, устав колгоспу, що є величезним *організаційно-правовим регулятором внутрішнього життя в колгоспі*.

Велику організаційно-правову силу устава в колгоспі показали численні виступи делегатів ударників колгоспників на II-му всесоюзному з'їзді.

На цьому ж з'їзді *живі люди*, герої соціалістичного колгоспного будівництва численними фактами довели, що тільки завдяки геніальному керівництву більшовицької партії і її вождя товариша Сталіна, завдяки революційним законам радянської влади, завдяки колгоспному уставу і *процвітає колгоспний лад*. Не звичаї, а революційне право і закон пролетарської диктатури є однією з вирішальних сил в боротьбі за перебудову індивідуальних селянських господарств у великі колгоспи.

В період другої п'ятирічки перед колгоспами поставлені найбільші вимоги, ніж в період їх організації. Всі колгоспи повинні стати більшовицькими, а всі колгоспники — *заможними*. Пролетарська держава перед колгоспниками поставила завдання: *рішуче підняти врожайність, розвивати соціалістичне тваринництво, всіма засобами поліпшувати культурно-побутові умови колгоспників*.

Ось чому не випадково другий з'їзд колгоспників-ударників постановив прийняти новий устав в колгоспах, який став величезною підмогою в справі успішного, *повного завершення* колективізації і на цій основі *остаточного знищення* куркульського капіталістичного класу.

Новий колгоспний устав став справді гігантською організаційно-правовою формою, яка регулює взаємовідносини між колгоспом і колгоспником. Устав став величезною підмогою, який забезпечить:

«... повну перемогу над куркулем, над усіма експлуататорами і ворогами трудящих, забезпечить повну перемогу над злиднями і темрявою, над відсталістю дрібного одпоосібного господарства, створить високу продуктивність праці і забезпечить таким чином краще життя колгоспників»³.

Один з стовпів буржуазної націоналістичної контрреволюції «академік» Малиновський написав велику статтю під назвою «Революційне радянське звичаєве право».

В статті, звичайно, нема *нічого революційного*. Навпаки, вона, під виглядом оповідань окремих осіб, паловнена націоналістичними реакційними контрреволюційними твердженнями. Малиновський за революційними фразами протягує відверту чорносотепну програму. Він прямо закликає не визнавати революційного радянського права і закону, а дотримуватися давнього звичаєвого права.

Малиновський провадив рішучу боротьбу проти революційного радянського права. Він намагався відновити так зване «селянське звичаєве право», розбито Великою пролетарською революцією, і яке було в дійсності правом сільського куркульства.

«Обслідування радянського села, — пише Малиновський, — становить цікавий матеріал, щоб розв'язати питання права, а саме сільського чи селянського... бо

¹ Крижанівський, «Колгоспи та їх правне становище», стор. 9—10.

² Там же, стор. 86.

³ Стаття I примірною уставу.

само на селі залишилось звичаєве право... Треба всебічно вивчати селянське звичаєве право в усіх його царинах, потрібна належна всебічна програма чи сукупність програм, які охоплюють все юридичне селянське життя. Обслідування сучасного села... лише частково допомагають скласти програму для вивчення сучасного селянського права»¹.

На підставі такої програмної постанови Малиновський і почав розвивати контрреволюційну суть так званого селянського права. При цьому він, для полегшення своєї праці, прямо робить наклеп на декрети і кодекси пролетарської диктатури, які ніби становлять не що інше, як формулювання і твердження звичаєвого права.

«Наші декрети радянської влади перших років революції, навіть кодекси становлять не що інше, як формулювання і твердження звичаєвого права»².

Який же зміст звичаєвого селянського права, що становить для Малиновського і К^о «цікавий матеріал», який на їх думку «треба всебічно вивчати»? Наведемо кілька «фактів», зібраних «обслідувачами» і узагальнених Малиновським.

«В Серединській волості збереглися старовинні погляди: жінка цілком залежить від чоловіка. Нещодавно стався такий випадок: чоловік вбив жінку за те, що вона не відмовилася від погоди в одній установі, не зважаючи на какає чоловіка; місцеві селяни, серед них і жінки, виправдовували чоловіка, кажучи, ніби він має повне право зробити з жінкою, що захоче, бо вона цілком належить йому»³.

Малиновський всіма силами й засобами пропагує куркульське право. Він бачить, що Велика пролетарська революція знищила владу куркуля над сільською біднотою, що вже ніяка сила не може цієї колишньої влади відновити. Тому для Малиновського і К^о залишається один вихід — ухопитися за звичаєве право, яке вимагає — не сумарно речити куркулям — «благодійникам», не позбавляти їх влади і т. п. До того ж всі ці бажання дотримуватися звичаєвого права Малиновський і його обслідувачі подають в формі діалогу ніби навіть самих бідняків.

«Бідняк на сході і по заперечує куркулеві, бо йому потрібна куркульська допомога, — говорять обслідувачі Навлківської волості. Червоноармієць Стор говорить: «Щоб ми не задумали провести на сході, вони завжди проти і ми нічого не можемо зробити, а що скаже наш Гроздь (куркуль), так тому й бути»... Бідняки говорили: «Хіба ми можемо заперечувати «куркулям» чи йти в «бідноту», коли ми їмо куркульський хліб? Адже вони прокляті голодом нас зморять».

Один селянин говорив обслідувачеві: «прийшла пужда, У. (багатий миронник) дав мені два гуди борошна, а коли я скажу щонебудь проти нього, в другий раз не дасть, а хіба можна від пужди відмовитися».

Такі ж висновки робить і обслідувач Знаменської волості: безгрішні бідняки, які самостійно хазяїнувати не можуть, і цілком залежать від заможних на якомунебудь сході, в якомунебудь питанні завжди голосують за куркулів, «за чергового благодійника»⁴.

Такими думками «народу» переповнена вся «праця» «академіка» Онисія Малиновського.

Весь цей скажений наклеп на партію, на радянську владу, на бідноту розписується чорносотенцями в ім'я збереження старого експлуататорського порядку і його звичаєвого права. В інтересах збереження куркульського прва Малиновський намагався подати всю бідноту, радянську владу і комуністичну партію, що стояли за нею, безпомічними в боротьбі проти куркульства. Ідеолог контрреволюційного куркульства видавав бажано за дійсне. Він старанно обходив мовчанням політику партії і радянської влади щодо куркульства, як політику обмеження, витиснення, а потім і його ліквідації як класа на основі суцільної колективізації.

Всі такі «факти» Малиновський і К^о наводили на доказ існування ніби революційного звичаєвого права, ніби більш могутнього, ніж писане право диктатури пролетаріату.

¹ «Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України, вщ. III, 1928 р., стор. 209 — 210.

² Там же, стор. 117.

³ Там же, стор. 138.

⁴ Там же, стор. 147—148.

Всі «праці» правничої комісії УАН рибіли подібними «фактами». Нічого доводити псевдонауковість таких «теоретичних» доводів. Але в боротьбі всі засоби добрі. І радянському класовому праву реакційні елементи протиставили звичаї, що завжди відображав контрреволюційну реакційну роль.

В умовах пролетарської диктатури, в трудових чи публічно-господарських відносинах нема місця звичаю. Звичаю нема місця і в теорії, що створюється революційним класом — пролетаріатом, який виводить своє революційне право з соціалістичних виробничих відносин.

Під виглядом думок «народу» класовий ворог намагається захищати свої звичаї, свої права, свої привілеї, свою експлуаторську, хижацьку державу, розбиту в Жовтні 1917 року. Малиновський прямо заявляє, що радянська влада «не може запровадити своїми декретами права — дійсного права, яке не залишається на папері, а застосовується в реальному житті» (стор. 118).

Академік Малиновський дуже старанно зайнявся генезисом радянського революційного права. І для того, щоб завчасно дискредитувати революційні закони і право пролетарської диктатури, він намагається довести, що революційне право радянської влади має своє коріння, свій генезис в звичаєвому праві. «Звідкіля воно береться оце нове революційне право? Не падає ж воно з неба і не утворюють його сучасники революції. Ні, сучасники революції діячі її попередні виявляють тільки норми звичаєвого права»¹.

Малиновський в своїх шуканнях звичаєвого права «духу народу» дійшов до того, що і саму комуністичну партію більшовиків проголосив за незаконну організацію, бо вона, мовляв, не існує за відповідною статтею державної радянської конституції.

«Питання про склад, організацію та діяльність партії належить до права, саме до звичаєвого права, бо законодавства про партію поки що нема» (стор. 202).

Але, оскільки партія все ж існує, то, на думку Малиновського, тільки завдяки «звичаєвому партійному праву».

Малиновський пише:

«В умовах — радянської держави комуністична партія — явище побутове і юридичне, дарма що закон її не торкається... все це цікаво, щоб з'ясувати звичаєве партійне право» (стор. 129).

Обслідувачі з Комісії УАН дуже старанно займалися «вивченням» селянського побуту. Пережитки давньої психології дрібнобуржуазної свідомості, ріані забобони, відсталість, некультурність, що залишилися нам в спадщину від царату, вони ідеалізували, відстоювали, як цінну спадщину.

Все нове, що з'являлося при диктатурі пролетаріату вони зустрічали в багнеті, тому що воно ніби протигричало «духу народу». Їм зовсім не подобалися ці величезні досягнення в ділянці культури, мистецтва, освіти, досягнуті трудящими масами селянства завдяки пролетарській диктатурі. Саченко-Сакун дає свою оцінку:

«Протягом останніх 10 — 15 років народна творчість аж ніяк не виявляється. Ні поезія народних слівів, ні казок, ні прислів'їв віде не пощастило чути. Співають деяких частушок, піонерських пісень, але це продукт творчості невисокої марки, та й занесено його звідкілясь з окола» (стор. 297, вип. III).

Говорячи про побут, шкідники — «обслідувачі» присвятили чимало сторінок і родинному звичаєвому праву. Язловський друкує статтю під назвою: «Сучасне родинне звичаєве право села Павлівки на Полтавщині»².

Які ж джерела обиралися для «наукового дослідження» родинного звичаєвого права, це, як зазначає сам Язловський, були «досвітки», «вечорниці» і т. п., «думка молоді», що в чималій кількості була на «досвітках».

В цій ділянці права реакціонери намагаються протиставити радянське революційне родинне законодавство і право якимсь думкам парубків з «вечорниць». Таке протиставлення, звичайно, випливало з відповідної політичної настанови «обслідувача». Язловські самі не вірили в ці думки «народу», але все ж їх описували, узагальнювали, бо це жинило їх у боротьбі проти радянських революційних законів і права, проти диктатури пролетаріату взагалі.

Відповідно з радянським родинним законодавством шлюб вважається завершеним з дня реєстрації, або фактичного родинного життя. На думку ж шкідників,

¹ «Праці Комісії для вивчення звичаєвого права України», стор. 116.

² Язловський, «Праці Комісії по вивченню звичаєвого права на Україні», видання ВУАН, № 4, 1925 р., вип. I.

що збирали свій «науковий» матеріал на «досвітках», факт реєстрації на основі закону не дійсний.

«Доки молодій не одягнуть очіпка, її вважають за дівчину, очіпок же одягають у неї після весілля в хаті молодого. Це свідчить за конститутивний характер весілля в звичаєво-правному складанні шлюбу»¹.

Мракобіси найзвичайніші старовинніші забобони у відсталій частині населення старалися підхопити, видати такі забобони як думки народу і все це протиставити радянському революційному праву і закону. Вони вперто «забувають», що «... в нашій країні дуже багато дрібниць, які є ознаками живучості міщанської поштої старовини і що живучість цих дрібниць просто разюча»².

Реакційний теоретик, вважаючи себе культурною людиною, визнає цілком нормальним явищем, коли «чоловік має право бити жінку», тому що, мовляв, «колись так було».

Чорпосотенцю Язловському не подобається радянські закони, які вимагають згального обов'язкового навчання. Цей «патріот» не хоче, щоб радянські діти вчилися в школі і батьки турбувалися про навчання дітей. Він хапається й тут за старовинні забобони, за свій звичай. Язловський вирішив, що батьки не повинні турбуватися про дітей, їх вчити, бо «звичай не зобов'язує батька турбуватися про освіту і виховання дітей». Звичаєве право дає можливість батькам «виправляти дітей та навіть бити їх» (стор. 28). Відомо, що радянське революційне право і законодавство активно впливає не тільки на перебудову відсталі економіки в передову соціалістичну економіку, але що воно відіграє гігантську роль у вихованні свідомого робітника соціалістичного суспільства.

Пролетарській диктатурі весь час доводиться провадити боротьбу з варварством минулого, що залишилося нам в спадщину від ганебного царату. Диктатура пролетаріату через свої приводні ланки (партія, ради, профспілки, комсомол і т. п.) тісно зв'язується з трудящими масами і шляхом організації політосвітних установ провадити боротьбу за поглиблення культурності в масах трудового народу. Це поглиблення проходить в жорсткій боротьбі з реакційними пошівськими елементами, які хочуть, щоб трудовий народ перебував завжди в темноті, бо тоді їм легше було його ошукувати, експлуатувати, як це робили вони сотні років.

Комсомольська організація відіграє гігантську роль в пропаганді і проведенні в життя радянських законів про загальне навчання. Ось чому контрреволюціонери в науці намагаються вдарити по комсомолу, протиставити комсомольців батькам. Язловський найшов думку «народу» ніби батьки не бажають навчати своїх дітей. Але він з жалем констатує, що «певна група людей (переважно комсомол) нацьковує дітей — нехай би вони вимагали від батьків, щоб ті дбали за їхню освіту». Так оцінюється революційна боротьба комсомолу проти старих забобонів відсталі частини населення. Це дуже не подобається «професорові» і він з цинічною іронією пише: «тепер яцки більше од курей знають».

«Учені» з комісії УАН виступили на сторінках своїх «спраць» проти закону рівноправності чоловіка і жінки. Вони добре знають, яку велику силу має жінка в суспільстві. Тому їм хотілося б залишити жінку в такому ж безправному становищі, в якому вона була до Великої пролетарської революції сотні років. Радянській владі довелося провадити вперту боротьбу з реакційними елементами за визволення жінки не тільки формально, але й по суті. Духовенство різних мастей, куркулі і всякі експлуататори всіма силами чинили опір такому визволенню. Мракобіси і тут шукали собі базу опори в «думках народу». А думки народу, які передавалися чорнорясниками такі: «Жінка займає підлегле становище... і досі зберігли старовинний погляд на жінку, як на нечисту тварину; тому вони (тобто чоловіки — П. І.) ні за що не згоджуються йти до лазні після жінки; жінки ходять до лазні останні... іноді чоловік навчає жінку й в'язкам»³.

Під виглядом «думок» «старого селянина» проводилася контрреволюційно-наклепницька кампанія проти революційного радянського кримінального законодавства взагалі і проти органів юстиції зокрема. Думка невідомого старого селянина села Білгородки висвітлюється мракобісом О. М. Чечотом в такому дусі, ніби радянське кримінальне законодавство не тільки не бореться з кримініми елементами, але навпаки ще сприяє цим елементам робити вбивства і т. д. І все це, на думку Чечота, робиться тому, що радянська влада не визнає бога. Ось як «невипно» Чечот викладає «думку» селянина села Білгородки на Кнівщині:

¹ Праці комісії по вивченню звичаєвого права на Україні, видання ВУАН, вип. I, № 4, стор. 23.

² М. Горький. Прмова на пленумі правління спілки радянських письменників, стор. 317.

³ Праці комісії для вивчення звичаєвого права на Україні, вип. III, стор. 138.

«Колієсь, коли був на світі Бог, самогубство вважалося тяжким гріхом, за який самогубець на страшному суді присуджувався вічному вогню. Тепер Бога нема на світі, нема й гріха можна красти, грабувати, бивати не тільки самого себе, але й інших людей, гріха в цьому нема, а каря або зосім не буде, чи дадуть мало — місяць — два; потім можна знову вбивати кого-небудь. Що стоєть образ, то яка тепер образа є? Коли тебе хто-небудь вдарило по обличчю, то удар його два рази і скінчено. Йому ні за що скажитися. Коли тебе вдарила людина, яка має владу, ти вклонися їй за те, що вдарила тебе один раз, а не більше; коли ти поскаржиш на неї, то тебе висміють за твою спритність і чванство. От коли вдарили людину, яка має владу, то тебе й без суду покарають мордасами і протримають під вартою в голоді і холоді»¹.

Як бачимо, в цих «думках» невідомого «старого селянина», крім реакційної попівської балаканини, автор Чечот намагається дати оцінку політичного смислу радянського права, законів і представників влади. З контрреволюційною відкритою пахабністю Чечот малює становище селянства як піби беззахисної маси, яка, мовляв, зазнає різних образ, насильства, сваволі, беззаконства з боку представників радянської влади і радянських законів. Як би не хотів прикритися Чечот думкою невідомого селянина, але фашистських ушей йому не сховати. Настаюва фашистська і цілком ясна: роби терор, самосуд, і в цьому знайдеш визволення від законів пролетарської диктатури.

Ось якими «науковими» дослідженнями займалися «академіки» і «професори» а правничої комісії УАН.

Вся їх «дослідницька» робота була цілком скерована на підрив революційного радянського права і законодавства, на підрив диктатури пролетаріату. Вони *нід машкарою науки* пролізли в велику наукову установу України УАН і там, завдяки притупленню більшовицької пильності більшовиків, що працювали в УАН, довгі роки чинили свою ганебну справу. Частина з них були прямо на службі імперіалістичних держав. Діяльність шкідників була скерована на відрив України від Радянського Союзу, на перетворення України в буржуазну державу, яка б була плацдармом для війни проти СРСР.

Тепер вони майже всі викриті, як контрреволюціонери, націоналісти, великодержавники, троцькісти. Органи ДПУ викрили їх плани. Псевдонаукові роботи цих шкідників все ще мають і досі ходіння і дехто намагається їх чорносотенну реакційну, попівську, контрреволюційну нісенітницю видавати як думку Української Академії Наук.

Вказівка тов. Постішева про викриття шовіністичної пропаганди, яка на протязі кількох років друкувалася в товстих збірниках, журналах, книгах, зобов'язує робітників теоретичного фронту до багато дечого.

Інститут радянського будівництва і права УАМЛІН за 1934—1935 рр. провів велику роботу щодо викриття шкідницької націоналістично-троцькістської контрабанди на правничій ділянці. В дальшій своїй роботі ми ставимо перед собою завдання вести більшовицьку боротьбу з реакційною пропагандою в праві, дати основні роботи, які освітлюють ділянки права з погляду Маркса—Леніна—Сталіна.

М ПЛІСЕЦЬКИЙ

Нове видання „Fata Morgana“³

Зворушуючу панораму правдивих образів життя людей в дореволюційному українському селі, розгортає перед читачем письменник революційної демократії М. М. Коцюбинський в своїй повісті «Fata Morgana».

Ця повість, яку українські націоналісти намагалися трактувати як нехарактерну, випадкову для творчого шляху письменника і як таку, що не має великої художньої ваги, насправді посідає визначніше місце в творчій спадщині його, бо саме тут в найбільшому його творі, найширше розкривається реалізм Коцюбинського, саме тут зірвано фальшиві серпанки з українського села і відкрито читачеві в цілковитій оголеності жах життя трудящого поневоленого люду, експлуатацію й насильство над ним, боротьбу й поривання його. Цей твір має особливо велику пізнавальну цін-

¹ «Праці комісії для вивчення звичаєвого права України», вип. III-й, стор. 312—313.

² Там же, стор. 312—313.

³ *Миз. Коцюбинський*, «Fata Morgana», редакція і вступна стаття І. І. Стебуня, Держ. літ. в-во, Київ—Харків, 1935 року, ст. 170.

пість, що її відзначив Л. М. Каганович в своїй доповіді на X-му з'їзді КП(б)У, використавши правдиві образи повісті, щоб наочно ілюструвати життя українського села до революції.

Глибоко вивчавши селянський революційний рух на Чернігівщині по матеріалах, що потрапили йому до рук, як урядово-статистичну (про таке вивчення свідчить сила записок М. Коцюбинського), він в основному об'єктивно вірно передав настання і піднесення селянського революційного руху в революції 1905 року. В образах бідноти й наймитів — Андрія й Маланки Воликів, Хомп Гудзя, робітника Марка Гуці й середняка Прокопа Кандяуби автор подав ряд типових представників революційної частини села. Об'єднані всі загальним бажанням боротися з панством за землю, воли, проте, мають неоднакові погляди щодо шляхів і засобів боротьби. В образі середняка Панаса Кандяуби, що надзвичайно майстерно подається автором протягом цілого твору, окремими штрихами, подається представника недовірливої й полохливої, найбільш інертної частини села, що хитається між революцією та реакцією. Про подібні образи В. І. Ленін говорив, що вони є відбиттям «заскорузлої трусливості хозяйственного мужичка». Куркуль Підпара — один з особливо сильно поданих образів українського глителя. Він ссе кров з наймитів і загалом селян, що потрапляють у коло його впливу, має великий авторитет у селі і тягне «на поводу» значну частину середництва, затаюється, коли це стає потрібним і зв'язче розправляється з революційним селянством, як тільки це стає можливим. Взяті в цілії сукупності всі ці типізовані образи, на тлі образу цілої селянської маси, що революціонізується, у їх діяч і психіці, у їх прагненнях і проявах цих прагнень, являють собою історично правдиву і цінну картину. Автор подав у ній і сильні і слабкі сторони революційного селянства і революції 1905 року.

Взяти хоча б образ, який звичайно мало аналізують, — Прокопа Кандяубу. Цей середняк, побувши у заробітках і революціонізувавшись, стає одним з керівників маси. Він розповсюджує агітаційні листівки, провадить бесіди з селянами, він один з організаторів сходу, страйку й, нарешті, захоплення економії. Одержавши під своє керівництво панський масток, він до педантичності чесно і надзвичайно уперто заохочується організувати з неї культурне господарство на користь селянської громади, але він такн зовсім не цікавиться тим, чи буде забезпечено йому виконання завдання, що він його на себе взяв, інакше кажучи, не цікавиться головним — кому ж належатиме влада в країні. Згодом він навіть зовсім відривається від революційної частини селян, що йдуть далі до збройного повстання, якого не помітив ані він, ані Гуца і яким, отже, вони не керували. Відірвавшись від темпа дальшого настання революційного руху селянства, Прокп швидко губить знання настроїв маси і виявляє навіть неупитивленство підчас самосуду. Ані він, ані Гуца її не подумали про те, щоб захопити владу в селі й об'єднатися з іншими селами для оборони від казаків, вони прогледіли й контрреволюційну роботу куркулів і сільського старости. В цілому створюється правдива картина, що нагадує факти неупитивленства, про які розповідає В. І. Ленін у своїй відомій роботі «Лев Толстой, как зеркало русской революции».

Найкращою ілюстрацією проявів такого неупитивленства є в цьому творі також дії цілої селянської маси; після революційних дій — захоплення економії і розгрому панської гураляні, не захопивши влади на селі, не ізолювавши контрреволюційні елементи, не використавши можливостей оборони, селянська маса безвільно дозволяє куркульству, в себе перед очима, знищувати кращих своїх представників і віддає себе на поталу козакам.

Отже і ці слабкі сторони революції 1905 року показано теж історично вірно. Тут теж повністю виявився талант письменника.

Інша справа, щодо образу Марка Гуці. За задумом автора (наскільки це видно з його розробок до повісті), Гуца є єдина свідома мети людина, навіть соціаліст. Але справа в тому, що письменник, на жаль, принаймні в двох написаних частинах повісті, не зумів цілком реалізувати свій задум. З повісті видно, що Гуца має зв'язок з робітниками, але широкого застосування їхніх вказівок, щодо керівництва революційним селянським рухом, ми не бачимо. Інакше кажучи, як це вірно зазначав передмова до нового видання «Fata Morgana», Марко Гуца молодий селянин, що усвідомив потребу пролетарського керівництва селянською боротьбою. Марко Гуца не являє собою сиравиного зраака типового пролетарського революціонера з широким кругозором і великим досвідом організованої класової боротьби. Коцюбинський не міг подати такий зразок і в цьому виявилася його дрібнобуржуазна обмеженість.

Окремо слід зупинитися на розділі, який у рукописах і остаточних планах другої частини повісті має назву «Сход у лісі» і вміщений у новому виданні на ст. 98—99.

І сюжетно, і, особливо, щодо показу процесу настання революційних настроїв селянської маси, революціонізування її психології, цей розділ посідає важливе місце. Коцюбинському, як ми це зараз побачимо, довелося через цензурні умови викресляти увесь розділ з повісті перед її друкуванням, але цей розділ потрібний у творі і з викресленням його порушується точність у змалюванні настання настроїв, випадає один з етапів цілого процесу.

Розглянемо як подано цей процес у другій частині повісті.

Після жахливої осені, коли заробітчани ні з чим повернулися додому й після ще жахливішої зими, коли більша частина мешканців села ледве животіла і мало не вмирала з голоду, наступила весна, що відновила мрії про землю. Прокіп і інші кращі представники сільської молоді з новими силами розпочинають працювати серед селянства, агітують — читають книжки, розкидають листівки, виступають на сходах проти кукуль. У кількох розділах подається підготовку до страйку на панській економії і, нарешті, вибухає страйк. Страйк закінчується перемогою, хоч і невеликою. У навколишніх селах селяни починають підпалювати панські маєтки і в самому селі Хома палють панське сіно. Андрія Волика скалічено на роботі у гуральні й викинуто, як сміття. Цей факт стає за повчальний приклад для селян. Гуца повертається на село й згуртовує молодь навколо себе для боротьби. Напруження величає. Нагріваються події. Селяни не хотять сидіти по хатах, щось гонить їх «між люди». «Кожний хотів бачити людське обличчя й чути голос. Мало спали по ночах». Дивилися на пожежі. Побили у полі економа (ст. 94). На своїх латочках пікто працювати не хоче. На зборні завжди людно. Скрізь устав народ, бунтує, хоче чогось, робочі бастують, покидають заводи, чугунка не ходить.. Що ж їм сидіти, згорнувши руки, чекати, щоб за них хтось подбав?» (ст. 95). Гуца вчає на стапцю, мабуть радиться з робітниками. Молодь готує червоний прапор. Вирішено скликати сход.

Цей сход є перша значна революційна акція. Відбувається він уночі у ліській балці. Уже самий характер цього сходу вказує на те, що цензура не пропустила б його змалювання у повісті. На сході присутні селяни з інших сел. Тут уперше великій масі людей говорять гарячі слова про те, що «Земля для всіх», а проте, мають її тільки пан та багачир. Тут уперше з'ясовують масам механіку їх експлуатації панством. Всі переконуються, що «Страшна видима смерть» чекає злидарів. Висповок — «випуриги багачів», «одібрати землю».

Таке вирішення; воно зразу ж починає реалізуватись у наступних розділах, де подається демонстрацію з червоним прапором у зв'язку з маніфестом і далі — захоплення панської економії. У дальших розділах революційна хвиля підноситься ще вище.

Чим цінний розділ? Це питання заслуговує на окремий аналіз, тим більше, що робиться це вперше.

У розділі «Сход у лісі» Коцюбинський змальовує лісову балку наповнену вночі сквилюваним людом. Саме такий вибір місця сходки дає можливість авторові дено підплити основний образ розділу — образ маси трудящих селян, як *єдиного монолітного тіла*, бо саме тут вперше в творі ціла велика маса пригнічених в один час пізнає свого класового ворога і охоплюється ідеєю єдності. «З туману летється в ліс жива течія люду, як вода в долину», «лава росте й збивається в купу», «щось живе єднає з далекими близьких як хвиля єднає окремі краплини», «велике тіло колпхалось у тумані й од краю до краю одна кров передивалась у жилах» (ст. 96—97). Такими штрихами автор накреслює світ образ напочатку розділу. Наприкінці розділу, коли досягнуто єдності і виявлено загальну волю маси «одібрати землю», цей лейтмотив враз вирізлюється і чітко звучить, як чиста і яскрава мелодія:

«Велике тіло розросталося, наче розпростувало застоїні ноги, затерпілі руки. Почуло силу».

І, нарешті, останній акорд розділу:

«І не хотілось розходитись із лісу, розривати на частки можутьне тіло...» (ст. 99).

Важання землі і ідея насильницького захоплення її, єдність на основі цього, злигували селян у таке єдине тіло; тут, підчас такого піднесення уже новим малий резонанс мають слова тих, хто закликає терпіти далі. Панаса Кандзюбу, який спробував це зробити, зразу ж затюкали і латомість слово бере Гуца, що закликає одібрати землю в панів. Між іншим образ Марка Гуці в повісті супроводжує образ бурхливого бурчака:

«Він, як бурчак, рвав би каміння, рив береги, з корінням вивертав би дерева» (ст. 62), але за те, що це порівняння є істотне для розуміння образу Гуці, свідчить таке ж порівняння у розділі, який ми розглядаємо. Коли Гуца промовляє на сході, від його слів —

«Долом шуміло, наче бурчак у повний котви по річці каміння і рив береги» (ст. 98).

Саме Гуца дає селянам ті слова, які ще не оформлені, але вже виступають в них: «Байдуже хто говорить. Аби почути щось, щоб зв'язало докунн розпоронені думки, зілляло надії в один потік і показало, куди пливати.

Земля!» (ст. 97).

Земля! Коцюбинський саме в цьому розділі надзвичайно художньо подає повні тонкі риси для розуміння відбиття цього слова в психіці селянина:

«Давне знайоме й близьке слово. Це не той сірий клопот, що як п'явка, тягне з людини сили, сам родить будяк, це щось чарівне, принадне, що од віку манить

стомлену душу, переливається, грає на сонці, як мрія, як щось невимовне, од чого змішилася б доля і вище піднялись би води життя понад берегами» (ст. 97).

Надзвичайно важливо, що загалом в цьому розділі ми знаходимо немало елементів революційної пропаганди. От як обгрунтовує Гуца потребу захопити землю:

«Вся земля наша од віку, бо кожна грудка, кожен уируг политі потом, погноєні кров'ю трудящих» (ст. 99).

Тут таки ми знаходимо й заклик проти саодатчини:

«Подати плати, москала дай, щоб землю нашу од ворога боронив... А що ж мені боронити, коли в мене землі нема! Зроби спочатку так, щоб була в мене земля, а тоді й бери москала, як має що боронити...» І далі — заклик зруйнування гнізда багатіїв; не дарма Коцюбинський і не спробував видрукувати отаке у 1910 році. Націоналісти намагалися прищепити читачеві погляд, ніби то Коцюбинський в цій повісті виступає проти потреби революції і безнадійно, цілком песимістично дивиться у майбутнє. Чи не єдиним їхнім доказом було тлумачення назви повісті «Fata Morgana» (тобто — мариво) як марева революції? Коцюбинський, мовляв, песимістично вважав за неможливе, яке-небудь поліпшення становища трудящих в результаті революційної дії. Ця брехня давно і легко спростована на основі аналізу самої повісті і інших творів письменника. Ми маємо змогу зараз на цьому зупинитися; відзначимо лише той факт, що надреволюційніші діючі особи твору — Марко Гуца та Хома Гудзь врятовуються від куркульської різанини і мусять далі діяти у третій, як відомо написаній частині повісті. Нас цікавить у даному зв'язку інше питання: справа в тому, що назва повісті стосується виключно *мрії селянства про землю*, тих мрій, що являють собою основний образ повісті; не дарма вона має і іншу назву («З сільських настроїв»). В останньому розділі повісті виразно з'ясовується назву. Після того, як куркулі вбили Андрія, Маланка повертається додому з такими думками:

«Пестила мрію про землю, а земля встала проти неї ворожа, жорстока, збунтувалась і втекла з рук. Як марево поманяла і як марево щезла».

Що цей образ є невщадковий вказує і те, що і в розділі «Сход у лісі», в самому його кінці, Коцюбинський пише:

...«Однімемо землю.

Ту саму землю, що, як мрія далека, тільки маняла, а не давалась у руки, що грала перед очима, як марево в спеку»... (ст. 99).

Що ж нове дає розділ «Сход у лісі» для розуміння повісті Коцюбинського «Fata Morgana»?

Цьому розділу належить почесне місце в сюжетному стрижні твору, він подає один з важливих епізодів наростання революційних настроїв селянства.

Тут знаходимо ми досить розгорнену революційну агітацію за насильницьке захоплення землі в палства та закликів проти саодатчини. Тут таки показало першу спробу об'єднатися з сусідніми селами, чого нема в інших розділах повісті. Знаходимо також нові штрихи для глибшого розуміння мрії селянства про землю. Для розуміння художніх особливостей повісті нам багато дає яскравий образ трудящої маси селянства, як єдиного суцільного тіла, охопленого єдиною ідеєю в момент революційного піднесення. З окремих деталей відзначимо новий аргумент для правдивої трактовки назви повісті і доповнення образів Марка Гуці та Панаса Кандзюби (ст. 98); першого, як керівника трудящих селян і другого як представника найвідсталішої частини середняцтва.

Таке величезне для нас значення даного розділу стало причиною того, що ті а націоналістів, які знали існування його, замовчували це. Вміщення цього розділу на належному йому місці в повісті є наслідок ізоляції націоналістських фальсифікаторів від вправ над Коцюбинським.

Крім повісті у книжці видруковано дві новели: «Кони не винні» та «Він іде».

Вибір для масового видання саме цих двох творів, слід визнати вдалим. Ці дві новели разом з повістю являють собою чи не найкращі твори Коцюбинського, як з погляду їх ідейної спрямованості, так і щодо якості художньої обробки. Всі вони повднані тематикою революції 1905 року і репрезентують три прозових жанра, над якими працював Коцюбинський: повість, сюжетну новелу («Кони не винні») та новелу з малорозвиненим сюжетом — етюд, або як її іноді називав М. Коцюбинський — «Образок» («Він іде»).

У новелі «Він іде» Коцюбинський в надзвичайно сильних художніх образах дає твір проти зоологічного націоналізму, проти царської політики нацькування народів один на одного.

Щодо новели «Кони не винні», то цей твір має особливо велику вагу в творчості письменника. Написаний під прямим впливом М. Горького і повданий повіть одним спільним сюжетним мотивом з його шостою з «Русских сказок», він гостро б'є по українському ліберальному панству і яскраво протиставляє класові інтереси селянства і ліберального поміщцтва. Відтак, треба дуже позитивно оцінити функцію цього

як і інших, спрямованих проти лібералів творів революційного демократа Коцюбинського. Що ж до формальних ознак твору, то новела «Копі не винні» являє собою безперечно, вінець творчих досягнень автора, де для потреб його революційного реалізму широко використано критично перевірений арсенал західноєвропейської і російської новелістичної техніки.

До творів Коцюбинського в книжці подано передмову І. І. Стебуна. Передмова невелика, але дуже змістовна і по-новому трактує ряд проблем пов'язаних з творчістю письменника.

Проект плану курсу „Історії України“.

Проект плану курсу «Історії України» складено бригадою авторів, які працюють над першим томом «Історії України» в складі т.т. К. Гуслистого, Ю. Луканенка, Н. Межберга, Т. Скубицького, Ф. Ястребова. Друкуючи цей проект, редакція «Під марксистсько-ленінським прапором» звертається з проханням до всіх наукових робітників, викладачів вищої і середньої школи подати їй свої зауваження і вказівки з приводу проекту для того, щоб ці вказівки можна було використати під час підготовки до друку «Історії України».

Редакція.

Ч. I

Дофеодалний період „Історії України“ (до IX століття).

РОЗДІЛ I. ДАВНЄ НАСЕЛЕННЯ НАДДНІПРЯНЩИНИ.

§ 1. Населення східної Європи.

Джерела про мпуле східної Європи. Археологія. Лінгвістика, писемні пам'ятки. Грецькі колонії: Ольвія, Херсонес Таврійський, Тира, Пантікопея. Населення східної Європи. Кімерійці, скіфи, сармати, готи, гунни. Суспільний устрій народів, що населявали східну Європу.

§ 2. Первісний устрій слов'ян.

Територія слов'ян. Питання про походження слов'ян. Критика націоналістичних і великодержавних теорій походження слов'ян. Господарство слов'ян. Родовий устрій у слов'ян Дніпровського басейну. Виникнення племінних союзів. Соціальна структура племінних союзів. Боротьба між племенами.

§ 3. Розклад родового устрою у слов'ян.

Розвиток продуктивних сил. Перехід від переложної і вогневої системи землеробства до орачки. З'явлення плуга і сохи. Виникнення приватної власності на землю і класового розшарування. Патріархальне рабство. Взаємовідносини слов'ян з арабами. Зародження феодальних стосунків і князівської влади. Виникнення Києва. Вплив на слов'ян сусідніх народів (хазар, болгар, греків). Культура і побут слов'ян. Поганство.

Ч. II

ФЕОДАЛІЗМ.

Відділ I. Період феодальної роздрібненості.

РОЗДІЛ II. ФЕОДАЛЬНІ КНЯЗІВСТВА IX—XI СТ.СТ. (КИЇВСЬКА РУСЬ).

§ 4. Розвиток феодалізму і норманське завоювання

Хазарське феодальне царство в південно-східній частині сходу Європи. Феодально підкорення хазарами слов'янських племен. Посилення соціальної диференціації серед слов'янських племен. Літописне оповідання про перших слов'янських князів і дружини.

Норманський напад на територію східної Європи. Завоювання норманськими князями слов'янських племен. Русь — озброєні дружини норманських завоювників. Захоплення Олегом Києва. Розвиток феодального землеволодіння і феодальної експлуатації. Київ — феодальний центр. Форми феодальної експлуатації населення — дащина, полюддя. Походи київських князів і дружин за дащиною.

Основні шляхи міжнародної торгівлі. Шлях із «вариг у греки». Шляхи залозний і солопий. Характер і форма торгівлі. Работоргівля в басейні Дніпра і з Візантією. Предмети торгівлі — хутра віськ і інші. Розбійницькі походи Олега на Візантію

і угоди 907 і 912 рр. Угода Ігоря з греками (944 р.). Походи Ігоря на древлянську землю (945 р.) Характеристика Ігоря. Повстання древлян в 945 р. і вбивство Ігоря. Розправа Ольги з древлянами. Діяльність Ольги: встановлення погостів, встановлення кордонів князівських володінь.

§ 5. Київська держава у другій половині X і в XI ст.ст.

Ріст феодалного землеволодіння. Загарбницька політика Святослава. Походи Святослава на в'ятчів (904 р.). Війна Святослава з хазарами (965 р.). Запад хазарського царства. Похід Святослава на Болгарію Дунайську (967 р.) Угода Святослава з Візантією (971 р.). Походи князя Володимира на Галлчину (981 р.), на в'ятчів (981 — 982 рр.), на Галлчину (982 р.) і волнян.

Примусове охрещення Русі Володимиром (988 р.). Православна релігія, як засіб зміцнення влади і панування феодалів. Походи Володимира на болгар (993 р.), на радимичів (955 р.), на хорватів (997 р.). Боротьба селян проти православ'я, як боротьба проти посилення феодалного гніту. Надання церкви права збирання десятини. Запровадження церковної юрисдикції. Десятинна церква в Києві (991 р.). Софійський собор (1037 р.). Києво-Печерська лавра (1051 р.). З'явлення церковного феодалного землеволодіння. Участь православної церкви в закріпаченні селянства Київської Русі. Внутрішня торгівля. Торги, торжища. Церква і торгівля. Феодалне мито. Феодалні усобиці після смерті Володимира (1015 р.). Співка князя Святополка з польським князем Болеславом. Виступ народних мас Києва проти польських феодалів і вигнання їх з Києва. Київський князь Ярослав (1019 — 1054 рр.). Боротьба між Ярославом і Мстиславом. Зміцнення київської держави при Ярославі.

Утворення Чернігівського, Переяславського і Волинського князівств.

§ 6. Класи і політичний устрій Київської Русі.

Посилення феодалної експлуатації. Класова структура київської держави. Феодално залежне селянство: смерди; закупи, ізгої рядовичі. Раби й холопи. Пануючі класи Київської Русі — князі, бояри, дружинники. Склад дружин. Князівська адміністрація (тисяцький, соцький, десьяцький). Боярська Дума. Купці й ремісники в Київській Русі. Віче в Київській Русі. Критика націоналістичних оцінок віча. Київський суд. «Руська правда» Ярославичів.

РОЗДІЛ III. РОЗКЛАД КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ФЕОДАЛЬНІ КНЯЗІВСТВА XII — XIII СТ.СТ.

§ 7. Класова боротьба в Київській Русі.

Ріст феодалної і лихварської експлуатації селянства. Форми експлуатації. Утворення триумвірату (Ізяслав, Святослав і Всеволод). Київське повстання 1068 р. Участь польських феодалів в придушенні київського повстання 1068 р. Повстання селян на Білоозері (1071 р.). Повстання міських низів в Новгороді (1071 р.). Феодалні усобиці після 1068 р. З'їзд князів в Любечі (1097 р.). Вігичевський з'їзд князів (1100 р.) Добровольський з'їзд князів (1103 р.) Боротьба з половцями. Князь Володимир Мономах (1113 — 1125 рр.). Київське повстання 1113 р. Придушення повстання Володимиром Мономахом. Статут Володимира Мономаха про борги і закупів. Боротьба Володимира за нові райони феодалної експлуатації. Повстання. 1146, 1157, 1158, 1175 рр.

§ 8. Феодалні князівства і феодалні війни XII і XIII ст.ст.

Територія і населення Чернігівських, Переяславських і Волинських земель. Утворення Галицького і Волинського князівств. Галицькі князі Ростиславичі. Ріст феодалних відношень в Галицькому і Волинському князівствах. Боротьба Чернігівських і Переяславських князів за феодалну відокремленість. Феодалні усобиці і війни князів Київських, Чернігівських, Галицьких і Переяславських. Боротьба за Київ між Ігорем Ольговичем і Ізяславом Мстиславовичем (1146 р.). Походи Юрія Долгорукого на Київ (1151 р.). Захоплення Києва Андрієм Боголюбським (1157—1174 рр.). Результат озброєної боротьби князів: «верховна влада» великого князя зникає перед суперницькими претензіями семидесяти князів крові» (Маркс). Руїнування селянських мас в результаті феодалних воєн. Посилення феодалного гніту.

Економічний захпад Київської Русі. Віче населення на північ.

Завоювання Галлчини Волинським князем Романом. Утворення Галицько-Волинського князівства (1199 р.). Феодалні війни в Галицько-Волинському князівстві.

Ріст боярського землеволодіння. Всеволодність великого боярства. (Судислав, Доброслав, Владислав).

Ріст ремесла, торгівлі і купецтва в містах Галичини і Волині. Боротьба князя Романа з великим Галицьким боярством. Завойовницька політика Романа. Спілка великого боярства з польськими і угорськими феодалами. Захоплення Галичини угорськими феодалами, Волині — польськими. Боротьба галицького князя Данила проти боярської верхівки. Завойовницька політика князя Данила.

§ 9. Походи татарських феодалів.

Хрестові походи і їх вплив на зміну світових торгових шляхів. Рух татар з Азії на Захід. Причини татарських походів. Феодалні відношення у татар. Чингісхан. Битва на Калці (1224 р.). Захоплення татарами Рязані (1237 р.). Татарські походи на Москву і Владимир. Рух татар на Київську Русь. Захоплення Балтим Кнега (1240 р.). Київські, Чернігівські, Волнські і Галицькі князі у феодалній залежності у татарських ханів. Подорож князя Данила до орди. Походи татар на Галичину в другій половині XIII століття. Ханські ярлики. Ханські баскаки. Феодалні повинності селянського населення при татарах: ясак, ям, тамга, ясирь. Православна церква на службі у татарських ханів. Татарський перепис населення і підселення феодалної експлуатації. Створення народних мас. Вплив татарського завоювання на розвиток феодалних відносин. К. Маркс про походи татарських феодалів. Критика націоналістичних концепцій з питання про вплив татарського завоювання (Ключевський, Грушевський, Яворський).

§ 10. Культура Київської Русі.

Матеріальні пам'ятники культури Київської Русі. Літописні пам'ятники. Київ-печерський патерик. Мова. Писемність. Історіографія і класовий характер літописів. Література. «Слово о полку Ігореві». Мистецтво.

РОЗДІЛ IV. ЛИТОВСЬКО-РУСЬКА ДЕРЖАВА XIV — XV СТ. СТ.

§ 11. Утворення Литовсько-руської держави.

Литовські племена. Розклад родового устрою литовських племен. Наступ на литовські племена німецьких рипарів-хрестоносців. Утворення литовського князівства Міндовга (1240—1263 рр.). Утворення Литовсько-руської держави. Великий князь литовський Гедимін (1316—1341 рр.). Перехід галицько-волнських земель під владу литовського князя Любарта.

Союз польських і угорських феодалів для захоплення галицько-волнських земель. Похід польського короля на Галичину (1340 р.). Боротьба польських, угорських і литовських феодалів за галицько-волнські землі. Захоплення Галичини польськими феодалами. Роль римсько-католицької церкви в захопленні Галичини польськими феодалами.

Великий князь литовський Ольгерд (1345—1377 рр.). Підкорення великим князем литовським Чернігово-Сіверщини, Київщини, Поділля. Причина підкорення феодалів цих земель литовському князю — прагнення мати в його особі сильного союзника і спільника в боротьбі за посилення феодалної експлуатації селян, в боротьбі проти татарських ханів. Спроби польських і угорських феодалів захопити Волинь. Приєднання Галичини до Угорщини.

Феодална роздрібність Литовсько-руської держави у другій половині XIV століття. Удільні князі. Взаємовідношення удільних князів з великим князем. Адміністративно-політичний устрій удільних князівств. Васали удільних князів. Вплив феодалної культури руських князівств на литовських феодалів.

§ 12. Кревська унія (1385 р.). Перетворення Галичини в колонію польської шляхти.

Ріст торгівлі в Польщі і Литовсько-руській державі. Боротьба польських і литовсько-руських феодалів і купців за виходи до Балтійського і Чорного морів. Посилення феодалного гніту селян. Загострення класових суперечностей в Польщі і Литовсько-руській державі. Прагнення литовсько-руських бояр і купців ліквідувати удільні князівства і зміцнити владу великого князя. Кревська унія (1385 р.). Союз польських і литовсько-руських феодалів для спільного наступу на селянство і для боротьби за виходи до Балтійського і Чорного морів. Ягайло великий князь Литовський і король Польський. Привілеї литовським боярам-католикам (1387 р.).

Приєднання Галичини до Польщі за допомогою литовсько-руських бояр (1387 р.). Примусове насадження католицизму у Галичині. Захоплення польськими і німецькими феодалами земель у Галичині. Роздавання польськими королями земель галицькому боярству. Зрівняння в правах галицької і польської шляхти. Наплив німецьких і польських католицьких купців і ремісників в міста Галичини. Перетворення Галичини в колонію польської шляхти. Союз галицької і польської шляхти в справі експлуатації селян Галичини.

§ 13. Феодальний устрій у другій половині XIV — XV ст. ст.

Феодальна ієрархія і землеволодіння. Феодальний двір, як основа феодального господарства. Галузі господарства феодального двору: землеробство, скотарство, мисливство, бджільництво, рибництво. Млиновий промисел. Дворове ремесло.

Розряди і категорії феодально-залежного селянства. Тяглові селяни, як основна робоча сила феодального маєтку. Характер феодальної залежності тяглових селян. Панщина. Селяни спеціальних служб. Раби. Запад рабства в XIV — XVI ст. ст. Селяни данини і характер їх залежності. Берхівка селянства — слуги, панцерні, замкові, шляхові ординські. Селянська громада. Двориче. Селяни «отчичі» і «похожі».

Міста і їх феодальний характер. Міське ремесло і його ріст. Ріст цехів. Ріст купецтва в містах. Класові відношення в містах XIV і XV ст. ст. Ріст міст і розповсюдження Магдебурзького права. Розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі. Ріст товарно-грошових відношень. Торговельні шляхи.

Ріст грошового оброку і панщини в другій половині XV століття. Обмеження селянських переходів. Ріст вотчинної юрисдикції. Боротьба селян і міської бідноти проти феодального гніту. Повстання Мухи.

§ 14. Боротьба феодальних груп і феодальні війни в кінці XIV — XV і на початку XVI ст. ст.

Спроби польських феодалів на чолі з Ягайлом ліквідувати Литовсько-руську державу і включити землі Литовсько-руської держави до складу Польщі. Виступ литовсько-руських феодалів на чолі з Вітовтом проти Ягайла. Вітовт — великий князь Литовський (1392 — 1430 рр.). Вітовт, як виразник інтересів литовсько-руських бояр і купців.

Ліквідація Вітовтом удільних князівств (1392 — 1394 рр.). Зміцнення боярства при Вітовті. Боротьба Вітовта за виходи до Чорного і Балтійського морів. Боротьба з татарами (бій на Ворсклі (1399 р.)). Боротьба з німецькими рицарями (Грюнвальдський бій (1410 р.)). Городельська унія (1413 р.). Ріст шляхетських прав і привілеїв литовсько-руських бояр. Зміцнення верхівки бояр-паців.

Боротьба феодальних груп і феодальні війни 30-х рр. XV ст. Виступи литовсько-руських удільних князів проти боярства. Свидригайло, як представник удільних князів. Союз литовсько-руських бояр з польськими феодалами. Унія 1432 р. Захоплення польськими феодалами Західного Поділля і частини Волині. Привілеї 1432 і 1434 рр. Ріст шляхетських прав і привілеїв литовсько-руських феодалів в 40 — 90 рр. XV ст. Привілеї 1447 р. Захоплення Турціїю Константинополя.

Ріст внутрішньої торгівлі. Залучення Польщі і Литовсько-руської держави до світової торгівлі. Боротьба Польщі і Литовсько-руської держави за виходи до Балтійського моря і захоплення Польщею гирла Вісли з Данцігом (1466 р.). Ліквідація Волинського (1462 р.) і Київського (1471 р.) удільних князівств.

Наступ на Литовсько-руську державу московських феодалів у спілці з татарськими. Кримська орда. Напад Менглі-Гірея на Київ (1482 р.). Захоплення Чернігово-Сіверських земель московським князем Іваном III.

Зміцнення в Литовсько-руській державі верхівки шляхти — магнатів (князів і панів). Рада. Возводи і старости. Виступ князя Глинського, як остання спроба ресавувати князівсько-удільний устрій, і його поразка.

Відділ II-й. Розвиток кріпостництва в XVI—XVIII ст.

РОЗДІЛ V. РІСТ КРІПАЦТВА І СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ В XVI СТ.

§ 15. Ріст панщинного господарства і кріпацтва у першій половині XVI ст.

Розвиток ремесла. Розповсюдження цехів. Виникнення нових і ріст старих міст. Розповсюдження Магдебурзького права. Торги і ярмарки. Ріст внутрішньої торгівлі продуктами сільського господарства. Утворення сложивного району на Наддніпрянщині. (Черкаси, Київ, Капів і інші міста, як покупці хліба). Ріст експорту продуктів сільського господарства. Посилення зв'язків феодального маєтку з ринком. Фольварк як панщинне господарство. Критика націоналістичних колекцій суті фольварку як «капіталістичного» господарства. Ріст фольварку в Галичині, Волині і на Поділлі. Захоплення шляхтою земель у селянства під фольварки. «Статут на волокни» (1557 р.). Збезземлення і збіднення селянства. Ріст панщини в Галичині, на Волині і на Поділлі. Ріст грошової ренти. Закріпачення різних груп селянства. Ріст вотчинної юрисдикції. Боротьба селян проти кріпачення.

Зародження козацтва. Експлуатація козацької бідноти феодалами, замощними козаками і міщанами. Козацькі походи і загострення відношень польської і Литовсько-руської держави з Турцією і Кримом.

§ 16. Консолідація шляхти в Литовсько-руській державі. Люблінська унія 1569 р.

Роль дрібної і середньої шляхти в справі посилення експлуатації селянства. Прагнення шляхти домогтися зрівняння в правах з магнатами. Загострення класових відношень між селянством і феодалами. Консолідація сил пануючого класу. Обмеження доступу в шляхетський стан. Сеймова постанова «про вивід шляхетства» (1522 р.). «Полне Земський» 1528 р. Люстрація замків і староств 1545 і 1552 рр. Ріст прав і привілеїв шляхти. Перший литовський статут. Вальний сейм. Зрівняння шляхти в правах з магнатами. Вільський привілей 1564 р. Земський суд. Віленський привілей 1565 р. Шляхетські сеймики. Адміністративна і війська реформа 60-х рр. Звільнення шляхти від мита під час вивозу продуктів сільського господарства.

Боротьба польської шляхти за захоплення Волині, Брацлавщини і Київщини. Прагнення української шляхти до унії з Польщею. Основна причина цього — бажання набуту в особі польської шляхти спільника для придушення селянського руху і для посилення експлуатації селянства. Опозиція проти цієї унії магнатів, які лобювалися, щоб вона не послабила їх економічної і політичної могутності. Питання про унію на сеймах 60-х рр. XVI ст. Люблінський сейм 1569 р. Приєднання Волині, Брацлавщини і Київщини до Польщі і перетворення їх у феодальні колонії польської шляхти. Зрівняння української шляхти в правах з польською. Об'єднання Литовсько-руської держави з Польщею. Критика концепції польської поміщицької і буржуазної історіографії про культуртрегерську роль польської шляхти на Україні.

§ 17. Колоніальний наступ польської шляхти на Україну. Шляхетсько-магнатські латифундії і фольваркове господарство. Закріпачення селян.

Колоніально-грабіжницький наступ польських магнатів і шляхти на Україну. Ріст магнатських латифундій. Захоплення магнатами земель на Брацлавщині, Київщині і на Лівобережжі. Латифундії Острозьких, Вишневецьких, Сапгушко, Каліновських, Замойських, Потоцьких, Жолкевських, Сенявських і інш. Диктатура магнатів в південно-східній Україні. Опозиція дрібної шляхти проти наступу магнатів.

Розвиток міст, внутрішньої і зовнішньої торгівлі в другій половині XVI ст. Ріст фольваркового господарства (Галичина, Волинь, Поділля, північна Київщина). Фольваркові підприємства. Млинарство. Гуралярництво. Виробництво поташу. Добування руд, солі. Скляне виробництво. Кріпак — основна робоча сила фольварку.

Посилення експропріації селян. Загородники, підсусідки, халушники, комірники. Ріст панщини і грошової ренти в Галичині на Волині, Поділлі і північній Київщині. Посилення податкового обкладання селян державою. Експлуатація селян на Брацлавщині і Наддніпрянщині. Майнова нерівність серед селян. Закріпачення і безправ'я селян. Третій литовський статут.

§ 18. Класові суперечності в містах України в 2-ій половині XVI ст.

Феодална залежність міст. Магдебурзьке право. Війт. Міська Рада. Посилення експлуатації і грабунку міського населення старостами і воеводами. Міста в магнатсько-шляхетських маєтках. Відсутність прав у міського населення. Панування в містах верхівки заможного міщанства (патриціату) — Львів, Київ. Торговельні і лхвєрські операції міської аристократії. Зв'язок патриціату з кріпацькою системою. Заможне міщанство (бюргерство), його опозиція проти феодалів. Ріст міської бідноти (плебейства) — підмайстри, партачі, учні, паймнти і т. інш. Національно-релігійне пригнічення польськими феодалами і купецтвом українського населення міст.

§ 19. Козацтво і Запоріжжя у 2-ій половині XVI ст.

Посилення кріпацького гніту в Галичині, Волині, на Поділлі і північній Київщині у 2-ій половині XVI ст. Втеча селян на Брацлавщину і Наддніпрянщину. Селяни-втікачі, як основне джерело формування козацтва. Класове розшарування серед козацтва. Дрібна шляхта і заможне міщанство в лавах козацтва. Козки землевласники-хуторяни. Ріст козацького землеволодіння. Експлуатація козаками землевласниками козацької бідноти, селян-втікачів, підсусідків, паймнтів, рабів. Заходи польських королів Сігізмунда-Августа і Стефана-Баторія щодо запровадження реєстрового козацтва. Реєстрове козацтво — ландскнехти шляхетсько-магнатської Польщі. Шляхта серед реєстрового козацтва. Початок боротьби козацтва проти наступу магнатів. Козацькі походи 70—80 рр. XVI ст.

Запорізька Січ. Панування на Запоріжжі козацької старшини. Експлуатація старшиною козацької голоти. Джурпи, новаки. Політичний устрій Запоріжжя. Класова боротьба на Запоріжжі.

§ 20. Класова боротьба у 2-ій половині XVI ст. Селянські повстання 1591 — 1596 рр.

Ріст селянської боротьби проти збільшення феодального гніту. Форми селянської боротьби. Селянський рух 60 — 70 рр. XVI ст. Втеча селян на Брацлавщину і Наддніпрянщину, як одна з форм боротьби селянства проти кріпащини. Селянський рух 80-х рр. XVI ст.

Класова боротьба в містах. Боротьба міської бідноти проти заможного міщанства. (патриціату і бюргерства). Повстання у Вілній Церкві (1590 р.). Голод 1591 р. Селянські повстання 1591 р. на Київщині, Брацлавщині, Поділлі і Волині. Загострення суперечностей між дрібною шляхтою і реєстровим козацтвом, з одного боку, і магнатами — з другого. Боротьба Коспінського проти магната Острожського, та прояв цих суперечностей. Піднесення селянського повстання в 1592 р. Угода Коспінська з Острожським (єпископи, архієпископи, архімайдирити і ігумени), як великі феодали. Вітти за церковні маєтки і за вищі церковні посади. Свавілья і розпушта вищого духовництва. Реформаторський рух на Україні, як вияв опозиції заможного міщанства і дрібної шляхти проти католицьких і православних церковних і світських магнатів. Зміцнення спілки православних і католицьких магнатів. Полонізація і окатоличення православних магнатів. Прагнення православних магнатів об'єднати православну церкву з католицькою. Наступ католицизму. Єзуїти. Прагнення православних єпископів до унії з католицькою церквою. Братства, як організації православного заможного міщанства і дрібної шляхти. Львівське братство і його діяльність. Виступ братств проти православних єпископів. Брестський церковний собор 1596 р. Брестська унія, як об'єднання сил і зміцнення спілки православних і католицьких магнатів для боротьби проти селянства, за збільшення його експлуатації. Літературна полеміка з приводу унії. Антиуніятські твори. Іван Вишенський — виразник інтересів дрібної шляхти, вклячого духовництва і заможного міщанства. Підтримка унії папою Римським і польським королем Сигізмундом III. Посилення грабунку і національно-релігійного гніту з боку шляхти щодо українського селянства і міської бідноти.

§ 21. Брестська унія (1596 р.).

Роль православної церкви у створенні великого феодального землеволодіння і в закріпаченні селян. Київсько-Печерська лавра і її маєтки. Посилення експлуаторської і грабницької ролі православної церкви у 2-ій половині XVI ст. Критика націоналістичної історіографії в питанні про оренду церков. Верхівка духовництва (єпископи, архієпископи, архімайдирити і ігумени), як великі феодали. Вітти за церковні маєтки і за вищі церковні посади. Свавілья і розпушта вищого духовництва.

Реформаторський рух на Україні, як вияв опозиції заможного міщанства і дрібної шляхти проти католицьких і православних церковних і світських магнатів. Зміцнення спілки православних і католицьких магнатів. Полонізація і окатоличення православних магнатів. Прагнення православних магнатів об'єднати православну церкву з католицькою. Наступ католицизму. Єзуїти. Прагнення православних єпископів до унії з католицькою церквою. Братства, як організації православного заможного міщанства і дрібної шляхти. Львівське братство і його діяльність. Виступ братств проти православних єпископів. Брестський церковний собор 1596 р. Брестська унія, як об'єднання сил і зміцнення спілки православних і католицьких магнатів для боротьби проти селянства, за збільшення його експлуатації. Літературна полеміка з приводу унії. Антиуніятські твори. Іван Вишенський — виразник інтересів дрібної шляхти, вклячого духовництва і заможного міщанства. Підтримка унії папою Римським і польським королем Сигізмундом III. Посилення грабунку і національно-релігійного гніту з боку шляхти щодо українського селянства і міської бідноти.

РОЗДІЛ VI. ШЛЯХЕТСЬКО-МАГНАТСЬКА ДИКТАТУРА НА УКРАЇНІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.

§ 22. Посилення кріпосницької експлуатації селян і ріст козацтва в першій чверті XVII ст.

Посилення наступу кріпосників на селянство. Втеча селян з Галичини, Волині і Поділля на Брацлавщину, Наддніпрянщину і Запоріжжя. Колонізації Наддніпрянщини.

Поширення внутрішнього ринку і ріст експорту продуктів сільського господарства. Залучення до експорту Київщини і Брацлавщини. Ріст магнатських латифундій (Острожських, Вишневських, Потоцьких, Копецьпольських, Жолківських і інш.). Зародження фольваркового господарства на Брацлавщині і Наддніпрянщині. Збезземелення й руйнування селянства. Посилення експлуатації. Ріст панщини та грошової ренти. Експлуатація селянства торговельним і лихварським капіталом. Збільшення «песлухняного» населення в південно-східній Україні. Ріст козацької голоти. Експлуатація голоти заможного козацтва. Захоплення земель козацькою старшиною і заможним козацтвом. Ріст землеволодіння і господарства козацької старшини.

§ 23. Козацька старшина на службі шляхетсько-магнатській Польщі.

Наступ магнатів на Наддніпрянщину. Угодовська політика козацької старшини і заможного козацтва щодо магнатів.

Подоус і Байбуза, як представники окремих груп заможного козацтва. Допомога козацької старшини польським магнатам у їх боротьбі за Валахію (1600 р.). Допомога козацької старшини Польщі в її війні з Швецією (1601 р.). Походи польських магнатів і козацької старшини на Московську державу.

Участь козацької голоти в селянській війні в Росії на початку XVII ст. (рух Бєлєгінєва). Спроби козацької старшини відтягти увагу голоти походами на татарські і турецькі землі (1600—1613 рр.). Участь козацької голоти в селянських руках на Україні.

Заходи польського уряду для придушення свавілля на Україні. Козацькі походи 1614—1616 рр. Походи татарських і турецьких феодалів на Україну (1615—1616 рр.). Угода під Яругою (1617 р.).

Угода козацької старшини з магнатами проти голоти. Ольшанська комісія (1617 р.). Сагайдачний, як представник інтересів козацької старшини і ландкнехт шляхетсько-магнатської Польщі. Спроби Сагайдачного перетворити козацьку голоту на кріпаків і на слухняну зброю в руках магнатів для колоніальних захоплень. Похід королевича Володислава і Сагайдачного на Москву. Деулінська угода (1618 р.). Захоплення Чернігівщини Польщею. Роставицька комісія (1619 р.) — дальший етап угодовства козацької старшини з магнатами. Загострення боротьби голоти проти старшини. Ріст незадоволення серед частини заможного козацтва політикою Сагайдачного, який недостатньо забезпечив її інтереси. Скинєння Сагайдачного з гетьманства і обрання Бородавки.

Сплітка козацької старшини з православним духівництвом, шляхтою і заможним міщанством і їх опозиція проти магнатів, католицької й угіатської церкви. Києво-Печерська лавра, як ідеологічний центр цієї опозиції. Київське братство. Відновлення православної церковної ієрархії (1620 р.). Рада на Сухій Дубраві (1621 р.). Посольство козацької старшини на чолі з Сагайдачним до короля.

Допомога козацького війська на чолі з Сагайдачним польському королеві у війні проти Турції. Бій під Хотином (1622 р.). Загострення стосунків між козацькою старшиною і магнатами. Зовнішнє політичне відображення цього загострення: угода старшини з Кримом, спроби зближення старшини з Москвою. Куруківська угода козацької старшини з магнатами (1625 р.). Гетьман Дорошенко на службі шляхетсько-магнатської Польщі.

§ 24. Селянські повстання 30 р. XVII ст.

Колонізація Лівобережжя. Ріст кріпаччини в 30-х рр. Стасування «слобод». Ріст магнатських латифундій (Конецьпольський, Потоцький, Вишневецький). Загострення класових суперечностей на Україні і ріст козацької бідноти. Селянське повстання 1630 р. на Наддніпрянщині. Виступ заможного нерестрового козацтва на чолі з Тарасом Федоровичем. Спроби нерестрового заможного козацтва використати селянський рух у своїй боротьбі за виключення в реєстр. Заходи польського гетьмана Конецьпольського для придушення повстання. Лівобережжя — центр повстання. Розгром Конецьпольського повстанцями під Переяславом. Захоплення повстанцями Києва. Переяславська угода заможного козацтва з магнатами (1630 р.). Придушення повстання.

Виступ козацької старшини за зміцнення влади польського короля і урівнення в правах шляхти. «Пакти заспокоєння грецької релігії» (1633 р.). Митрополит П.-Могіла — виразник інтересів православних магнатів і прибічник шляхетсько-магнатської Польщі. Київ-Могиланська колегія. Участь козацької старшини у боротьбі Польщі проти Московської держави (1632—1634 рр.). Кодацька фортеця (1635 р.), як засіб загрипати втечу селян на Запоріжжя.

Селянське повстання 1637 р. Виступ заможного нерестрового козацтва і частини реєстрових козаків на чолі з Павломом проти магнатів. Розгром повстанців під Кумейками (1637 р.). Селянський рух на Лівобережжя. Керівники селянських загонів Кизим і Квашенко. Боротьба польського гетьмана Потоцького і реєстрового козацтва проти селянського руху. Терор Потоцького. Обмеження прав і привілеїв реєстрового козацтва і козацької старшини. Ординація 1638 р.

Селянське повстання 1638 р. на Київщині і Лівобережжя. Виступ Остряниці і Гуни, як представників нерестрового заможного козацтва. Участь загонів запорізької і донської козацької бідноти у повстанні 1638 р. Розгортання селянського повстання. Спроби Остряниці і Гуни досягти згоди з магнатами. Придушення повстання шляхетсько-магнатськими військами за допомогою козацької старшини. Угода старшини з магнатами. Старшинська рада в Києві і на Масловому ставі (1638 р.).

§ 25. Підсилення шляхетсько-магнатської диктатури на Україні в 40-х роках XVII століття.

Ріст товарно-грошових відношень в 40-х роках. Розширення внутрішнього ринку. Збільшення кількості міст, ремісників і купців у них. Ріст експорту на західно-європейські ринки продуктів сільського господарства з Польщі і України. Збільшення торгових зв'язків українських купців і шляхти з Московською державою. Ріст і територіальне розширення фольваркової системи господарства на Україні. Джерела і способи мобілізації магнатами земель на Україні. Розміри магнатських латифундій. Переважання польських магнатів на Україні. Здавання магнатами своїх маєтків

в орєдлу середній шляхті і купцям. Групи серед дрібної, середньої шляхті і козацької старшини. Землеволодіння і господарство дрібної, середньої шляхті і козацької старшини. Економічний ріст частини середньої шляхті. Феодально-службова залежність частини дрібної, середньої шляхті і козацької старшини від магнатиї. Національний склад шляхті і козацької старшини. Православне, католицьке і уніатське духівництво і шляхта на Україні. Церковна ієрархія. Землеволодіння монастирів і світського духівництва. Ріст землеволодіння католицького духівництва на Україні. Підсилення обмежень для православного духівництва. Боротьба між православним і католицько-уніатським духівництвом за землеволодіння, економічне і політичне панування на Україні. Опозиційний рух дрібної і середньої шляхті і заможного міщанства — братства. Боротьба станових груп і національно-релігійне забарвлення її. Селянство і козацтво. Різні групи серед кріпацького селянства: 1) заможна верхівка селянства; 2) основна маса кріпацького селянства; 3) селянська біднота — огородники, халупники, комірники. Степінь і форми експлуатації різних груп селянства. Закріпачення селян на Лівобережжі. Козацтво. Класова диференціація серед козацтва. Реєстрові і нерєстрові козаци. Підсилення експлуатації селянства і козацької бідноти шляхтою, козацькою старшиною і торговельно-лихварським капіталом. Ріст національно-релігійного гніту щодо селянства і козацтва.

Класова диференціація міського населення: 1) міська аристократія; 2) середнє купецтво і цехова верхівка; 3) ремісники, підмайстри і учні. Господарство різних груп міського населення. Землеволодіння і торговельно-лихварська діяльність міської аристократії. Підсилення експлуатації ремісників і міської бідноти феодалами і міською аристократією. Боротьба ремісників і міської бідноти проти міської аристократії. Зрощення міської аристократії з феодально-кріпосницькою системою. Боротьба міської аристократії з шляхтою і духівництвом за землі і торгові монополії. Підсилення впливу католицького духівництва в містах. Національно-релігійний гніт в містах.

Розташування класових сил наприкінці 40-х років:

1) польські, українські магнати, верхівка католицького і православного духівництва і міська аристократія — за збереження магнатської диктатури і повного панування над останими групами населення.

2) Дрібна, середня шляхта, козацька старшина, середнє купецтво — за обмеження диктатури магнатства, за урівнення себе в правах з магнатами, збільшення своєї частки в експлуатації селянства, ремісників і міської бідноти на основі феодально-кріпосницької системи.

3) Боротьба селянства і міської бідноти за знищення феодально-кріпосницької системи, за перетворення в вільних дрібних виробників.

РОЗДІЛ VII. СЕЛЯНСЬКА ВІЙНА 1647 — 1648 РР.

§ 26. Початок селянської війни (1647 — 1648 рр.).

Загострення класових суперечностей у зв'язку з неврожаєм 1646 — 1647 рр. Окремі виступи селянства проти шляхті в 1647 році Повстання селян на Наддніпрянщині в січні — березні 1648 року. Боротьба селянства і міської бідноти за знищення феодально-кріпосницької системи. Селянство, як основна рушійна сила селянської війни.

Готування до виступу козацької старшини, середньої й дрібної шляхті проти магнатів. Богдан Хмельницький, як представник козацької старшини, реєстрового козацтва, дрібної й середньої шляхті. Мета виступу козацької старшини і дрібної шляхті: обмежити диктатуру магнатства, посиляти своє панування над дрібним виробником (селянином і ремісником) на основі збереження феодально-кріпосницької системи і зміцнення влади польського короля. Співка козацької старшини з татарськими феодалами. Виступ селянства й міської бідноти проти козацької старшини і татарських феодалів.

Похід магнатського війська на чолі з Миколою Потоцьким на Наддніпрянщину. Боротьба селянства проти магнатських військ. Виступ Б. Хмельницького проти магнатів. Зростання і поширення селянських повстань в квітні — травні 1648 року. М. Кривонос, як вождь селянських загонів. Розгром магнатських військ під Жовтими Водами і Корсунем (травень 1648 року). Піднесення хвилі селянських повстань на Лівобережжі, Київщині, Волині і Поділлі. Склад селянських загонів: селянство, ремісники і козацька голота. Форми селянського руху. Критика фашистських теорій про козацьку старшину, як про керівника і організатора селянських повстань (Грушевський, Липницький, Яворський, Свідзінський і інші).

Відступ Хмельницького під Білу Церкву. Переговори козацької старшини з шляхтою — магнатами про мир і спільну боротьбу проти селянства. Підтримка православними церковними магнатами і монастирями боротьби польських магнатів проти селянства. Захоплення татарськими феодалами ясиру на Україні. Боротьба козацької

старшини проти революційного руху селянства: спроби Хмельницького заборонити організацію повстанських селянських загонів, його накази селянам про виконання кріпацьких повинностей щодо монастирів.

Повстання селянства і міської бідноти в Росії в 1648 році. Участь російських і польських селян в селянській війні на Україні. Переговори Хмельницького з магнатами, королем і російським царем. Селянські повстання на Чернігівщині, Брацлавщині, Поділлі, Волині, Галичині в липні — грудні 1648 р. Карні експедиції Вишневецького. Розгром магнатських військ під Пилявцями у вересні 1648 року. Боротьба козацької старшини проти селянських повстань. Похід Хмельницького на Львів і Замостя, повернення до Києва. Захоплення козацькою старшиною шляхетсько-магнатських маєтків. Переговори козацької старшини з представником польського уряду і магнатства — Киселем про спільну боротьбу проти селянського руху. Карні експедиції магнатства і козацької старшини проти селянства. Придушення селянського руху наприкінці 1648 року і на початку 1649 р.

§ 27. Піднесення селянської боротьби в 1649 — 1651 рр.

Боротьба селянства проти магнатів і козацької старшини. Селянські повстання на Брацлавщині і Поділлі в травні і червні 1649 року. Карні експедиції Хмельницького проти зростаючого селянського руху. Війна Хмельницького з магнатами. Осада Збаряка (червень — липень 1649 року). Зборівська угода козацької старшини з магнатами проти селянства (серпень 1649 р.). Зборівська декларація короля Яна Казимира. Захоплення татарськими феодалами ясру на Україні за допомогою козацької старшини. Боротьба магнатів і козацької старшини за повернення селянства під владу феодалів. Повстання селянства проти шляхти, яка поверталася на Україну після Зборівської угоди. Складання старшиною 40-тисячного реєстру. Боротьба козацької старшини проти селянства за реалізацію Зборівської угоди. Захоплення старшиною магнатських маєтків. Ріст аристократичної групи серед козацької старшини. Б. Хмельницький — представник старшинської аристократії. Продаж Хмельницьким і Виговським універсалів магнатам на їх маєтки. Участь православних церковних феодалів у боротьбі проти селянського руху. Реєстрове козацтво і випісчики. Селянське повстання на Брацлавщині наприкінці 1649 року і на початку 1650 р. Виступ селянства в Поліссі. Повстання козацької бідноти проти старшини на Запоріжжі (Худолій). Карні заходи козацької старшини проти повсталого селянства. Похід Б. Хмельницького в Молдавію (вересень 1650 р.), як спроба козацької старшини відтягти увагу селянства і козацької голоти. Піднесення нової хвилі селянських повстань наприкінці 1650 року і на початку 1651 року. Боротьба селянства і міської бідноти на Волині, Київщині, Чернігівщині проти наступу шляхти — магнатів. Селянські повстання в Польщі. Придушення шляхтою селянських повстань у Польщі і Білорусі. Концентрація основних сил польських магнатів під Берестечком. Втеча козацької старшини слід Берестечка. Порушення селянства під Берестечком (червень — липень 1651 р.). Наступ магнатських військ на Україну. Похід Потоцького і Радзівілла на Київщину. Білоцерківська угода козацької старшини з магнатами (вересень 1651 р.).

Виступ селянства й козацької бідноти проти Білоцерківської угоди. Повернення шляхти на Україну і придушення нею, за допомогою козацької старшини, селянського руху у вересні — грудні 1651 р. Складання старшиною 20-тисячного реєстру.

§ 28. Боротьба селянства в 1652 — 1653 рр.

Повстання селянства і козацької бідноти проти старшини наприкінці 1651 р. і на початку 1652 року. Повстання на Наддніпрянщині в 1652 р. Переговори Б. Хмельницького з магнатськими представниками в Корсуні про спільну боротьбу проти селянського руху. Боротьба магнатства і козацької старшини проти руху селянства і козацької бідноти. Похід Б. Хмельницького в Молдавію. Бій під Батогом (1652 р.). Наступ шляхетсько-магнатських військ на Україну. Виступ козацької старшини проти магнатства. Похід Б. Хмельницького на Поділля. Повстання козацької бідноти проти старшини в черепі 1653 р.

Зубожіння основної маси селянства в результаті постійних воєн і грабунків селянства з боку магнатів, шляхти і козацької старшини. Посилення селянського руйнування завдяки неврожаям і епідеміям. Масові переселення і втеча селянства на Слобожанщину і Дон. Заснування Харкова. Боротьба козацької старшини проти переселенців і втікачів.

§ 29. Перехід Б. Хмельницького у підданство до московського царя.

Шукання козацькою старшиною спільного союзника для придушення селянських рухів на Україні. Похід Хмельницького в Молдавію (1653 р.). Переговори Б. Хмельницького з турецьким султаном і московським царем про прийняття його у феодалську залежність. Плани турецьких і російських феодалів про перетворення України в свою

колошю. Спілка козацької старшини з російськими феодалами проти селянства. Присяга козацької старшини в Переяславі 8 січня 1654 року. Зміцнення диктатури козацької старшини. Підтвердження царським урядом феодално-кріпосницьких прав і привілеїв козацької старшини. Гетьманщина, як диктатура козацької старшини в спілці з російським дворянством. Війна Польщі й Росії за Україну (1655—1656 рр.).

§ 30. Феодално-старшинське господарство і кріпосництво в 50 рр. XVII стол.

Політичний поділ України після 1651 року (Гетьманщина, Слобожанщина, Запоріжжя). Полковий і сотенний адміністративний лад Гетьманщини, Слобожанщини, Запоріжжя.

Посилення кріпацтва на Правобережжі. Ріст старшинського землеволодіння і господарства на Лівобережжі і Слобожанщині. Старшинські маєтки на Лівобережжі і Слобожанщині. Шляхетські фольварки на Правобережжі. Ріст старшинської аристократії. Дальше закріпачення селянства козацькою старшиною на Лівобережжі, захоплення земель, заселених селянами, «скупування земель». Розлавання гетьманами і полковниками земельних маєтків козацької старшини, духівництву й монастирям. Форми ренти. Фінансова і податкова політика козацької старшини. Здавання в оренду і на відкуп шинків, млинів. Руїнування господарства основних мас селянства. Збідніння селянства. Масовий терор козацької старшини над селянством.

§ 31. Селянські рухи й повстання 1654—1658 рр.

Втеча селян на Слобожанщину, Дон, Запоріжжя і на територію Московської держави. Заходи козацької старшини в справі припинення переселень і втеч: прикордонні гарнізони, смертна кара, конфіскація майна втікачів. Селянські рухи 1655—1656 рр. Повстання селян-втікачів на Слобожанщині (1656 р.). Похід Хмельницького для придушення повстання. Організація добровільних полків і надіслання їх на війну до Польщі. Повстання в квітні—червні 1657 р. Повстання в армії Ждановича і Юрія Хмельницького. Придушення цих повстань. Ріст сутічок між середньою і дрібною старшиною і старшинською аристократією. Смерть Богдана Хмельницького й вибори гетьманом І. Виговського. Виговський—виразник інтересів старшинської аристократії. Боротьба старшинської аристократії проти олозичі середньої й дрібної старшини на чолі з Пушкарем (1657 р.). Боротьба старшинських угруповань проти селянства. Прагнення старшини зміцнити свою владу за допомогою польських, татарських і російських феодалів.

Критика націоналістичних концепцій селянської війни на Україні (Грушевський, Липинський, Яворський і інші).

РОЗДІЛ VIII. БОРОТЬБА ФЕОДАЛЬНО-СТАРШИНСЬКИХ ГРУП ЗА ЗАКРІПАЧЕННЯ СЕЛЯНСТВА У 2-Й ПОЛОВИНІ XVII СТ.

§ 32. Наступ козацької старшини на селянство у перші роки після розгрому селянської війни (1658—1668 рр.).

Ріст товарно-грошових відношень у 60 рр. XVII ст. Наступ козацької старшини і міської аристократії на селянство і міську бідноту. Селянські повстання проти козацької старшини взлітку і восени 1658 р. Гадяцька унія старшинської аристократії з польськими магнатами (1658 р.). Підтримка дрібною й середньою козацькою старшиною російського самодержавства в його боротьбі проти польських магнатів і старшинської аристократії. Скинення Виговського і обрання гетьманом Юрія Хмельницького (1659 р.). Жордевіські і Переяславські статті. Допомога дрібною й середньою старшиною російському самодержавству в його війні проти польських магнатів. Чуднівська кампанія 1660 р. Підтримка старшинською аристократією на чолі з Юрієм Хмельницьким польських магнатів у їх боротьбі за Лівобережжя України. Грабування польською шляхтою, козацькою старшиною і татарами селянства України. Обрання гетьманом П. Тетері (1663—1665 рр.). Тетеря, як провідник колоніальної політики польських магнатів на Україні. Боротьба старшинських угруповань на Лівобережжі (Сомко і Брюховецький). Демагогічна політика царату. Спроби використати боротьбу між окремими групами старшини для посилення свого впливу. «Чорна рада» 1663 р. Обрання гетьманом Брюховецького. Спілка Брюховецького з московським урядом. Колоніальна політика російського самодержавства на Україні. Гарнізони царських військ і вояводи на Україні. Боротьба старшинських угруповань на Правобережжі: Тетеря, Опара, Дорошенко. Боротьба польських, українських, російських і татарських феодалів за захоплення земель на Україні. Селянські повстання 1663—1664 рр. на Правобережжі. Придушення їх польською шляхтою і козацькою старшиною. Спілка Дорошенка з татарськими феодалами (1665 р.). Похід Дорошенка в спілці з татарськими феодалами на Лівобережжя. Посилення закріпачення селянства коза-

цькою старшиною і шляхтою на Правобережжі. Прагнення Дорошенка укласти угоду з польською шляхтою для боротьби проти селянства. Передача Брюховецьким податків московському цареві. Перепис 1668 року. Селянські повстання 1666 року. Походи царських військ на Правобережжя. Андрусовська угода (1667 р.). Подія України між Польщею і московською державою при підтримці різних груп козацької старшини. Селянські повстання 1667—1668 рр. Незадоволення окремих старшинських груп політикою Брюховецького і російського самодержавства на Україні. Тертя між старшинськими групами і царом з приводу розподілу прибутків від експлуатації селянства гетьманщиною. Співка Брюховецького з турецьким султаном в 1668 році для зміцнення свого становища на Україні.

Боротьба старшинських угруповань на Запоріжжі. Гетьман Суховієнко і його співка з татарським ханом. Вбивство козацькою гололою Брюховецького і втпання царських вовод.

§ 33. Ріст кріпосництва в 70—80 рр. XVII ст. і боротьба польських, московських і турецьких феодалів за посилення колоніальної залежності України.

Розвиток суспільного розподілу праці. Ріст ремесства в містах і на селах. Розвиток торгівлі. Ріст купецького капіталу. Ріст старшинського землеволодіння і посилення кріпосницької і кабально-лихварської експлуатації селянства. Гетьман Многогрішний (1668—1672 рр.). Наймане військо (компанія) для придушення селянського руху. Многогрішний — слуга російського самодержавства. Глухівська старшинська рада 1669 року. Поступки царату козацькій старшині в питаннях про збирання податків з селянства. Посилення колоніального наступу російського дворянства на Україні. Згода Глухівської старшинської ради на введення царських військ і вовод у Кнів, Перемислав, Чернігів і Остер. Роздавання Многогрішним маєтків козацькій старшині. Селянські повстання в Росії і на Україні (1670—1672 рр.). Придушення селянського руху царом і старшиною. Гетьман Правобережжя Дорошенко і його перехід у підданство до турецького султана. Гетьман М. Ханенко — ставленник польських магнатів і його боротьба проти Дорошенка. Війна турецьких, польських, російських феодалів за українські землі (1672 р.). Похід турецького султана Магомета IV на Правобережжя. Бучацький договір 1672 р. Незадоволення частини старшини політикою Многогрішного. Скинення Многогрішного (1672 р.) і обрання на гетьмана Самойловича. Ріст великого землеволодіння і закріпачення селянства за Самойловича (1672—1687 рр.). Війна російського самодержавства при допомозі старшини гетьманщини за Правобережжя України. Масова еміграція і примусове переселення Самойловичем селян на Лівобережжя. Перехід Дорошенка на службу до російського самодержавства. Критика націоналістичних оцінок Самойловича і Дорошенка, як борців за незалежну і соборну Україну (Грушевський, Донцов, Липинський і інші).

Війна турецьких і польських феодалів за Правобережжя України (1677—1678 рр.). Юрій Хмельницький на службі у турецького султана (1677—1681 рр.).

Шляхетська колонізація Правобережжя у 80 рр. XVII ст. Правобережжя українська шляхта на службі у польських магнатів і короля. Палій, Іскра, Самусь. Універсали 1683—1685 рр. польського короля Яна Собеського українській шляхті. Поширення колоніальної політики царату на Україні. Піднесення київського мітрополіта московському патріархові. «Вічний» мир 1686 року. Скинення Самойловича і обрання гетьманом Мазепи.

§ 34. Посилення кріпосницької експлуатації і консолідація козацької старшини при Мазепі (1687—1709 рр.).

Посилення залежності господарства України від російського ринку. Розвиток на Україні поташної, селітриної і скляної промисловості. Ріст ремесства й торгівлі. Купецький капітал і його торговельно-лихварські операції. Ріст зовнішньої торгівлі.

Ріст економічної й політичної сили козацької старшини. Мазепа, як виразник інтересів старшинської аристократії. Селянські повстання 1687 року. Придушення їх старшинськими і царськими військами. Ріст кріпосництва при Мазепі. Роздавання земельних маєтків старшині, духовництву і монастирям. Консолідація козацької старшини, як пануючого класу. Бугучуківі і значкові старшини.

Селянські повстання 1692—1696 рр. Придушення селянських повстань козацькою старшиною при допомозі російського дворянства і польської шляхти. Виступ опозиційної старшинської групи Петрика проти Мазепи.

Боротьба російського самодержавства з участю козацької старшини за пові колонії і за виходом до зовнішніх ринків. Азовські походи Петра I (1695—1696 рр.). Повстання селян на Правобережжі в 1701—1703 рр. Універсал Мазепи про дводенну панщину на тиждень (1701). Північна війна (1700—1721 рр.). Переговори Мазепи з польським королем Станіславом Лещинським.

Селянські повстання 1707—1708 рр. в Росії (Дон і Надвожжя) і їх розповсюдження на Україну (1708—1709 рр.). Перехід Мазепи у підданство до шведського ко-

роля Карла XII, як спроба частини старшинської аристократії збільшити свою частку в експлуатації селянства України. Підтримка основною масою козацької старшини Петра I. Обрання гетьманом Скоропадського. Зруйнування царським військом при допомозі старшинських військ Запорізької Січі (1709 р.). Біт під Полтавою 27 червня 1709 року. Прутський похід 1711 року. Згін селян з Правобережжя на Лівобережжя (1711—1712 рр.). Посилення колоніальної експлуатації селянства України. Критика націоналістичних оцінок Мазепи, як борця за соборну і незалежну Україну (Донцов, Дорошенко).

Критика націоналістичних концепцій в питанні про політику козацької старшини у другій половині XVII століття (Грушевський, Донцов, Яворський, і інші.).

РОЗДІЛ ІХ. УКРАЇНА В ПЕРІОД РОСІЙСЬКОГО АБСОЛЮТИЗМУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ.

§ 35. Ріст кріпосництва і колоніальної залежності України у першій чверті XVIII століття.

Дальший розвиток товарно-грошового господарства в Росії і на Україні в першій чверті XVIII століття. Ріст ремесла і промисловості. Ріст міської аристократії і її торговельно-лихварських операцій. Ріст старшинського землеволодіння. Роздавання царом земель козацькій старшині і російському дворянству. Захоплення селянських земель. Старшинське господарство. Диференціація козацтва і закріпачення збіднілої частини козацтва. Ріст ланцини і грошової ренти. Збільшення податків в першій чверті XVIII ст. Мобілізація російським самодержавством при допомозі козацької старшини селянства і рядового козацтва для будівництва фортець і військових ліній. Використання російським дворянством і купецтвом України, як сировинної бази. Торговельна політика Петра I на Україні. Скуповування льону, прядива, вовни на Україні російськими купцями за заниженими монопольними цінами. Перші кріпосні мануфактури на Україні. Посилення русифікації на Україні.

§ 36. Козацька старшина і колоніальна політика самодержавства у 20-х і на початку 30-х рр. XVIII стол.

(Малоросійська колегія і гетьманство Апостола).

Посилення колоніального гніту самодержавства на Україні наприкінці 20 і на початку 30 рр. XVIII стол. Призначення царським урядом Малоросійської колегії. Наказний гетьман Полуботок і Малоросійська колегія. Діяльність Малоросійської колегії. Ріст податкового тягару. Заснування Почепівської і Шептаковської мануфактур. Політика російського самодержавства на Україні наприкінці 20-х рр. XVIII ст. Підготовка російського самодержавства до російсько-турецької війни. Відновлення гетьманату, як засіб зміцнення спілки російського дворянства з козацькою старшиною. Призначення гетьманом Апостола. Гетьманство Апостола (1727—1734 рр.). Широке роздавання земель козацькій старшині і російському дворянству на Україні. Посилення закріпачення селянства. «Генеральне слідство» про землеволодіння Гетьманщини (1729—1730 рр.).

Політика Анни Івановни на Україні. Знищення гетьманату. «Правління гетьманського уряду» на Україні. Князь Шаховської. Біроновщина на Україні. Військові губернатори. Повернення частини запоріжців слід турецького протекторату у підданство до російського самодержавства. Заснування Нової Січі (1734 р.).

§ 37. Селянські повстання на Правобережжі у 30 рр. XVIII ст.

Захоплення Правобережної України польськими магнатами після Прутської угоди 1711 року. Колонізація шляхтою і магнатами південних районів Київщини, Брацлавщини і Поділля. Ріст магнатських латифундій на Правобережжі. Шляхетсько-магнатське господарство. Ріст кріпосництва. Ліквідація пільгових строків для переселенців-селян. Національно-релігійні утиски українського селянства на Правобережжі. Ріст селянських рухів наприкінці 20-х і на початку 30-х років XVIII ст. Селянські повстання 1734 року на Правобережжі.

Використання царським урядом боротьби між шляхтою і магнатами на Правобережжі з метою послаблення Польщі і посилення свого впливу в Польщі. Виступи української шляхти і козацької старшини проти польської шляхти. Веріан і його орієнтація на самодержавство.

Придушення селянських повстань 1734 р. польською шляхтою, російським самодержавством і козацькою старшиною.

§ 38. Російсько-турецька війна 1735—1739 рр. Ріст кріпосництва в 40-х рр.

Готування царату до російсько-турецької війни. Російсько-турецька війна 1735—1739 рр. Участь в ній козацької старшини. Значення завоювання проток для експорту продуктів сільського господарства. Посилення експлуатації селянства під час російсько-турецької війни. Мобілізація селянства і рядового козацтва на військові роботи. Реквізиції в селянства провіанту і фуражу для армії. Збудування Шостенського порохового заводу (1736 р.). Ряшківська сукняна мануфактура Мініха.

Ріст старшинського землеволодіння і господарства в 40-х роках. Ріст торгівлі і купецтва. Експлуатація селянства в старшинських маєтках. Втеча селян на Прано-бережжя.

Ріст кріпосництва в Запорізьких змовниках і дуторах. Загострення класових суперечностей на Запоріжжі. Заворушення козацької бідноти на Запоріжжі (1749 р.). Ріст монархічних тенденцій серед запорізької старшини. Проект (Чернявського) про ліквідацію виборності старшини і запровадження на Запоріжжі незмінних кошових отаманів, призначуваних царським урядом (1749 р.).

Селянські повстання 1750 року на Уманщині, Брацлавщині, Фастівщині. Участь запорізької бідноти в селянських повстаннях. Придушення селянських повстань шляхтою Польщі за допомогою військ козацької старшини Гетьманщини, Запоріжжя і російського самодержавства.

§ 39. Україна в період гетьманства Розумовського (50-ті роки XVIII століття).

Зміцнення спілки козацької старшини з російським дворянством. Призначення гетьманом К. Розумовського. Гетьманство Розумовського (1750—1764 рр.). Ріст поміщицького землеволодіння і закріпачення селянства в 50-х роках. Універсал Розумовського про обмеження селянських переходів (1760 р.). Посилення наступу козацької старшини і російського дворянства на південь України. Сербські поселення на півдні України. «Нова Сербія». Організація Новослобідського полку. «Слов'яно-Сербія». Ріст торгівлі, ліквідація внутрішніх митниць.

РОЗДІЛ X. ЗМІЦНЕННЯ ПОМІЩИЦЬКОЇ ДИКТАТУРИ в 60—90 рр. XVIII ст.

§ 40. Катерина II і її політика на Україні в 60 рр. XVIII ст.

Катерина II (1762—1796 рр.). Її політика зміцнення поміщицької диктатури і кріпосницької монархії. Підтримка козацькою старшиною Катерини II. Прагнення козацької старшини до зрівняння в правах з російським дворянством і до повного закріпачення селянства. Указ Катерини II 1763 року про заборону селянських переходів на Україні. Прагнення старшинської аристократії зміцнити своє панування шляхом посилення гетьманства і встановлення спадкового гетьманства роду Розумовських. Опір цьому з боку середньої і дрібної старшини. Побожовання старшини посилення влади аристократії і орієнтація старшини на зміцнення абсолютної монархії. Указ Катерини II про знищення гетьманства (1764 р.). Призначення Малоросійської колегії. Граф Румянцева — генерал-губернатор і президент Малоросійської колегії.

Посилення колоніального і кріпосницького наступу самодержавства на селянство України і підтримка цього наступу старшиною. Зміцнення податкового тягару (Запровадження «оублевого» окладу). Генеральний перепис Румянцева на Україні (1765—1769 рр.).

Утворення Новоросійської й Слобідсько-Української губернь. Розпуск козацьких полків на території цих губернь (1764—1765 рр.) і заміна їх регулярними пікієрними і гусарськими полками. Закріпачення рядового козацтва на Слобжанщині і Гетьманщині. Підтримка цих заходів старшиною Слобжанщини і Новоросійської губернії. Запорізька старшина на службі у російського самодержавства. Катерининська комісія 1767 року. Вибори й накази до Катерининської комісії на Україні.

§ 41. Селянські повстання 60—70 рр. XVIII століття — Коліївщина.

Посилення кріпосницької експлуатації селянства в 60 роках XVIII ст. Посилення національно-релігійного гніту українського селянства і ремісників на Правобережній Україні з боку польських поміщиків і католицької церкви. Наступ російського царату на Польщу. Підтримка цього наступу частиною польських магнатів (Полятовські, Браїцькі, Потоцькі, Чарториські). Варська конференція 1763 року, як організації шляхетської опозиції російському наступові. Сироби керівників барської конференції одержали підтримку турецького султана. Масове ґрабування селянства з боку конфедератів. Підтримка російським самодержавством боротьби шляхетсько-магнатських груп у Польщі з метою послаблення Польщі і поширення колоніальних захоплень.

Повстання селян на Київщині і Брацлавщині в 1768 році (Коліївщина). Селянські рухи на Лівобережжі і на Запоріжжі. Керівники селянської боротьби — Неживий, Швачка, Бондаренко. Основні райони повстання (Корсунь, Каїнів, Сміла, Фастів, Богуслав, Умаць). Опозиція української дрібної і середньої шляхти до магнатів і підтримка нею російського самодержавства. Виступ шляхти за поширення своїх прав і привілеїв. Гонта — представник української дрібної і середньої шляхти. Залізняк — представник замоглого козацтва.

Боротьба Гонти проти селянського руху. Спроби Гонти й Залізняка послабити розмах селянського руху проти кріпосницької експлуатації.

Боротьба польських, українських і російських феодалів проти селянства. Допомога запорізької старшини польським і російським феодалам у придушенні повстання. Покарання повстанців у Колії, Сербях і розправа з повстанцями в Києві. Критика націоналістичних оцінок селянського повстання (Скальковський, Антонович, Грушевський, Яворський, Гермайзе).

Повстання бідноти на Запоріжжі в грудні 1768 року. Придушення повстання козацькою старшиною при допомозі російського самодержавства.

Рух пікінерів в Новоросійській губернії в 1769—1770 рр. Селянські рухи на Слобожанщині 60—70 рр.

§ 42. Розновсюдження кріпаччини на Україні. Колонізація південних районів України.

Російсько-турецька війна 1768—1774 рр. і її наслідки. Кучук-Кайнарджійський мир. Захоплення російським царем узбережжя Чорного і Азовського морів.

Знищення, при допомозі старшини, російським самодержавством Запорізької Січі (1775 р.). Критика націоналістичних оцінок Січі, як демократичної організації і як центру української державності (Грушевський, Слабченко, Яворський).

Роздавання земельних маєтків на півдні України російським дворянам і козацькій старшині. Утворення намісництв — Київського, Чернігівського, Новгород-Сіверського, Катеринославського. Посилення закріпачення селянства і козацтва в 70—80 рр. XVIII стол. Указ 1783 року про закріпачення селянства на Україні. Запровадження подушного податку. Втеча селян в Новоросійську губернію і на Дон, як одна з форм протесту селянства проти закріпачення.

Спроби російського самодержавства використати запоріжців, як військову силу для дальшого наступу на Турцію. Остаточне захоплення Криму. Створення Чорноморського козацтва (1783 р.). Кошишня запорізька старшина на службі самодержавства. Переселення чорноморських козаків на Кубань після війни 1789—1791 рр.

Зрівняння української старшини в правах з російським дворянством (1783—1785 рр.). Зрівняння в правах українських міст з російськими. Жаловання грамота містам (1785 р.). Посилення впливу кулецької верхівки в містах.

Посилення русифікаторської політики на Україні. Переведення викладання на російську мову (Київська академія, Переяславська, Чернігівська семінарії, Харківський колегіум). Підтримка козацькою старшиною русифікаторської політики. Український філософ Г. С. Сковорода.

Колонізація південних районів України. Сербські, німецькі, болгарські і грецькі колонії на півдні України. Ріст внутрішньої торгівлі. Заснування Херсона, Миколаєва, Маріуполя, Катеринослава, Одеси. Ріст експорту продуктів сільського господарства.

§ 43. Посилення кріпосницької експлуатації і селянські повстання 80-х і першої половини 90-х рр. XVIII ст.

Ріст кріпосних мануфактур у 80-х рр. на Лівобережжі і Правобережжі і зародження кулецьких мануфактур. Розвиток товарно-грошових відношень. Ріст торгівлі і купецтва. Посилення поміщицької експлуатації. Голод і епідемії на Лівобережжі й Правобережжі (1787—1791 рр.). Боротьба селянства проти поміщиків. Втеча і переселення селян в 90-х рр. Селянські виступи. Назрівання селянського повстання на Волині і поміщицький терор. Селянське повстання в Турбах (1789—1793 рр.). Придушення селянських повстань російським самодержавством і українськими поміщиками.

§ 44. Захоплення царом Правобережжя.

Колоніальний наступ самодержавства на Правобережжі. Перший поділ Польщі в 1772 році. Перехід Буковини від Турції в колоніальну залежність до Австрії (1775 р.). Другий і третій поділ Польщі (1793—1795 рр.). Політика самодержавства на Правобережжі. Роздавання земель на Правобережжі російським і українським поміщикам.

Відділ III. Розклад феодально-кріпосницького ладу.

РОЗДІЛ XI. РЕВОЛЮЦІЙНИЙ РУХ КІНЦЯ XVIII І ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ XIX СТОЛ. І БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКИХ ПОМІЩИКІВ І ЦАРАТУ ПРОТИ НЬОГО.

§ 45. Колоніальна політика самодержавства на Україні і його спілка з українськими поміщиками в боротьбі проти революційного руху.

Павло I (1796—1801 рр.). Боротьба Павла I проти французької революції і її впливу в Росії і на Україні. Посилення кріпосницького наступу і колоніального тиску царату на селянство України. Указ Павла I про остаточне закріпачення селян на півдні України, в Криму і на Кавказі (12 грудня 1796 року). Масовий селянський рух в Росії і на Україні наприкінці 1796 і на початку 1797 р. Посилення панщини на півдні України (указ 1797 р.).

Масове роздавання Павлом I державних селян поміщикам Росії і України. Дозвіл поміщикам переселяти своїх кріпаків в інші маєтки і засилати їх до Сибіру. Загравання Павла I з польською шляхтою і міською верхівкою Правобережжя. Відновлення Литовського статуту. Відновлення Магдебургського права в Києві. Створення на Україні шести губернь.

Олександр I (1801—1825 рр.). Дальше посилення абсолютизму в Росії при Олександрі I. «Негласний Комітет» і його діяльність. Організація міністерств в Росії (1802 р.). Посилення колоніального наступу на Україну. I і II армії на Україні. Організація на Україні грех генерал-губернаторств. Генерал-губернатори — провідники колоніальної політики царату на Україні. Запобігання лівобережних поміщиків перед Олександром I. І. Котляревський, В. Каразін. Харківський університет, як центр русифікації України (1805 р.).

Війна з Францією (1805 р.) і Туреччиною (1806 р.). Організація земської міліції в Росії і на Україні (1806 р.). Виступ Київської міліції і придушення виступу царськими військами. Селянські рухи на Лівобережжі у зв'язку з організацією земської міліції. «Особливий комітет для боротьби з революційним рухом» (1807 р.).

Тильзітський мир (1807 р.). Приєднання Росії до континентальної блокади. Вплив континентальної блокади на розвиток чорноморської торгівлі. Незадоволення поміщиків Тильзітським миром і розрив Олександра I з Англією. Відношення українських поміщиків до континентальної блокади. Загравання Олександра I з частиною поміщиків і буржуазією. Сперанський і його «План державного перетворення» (1808 р.). Відображення цієї політики на Україні. Професор Якоб і його «Основи поліцейного законодавства і поліцейних статутів».

Кінець франко-російського зближення і готування нової війни проти Франції. Заключення миру з Туреччиною (1812 р.). Захоплення царською Росією Бессарабії (1812 р.). Посилення реакційної політики самодержавства. Каразін і його «Записка про давню і нову Росію», як програмний документ реакції. Війна з Францією 1812—1814 рр. Козацьке «рушення» 1812 року на Україні. Тягар війни для селянства. Виступ дрібної й середньої польської шляхти Правобережжя проти царату під час війни. Посилення русифікаторської політики царату в 1812 році на Правобережжі.

Посилення селянського руху в Росії, Білорусі і на Україні під час війни. Боротьба селянства проти поміщиків і проти французької армії, яка придушувала селянський рух. Віденський конгрес (1814—1815 рр.). «Священний союз» і його боротьба з революційним рухом в Західній Європі і в Росії. Царат — жандарм Європи.

§ 46. Розклад кріпосництва і перші кроки капіталізму в кінці XVIII і першій чверті XIX стол.

Ріст суспільного розподілу праці і внутрішнього ринку в Росії і на Україні наприкінці XVIII і в першій чверті XIX ст. ст. Розклад феодального способу виробництва і перші кроки капіталізму. Політика самодержавства, спрямована на економічне привчнення України. Відсталість промисловості України в першій половині XIX ст. в порівнянні її з центральними районами Росії. Ріст міського населення в Росії і на Україні на початку XIX ст. Збільшення сільськогосподарського експорту Росії і України в Західну Європу наприкінці XVIII ст.

Колонізація степової України при Олександрі I. Збільшення поміщицьких засівів у першій чверті XIX ст. на Україні. Зменшення селянських наділів. Збільшення панщини до 5—7 днів на тиждень і поширення панщини, збільшення натуральних і грошових податків. Місячництво. Неврожаї і голод на Україні (1794—1800 рр.). Ріст смертності серед селянського населення.

Ріст замоєї верхівки серед кріпаків. Лихварство і кабальна експлуатація бід-

ніших має селянства. Розвиток капіталістичних відносин у поміщицькому господарстві.

Державні селяни і їх становище на Україні. Зруйнування більшості державних селян. Розвиток серед них заможної верхівки.

Перші кроки промислового капіталізму на Україні. Зародження капіталістичних підприємств.

Розвиток української буржуазії. Смиренко і брати Яхненко. Російські, єврейські й іноземні підприємства на Україні. Поміщицька мануфактура в першій чверті XIX ст. Гураляництво. Сукняна промисловість. Перші цукроварні. Казенні підприємства на Україні. Катеринославська сукняна фабрика (1798 р.). Луганський ливарний завод (1799 р.). Початок добування кам'яного вугілля.

Початок формування робітничого класу на Україні. Кріпаки й кабальні робітники. Склад і становище робітників на Луганському заводі і Катеринославській фабриці. Вільнонаймані робітники в першій чверті XIX ст. в Росії і на Україні.

Торгівля. Ярмарки на Лівобережжі й Правобережжі. Завоювання лівобережного ринку російськими текстильними виробами в кінці першої чверті XIX ст. Посилення колоніальної залежності України від Росії. Роль місцевого купецтва і експлуатація ним селянства й ремісників. Зовнішня торгівля. Побудування в Херсоні торгового флоту (1797 р.). Ріст Одеси. Збільшення хлібного вивозу Росії й України за перші два десятиріччя XIX ст. Пожвавлення чорноморської торгівлі після Наполеонівських війн. Введення в Одесі порто-франко (1817 р.).

§ 47. Аракчевщина. Селянський рух.

Аракчевщина. Боротьба царату з селянським рухом. Селянські рухи на Україні в другому десятиріччі XIX ст.

Військові поселення. Їх організація в Росії й на Україні. Селянські рухи у військових поселеннях. Виступ Бугських козаків (1817 р.). Заворушення в Чугуєвському уланському полку (1819 р.).

Селянські рухи 1816—1820 рр. на Дону і в південній Україні. Виступи селян розкольніцьких сел на Херсонщині (початок 1822 р.). Неврожай і голод 1822—1825 рр. і селянські заворушення.

Аракчевська реакція в галузі освіти. Міністр освіти Голіцин. Репресії в Харківському університеті.

Підтримка аракчевщини українськими поміщиками. Аракчев — «попечитель» Харківського філотехнічного товариства. Бантин-Камєнський і його «Історія Малоліт Росии». Ідеалізація аракчевщини (діяльність Рєпіна і Каразіна) в націоналістичній історичній літературі.

§ 48. Декабристи. Повстання Чернігівського полку.

Ріст капіталістичних відносин в поміщицькому господарстві. Випливання серед частини дворян-поміщиків, які переходили до капіталістичних форм господарства, опозиції проти кріпосницької політики Олександра I.

Вплив ідей французької революції на частину офіцерів-дворян, особливо в результаті «стикання з демократичними ідеями Європи під час наполеонівських воєн» (Левін).

Масонські організації в Росії й на Україні, як організації боротьби проти революційного руху. Полтавська ложа «Любови до істини». Київська ложа «Об'єднаних слов'ян».

Намагання опозиційних елементів серед дворянства використати масонські ложі. Закриття масонських лож Олександром I (1822 р.).

Заснування «Союза спасения» в Петербурзі (1816 р.). Основа програм «Союза спасения» — конституційна монархія. Реорганізація «Союза спасения» в «Союз благоденствия» (1818 р.). Аристократичний склад «Союза благоденствия» і ліквідація «Союза благоденствия» (січень 1821 р.). Організація П. Пестелем «Південного товариства» в Тульчині (1821 р.). Організація М. Муравйовим «Північного товариства» в Петербурзі (вінець 1822 р.).

Організаційний з'їзд «Південного товариства» в Києві (січень 1822 р.). Тульчинська і Кам'янська управи (комітети). Постанова з'їзду про готування збройного військового виступу проти царату.

Організація Васильківської управи товариства на чолі з С. Муравйовим-Апостолом і Бєстужевим-Рюміним (1823 р.). Готування керівниками Васильківської управи плану збройного повстання.

Намагання Пестеля об'єднати Південне і Північне товариство. Угода Південного товариства з польською таємною організацією про спільний виступ проти царату.

Програма «Південного товариства» — «Російська Правда» Пестеля. Аграрна програма.

Пестеля — програма капіталістичного розвитку поміщицького господарства. Великодержавний характер програми Пестеля в національному питанні.

Програма «Північного товариства» — конституція М. Муравйова: обмежена конституційна монархія з залученням до управління державою лише помішників і великої буржуазії. Кріпосницький характер аграрної програми М. Муравйова.

Організація «Товариства з'єднаних слов'ян». (1823 р.). Склад товариства, його основні програмні вимоги. Спроби товариства вести роботу серед солдат і селян. Злиття «Товариства з'єднаних слов'ян» з «Південним товариством» (літо 1825 р.).

Смерть Олександра І (25 листопада 1825 р.). Проголошення царем Миколи І. Виступ 14 грудня. Розгром виступу військами Миколи І. Арешт Пестеля в Тульчині. (13 грудня 1825 р.). Повстання Чернігівського полку в Київській губернії. Розгром повстання.

Слідство над декабристами і покарання на смерть головних керівників руху. Розправа Миколи І з солдатами — учасниками повстання Чернігівського полку.

Ленінська оцінка декабристів, як дворянських революціонерів. Фальсифікація руху декабристів в націоналістичній, меншовицькій і троцькістській історичній літературі.

Відбуки повстання Чернігівського полку серед селянства України. Селянський рух 1825 — 1826 рр. на Україні.

РОЗДІЛ XII. УКРАЇНА В ПЕРІОД САМОДЕРЖАВСТВА МИКОЛИ І.

§ 49. Колоніальна політика царату на Україні в другій половині 20-х і 30-х рр. Польське повстання 1830 — 1831 рр. Селянський рух в другій половині 20 і 30-х рр.

Царювання Миколи І — епоха жорстокої політичної реакції. Організація «Особливого комітету» і «Власної його величності канцелярії». Організація корпусу жандармів (1826 р.). Цензурний статут (1826 р.).

Посилення політики русифікації на Україні. Відновлення генерал-губернаторства на Правобережжі (1827 р.).

Війна з Турцією (1828 — 1829 рр.) і її важкість для селянства. Набір рекрутів на Україні. Перехід кошового Задунайської січі Гладкого з частиною козаків на бік царської Росії. Організація Азовського козачого війська. Втечі козаків з Азовського війська.

Селянський рух в 1827 році боротьба царату проти нього. Мазова втеча селян від помішників.

Наказ про віддання спійманих селян-втікачів на Кавказьку лінію.

Липнева революція у Франції (1830 р.) і готування царату до збройного розгрому її. Польське повстання 1830—31 рр. і його значення для революційного руху в Західній Європі. Польське повстання 1830 р. — «консервативна революція» (Енгельс). Мета шляхти, що керувала повстанням: «Відстояти набуті нею права від посягань з боку імператора» (Енгельс). Втеча царського намісника в кп. Константина з Варшави. Утворення «Народного уряду» (1831 р.). Боротьба між польськими магнатами і дрібною шляхтою під час повстання. «Патріотичний клуб». Надіслання царських військ для придушення повстання. Прагнення польських магнатів (консерваторів) до згоди з Миколою І. Виступ міської бідноти у Варшаві проти магнатів. Збройна боротьба повстанської польської армії проти царських військ. Захоплення Паскевичем Варшави. Поразка польського повстання і її причини.

Польське повстання на Правобережжі. Вій повстанців з царським військом під Далевим (травень 1831 р.). Розгром повстання на Правобережжі. Допомога царатові в придушенні польського повстання з боку українських помішників і міської верхівки. Створення восьми козацьких полків на Лівобережжі для придушення повстання. Розправа царату з повстанцями (здавалися в рекрути, заслання до Сибіру). Конфіскація маєтків у шляхтичів — учасників повстання. Створення на конфіскованих землях на Правобережжі військових поселень.

Ріст селянського руху на Україні в 30-х роках. Рух в Харківській і Чернігівській губерніях. Боротьба селян проти помішників на Поділлі. Устин Кармелюк. (1812 — 1835 р.). Викриття фальсифікаторських оцінок Кармелюка польськими й українськими поміщицькими і фашистськими істориками. Боротьба царату проти селянського руху. Посилення примусової русифікації України. Організація «Комітету Західних губернь» для русифікації шкіл на Правобережжі. Київ — центр русифікації Правобережжя. Запровадження в судах Правобережжя російської мови. Заснування Київського університету, як воєнища русифікації України (1834 р.).

Дрібношляхетська організація «Молода Польща». Організації «Молодої Польщі» на Україні. Копарський. Розправа царату з учасниками цих організацій (1836 р.).

Українські помішники на службі миколаївській реакції. Валтиш-Каменський і Маркевич — апологети колоніальної політики царату на Україні.

Виступ селян на півдні України (1839 р.). Посилення масових селянських втеч в 30-х рр. Боротьба поміщиків і царату проти них.
«Положення про зобов'язаних селян» (1842 р.).

§ 50. Криза кріпосницької системи і розвиток капіталізму в 40-х—50-х рр. Ріст української буржуазії.

Дальший ріст міського населення України в другій чверті XIX ст. Ріст внутрішнього ринку і розклад кріпосницького ладу.

Розвиток аграрної кризи в Росії і на Україні в 20-х і 30-х рр. XIX ст. Спроби поміщиків знайти вихід з кризи, шляхом розвитку гуральництва, а також часткової заміни хліборобства скотарством і цукровим виробництвом. Посилення реакційних настроїв серед поміщиків під час аграрної кризи.

Дальше посилення пащичної експлуатації селянства поміщиками під впливом аграрної кризи. Ріст місячництва. Збільшення оброків і натуральних податків. Сповнення поміщиками селян.

Ріст заборгованості поміщиків.

Посилення експлуатації державних селян. Організація міністерства «Державного майна» для управління державними селянами. Збільшення державних податків.

Дальший ріст заможної верхівки на селі і збільшення бідняцького прошарку. Наймитство. Кабальні і лихварські методи експлуатації заможною верхівкою села бідняків і наймитів. Ріст купецького землеволодіння. Колонізація південної України при Миколі I. Дальший ріст населення степу.

Розвиток домашньої системи великого виробництва. Експлуатація підприємцями ремісників на дому. Дальше розповсюдження капіталістичної мануфактури. Збільшення питомої ваги купецьких підприємств, порівняно з поміщицькими, в ряді галузів. Перші машинобудівельні заводи на Україні.

Більш висока продуктивність праці в капіталістичних підприємствах в порівнянні з поміщицькими. Витіснення капіталістичними підприємствами кріпосницьких і ріст вільнонайманої праці.

Дальший ріст української буржуазії (Симиренко, Яхпенко, Терещенко, Харитоненко і інш.). Критика фашистської теорії «безбуржуазності» української нації (Грушевський, Винниченко і інш.).

Російська, єврейська і іноземна буржуазія на Україні в другій чверті XIX ст. Збільшення царату з буржуазією. Встановлення почесного громадянства. Організація Мануфактурної ради. Заснування Петербурзького технологічного інституту і реальних шкіл.

Поміщицькі підприємства в другій чверті XIX ст. Їх загальний занепад на початку 60-х рр. Криза казенних промислових підприємств.

Дальший ріст добування кам'яного вугілля в Донбасі.

Перші кроки промислового перевороту на Україні і в Росії в середині XIX ст. Ріст довозу машин. Початок розвитку сільськогосподарського машинобудівництва і застосування машин в сільському господарстві.

Збільшення ціп на хліб. Ріст обороту Лівобережних і Правобережних ярмарок. Ріст торгівлі цукром і вовною на українських ярмарках. Ріст посівів на півдні України. Ріст хлібного вивозу в 40-х—50-х рр. Ріст хлібного експорту через Чорноморсько-Азовські порти. Критика націоналістичної теорії «суверенності» українського народного господарства щодо Росії (Оглобин, Волобуєв і інш.).

§ 51. Політика самодержавства на Україні і селянський рух 40 рр. XIX ст.

Сатрапи Миколи I на Україні: генерал-губернатори — Д. Бібіков, М. Долгоруков і Воронцов. Дальший колоніальний наступ Миколи I на Україну. Збільшення військових сил на Правобережжі. Організація військових поселень в Київській і Подільській губерніях (1837 р.).

Русифікаторська політика Бібікова на Правобережжі і заборона української і польської мов. Скасування Лиговського статуту. Наступ на освіту. Закриття доступу до університетів для студентів недворинського походження. Реакційний університетський статут. Перехід учбових округ до відання генерал-губернаторів. Примусове повернення упіатів до православ'я. Організація в Києві комісії для розбору давніх актів (1843 р.) і центрального архіву давніх актів (1852 р.) з метою обґрунтування колонізаторської політики царату. Політика Долгорукова на Лівобережжі і Воронцова на півдні України. Ріст смертності серед селянства 40-х рр. Ріст самогубств. Масові втечі.

Селянські виступи 1847 р. в Подільській губернії. Селянське повстання 1848 р. в Галичині і його відгуки на Україні. Іпентарна реформа на Правобережжі. (1847—1848 рр.). Посилення масового селянського руху. Виступ селян в Жаботині (1848 р.) і придушення його Бібіковим.

§ 52 Т. Г. Шевченко.

Дитячі роки Шевченка. Шевченко в Петербурзі (1832—1836 рр.). Випук Шевченка з кріпацтва (1838 р.) і вступ його до Художньої Академії. Перші поетичні твори Шевченка (1838 р.). «Кобзарь» (1840 р.). «Гайдамаки» (1841 р.). Вороже ставлення до Шевченка і його творів з боку поміщицьких літераторів і істориків. Приїзд Шевченка на Правобережжя (1846 р.). Його революційна агітація серед селянства. Арешт і висилка Шевченка. Шевченко в заслання (1847—1857 рр.). Звільнення Шевченка. Повернення на Україну. Революційна агітація серед селян. Новий арешт поста (1859 р.). Шевченко в Петербурзі. Його зв'язки з російською революційною демократією — Чернишевським, Курочкіним і інш. Останній період творчості Шевченка. Смерть Шевченка (26-го лютого 1861 року). Шевченко — великий народний поет — революціонер, борець проти царату і кріпосництва, за селянську революцію, за американський шлях розвитку капіталізму. Непослідовність революційної ідеології Шевченка. Елементи націоналізму. Примирнення з ворогами, ідеалізація дрібновласницького укладу в його творах. Критика націоналістичної фальсифікації творчості Шевченка.

§ 53. Поміщицька література 30-х — 40-х рр. Кирило-Методіївське братство.

Українські поміщицькі письменники — Гулак-Артемовський, Квітко-Осн'яненко і інші. Ідеалізація в їх творах кріпосництва. Заклик селян до покірності панам і вихвалення Миколи І. Українська періодика і збірники 30-х — 40-х рр. «Український альманах», «Ранішня зоря», «Український збірник», «Запорізька старовина» Срезневського, «Збірка українських народних пісень» Максимовича. Журнал «Сніп». Негативне ставлення Шевченка до українських поміщицьких письменників і негативна оцінка їх Чернишевським.

Організація Кирило-Методіївського братства в Києві (1846 р.). Кирило-Методіївське братство — виразник політичних прагнень українських ліберальних поміщиків і буржуазії. Засновники «братства» Костомаров і Куліш. Склад «братства». Програма кирило-методіївців — «Книга буття українського народу». Основні політичні вимоги її — створення конституційної монархії в Росії на федеративних основах. Панславизм в програмі кирило-методіївців. Панславизм — «шахрайський план боротьби за світове панування під машкарою пейснующої слов'янської національності» (Енгельс). Боротьба проти революції і революційних методів, прагнення розв'язати селянське питання реформістським шляхом. Націоналізм і антисемітизм в програмі Кирило-Методіївського братства. Критика націоналістичної ідеалізації Кирило-Методіївського братства.

Шевченко в Кирило-Методіївському братстві. Його корінні розходження з іншими членами Кирило-Методіївського братства. Ліквідація Кирило-Методіївського братства царом (Березень 1847 р.).

§ 54. Ріст революційного руху наприкінці 40-х рр. і боротьба реакції проти нього.

Революція 1848 р. в Західній Європі. Селянський рух на Україні в 1848 р. Розповсюдження революційних прокламацій в містах Правобережжя. Віеча поміщиків з маєтків до міста. Ріст реакційних настроїв серед поміщиків. Поміщицькі адреси Миколі І. Різно-негативне ставлення буржуазії до Західно-європейської революції Шевченко про революцію. «Царі» і «Неофіти». Виступ Микола І на захист реакційних європейських урядів. Маніфест 14 березня 1848 р. Готування Миколою І армії для придушення революції на Заході. Запровадження надзвичайного стану в Польщі, Білорусії, Правобережжі і на півдні України (березень 1848 р.).

Придушення царськими військами революції в Угорщині (1849 р.). Посилення реакції в Росії і на Україні. Припинення обмірковування царським урядом селянського питання. Наступ на пресу і освіту. Дальший ріст селянського руху. Наближення краху кріпосницької системи.

В президії УАМЛІН

Робота президії УАМЛІН за останній (IV) квартал 1935 року була спрямована по лінії: перевірки і допомоги інститутам УАМЛІН у виконанні і закінченні основних праць, запланованих на 1935 рік. Підчас обміркування ходу робіт президія давала конкретні вказівки, виправляючи неправильні положення, що висувалися деякими науковими робітниками.

Заслухавши повідомлення робітників аграрної секції Інституту економіки про хід науково-дослідної роботи («Організація праці в колгоспах на основі освоєння нової техніки та взаємовідносин колгоспу і МТС»), президія встановила, що вони з достатньою ясністю не усвідомили кола проблем, які повинні бути включені в цю роботу. Через це є безсумнівна розпливчастість у виборі проблем і недостатня конкретність їх постановки.

Президія доручила дирекції Інституту економіки скоротити коло проблем кожного робітника по його темі, а також забезпечити більш ясну і конкретну постановку вузлових проблем в кожній окремій роботі.

Президія вказала, що в роботі т. Савлюка центральною проблемою слід поставити питання про своєрідність процесу кваліфікації кадрів у сільському господарстві, в зв'язку з розвитком сільськогосподарської техніки і в зв'язку з новими явищами у виробничих процесах сільського господарства.

В роботі т. Пасічника — Організація праці в колгоспах у зв'язку із зростанням та освоєнням нової техніки в сільському господарстві — президія визнала необхідним центральною проблемою поставити питання про нові явища в організації праці в сільському господарстві, конкретно, про перебудову роботи бригади, ланки, про зв'язок польової бригади і тракторної бригади — питання, які вже тепер піднімаються в колгоспах в сільському господарстві у зв'язку з величезним зростанням технічної озброєності соціалістичного сільського господарства.

В роботі т. Врівко «Опакування агротехніки на базі розширення механізації колгоспного виробництва» мусить бути розроблене питання, що його розвинув товариш Постишев на пленумі Київського Обкому КП(б)У, про комплексність та диференційованість застосування агротехнічних заходів у боротьбі за високий врожай і високу продуктивність праці.

Президія відзначила, що в роботі т. Феріна — «Ісцелити-заможне життя» — основною проблемою необхідно поставити питання про нерозривний зв'язок розширеної репродукції в колгоспах із зростанням заможності колгоспників.

Президія відзначила що матеріали, які зібрала група аграрників у Кам'янській МТС, необхідно доповнити матеріалом Наркомзему і організувати додатковий збір матеріалів в окремих передових МТС.

По лінії науково-пропагандистської роботи серед пронагадистських кадрів КП(б)У, викладовських кадрів втишів і вишів, президія УАМЛІН намітила такі заходи:

ПО КОМІСІЇ ЛІТЕРАТУРИ.

Президія затвердила, внісши свої зміни та доповнення, план лекцій для викладачів і партійного активу м. Києва, а також план радіолекцій.

Президія зобов'язала керівництво Комісії літератури подати на затвердження план лекцій для обласних центрів України, забезпечивши в ньому обслуговування 7-ми обласних центрів України, по 4 доповіді в кожному.

При проведенні лекцій по радіо, президія зобов'язала керівництво Комісії літератури перевіряти і затверджувати кожну лекцію і тільки після цього давати дозвіл на читання. При читанні лекцій додержувати точного виконання термінів, зазначених в затвердженому плані, а саме:

Т е м и	Доповідач	Термін
I. Історія української дореволюційної літератури		
Роль Г. Котляревського в розвитку української літератури	Ю. Йосипчук	1-ша половина грудня
Російська революційна демократія і українська література	—	2-га половина грудня
Творчість Марко-Вовчка	П. Колесник	1-ша половина січня
Реалізм П. Мирного	А. Костенко	2-га половина січня
Творчий шлях Івана Франка	П. Колесник	Червень
Творчість І. Тобілевича	С. Щупак	1-ша половина лютого
Реалізм М. Коцюбинського	І. Стебун	1-ша половина березня
Розклад української буржуазної літератури	Юрченко	2-га половина квітня
II. Радянська література		
Сучасна українська радянська поезія	В. Коваленко	2-га половина березня
Українська радянська драматургія	С. Щупак	1-ша половина квітня
Образ нової людини в сучасній українській радянській літературі	П. Колесник	2-га половина лютого
Мова української радянської літератури	Н. Каганович	1-ша половина травня
III. Західно-європейська література		
Творчий шлях Р. Роллана	Велічков	Січень
IV. Кіно		
Творчий путь Довженка	М. Жебрун	1-ша половина травня

РАДІОЛЕКЦІЇ.

(Тематика з курсу історії української літератури)

Т е м и	Доповідач
Творчість І. Котляревського	Ю. Йосипчук
Творчість Т. Г. Шевченка	Ю. Йосипчук
Творчість Марко-Вовчка	П. Колесник
Реалізм П. Мирного	А. Костенко
Драматургія І. Тобілевича	С. Щупак
Творчість Грабовського	І. Кулик
Творчість І. Франка	П. Колесник
Творчість Л. Українки	Н. Каганович
Реалізм М. Коцюбинського	І. Стебун
Творчість Тесленка	І. Смілянський

ПО ІНСТИТУТУ ФІЛОСОФІЇ.

Обмірковуючи тематику Інституту філософії, президія запропонувала дирекції Інституту додатково подати план лекцій для обслуговування партійного активу обласних центрів України (Чернівці, Вінниця, Одеса, Сталіно), забезпечивши по 4 доповіді в кожному з них.

Президія затвердила такий план лекцій для викладачів, поданий Інститутом філософії.

Т е м и	Доповідач	Термін
Давньогрецька філософія (основна характеристика)	А. Сараджев	XI—1935 р.
Матеріалізм XVII та XVIII ст.	М. Юшманов	XII—1935 „
Кант і неокантіанство	М. Юшманов	I—1936 „
Гегель і неогегеліанство	А. Сараджев	II—1936 „
Матеріалістична діалектика, як філософська основа марксизму	М. Юшманов	III—1936 „
Основні закони матеріалістичної діалектики	Ю. Ольман	XII—1935 „
Закон єдності протилежностей	Ю. Ольман	—
Марксистсько-ленінська теорія відображення	Ю. Ольман	IV—1936 „
Про книгу Леніна „Матеріалізм і емпіріокритицизм“	М. Сараджев	IV—1936 „
Марксистсько-Ленінське вчення про суспільно-економічні формації	М. Шелкопляс	X—1935 „
Вчення Маркса — Енгельса — Леніна — Сталіна про класи і класову боротьбу	М. Шелкопляс	I—1936 „
Ленін і Сталін в боротьбі з ревізіоністами в галузі марксистської філософії	М. Шелкопляс	I—1936 „

ПО ІНСТИТУТУ ЕКОНОМІКИ

Президія відзначила, що в поданому плані тем з економічної політики не охоплено усіх питань, які потрібно було б висвітлити. Зокрема не охоплені питання політики партії в галузі сільського господарства і питання індустріалізації країни. Президія запропонувала директорові інституту скласти додатковий план, включивши в нього по менш як 5 тем. Поданий план лекцій з теоретичної економіки і економічної політики президія затвердила.

Т е м а	Доповідач	Термін
I. Теоретична економія		
Докапіталістичні формації	А. Рибалкін	листопад
Товар	А. Рибалкін	листопад
Гроші при капіталізмі і в СРСР	П. Перельштейн	грудень
Додаткова вартість	Є. Нірінська	січень
Зарплата при капіталізмі і в СРСР	А. Небій	січень
Загальний закон капіталістического нагромадження	М. Мартинковська	лютий
Репродукція	В. Смольний	березень
Теорія капіталістичних криз	В. Смольний	березень
Теорія ренти	Левіна	квітень
Імперіалізм	Б. Березін	квітень
Загальна криза імперіалізму	М. Мартинковська	травень
II. Економічна політика		
Технічна реконструкція в другій п'ятирічці	Епштейн	листопад
Шляхи знищення протилежностей між містом і селом	А. Стороженко	грудень
Проблема єдиної ціни	А. Петров	січень
Нагромадження і споживання в другій п'ятирічці	А. Небій	лютий
Освоєння нової техніки	А. Рибалкін	лютий

ПО ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ

Президія запропонувала Інституту Історії розпочати читання лекцій не пізніше 1-го січня 1936 року з таких циклів:

1. Цикл лекцій з історії України.
2. Цикл лекцій з історії ВКП(б).

ПО ІНСТИТУТУ РАДЯНСЬКОГО БУДІВНИЦТВА І ПРАВА

Президія запропонувала Інституту радянського будівництва і права перебудувати план наукової пропаганди в такий спосіб, щоб забезпечити з цикли лекцій.

1. Марксистсько-ленінсько вчення про державу і питання радянського будівництва.

2. Питання кримінального права.

3. Питання фашизації буржуазних держав.

Президія запропонувала дирекції інституту скласти план виїздів керівних робітників інституту до обласних центрів України для проведення лекцій партактиву і для викладовського складу учбових закладів цих областей.

В план лекцій для обслуговування обласних центрів включити 3—4 теми, кожну тему прочитати в 4-х обласних центрах: в Харкові, Дніпропетровську, Одесі, Вінниці.

* * *

Президія запропонувала всім інститутам передбачити точні календарні строки виїзду кожного наукового робітника до обласного центру з тим, щоб перша лекція кожного доповідача була проведена в Києві і виїзд до області був не частіше одного разу на місяць.

Президія зобов'язала директорів інститутів УАМЛІН зв'язатися з інститутами Комуністичної Академії і іншими науковими закладами Союзу для того, щоб забезпечити регулярний приїзд кваліфікованих лекторів з цих наукових закладів. Президія звернула увагу всіх директорів інститутів на те, що вони відповідають як за своєчасну підготовку лекцій, так і за їх якість, а це зобов'язує їх забезпечити попередню перевірку кожної лекції, що включена в план як для викладачів, так і для партійного і радянського активу.

Президія запропонувала забезпечити обговорення тез лекцій в кожному інституті

ПРО ПЛАН РОБІТ НА 1936 РІК

Президія дала настановлення щодо складання планів роботи інститутів на 1936 рік.

Інституту Історії президія запропонувала включити в план роботи на 1936 рік, як основне завдання: 1) остаточне здання до друку і випуск з друку першого тому «Історії України», що охоплює історію України до реформи 1861 року; 2) редактування і випуск з друку другого тому «Історії України» від реформи 1861 року до лютевської революції 1917 року; 3) складання, редактування і випуск третього тому — «Велика пролетарська революція і громадянська війна на Україні» і 4) складання й редактування четвертого тому «Історії України», що охоплює відбудовний і реконструктивний період до 1936 року включно. Крім перелічених робіт передбачити в плані:

- а) підготовку збірника статей і промов Л. М. Кагановича про Україну;
- б) випуск перших книг з серії «Бібліотека історії України», забезпечивши випуск в 1936 р. не менш 3—4 робіт;
- в) забезпечення випуску хрестоматії історичних документів, які відносяться до періоду феодалізму на Україні.

Поряд з цим інститут повинен забезпечити в першій половині 1936 року випуск збірника документів про робітничий рух на Україні в період 1905—1907 рр.

В план роботи інституту необхідно включити також роботи з «Історії КП(б)У». Президія запропонувала точно передбачити в плані, в якому обсязі ця робота може бути охоплена в 1936 році при наявних силах інституту і тих силах, які можуть бути залучені до цієї роботи.

Інституту економіки президія запропонувала включити в план, як основне завдання на 1936 рік, підготовку робіт, які підводили б підсумки соціалістичного будівництва на Україні за 20 років радянської влади. План усіх секцій інституту необхідно будувати, виходячи з цього основного завдання.

Президія запропонувала Інституту економіки до 15 січня подати конкретний проект плану всієї роботи, забезпечивши в плані 1936 року виконання завдання ЦК КП(б)У в справі опису кращих колгоспів, забезпечивши підготовку до друку опис 6-ти кращих колгоспів до березня 1936 р. і не менш як 12 кращих колгоспів за увесь 1936 рік.

Президія вказала на необхідність в першому кварталі 1936 року закінчити роботу промислової секції — «Організація праці і освоєння нової техніки в чорній металургії» і по аграрній секції — «Організація праці і освоєння нової техніки в сільському господарстві», а також закінчити роботу т. Петрова «Про радянський товарообіг» і здати її до друку в першому кварталі 1936 року.

Інституту філософії президія запропонувала в першому кварталі 1936 року підготувати до друку першу частину роботи «Пове ставлення до праці, власності і держави» за матеріалами промисловості, а тему в цілому закінчити до 1-го жовтня 1936 року.

Виходячи з того, що загальним завданням УАМЛІН є робота щодо висвітлення підсумків соціалістичного будівництва на Україні за 20 років, президія вказала, що в 1936 році інститут повинен забезпечити підготовку і здати до друку, в середині 1937 року, роботи, що висвітлюють підсумки національно-культурного будівництва на Україні за 20 років.

По Комісії літератури. Президія доручила Комісії літератури побудувати план так, щоб в першому кварталі закінчити випуск першого тому «Історії української літератури» і до кінця 1936 року забезпечити підготовку рукописів II-го тому, що охоплює весь період розвитку радянської української літератури, з тим, щоб на початку 1937 року цілком здати до друку III-ий том.

Забезпечити підготування книги тов. Величкова про Романа Роллана в першій половині 1936 року.

Президія намітила в 1936 році випустити серію робіт (не менш 10) по «Бібліотеці історії української літератури», яка б висвітлювала творчість окремих письменників, а також підготувати й забезпечити видання на кінець 1936 року спеціального збірника у зв'язку із століттям з дня смерті А. С. Пушкіна. Президія доручила голові Комісії літератури до 15-го січня 1936 року подати проєкт плану цього збірника.

По Інституту радянського будівництва і права. Президія вказала на необхідність побудувати план Інституту радянського будівництва і права на 1936 рік так, щоб закінчити в першому кварталі 1936 року підготовку до друку роботи «Зміцнення низових органів диктатури пролетаріату в другій п'ятирічці». Після закінчення цієї роботи інститут повинен працювати над темою: «Ради на Україні за 20 років».

Президія запропонувала директорам всіх інститутів забезпечити розробку, на основі цих вказівок, конкретного річного плану інститутів з точним зазначенням окремих робіт і їх основних розділів, із зазначенням залучуваних авторів, а також строків виконання цих робіт. Проєкт плану необхідно обговорити в колективі наукових робітників кожного інституту і подати на затвердження президії до 15-го січня 1936 року.

ПРО НАДАННЯ ВЧЕНИХ СТУПЕНІВ.

Президія обмірковувала питання про порядок підготовки до надання вчених ступенів. Для попередньої підготовки питання президія вирішила організувати в кожному інституті УАМЛІН кваліфікаційні комісії, які мусять забезпечити рецензію до кожної дисертаційної роботи, поданої для захисту.

Якщо будуть вноситися пропозиції про надання вченого ступеня на підставі надрукованих праць, інституту мусять забезпечити рецензування цих праць.

Президія зобов'язала кваліфікаційні комісії інститутів виносити мотивовані рішення про можливість надання науковим робітникам вчених ступенів, або про відхилення пропозиції щодо надання вченого ступеня. Рішення кваліфікаційних комісій мусять подаватись до кваліфікаційної комісії при президії і потім на остаточне затвердження президії, після чого тільки вони набувають сили.

Про пропаганду рішень VII конгресу Комуністичного Інтернаціоналу

(Робота Відділу наукової пропаганди УАМЛІН).

Після VII конгресу Комінтерну перед кожним членом ВКП(б) — членом передового загону Комуністичного Інтернаціоналу повстало завдання глибокого вивчення і пропаганди більшовицьких рішень конгресу, який закликає ще більше зміцнювати зв'язок нашої більшовицької партії з міжнародним комуністичним рухом, ще вище підняти теоретичний рівень і боєспроможність комуністичних партій, які високо несуть бойовий прапор Маркса — Енгельса — Леніна — Сталіна в боротьбі за скинення гніту капіталізму у всьому світі.

У світлі колосальних завдань, поставлених VII конгресом Комінтерну, ЦК КП(б)У поставив перед УАМЛІН особливо відповідальне завдання — допомагати партійному активу України в справі вивчення і освоєння історичних рішень Комінтерну.

За період після VII конгресу Комінтерну основною роботою УАМЛІН в галузі наукової пропаганди була популяризація рішень Конгресу серед партійного і комсомольського активу України. За цей період було проведено 40 доповідей в 11 містах з загальним охопленням 15.000 чол.:

Де провадилися доповіді		Кількість доповідей	Охоплено слухачів
В Києві:	Заводн	5	1120
	РСЧА	5	870
	Районний партактив	2	520
	Установи	3	180
	Залізничний транспорт	1	180
В обласних центрах	В Харкові	1	700
	„ Вінниці	2	1350
	„ Тирасполі	4	2000
По областях:			
Донецька	м. Краматорськ	3	900
Дніпропетрівська	м. Нікополь	2	650
Вінницька	м. Прокурів	2	1950
„	м. Шепетовка	2	450
Чернігівська	м. Шостка	3	2300
Київська	м. Коростень	2	400
„	м. Житомир	3	1135
Всього		40	14685

Ці доповіді читалися для партійного і комсомольського активу міст, районів і заводів. Доповіді в частинах Червоної Армії читалися для вищого і старшого командного й політичного складу і пропагандистів.

Товариші, які виступали в дебатах, висвітлювали основні моменти рішень конгресу. Всього в обговоренні доповідей брало участь до 300 чолов.

При обмірковуванні доповідей мали місце окремі виступи в дебатах, які показали, що деякі товариші недосить глибоко проробили рішення XIII Пленуму ВКП(б) і VII конгресу Комінтерну.

На доповіді надійшло до 400 запитань, які показали найбільш слабкі місця теоретичного озброєння окремих членів партії, а це поставило перед УАМЛІН завдання широкого роз'яснення цих питань в своїй пропагандистській роботі.

В Інституті радянського будівництва і права УАМЛІН

Поточного року інститут провадив свою роботу в таких основних напрямках.

1) Готування до друку основної теоретичної роботи інституту — «Зміцнення низових органів диктатури пролетаріату в другій п'ятирічці» (сільради);

2) дальше викривання решток троцькістсько-націоналістичного блоку на теоретичному фронті радянського будівництва і права;

3) реалізація директиви ЦК КП(б)У і постанови президії УАМЛІН про готування молодих наукових більшовицьких українських кадрів;

4) проведення доповідей і лекцій для викладовського складу, радянського і партійного активу, як для міста Києва, так і для великих обласних центрів України.

Як уже сповіщалося в попередніх номерах журналу «Під марксистсько-ленінським прапором», інститут, за пропозицією президії УАМЛІН, працює над узагальненням багатющого практичного досвіду радянського будівництва на Україні, готуючи монографію «Зміцнення низових органів диктатури пролетаріату в другій п'ятирічці (сільради)». До цієї роботи притягнуто всі сили інституту.

Повністю праця розгорнулася з травня місяця, коли президія УАМЛІН затвердила розроблений інститутом план монографії. Уже в травні місяці були укомплектовані з авторського складу і науково-допоміжних робітників 4 науково-дослідних експедиції.

Після старанного вибору і погодження з відповідними радянськими органами, переважно з Оргвідділом ЦВК УСРР, для вивчення інститутом були намічені райони і сільради Київської, Харківської, Дніпропетровської і Вінницької областей. В кожній з названих областей бралися для вивчення один-два зразкових райони і в кожному районі по дві-три зразкових сільради.

Таким чином, вивчені були райони і сільради: в Київській області — Золотоношський район і в ньому Чапаївська і Піщанська сільради; в Харківській області — Лозовський район і в ньому Катерининська, Ново-Миколаївська і Соснінотропольська сільради; в Дніпропетровській області — Синельниківський район і в ньому Роздорівська сільрада; Ново-Миколаївський район і в ньому Барвінцівська сільрада; і в Вінницькій області — Могилів-Подільська округа і в ній сільради: Бронницька, Садковоцька, Вендичаївська.

В більшості районів і сільрад бригади виїздили двічі на строк не менше як один місяць. До того ж слід відзначити, що виїзди пристосовувалися до найважливіших сільськогосподарських кампаній, наприклад: весняної засівної і підготовки до збирання, коли райвиконком і сільрада найпергінніше розгортають свою діяльність і керівництво. Тривале перебування в районі і в сільраді, плюс пристосування виїздів до найважливіших кампаній дало, таким чином, бригадам можливість детально і всебічно вивчити роботу низового органу диктатури пролетаріату на селі і зібрати досить матеріалу для монографії.

Звіт бригад на нараді при дирекції інституту про перший виїзд показав, що не всі вони достатньо зрозуміли свої завдання і що окремі керівники не давали бригадам правильної настанови. Через це бригади замість дослідницької роботи зайнялися *обстежувальною*, інструкторською роботою. Так було в бригаді, яка виїздила в Лозовський район Харківської області і в Могилів-Подільській окрузі Вінницької області. На цій першій нараді бригад про свою подорож, що відбулася 26—27/VI, хити були усунуті і дано вказівки бригадирам, як їм надалі провадити роботу щодо вивчення і збирання матеріалів при дальших виїздах в сільради. Тому наступний виїзд, що відбувся на початку липня місяця, треба вважати найкориснішим, бо він дав змогу виправити всі хити першої подорожі і зібрати досить матеріалу для того, щоб приступити безпосередньо до його узагальнення.

В основному підготовчий процес був закінчений в вересні місяці і більшість авторів приступила до узагальнення своїх матеріалів.

Як здійснювались керівництво і допомога автором у процесі готування монографій з боку дирекції інституту і відновдільних секцій?

Треба просто сказати, що з боку секцій інституту, як наприклад, секції радянського будівництва і кримінального права, не було кваліфікованої допомоги авторам щодо керівництва їхньою роботою. Що ж до дирекції інституту, то хоч він безпосередньо і керував роботою над монографією, даючи вказівки при збиранні матеріалів, при складанні розгорнутих планів, при складанні розділів та інших, але все ж тут були істотні недоліки (відсутність потрібного систематичного конкретного керування і контролю за виконанням тощо), які тепер, при обмірковуванні окремих, вже написаних розділів, дуже помічаються.

Протягом цілого листопаду обмірковуються окремі, подані авторами розділи монографії. Обмірковані два розділи монографії т. Куліковського «Положення про сільради» і «Бюджет сільради»; два розділи з відділу «Апарат сільради» один розділ монографії т. Хазіна з його відділу «Сільрада і національно-культурне будівництво»; один розділ монографії т. Індиченка з його відділу «Сільрада і колгосп».

Коллективне обговорення вже написаних розділів показало що окремі автори іноді ухиляються від теми, істотною ж хвилю деяких з обговорених розділів є їх недосить високій теоретичний рівень. Цей бік роботи зазнав при обговоренні найгострішої критики.

Робота над монографією в цілому має ще багато недоліків, які вимагають негайного усунення для того, щоб вся робота, яка є основним пунктом нашого плану, могла бути до кінця року закінчена. Лишається ще багато робити. Ще не закінчено відділи монографії «Раївкомком — керівник сільради» і «Сільрада і реорганізація пролетарської демократії». Один відділ монографії «Сільрада і соціалістична законність» зовсім не забезпечений автором. Товариші, виділені спочатку секцією кримінального права, як автори цього відділу, зривають виконання цього розділу монографії.

Робота над монографією має для інституту дуже важливе значення не з того боку, що деяким науковим робітникам відділ монографії, що ними готується, буде одночасно служити дисертацією для одержання вченого ступеня.

За директивами уряду в 1936 році не повинно бути жодного наукового працівника, який не має вченого ступеня. Ця директива уряду повинна бути, за пропозицією президії УАМЛІН, реалізована до кінця поточного року. Дирекція інституту в цьому напрямку вживає ряд заходів, які забезпечують виконання директиви уряду і постанови президії УАМЛІН. Основними в ряду цих заходів є: надавання відпустки і максимальне розвантаження від іншої роботи всіх наукових працівників, які готуються до оборони дисертації.

Як вже відзначалося, секції становлять слабе місце в роботі інституту.

Дирекція тепер зміцнює керівництво секції кримінального права. Треба сподіватись, що робота цієї секції буде поживальна. Уже 16 листопада була заслухана на секції, разом з міським активом робітників юстиції і спеціально запрошених з областей прокурорів, докладна доповідь т. Бенедіктова «про найбільшчі завдання органів юстиції». На цій доповіді було присутніх коло 300 чоловіка. Доповідь викликала живий і дуже серйозний обміркування. Найцікавішими є виступи т.т. Постолювської Т. С., Кіселева А. Л., наркома юстиції УСРР Старовойтова Ф. У. та ін.

На черзі тепер секції радянського будівництва і господарського права. Інститут вживає заходів до поживлення їх роботи. Від роботи секцій, які становлять опорні пункти наукової організаційної роботи інституту, залежить робота інституту в цілому.

Завдання, які стоять перед інститутом щодо теоретичного узагальнення багатовікової практики радянського будівництва і права, зможуть бути виконані тільки тоді, коли весь коллектив наших науково-дослідницьких працівників буде притягнений і використаний інститутом. Це досягається тільки роботою секцій.

Дальше найважливіше завдання, яке стояло перед інститутом в поточному році, це дальша боротьба з рештками контрреволюційного блоку троцькістів-націоналістів на теоретичному фронті. Боротьба проти ворожбх теорій і їх посіїв була складовою частиною науково-дослідницької роботи інституту.

Інститут під керівництвом президії УАМЛІН з такою самою енергією продовжує боротьбу проти троцькістсько-націоналістичної контрабанди. По великих обласних і районних центрах України силами інституту проведені наукові популярні доповіді про шкідливу роботу блоку націоналістів-троцькістів. В журналах: «Більшовик України», «Під марксистсько-ленінським прапором», «Революційне право», «Радянська Україна», в центральних газетах України були надруковані статті, що викривали блок троцькістів-націоналістів. Незабаром повинні вийти з друку брошури т.т. Сізонова і Бенедіктова про шкідливість контрреволюційного блоку троцькістів-націоналістів на фронті радянського будівництва і права. Дальше викривання решток націоналістично-троцькістського блоку стоїть перед інститутом, як найважливіше завдання, увага до якого

весь час не послаблюється, а посилюється. Особливо треба звернути увагу на викладовський склад споріднених з інститутом учбових закладів; перевірити їхній склад, плани і програми.

Інститут тепер виконує дуже важливу директиву ЦК КП(б)У щодо готування молодих наукових українських кадрів. Це третя найважливіша задача, яка стояла і стоїть перед інститутом. Утворення асистентури при УАМЛІН — ця ініціатива Павла Петроновича Постишева — перетворена ЦК КП(б)У в директиву для УАМЛІН. Президією УАМЛІН, на представлення інституту, затверджені теми дисертацій для асистентів. Серед окремих тем асистентів є такі питання: «Роль радянської держави в знищенні класів», «Вічно право колгоспу на землекористування» та ін.

На сьогодні в інституті працює 6 асистентів (замість 8 за планом).

Не зважаючи на те, що готування асистентів становить першорядне завдання інституту, навчання їх і керівництво ними ще не ввійшло в колоїю. Досі асистенти не почали систематично працювати в семінарі з фаху радянського будівництва і права. Керування асистентами з боку прикріплених до них старших наукових співробітників ще не систематичне і не конкретне. Асистенти потребують щоденного конкретного керування, тим часом, значна частина з них прикріплена до відповідальних товаришів з президії УАМЛІН, які дуже перевантажені своєю роботою і через те не можуть приділяти достатньої уваги прикріпленим до них асистентам.

Питанням виховання викладовського складу і радянського активу, підняття їх теоретичного рівня, питанням наукової пропаганди інститут приділяв багато уваги. Силами інституту проведено в різних містах України (Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Черніїв та ін.) більше 30 доповідей теоретичного і науково-дослідницького характеру з питань радянського будівництва і права.

Такі доповіді, як «Зміни в радянській конституції», «Розширення радянської демократії», «Радянська держава і знищення класів», «Революційна законність на сучасному етапі» та ін. посідали в плані науково-пропагандистської роботи інституту найважливіше місце.

На початку 1936 р. відбудеться наукова сесія УАМЛІН. Інститут повинен своєю участю в цій сесії показати проведену ним роботу щодо теоретичного узагальнення практики радянського будівництва на Україні. Це узагальнення буде на сесії показано в доповіді директора інституту т. Сізонова «Сільрада і розвиток пролетарської демократії».

До цієї сесії готується весь колектив наукових працівників інституту.

Як видно з викладеного, перед інститутом стояли дуже великі політичні завдання. Не менш важливі завдання стоять перед ним в майбутньому. Їх можна буде виконати тільки при найсерйознішій роботі над собою кожного наукового працівника зокрема і всього колективу в цілому, при умові ще більш згуртованої роботи, партійної пильності і гострої нестримності до недобитків контрреволюційного блоку тропькістів-націоналістів на теоретичному фронті.

П. ПЕРЕЛЬШТЕЙН.

Схема вивчення і опису кращих колгоспів України

Вступ.

1935 р. позначився *вирішальними* успіхами в соціалістичному сільському господарстві. Кращим показником зрушень, які відбулися на селі, є дострокове закінчення хлібоздачі по всьому Радянському Союзу. Значно зросли збір і здача державі технічних культур. Успішно виконується державний план розвитку тваринництва. За попередніми даними, річний приріст продукції всього нашого сільського господарства за 1935 р. становив 16% — темп приросту цілком неможливий в капіталістичних країнах і більше ніж в два рази перевищуючий максимальні темпи приросту продукції сільського господарства, що були досі в нашій країні.

Темпи росту сільськогосподарської продукції наблизились до темпів росту продукції індустріальної. Все це означає, що труднощі реорганізаційного періоду вже переможені не тільки в рільництві, але і в тваринництві.

Почався той період *швидкого піднесення і могутнього розбігу* нашого соціалістичного сільського господарства, про який говорив товариш Сталін на XVII з'їзді партії. Вождь партії, вождь народу товариш Сталін поставив перед нашим соціалістичним хліборобством величезні нові завдання боротьби за 7—8 мільярдів гудів зернового виробництва, за різкий стрибок в урожайності технічних культур (200 — 250 центнерів буряків з гектару на Україні вже в 1936 р.).

В 1935 р. значно зменшилась кількість відсталих колгоспів, величезна більшість колгоспів, що раніш відставали, підтягнулись до середніх.

На цьому тлі загального піднесення ми маємо буйний розквіт тисяч *передових зразкових колгоспів*, що своїми досягненнями показують, які величезні можливості дальшого зростання закладені в нашому соціалістичному сільському господарстві. Найважливішою основою перемог цих передових колгоспів є більшовицька реалізація Сталінського статуту колгоспного життя, який викликав величезне виробниче піднесення, зростання дисципліни і організованості, зростання ініціативи і творчості колгоспних мас.

Завданням вивчення і опису кращих зразкових колгоспів повинен бути показ кращих зразків, кращих прикладів роботи для всієї маси колгоспів. В цій роботі треба показати, якими шляхами передові колгоспи під керівництвом нашої партії домоглися своїх успіхів, як вони домоглися створення *більшовицьких кадрів*, що *завоюють техніку і агротехніку*.

Велика правда Сталінського лозунгу — *«Кадри вирішують все»*, з виключною яскравістю доведена рухом героїзм *п'ятисотениць* на бурякових плантаціях і *сталинозців* інших галузей соціалістичного хліборобства і тваринництва. Цей рух, ламаючи старі «норми» врожайності й використання сільськогосподарських машин, несе справжню революцію в продуктивність праці в нашому сільському господарстві. Зросли нові люди в колгоспах, що опанували нову техніку і агротехніку, що показують прекрасні зразки справжньої комуністичної праці й ведуть за собою все ширші шари колгоспників і колгоспниць. Конкретна історія боротьби і перемог передових людей в колгоспах, опис нових рис цих знаменитих людей, повинні стояти в центрі уваги намічених робіт.

Даючи історію розвитку передового колгоспу, його політичного і організаційно-господарського зміцнення, треба показати конкретну картину боротьби живих людей за кожний новий успіх колгоспу, треба показати кадри передовиків і керівників, більшовиків — партійних і непартійних, загартованих в боротьбі з класовим ворогом. Треба показати, як в процесі класової боротьби зростали нові кадри, як вони опанували техніку і вчилися керувати великим колгоспним господарством. Треба показати, як росло і росте у всієї маси колгоспників свідомість громадських інтересів, як маси, опановуючи машинну техніку і нову агротехніку, б'ються за їх вивчення, як на основі піднесення колгоспного виробництва забезпечується розквіт культурно-заможного життя, як культура проникає в виробництво, побут, родину.

Розгортання *стахановського руху* в сільському господарстві забезпечує таке прискорення в нашому рухові вперед, що показники передових, сьогодні зразкових колгоспів, все більше будуть ставати звичайними для величезної більшості колгоспів.

І коли величезне значення має показ того, якими шляхами і методами ці найкращі з кращих досягли свого сьогоднішнього рівня, то тим більше значення має показ того, як саме ці передовики, спираючись на весь свій нагромаджений досвід, засвоюють те нове, що вносять у шляхи і методи нашого руху вперед *стахановський рух*, який було розгорнувся, і на цій основі готувлять новий стрибок в своєму розвитку. Треба показати *контури застрашного дня*, які вирізблюються для передового знаменитого колгоспу, його боротьбу «за суцільний високлії урожай по всіх культурах, круте піднесення продуктивності тваринництва» (*Постшишев*), за розквіт культури і заможності.

Видання описів історії і стану передових колгоспів, насамперед, має на меті *передати досвід* і розраховано, отже, на найширші верстви комуністів і безпартійного колгоспного активу. Через те *цілком науково організоване вивчення* історії розвитку передового колгоспу і його теперішнього стану повинно сполучатися з яскравим, приступним для кожного колгоспника, захоплюючим і художнім по формі викладом.

Нижче ми друкуємо зразкову схему вивчення і опису передових колгоспів України.

І. ВІД ЖОВТНЯ ДО СУЦІЛЬНОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ І ЛІКВІДАЦІЇ НА ЦІЙ ОСНОВІ КУРКУЛЬСТВА, ЯК КЛАСУ.

1. *Класова диференціація села і ривсь продуктивних сил* до Великої пролетарської революції. Зростання бідноти і її становнище до Великої пролетарської революції.

2. Що дала Велика пролетарська революція селу.

3. *Село в період громадянської війни*, класові угруповання в селі, роль пролетарських елементів в селі, зокрема, майбутні організатори і керівники колгоспів в боротьбі за радянську владу в період громадянської війни.

4. *Історична підготовка суцільної колективізації*. Насадження кооперативної громадськості. Історія колгоспів в даному селі до суцільної колективізації. Виробнича допомога пролетарської держави через МТС, як чинник розгортання колективізації. Роль міських робітників в колгоспному будівництві. Наступ на капіталістичні елементи села.

5. *Як організувався існуючий тепер колгосп*. Конкретна обстановка класової боротьби, ліквідація куркульства як класу на базі суцільної колективізації.

6. *Боротьба з правими і лівацькими викривленнями* в практиці колгоспного будівництва.

7. *Спроби проникнення в колгосп решток класового ворога, спроби тихож сапою зірвати колгосп* асередили і куркульсько-петлюрівський саботаж хлібозаготівель на Україні 1931—1932 рр. Розгром класового ворога і вигнання його з колгоспу, МТС.

ІІ. ПОЛІТВІДДІЛ МТС В БОРОТБІ З КЛАСОВИМ ВОРОГОМ. ЗА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКЕ І ПОЛІТИЧНЕ ЗМІЦНЕННЯ КОЛГОСПУ.

Політвідділ МТС і його роль в розгромі класового ворога, в мобілізації всієї колгоспної маси на зміцнення трудової соціалістичної дисципліни, на першочергове виконання зобов'язань перед державою. Роль політвідділу в впровадженні кадрів.

Політичне і господарське зміцнення МТС, зростання тракторного парку та інших машин. Кредитна допомога держави, допомога технічними і агротехнічними силами.

ІІІ. ЗРОСТАННЯ МЕХАНІЗАЦІЇ КОЛГОСПНОГО ВИРОБНИЦТВА.

Зростання тракторизації і машинізації сільськогосподарського виробництва. Зростання енергоозброєння на одну людину. Проникнення механізації в усі процеси сільськогосподарського виробництва. Величезне зростання механізації в колгоспі в 1935 році, освоєння складних сільськогосподарських машин. Стрибок в освоєнні комбайна в 1935 році. Револьюційне ламання старих норм у використуванні сільськогосподарських машин.

Кількісне і якісне зростання технічних кадрів — вчорашніх звичайних колгоспників. Процес дальшого готування технічних кадрів. Заходи щодо навчання кадрів, допомога їм у справі швидкого освоєння техніки.

Значення постанови ЦК ВКП(б) і РНК 19.IV—1935 року, 2.VI—1935 року, 10.VII—1935 року про оплату трактористів, комбайнерів, машиністів у справі величезного зростання продуктивності праці цих кадрів.

Стахановці в процесі освоєння системи машин в сільському господарстві, увага і керівництво ними з боку партійних організацій. Передача стахановцями свого досвіду іншим. Планове сполучення виробничої роботи тракторної і рілнничої бригад. Технічне керівництво і допомога МТQ в цій справі.

IV. БОРОТЬБА ЗА СУЦІЛЬНИЙ ВИСОКИЙ УРОЖАЙ ПО ВСІХ КУЛЬТУРАХ.

Велике зростання механізації сільського господарства, посилення виробничої активності, соцзмагання, організованість праці, як умови для впровадження необхідного комплексу агротехніки. Боротьба за дійсну комплексність агротехнічних заходів проти формального проведення агротехніки.

Боротьба за диференційоване впровадження агротехніки залежно від ґрунту, клімату даної місцевості, залежно від культур тощо. Роль хати-лабораторії, як центру вивчення і пропаганди диференційованого впровадження агротехніки стосовно до місцевих умов.

Завпровадження в життя Сталінського статуту сільськогосподарської артілі; закріплення за колгоспом землі навечно, як величезний стимул впровадження агротехніки. Боротьба за круте зростання урожайності технічних культур. Боротьба за різке піднесення урожайності зерна, як шлях реалізації лозунгу товариша Сталіна про щорічне виробництво 7—8 мільярдів нудів хліба в найближчому часі.

Стахановці в справі впровадження агротехніки і одержання рекордних урожаїв. Керівництво ними з боку партійних і радянських організацій. Допомога їм в справі передачі їхнього досвіду широким колгоспним масам; ліквідація агротехнічної неписьменності і малописьменності колгоспних кадрів, як одна з найважливіших задач в справі одержання високих урожаїв.

Організація агротехнічного навчання для колгоспних мас зимою, роль хати-лабораторії в цій справі. Всемірне піднесення авторитету і ролі агронома як організатора комплексного і диференційованого впровадження агротехніки.

V. БОРОТЬБА ЗА КОРИННЕ ПІДНЕСЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ТВАРИНИЦТВА.

Товарна колгоспна ферма, як основна форма розвитку тваринництва. Виконання планів здавання державі м'ясої та молочної продукції. Зростання тваринництва в колгоспі і в колгоспників, перевиконання державного плану розвитку тваринництва. Боротьба за різке підвищення якісних показників — вгодованість, удійність і т. ін. Племяна справа. Організація праці в тваринництві — постійні виробничі бригади, впровадження відробітно-преміальної оплати праці. Піднесення соцзмагання і ударництва на нову висоту — стахановці в тваринництві. Боротьба за забезпечення худобі теплого приміщення і створення кормової бази. Опанування зоотехнічними знаннями з боку кадрів тваринництва. Розвиток тваринництва, як чинник підвищення агротехніки в рілнництві.

Корінне піднесення продуктивності тваринництва, як чинник значного зростання прибутку колгоспу і колгоспників.

VI. РОЗВИТОК ДОПОМІЖНИХ ГАЛУЗЕЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.

Розвиток допоміжних галузей (городництва, садівництва, рибальства, бджільництва і т. д.), як чинник зростання прибутку колгоспників, особливо грошових прибутків і підвищення товарності і прибутку колгоспу. Розвиток допоміжних галузей сільського господарства, кустарних промислів, виробничого, шляхового і побутового будівництва в справі більш рівномірного і інтенсивного використання всієї робочої сили в колгоспі. Зв'язок розгортання цих галузей з районним плануванням.

VII. СТАТУТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ АРТІЛІ, ЯК ОДИН З НАЙВАЖЛИВІШИХ ЧИННИКІВ СОЦІАЛІСТИЧНОГО ПЕРЕВИХОВУВАННЯ КОЛГОСПНИКІВ, ПІДНЕСЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ АКТИВНОСТІ І СОЦЗМАГАННЯ.

Зростання політичної і трудової активності всієї маси колгоспників. Правильне сполучення особистого і громадського інтересу колгоспів — створення міцного стимулу до громадської праці в колгоспників, роль трудовдя. Величезні успіхи в справі першочергового виконання всіх зобов'язань перед державою. Дальша боротьба за державну соціалістичну дисципліну, організуюча і виховна роль її. Боротьба за соціалістичну колгоспну власність, герої цієї боротьби. Розвиток колгоспної демократії. Боротьба за активну участь всіх колгоспників в розв'язуванні колгоспних справ

і висування керівних кадрів: Готування і роль загальних зборів колгоспників. Приймає повних членів. Різні форми боротьби з порушниками виробничої дисципліни. Нещадна боротьба з рештками класового ворога.

Організація праці — бригада рілничка, тваринницька та ін., як основна виробнича одиниця в колгоспі. Ланка всередній бригади, її роль і зміцнення. Планування і керівництво виробничими процесами. Комплексне планування робіт особливо в напружені періоди (літньо-осінній вузол). Боротьба за своєчасне виконання робіт, проти черговості, заволокання. Сполучення плану організаційної і керівної ролі МТС з самодіяльністю і ініціативою колгоспу, його правління. Форми керівництва бригадами і ланковими. Виробничі наради. Облік досвіду, пропозиції колгоспників. Перевірка виконання. Інспектура якості. Приймання робіт. Форми заохочення і стягнень, надбавка за високу якість і вираховання за погану роботу. Боротьба за точний облік праці і виробничств в колгоспі. Систематичний запис бригадиром у трудову книжку колгоспника кількості вироблених трудоднів.

VIII. БОРОТЬБА ЗА ШВИДШЕ ВИРОЩУВАННЯ КАДРІВ. ЗРОСТАННЯ СТАХАНОВСЬКОГО РУХУ.

Знищення плинності керівних кадрів колгоспу — голів колгоспу, бригадирів, членів правління колгоспу, ланкових рілничих, тваринницьких бригад і бригад решти галузей сільського господарства. Боротьба цих кадрів за опанування агротехнічними знаннями. Політичне і культурне зростання цих кадрів. Зростання їх загальної писемності. Зимова учба. Боротьба кадрів за повне освоєння техніки і агротехніки. за те, щоб погнати техніку вперед.

П'ятисотниці. Характеристика методів, якими п'ятисотниці домоглися своєї рекордної врожайності. Комплекс і диференційоване застосування агротехніки. Активна боротьба з приморозками і посухою. Боротьба п'ятисотниць з елементами консерватизму серед колгоспників і керівників. Освоєння агротехніки п'ятисотницями. Сполучення послідовної механізації з еразковою агротехнікою на ділянках п'ятисотниць.

Стахановський рух серед трактористів, комбайнерів, в тваринництві і серед інших категорій робітників в колгоспі.

Методи досягнення рекордної продуктивності, які ламають старі, а також світові норми. Дати літературні портрети стахановців і стахановок — нових людей, героїв і героїнь колгоспного ладу. Боротьба п'ятисотниць, стахановців комбайнерів, трактористів за передачу свого досвіду, за появу нових стахановців в бригаді, колгоспі, МТС.

IX. ЖІНКА В КОЛГОСПІ.

Колгоспний трудодень і матеріальна самостійність колгоспниці. Величезна роль жінки в колгоспному виробництві. Роль жінки в колгоспній громадськості. Культурне і політичне зростання колгоспниці. Побутове розкріпачення жінки. Нові відношення в родині. Жінка на керівній роботі.

X. РОЗШИРЕНА РЕПРОДУКЦІЯ І СОЦІАЛІСТИЧНЕ НАГРОМАДЖЕННЯ В КОЛГОСПІ.

Систематичне зростання прибутків колгоспу, як в натуральній, так і грошовій частині. Зростання хлібопродажі державі колгоспом і колгоспниками і купівля у держави за рахунок цього предметів виробничого і особистого споживання. Зростання поголів'я — робочої і продуктивної худоби. Зростання грошового прибутку за рахунок успішного розвитку допоміжних галузей сільського господарства. Відрахування в неподільний фонд, виконання статуту сільгоспартії в цілї справі.

Боротьба за впорядкування грошового господарства. Очищення облікового апарату від чужих, шкідливих елементів. Добір і готування кадрів обліку. Боротьба за фінансову дисципліну і реалізація статуту у сільгоспартії в цих питаннях.

XI. ЗРОСТАННЯ ЗАМОЖНОСТІ КОЛГОСПНИКІВ.

Зростання фондів розподілу. Зростання натуральної і грошової частини трудодня, підвищення питомої ваги грошової частини трудодня в зв'язку з зростанням урожайності зернових і технічних культур, з крутим піднесенням тваринництва і допоміжних галузей сільського господарства. Розгортання колгоспної торгівлі, як чинник підвищення грошової частини трудодня. Зростання стада в колгоспах і колгоспників. Ліквідація злиднів. Присадибне господарство колгоспників. Ліквідація безкорівності, домашнє тваринництво, птахівництво. Зростання і зміна структури споживання колгоспника. Зростання торгових оборотів кооперації, якісна зміна попиту колгоспників.

Систематичне зростання попиту на предмети культури — музичні інструменти, книги, письмові приладдя, меблі тощо — попит, що характеризує новий ступінь культури в колгоспному селі. Цілковите зникнення злиднів в колгоспі і піднесення бідноти до рівня заможного життя.

ХІІ. ЗРОСТАННЯ КУЛЬТУРИ КОЛГОСПНОГО СЕЛА, ЗРУШЕННЯ В ПОБУТИ.

Культурне лице дореволюційного села — злидні, неписьменність, смертність, експлуатація бідноти і розорення маломісних середняків.

Зростання письменності і розвиток нижчої, середньої й вищої освіти серед колгоспників — читання газет, колгоспна преса, сількори.

Колгоспники-шеститисячники. Школа, технікум у колгоспі. Бібліотека, учба колгоспників в гуртках на курсах без відразу від виробництва. Учба в містах. Оскільки членів колгоспу за останні роки скінчили технікуми, вищі, втищі. Фахівці колгоспники, які повернулися, скінчивши науку, на роботу в свій колгосп.

Зміна внутрішнього і зовнішнього вигляду життя колгоспника. Зростання чистоти, гігієни, упорядкованості села. Реконструкція і архітектурне оформлення нового села. Вулиці, житлові і побутове будівництво. Мазні, драпальні, ідальні. Водопостачання, освітлення. Лікарні, поліпшення меддопомоги, роль користування меддопомогою і зменшення хвороб. Зростання народжень і падіння смертності. Хата-родильня. Відпустки вагітним колгоспницям. Ясла. Дитсад. Піонерзагін. Якість виховної роботи з дітьми.

Розваги в колгоспі — кіно, театр, спорт, клуб, парк культури і відпочинку. Музика, спів, танці, забави, винахідництво, читання художньої літератури. Колгоспники-художники, співці, музиканти.

Нове в родині. Відносини між чоловіком і жінкою, між бабьком і дітьми. Жінка і дівчина, їх нове ставовище в порівнянні з минулим. Жінка в виробничому і громадському житті колгоспу.

Молодь — її сподіванки і перспективи. Підлітки і діти, їхній побут, фантазія, забави, роботи.

Як часто бувають колгоспники в місті. Що вони там бачуть. Нове ставлення до міста.

Вплив Червоної армії в справі соціалістичного виховання колгоспників і зростання культури. Бурно зростання національної культури. Сільська інтелігенція — вчителі, медперсонал, агрономи, техніки і т. д. Політична, суспільно-побутова, виробнича характеристика. Портрети кращих людей з сільської інтелігенції.

ХІІІ. ПАРТІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ КОЛГОСПУ.

Її склад. Політичний арист. Керівництво парторганізації колгоспним виробництвом. Авангардна роль комуністів як передовиків і керівників колгоспного будівництва. Політична робота комуністів серед різних груп колгоспників. Роль парторганізації в організації нового вищого етапу соціалізму, у вирощуванні стахановців, розширенні стахановського руху.

ХІV. КОМСОМОЛЬЦІ В КОЛГОСПІ.

Виховна робота комсомольської організації. Задоволення запитів колгоспної молоді в знаннях, в культурному, цікавому і веселому відпочинку. Роль комсомольців у виробничому і громадському житті колгоспу і села. Комсомольці-стахановці, їх допомога стахановському рухові в колгоспі, МТС. Партійне керівництво комсомолом.

ХV. СІЛЬСЬКА РАДА.

Її роль в житті і розвитку колгоспу. Запровадження революційної законності. Її роль в житті і розвитку колгоспу. Запровадження революційної законності. Радянська демократія. Участь активу в роботі сільради. Секції і плекуми сільради. Жінка в сільраді. Роль сільради в культурній перебудові села.

ХVІ. ПЕРСПЕКТИВИ ДАЛЬШОГО ПОСТУПУ В УСІХ ДІЛЯНКАХ ЖИТТЯ КОЛГОСПУ.

Контури завтрашнього дня передового колгоспу.

Редакційна колегія: *З. Ашрафян, Н. Вайтінський, Л. Гіттель,*
О. Дзеніс, Т. Постоловська, А. Сараджєв.

Відповідальний редактор — *О. Дзеніс.*

З М І С Т

ЖУРНАЛА „ПІД МАРКСИСТСЬКО-ЛЕНІНСЬКИМ ПРАПОРОМ“ № 5.

	Стор.
Промова товариша Сталіна на I-й всесоюзній нараді стахановців	3
<i>П. П. Постишев</i> — Промова на зльоті стахановців Клева 27.X—1935 року	13
<i>П. П. Постишев</i> — Підсумки сільськогосподарського року і наші завдання (Промова на Пленумі Київського Обкому КП(б)У З.ХІ—35 р.)	21

Шляхи Великої пролетарської революції на Україні.

<i>Й. В. Сталін</i> — Рада і Рада Народних Комісарів на Україні	41
<i>Й. В. Сталін</i> — Про Київську буржуазну Раду	42
<i>Й. В. Сталін</i> — Промова на III всеросійському з'їзді Рад Робітничих, Солдатських і Селянських Депутатів	43
<i>М. М. Попов</i> — Шляхи Великої пролетарської революції на Україні	45

<i>О. Дзеніс</i> — Італо-абіссінська війна	55
<i>А. Небій</i> — Заробітна плата і поліпшення матеріального становища пролетаріату	75
<i>М. Шелкопляс</i> — „Матеріалізм і емпіріокритицизм“ Леніна і деякі питання матеріалістичного розуміння історії	98

Питання історії української літератури.

<i>П. Колесник</i> — Суспільно-політичні погляди І. Я. Франка і їх еволюція	114
---	-----

Критика і бібліографія.

<i>А. Шевченко</i> — Про видання творів В. І. Леніна українською мовою	137
<i>П. Індиченко</i> — До кінця викрити реакційну пропаганду в питаннях звичаєвого права	139
<i>М. Плісецький</i> — Нове видання „Fata Morgana“	149

Наукова хроніка.

Проект плану курсу „Історії України“	154
В президії УАМЛІН	173
<i>П. Харченко</i> — Про пропаганду рішень VII конгресу Комуністичного Інтернаціоналу (робота відділу наукової пропаганди УАМЛІН)	178
<i>Р. Буратовська</i> — Про роботу Інституту радянського будівництва і права	179
<i>П. Перельштейн</i> — Схема вивчення і опису кращих колгоспів України	182

Випусковий *М. Вошкулит.*

Партвидав, № 292. Головдін № 7127. Зам. № 1876 Тир. 7.000. Друк. арк. 11³/₄. Папер. арк. 5⁷/₈. Формат паперу 72 × 105 = 1¹/₁₆. Знаків у 1 пап. арк. 130.000. Здано у виробництво 22/XI—35 р. Підписано до друку 20/XII—1935 р.

Князькова ф-ка Партвидаву ЦК КП(б)У, Київ, Січний майдан, 14.